

Uniwersytet Szczeciński
Instytut Gospodarki Przestrzennej i Geografii Społeczno-Ekonomicznej

Dziedzina nauki: Nauki społeczne
Dyscyplina naukowa: Geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna

mgr Karolina Palimąka

**ZRÓWNOWAŻONA KONKURENCYJNOŚĆ
REGIONÓW W POLSCE**

ROZPRAWA DOKTORSKA

Promotor:

dr hab. Maciej Czaplewski, prof. US

Promotor pomocniczy:

dr inż. Elżbieta Ociepa-Kicińska

Szczecin 2023

OŚWIADCZENIE

Oświadczam, że przedkładaną rozprawę doktorską napisałam samodzielnie. Oznacza to, że przy pisaniu rozprawy pt. „**Zrównowazona konkurencyjność regionów w Polsce**” poza niezbędnymi konsultacjami, nie korzystałam z pomocy innych osób, a w szczególności nie zlecałam opracowania rozprawy lub jej części innym osobom, ani nie odpisywałam rozprawy lub jej części od innych osób. Jednocześnie przyjmuję do wiadomości, że gdyby powyższe oświadczenie okazało się nieprawdziwe, uchwała o nadaniu mi stopnia doktora zostanie cofnięta.

Szczecin, dnia .....

.....
podpis

Spis treści

Wstęp	4
Rozdział I. Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju regionów	12
1.1. Konceptualizacja i rozwój pojęcia „zrównoważony rozwój”	12
1.2. Koncepcja zrównoważonego rozwoju regionów	24
1.3. Polityka rozwoju regionalnego jako czynnik oddziałujący na zrównoważony rozwój regionów	33
Rozdział II. Konkurencyjność i jej znaczenie w gospodarce	44
2.1. Konkurencyjność jako kategoria ekonomiczna	44
2.2. Konkurencyjność jako czynnik dynamizujący gospodarkę	57
2.3. Konkurencyjność jako czynnik rozwoju regionów	65
Rozdział III: Konkurencyjność i zrównoważony rozwój regionów w świetle badań ...	76
3.1. Przegląd badań w obszarze konkurencyjności regionów	76
3.2. Charakterystyka materiału dotyczącego zrównoważonego rozwoju regionów	92
3.3. Spójność koncepcji konkurencyjności i zrównoważonego rozwoju regionów	105
Rozdział IV: Zrównoważona konkurencyjność regionu	112
4.1. Koncepcja zrównoważonej konkurencyjności	112
4.2. Przegląd badań w obszarze zrównoważonej konkurencyjności	118
4.3. Zmienne charakteryzujące zrównoważoną konkurencyjność regionu	140
Rozdział V: Zrównoważona konkurencyjność regionów w świetle badań własnych ..	144
5.1. Metodyka badania	144
5.2. Porządkowanie liniowe województw ze względu na poziom zrównoważonej konkurencyjności regionów wraz z oceną wyników	148
5.3. Kierunki rozwoju i rekomendacje	160
Zakończenie	164
Streszczenie	172
Streszczenie w języku angielskim	176
Literatura	180
Spis rysunków	195
Spis tabel	196

Wstęp

Zrównoważony rozwój stał się hasłem przewodnim dla wielu działań globalnych, regionalnych, lokalnych, jako remedium na międzynarodowe problemy, z którymi mierzy się współczesny świat. Nie chodzi tu jedynie o kwestie zanieczyszczeń, degradacji i katastrof ekologicznych, lecz także o choroby, głód, konflikty polityczne oraz postępującą ekspansję miast przy ograniczeniach w dostępności zasobów (Jovovic i in., 2017, s. 256). Kryzysy, z jakimi mierzą się współcześnie gospodarki, w tym m. in. finansowy, energetyczny, żywnościowy czy klimatyczny, zmuszają do podjęcia działań w kierunku niwelowania ich skutków, tak, aby zapewnić odpowiednie warunki do życia, standardy jakości życia, poszanowania przyrody, a także realizacji postępu społecznego, bez ograniczania szans na ich spełnienie wśród przyszłych pokoleń. Zmiany te, aby mogły być odczuwalne na poziomie globalnym muszą jednak nastąpić na niższych poziomach aktywności.

Ciągły nacisk na rozwój gospodarek krajów wymusił poświęcenie większej uwagi tematyce rozwoju regionów i ich konkurencyjności. W debacie dotyczącej tych dwóch zjawisk region zazwyczaj był ulokowany „gdzieś” między poziomem lokalnym a krajowym (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 19). Tymczasem współcześnie rośnie znaczenie właśnie szczebla regionalnego, jako źródła podstawowych uwarunkowań działalności gospodarczej i rozwoju (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 15). Stosunkowo często pojawia się wręcz określenie zrównoważonego rozwoju regionów, jako najbardziej pożądanego. W niniejszej pracy region utożsamiany jest z województwem (poziom NUTS 2 wg Europejskiej Klasyfikacji Jednostek Terytorialnych do Celów Statystycznych), co jest podyktowane przede wszystkim sposobem agregacji większości danych, a także konstrukcją strategii społeczno-gospodarczych na szczeblu regionalnym, które mają znaczenie dla rozwoju regionalnego i które odnoszą się do województw.

Rozwój regionalny to pojęcie wieloaspektowe, dotyczące nie tylko wzrostu potencjału gospodarczego danego regionu (przyczyniając się do rozwoju gospodarki kraju), ale również poprawy jakości życia mieszkańców regionu oraz jego konkurencyjności (Cudowska-Sojko, 2011, s. 28). Jak wskazuje Leśniewski M. (2013, s. 32) potencjał konkurencyjny obszarów – tak na poziomie narodowym, jak również na szczeblu regionalnym czy lokalnym – powstaje przy uwzględnieniu tzw. trójkąta relacji rozwoju, na który składają się elementy, takie jak innowacyjność, przedsiębiorczość oraz konkurencyjność. Wspomniane elementy tworzą system, generują efekt synergii i są warunkiem koniecznym dla funkcjonowania jednostek

(zarówno gospodarczych, jak i terytorialnych) w gospodarce rynkowej (Leśniewski, 2013, s. 32). Co więcej, osłabienie (lub wzmocnienie) jednego z nich ma wpływ na pozostałe elementy. Autor tej koncepcji zaznacza, iż na poziomie gminy czynnikiem wiodącym jest *„budowanie i kształtowanie konkurencyjności, którą wspierają innowacyjność i przedsiębiorczość”* (Leśniewski, 2013, s. 34), a to z kolei jest długofalowym procesem, w którym jednostka (gmina, powiat, województwo) odpowiada nieustannie na zmiany zachodzące w otoczeniu wewnętrznym i zewnętrznym.

Dysproporcje między regionami niezmiennie stanowią istotny problem polskiej gospodarki. Różnice między regionami w Polsce utrzymują się, a nawet pogłębiają, pomimo aktywnego wdrażania polityki spójności Unii Europejskiej (Pawlas, 2017, s. 18). Co więcej, zróżnicowanie między regionami wzmocniło się w okresie pandemii, kiedy gospodarki oraz społeczności (w tym na poziomie regionów i lokalne) musiały odnaleźć się w burzliwej rzeczywistości, co negatywnie wpłynęło szczególnie na regiony słabe i peryferyjne (Korenik, 2021). Obserwowane dysproporcje między regionami w Polsce powodują, że realizacja założenia dotyczącego zrównoważonego rozwoju regionów jest wciąż bardzo dużym wyzwaniem. Jak zaznaczają Korenik S., Pięta M. i Soczewka K. (2004) źródłem tych różnic mogą być niekontrolowane procesy industrializacji i urbanizacji, związane także z towarzyszącymi im migracjami ludności, uwarunkowane historycznie (gospodarka centralnie sterowana po II wojnie światowej, a później transformacje społeczno-gospodarcze po 1989 roku). Z kolei Czaplewski M. i Klóska R. (2020, s. 101) zwracają uwagę, że różne tempo rozwoju regionów jest naturalnym stanem rzeczy, a likwidacja barier prorozwojowych oraz efektywne wykorzystanie potencjału rozwojowego powinno niwelować dysproporcje rozwojowe. Kluczowym wydaje się więc pytanie – czy dążenie do równowagi między wspomnianymi obszarami funkcjonowania regionów przyczyni się do ich rozwoju i niwelowania nierówności? Zagadnienie to jest szczególnie interesujące w kontekście zjawiska konkurencyjności regionów, która w teorii w dużej mierze bazuje na nierównościach. Zdaniem Góralskiego P. i Lazarek M. (2009, s. 307–308), przejawem konkurencyjności regionów są istniejące nierówności, które wynikają z różnic między wydajnością i innowacyjnością jednostek terytorialnych. Trudno jednak doszukać się w literaturze jednej, powszechnie akceptowalnej definicji konkurencyjności, ciężko też oczekiwać, że takowa propozycja zostanie bezkrytycznie przyjęta przez środowisko naukowe. Ta pewność opiera się przede wszystkim na prezentowanym wieloaspektowym i złożonym charakterze tego zjawiska.

O regionalnym wymiarze konkurencyjności wspominał Szlachta J. (1996) podkreślając, że jej wyższy bądź niższy poziom jest przejawem nierówności regionalnych, zaś czynnikami kształtującymi konkurencyjność w regionie są przede wszystkim infrastruktura oraz kapitał ludzki. Problematyka konkurencyjności regionów koncentruje się przede wszystkim wokół zagadnień wpływu procesów rozwoju gospodarczego regionów silniejszych na słabsze, szczególnie w kontekście pogłębiania się dysproporcji międzyregionalnych. Oba zjawiska: konkurencyjność i rozwój na poziomie regionów są ze sobą wzajemnie powiązane, a ich determinanty są do siebie zbliżone (Czyżewska, 2012, s. 214). Konkurencyjność obok przedsiębiorczości jest uznawana za główny czynnik determinujący rozwój regionu (Huczek, 2016, s. 248). Przyjmuje się, że miarą rozwoju regionalnego, jest właśnie poziom jego zdolności do konkurencyjności w sferze gospodarczej oraz społecznej (Grabowska, 2013, s. 193). Pojęcia „konkurencyjność regionu” czy „konkurencyjność na poziomie regionu” w niniejszej pracy stosowane są zamiennie.

Januškaitė V. i Užienė L. (2018) podkreślają, że obecnie regionalna konkurencyjność jest nierozzerwalnie związana ze zrównoważonym rozwojem, należy jednak w tym miejscu dodać, że autorki poziom regionalny rozpatrują w perspektywie większych obszarów, tj. państw. Ukazują jednak kilka znaczących zależności, które rzucają nowe spojrzenie na temat konkurencyjności gospodarek, jak chociażby fakt, że w długim okresie przewaga konkurencyjna obiektu nie może zaistnieć bez zwrócenia uwagi na potrzeby przyszłych pokoleń, czy pożądanej tzw. zrównoważonej konkurencyjności regionów, która poza konkurencyjnością typową dla rynku, uwzględnia również równowagę w sferze społecznej, a także środowiskowej (Januškaitė & Užienė, 2018, s. 3–4). Sugeruje to, że cele zrównoważonego rozwoju są ściśle powiązane z wielowymiarową definicją konkurencyjności.

Wielowymiarowy charakter zrównoważonego rozwoju regionów umożliwia rozpatrywanie jego problematyki z różnych punktów widzenia, a ciągłe zmiany determinują działania mające na celu poszukiwanie czynników, które pełnią kluczową rolę w ich występowaniu. Jest to ważny i często podejmowany temat, jednak wciąż nie w pełni rozpoznany (Klóska, 2017b, s. 172–173). Warto nadmienić, że problemem w polskiej literaturze przedmiotu jest brak jednoznacznego odpowiednika dla tłumaczenia określenia „sustainability”, stosuje się na to określenie różne zamienniki, co skutkuje niejednoznaczną interpretacją tego zjawiska. W zależności od kontekstu jest to trwałość, równowaga, w aspekcie gospodarczym – zrównoważony rozwój bądź ekorozwój. Jeszcze do niedawna zrównoważony rozwój kojarzony był jedynie z działaniami prośrodowiskowymi, aktualnie

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 utożsamia go z działaniami dążącymi do zrównoważonego rozwoju całego kraju rozumianymi, jako „*zmniejszenie dysproporcji w poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego różnych obszarów, głównie miejskich i wiejskich*” (Uchwała nr 102, 2019).

Badania wskazują (por. Moyer & Hedden, 2020), że na półmetku drogi do realizacji globalnych celów zrównoważonego rozwoju najbardziej prawdopodobna jest realizacja niewielkiej ich części. Dlatego też, niezwykle ważne jest zwrócenie większej uwagi na ideę zrównoważonego rozwoju i jej przełożenie na poziom regionalny, lokalny, a nawet dotyczący działań pojedynczych jednostek. Tymczasem, stabilny i zrównoważony rozwój, w tym rozwój regionalny, wykorzystujący optymalnie potencjał danego obszaru ma wpływ na zwiększenie konkurencyjności, co osiągnięte na poziomie regionalnym przekłada się na efekty całej gospodarki narodowej (Wójtowicz, 2016, s. 309).

Jak wskazują Cheba K. i in. (2020, s. 1400) zarówno zrównoważony rozwój, jak również konkurencyjność – w kontekście międzynarodowym – są wciąż aktualnym tematem istotnym z punktu widzenia dalszego rozwoju krajów na świecie. Z uwagi na wciąż obserwowane różnicowania regionalne oba zjawiska na poziomie regionalnym, są niezwykle interesujące zarówno od strony naukowej, jak również rozwiązań, które można byłoby zastosować na gruncie decyzji politycznych. Ma to szczególne znaczenie ze względu na fakt, że konkurencyjność na poziomie regionów (zamiennie określana jako konkurencyjność regionu) przekłada się na konkurencyjność gospodarki narodowej (Kot & Kraska, 2018, s. 149). Jak zaznacza Słodowa-Helpa M. (2009), warunkiem koniecznym dla osiągnięcia kompromisów, równowagi i odpowiednich proporcji jest świadomość istnienia różnorodności i złożoności obu zjawisk tj. zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności. Zrozumienie istoty wielowymiarowego zjawiska (a takim jest zarówno zrównoważony rozwój regionów, jak również konkurencyjność regionów), dotyczącego przestrzeni gospodarczej, społecznej, gospodarki przestrzennej, ekologicznej, warunkuje określenie skutecznych instrumentów, które pozwolą nim sterować (Słodowa-Helpa, 2009, s. 248).

Głównym celem badawczym dysertacji jest ocena poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce, w tym określenie województw wiodących pod tym względem. Do realizacji celu posłuży, opracowany z wykorzystaniem narzędzi wielowymiarowej analizy porównawczej, zintegrowany wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności powstały na bazie 20 zmiennych charakteryzujących zrównoważoną konkurencyjność w regionie. Zmienne te zostaną wybrane przez autorkę niniejszej dysertacji

na podstawie ich definicji i znaczenia, co z kolei ma wpływ na przyporządkowanie ich do zjawiska w ramach 3 wymiarów: gospodarczego, społecznego oraz środowiskowego. Realizacji celu głównego posłużą **szczegółowe cele pomocnicze, które równocześnie stanowią kolejne etapy przeprowadzonych badań:**

- (1) określenie cech wspólnych zjawisk zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności na poziomie regionów;
- (2) zdefiniowanie zjawiska zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności regionów;
- (3) zdefiniowanie zjawiska zrównoważonej konkurencyjności na poziomie regionów;
- (4) przegląd dotychczasowych badań w zakresie zrównoważonej konkurencyjności regionów;
- (5) dobór i wybór zmiennych charakteryzujących zrównoważoną konkurencyjność regionów;
- (6) opracowanie syntetycznego wskaźnika rozwoju regionu w kontekście zrównoważonej konkurencyjności.

Odniesienie poszczególnych celów do części niniejszej pracy zawarto w tabeli 1.

Tabela 1. Przyporządkowanie celów rozprawy doktorskiej do poszczególnych jej rozdziałów

Lp.	Tytuł rozdziału	Cele pracy	
		Cele pomocnicze	Cel główny
1.	Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju regionów	1: określenie cech wspólnych zjawisk zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności na poziomie regionów; 2: zdefiniowanie zjawiska zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności regionów;	Ocena poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce, w tym określenie województw wiódących pod tym względem
2.	Konkurencyjność i jej znaczenie w gospodarce		
3.	Konkurencyjność i zrównoważony rozwój regionów w świetle badań		
4.	Zrównoważona konkurencyjność regionu	3: zdefiniowanie zjawiska zrównoważonej konkurencyjności na poziomie regionów; 4: przegląd dotychczasowych badań w zakresie zrównoważonej konkurencyjności regionów; 5: dobór i wybór zmiennych charakteryzujących zrównoważoną konkurencyjność regionów;	
5.	Zrównoważona konkurencyjność regionów w świetle badań własnych	6: opracowanie syntetycznego wskaźnika rozwoju regionu w kontekście zrównoważonej konkurencyjności.	

Źródło: Opracowanie własne.

Na podstawie przyjętych celów zostały sformułowane następujące hipotezy badawcze:

Hipoteza główna:

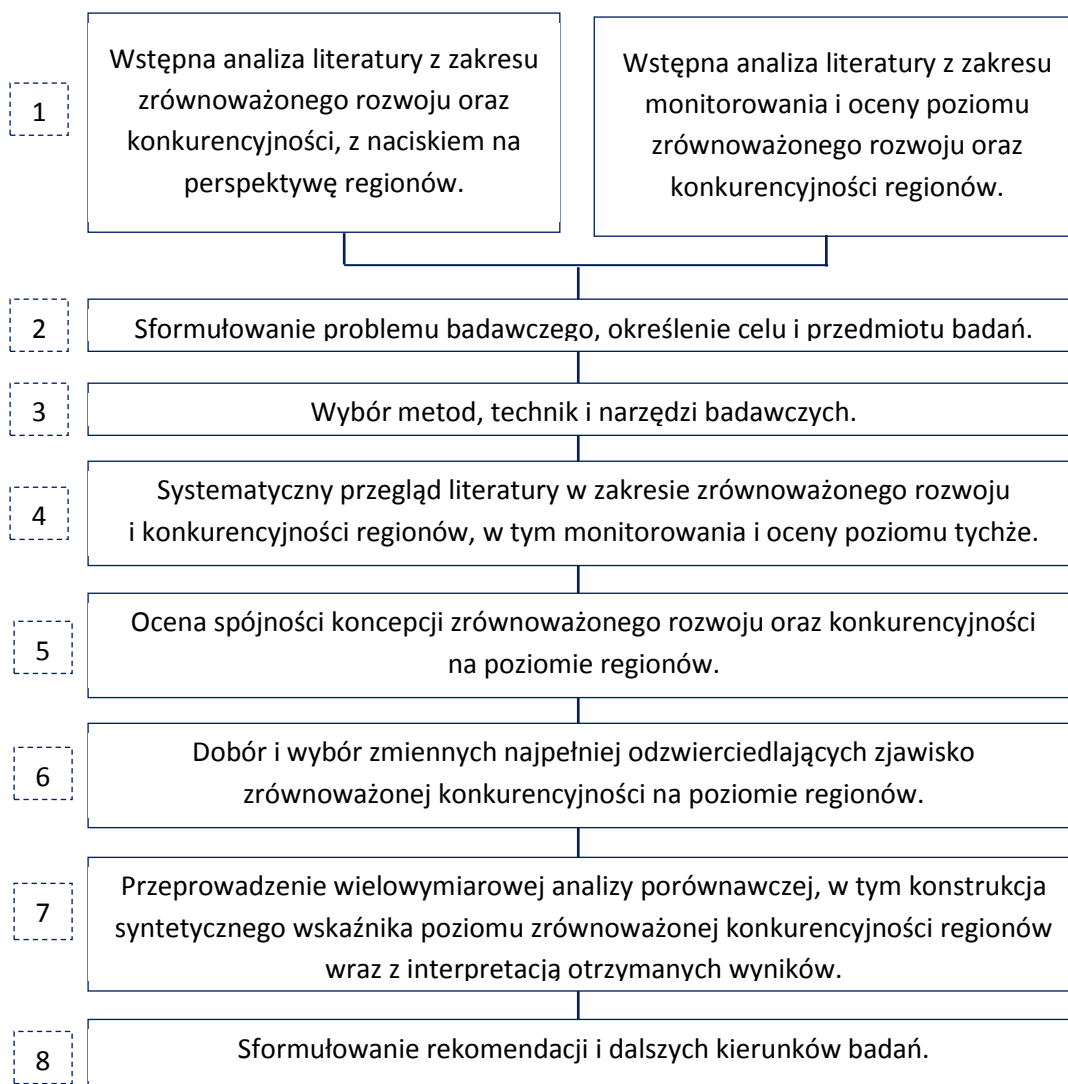
Czynniki społeczne i środowiskowe obok ekonomicznych kształtują konkurencyjną pozycję regionu prowadząc do równoważenia jego rozwoju.

Hipotezy pomocnicze:

- 1. W perspektywie długoterminowej zrównoważony rozwój i konkurencyjność na poziomie regionów to dwa uzupełniające się czynniki w procesie realizacji pożądanego rozwoju regionalnego, a ich spójność określa koncepcja zrównoważonej konkurencyjności.**
- 2. Ocena pozycji konkurencyjnej regionów z uwzględnieniem czynników prospołecznych i prośrodowiskowych wymaga zbudowania zintegrowanego wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności regionu.**

Dla osiągnięcia wyżej wskazanych celów i weryfikacji przyjętych hipotez badawczych zastosowano następujące metody, techniki i narzędzia badawcze: metodę analizy i krytyki piśmiennictwa (przegląd literatury), analizę *desk research* (analizę materiałów wtórnych), operacjonalizację koncepcji teoretycznych, jak również wielowymiarową analizę porównawczą, która posłużyła do opracowania syntetycznego wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności na poziomie regionów i porządkowania liniowego ze względu na poziom badanego zjawiska. Przyjętą sekwencję działań składającą się na koncepcję pracy zaprezentowano na schemacie 1. Tak zaprojektowany schemat badawczy pozwolił na utrzymanie spójności tematycznej pracy, jak również realizację założonego celu pracy, a przyjęte metody badawcze przelożyły się na potwierdzenie hipotezy głównej oraz hipotez pomocniczych.

Schemat 1. Kolejne etapy koncepcyjne pracy

Źródło: Opracowanie własne.

Na niniejszą rozprawę doktorską o charakterze teoretyczno-empirycznym składa się pięć rozdziałów oraz wstęp i zakończenie. Pierwszy i drugi rozdział obejmują zagadnienia dotyczące zjawiska zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności. Rozdziały te zostały przygotowane z wykorzystaniem metody opisowej, której podstawą był krytyczny przegląd literatury krajowej oraz zagranicznej. W pierwszym rozdziale zaprezentowano zagadnienia dotyczące zrównoważonego rozwoju. W tym miejscu została zaprezentowana geneza koncepcji, jak również przedstawiono najważniejsze zagadnienia niezbędne do pełnego zrozumienia idei w kontekście regionów. Z kolei rozdział drugi obejmuje zagadnienia związane ze zjawiskiem konkurencyjności, gdzie również zostały przedstawione jego istotne aspekty, kluczowe dla interpretacji zjawiska konkurencyjności w kontekście regionów. Trzeci rozdział koncentruje się wokół zagadnień dotyczących spójności obu omawianych koncepcji. W tym miejscu podjęto również przegląd literatury w kontekście dotychczasowych badań na

poziomie regionów w każdym z tych obszarów z osobna, co pozwoliło również na wyodrębnienie cech charakteryzujących zjawiska na poziomie regionów. W czwartym rozdziale przedstawiono zagadnienia prezentujące koncepcję zrównoważonej konkurencyjności wraz z przeglądem dotychczasowych badań w tym obszarze (zarówno na poziomie regionów, jak i wyższym). Zaprezentowano w nim zestawienie zmiennych wybranych do badania i realizacji celu głównego tj. oceny poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce. Ostatni rozdział obejmuje wyniki przeprowadzonych badań dotyczących zrównoważonej konkurencyjności regionów z wykorzystaniem metody porządkowania liniowego. W tym rozdziale opisano przyjętą metodę badań i przygotowano analizę wyników wraz z interpretacją. Zakres przedmiotowy przeprowadzonych badań autorskich obejmuje poziom zrównoważonej konkurencyjności regionu w wymiarze integrującym obszar gospodarczy, społeczny i środowiskowy. Badaniem objęto wszystkie województwa w Polsce (tj. według europejskiej nomenklatury statystycznej 16 regionów na poziomie NUTS 2) w latach 2012 –2021, tj. w okresie 10 lat licząc od ostatniej dostępnej wartości (na moment przeprowadzenia badań) w statystykach publicznych Głównego Urzędu Statystycznego. Rozdział piąty dopełniają rekomendacje działań, jakie regiony (rozumiane jako jednostki administracyjne oraz jako obszary koncentrujące wokół siebie społeczności i inne podmioty) powinny podjąć, aby zwiększyć swoją dotychczasową pozycję w rankingu zrównoważonej konkurencyjności województw.

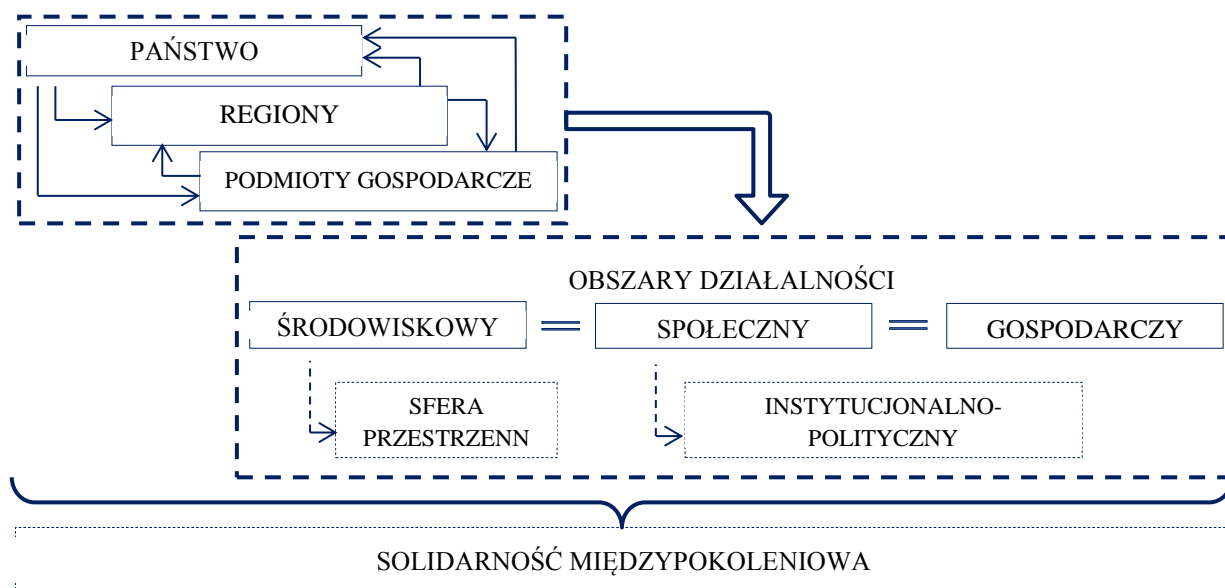
Autorka wyraża nadzieję, że podjęte w niniejszej pracy rozważania staną się punktem wyjścia do dyskusji w obszarze tworzenia strategii rozwoju regionów, kierując uwagę na potrzebę przewartościowania procesu budowania przewagi konkurencyjnej i atrakcyjności regionu w stronę koncepcji prospołecznych i prośrodowiskowych, z myślą o poziomie życia obecnych i przyszłych mieszkańców danego regionu.

Rozdział I. Uwarunkowania zrównoważonego rozwoju regionów

1.1. Konceptualizacja i rozwój pojęcia „zrównoważony rozwój”

Zrównoważony rozwój to idea mająca wpływ na wiele aspektów codziennego życia gospodarczego, społecznego, jak również płaszczyznę środowiskową. Jest najczęściej łączony z tematyką ekologiczną i dotyczy gospodarki, która zaspokaja potrzeby ludzkości równocześnie szanującej ograniczenia środowiska (Kruk, 2017, s. 75). Tak też sugeruje Ilustrowana encyklopedia powszechna (Marcinek, 2008), która pod hasłem „zrównoważony rozwój” odsyła czytelnika do pojęcia „ekorozwój”. Tymczasem zrównoważony rozwój odnosi się do równowagi przynajmniej trzech obszarów: gospodarczego, środowiskowego oraz społecznego (Kruk, 2017, s. 75). Czasami wyróżnia się dodatkowe dwa obszary – wyodrębniony ze sfery społecznej obszar instytucjonalno-polityczny, a także pochodząca z części środowiskowej sfera przestrzenna (Perło, 2014, s. 56). Zrównoważony rozwój opiera się na solidarności międzypokoleniowej i jest odpowiedzią na skalę, jaką przybrały działania człowieka między innymi w związku z użytkowaniem zasobów naturalnych, której utrzymanie jest niemożliwe w perspektywie długoterminowej (Rogall, 2009, s. 102). Co z jednej strony wydaje się proste – zaspokojenie potrzeb obecnego pokolenia z uwzględnieniem szans na ich zaspokojenie wśród przyszłych pokoleń, z drugiej jest niezwykle trudnym zadaniem. Termin ten jest wielopłaszczyznowy, dotyczy przede wszystkim gospodarek krajów czy regionów, natomiast w literaturze znajduje się również odniesienia do zrównoważonej produkcji czy konsumpcji (Kruk, 2017, s. 75) (por. Schemat 2).

Schemat 2. Istota idei zrównoważonego rozwoju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Kruk, 2017, s. 75; Perło, 2014, s. 56; Rogall, 2009, s. 102.

Znaczenie słowa „rozwój” nacechowane jest pozytywnymi skojarzeniami, co jednak nie zawsze ma swoje uzasadnienie. Rozwój jest postrzegany, jako zjawisko dynamiczne, przestrzennie zróżnicowane, ale równocześnie interpretowane jako zmiana długofalowa (Dahlke, 2017, s. 31). Definicje tego pojęcia wskazują na pewną procesowość zmian, a tym samym umiejscowienie w czasie. Jak wskazuje Głuszczyk D. (2011) rozwojem nazywamy *„długotrwały proces kierunkowych zmian, w których można wyróżnić prawidłowo po sobie następujące etapy przemian, wykazujące stwierdzalne zróżnicowanie tego obiektu pod określonym względem”*. Czerny M. (2005, s. 39) podkreśla, że rozwój jest *„produktem świadomego działania człowieka w specyficznym zbiorze warunków społecznych, materialnych i przyrodniczych”*. Na rozwój wpływ mają pozytywne zmiany dotyczące wzrostu ilościowego oraz postępu jakościowego pod względem gospodarczym, społecznym oraz przyrodniczym (Leśniewski, 2013, s. 11). Procesy rozwojowe mogą mieć różnorodne wymiary, jak ekonomiczny, społeczny, polityczno-instytucjonalny, między którymi konieczne jest utrzymanie prawidłowych relacji, co jest niezwykle ważne, kiedy rozwój rozpatruje się w kategoriach charakteryzujących zrównoważony rozwój (Lorens, 2013, s. 12).

Niemożliwym jest określenie powszechnie obowiązujących, uniwersalnych cech rozwoju, które byłyby zaakceptowane przez ogół społeczeństwa (Czerny, 2005, s. 40). Rozwój utożsamiany jest z poprawą sytuacji w kontekście gospodarczym, często również z społecznym. Rosnące zainteresowanie ideą zrównoważonego rozwoju wskazuje, że nie zawsze jednak ma to miejsce (Głuszczyk, 2011, s. 69). Niewątpliwie, rozwój jest pojęciem względnym, prowadząc porównania wybiera się cechy, które najlepiej charakteryzują daną kategorię rozwojową, np. cechy gospodarcze, społeczne, polityczne (Czerny, 2005, s. 35). Głuszczyk D. (2011, s. 69) zwraca uwagę na dwuznaczny charakter wspomnianych zmian, zwłaszcza gdy pominię się *„pożądaną kierunek przekształceń badanego obiektu”*, dlatego w tym sensie przebieg może mieć charakter pozytywny, jak i negatywny. W takim kontekście można wskazać na rozwój progresywny (in. postępowy) oraz degresywny (in. uwsteczniający) (Głuszczyk, 2011, s. 69). Jak podkreśla Kupiec L. (2008, s. 24) (podważając tym samym ideę zrównoważonego rozwoju) rozwój ze swojej natury niesie zróżnicowanie, ponieważ gdyby wszystko miało znajdować się w tym samym miejscu i dziać się w tym samym czasie – nie byłoby w ogóle odrębności.

Pawlas I. (2017) opierając się na interpretacjach Banku Światowego, określa rozwój jako wielowymiarowy proces, który obejmuje zmiany w wymiarze społecznym i gospodarczym, takie jak zmiany instytucjonalne, zmiany w strukturze społeczeństwa, redukcję nierówności czy ograniczenie ubóstwa. Wszystko to prowadzi do postrzegania warunków życia jako

lepszich. Jeżeli rozwój krajów czy regionów będzie się rozpatrywało w analogiczny sposób, jak rozwój organizmów żywych to należy podkreślić istotną zależność wynikającą z tego faktu, która dotyczy przechodzenia od niedoskonałych, prostych form do stanu pożądanego (uznawanego jako lepszy). W kontekście jednostek administracyjno-przestrzennych, takich jak regiony czy kraje, tak rozumiany rozwój będzie postrzegany, jako modernizacja czy postęp względem stanu wyjściowego (Głuszczyk, 2011, s. 69). Głuszczyk D. (2011, s. 69) zwraca uwagę, że taki postęp jest umotywowany m. in. chęcią wyrównania różnic przestrzennych przy zmianach ilościowych i jakościowych mających miejsce w trzech obszarach, tj. gospodarczym, społecznym i przyrodniczym, nawiązując tym samym do koncepcji zrównoważonego rozwoju.

W języku polskim bardzo trudno doszukać się idealnego tłumaczenia dla słowa „*sustainability*” lub „*sustainable*”, które dookreśla zjawisko rozwoju (z ang. *development*). Rozbieżności pojawiają się w odpowiedzi na przyjmowaną perspektywę postrzegania tego zjawiska – przez pryzmat gospodarki, środowiska (Poskrobko, 2013, s. 21). W polskiej literaturze przedmiotu stosuje się różne zamienniki – jak trwałość (w nawiązaniu do pożądanej ciągłości procesów), równowaga, „samopodtrzymanie”, a popularne translatory wyjściowo narzucają w tłumaczeniach określenie „zrównoważony rozwój” czy „ekorozwój”, co skutkuje niejednoznaczną interpretacją tego pojęcia. Czasownika „zrównoważyć” można używać jako określenia dla zrekompensowania, wynagradzania, bądź zaspokojenia czegoś, ponadto Słownik Języka Polskiego wskazuje na jeszcze jedno interesujące zastosowanie dla określenia „zrównoważyć się” jako „zrównać się co do wagi, wartości”. Zgodnie z definicją *Cambridge Dictionary*, „*sustainability*” jest to wysokiej wartości zdolność do działania, aby coś się wydarzyło, przez pewien dłuższy czas (w takim kontekście można uznać to pojęcie za tożsame z „trwałością”, „stabilnością”). W kontekście środowiskowym jest to pewna długotrwała wartość, idea przypisana do działań, które nie szkodzą środowisku, bądź nie wykorzystują zasobów, których nie można zastąpić, tak aby pozostały dostępne przez dłuższy czas. W kontekście idei zrównoważonego rozwoju określenie to wskazuje również na równoległą troskę o sprawiedliwość społeczną i rozwój gospodarczy.

Zrównoważony rozwój jest rozpatrywany w kategoriach rozwoju gospodarczego, przy równoczesnym założeniu dostępności potrzebnych zasobów naturalnych w regionie (Jovovic i in., 2017, s. 259). Warto wskazać, że *Ilustrowana encyklopedia powszechna* (Marcinek, 2008) pod hasłem „rozwój gospodarczy” definiuje:

„proces tworzenia i powiększania rzeczywistych rozmiarów społecznych produktu, któremu towarzyszą zmiany struktury produktu narodowego i całej gospodarki oraz

instytucji ekonomicznych i stosunków ekonomicznych; oznacza jakościowe i ilościowe przemiany w poziomie i strukturze produktu wskutek efektywniejszego działania licznych podsystemów tej gospodarki, jej otoczenia oraz postępu technologicznego i organizacyjnego”.

Wśród czynników tak określonego wzrostu należy wymienić m. in. potencjał gospodarczy – zasoby pracy, kapitał finansowy, poziom nauki i techniki, ale również środowisko i jego walory przyrodnicze (Świąder, 2015, s. 133). Ich optymalne wykorzystanie jest niejako wpisane w strategię rozwoju regionów i przyczynia się do osiągnięcia zakładanych celów rozwojowych. W kontekście rozważań na temat rozwoju gospodarczego warto wskazać różnice pojęciowe między rozwojem a wzrostem – otóż wzrost ma miejsce, gdy coś staje się większe pod względem ilościowym, z kolei rozwój bazuje na jakościowych zmianach, które prowadzą do lepszego stanu, lub przynajmniej różnego od wyjściowego (Leśniewski, 2013, s. 39). Wzrost, szczególnie gospodarczy może nastąpić bez rozwoju, jednak nie jest możliwym, aby rozwój nastąpił bez wzrostu. Na proces rozwoju wpływa wiele czynników, które czasami wychodzą poza teoretyczne koncepcje rozwoju, i to właśnie rozwój, jako proces, niesie ze sobą wzrost gospodarczy, który równocześnie nie prowadzi od razu do tzw. postępu (Czerny, 2005, s. 33). Oba pojęcia, rozwój i wzrost trudno traktować rozłącznie, są one silnie zależne. Tym samym, należy podkreślić, że rozwój w kontekście gospodarczym to proces, który przyczynia się do powiększenia rzeczywistych rozmiarów społecznego produktu definiowanego przez wzrost gospodarczy, obejmując zmiany ilościowe związane ze zwiększeniem produkcji, zatrudnienia, dochodów, konsumpcji czy inwestycji, z kolei w wymiarze jakościowym ma znaczący wpływ na realizowany postęp techniczny i technologiczny, wzrost poziomu efektywności oraz innowacyjności gospodarki, a także podwyższania kwalifikacji zasobów pracy czy tworzenia sieci współpracy gospodarczej (Ociepa-Kicińska, 2020, s. 36–37).

W ramach wytycznych dla resortów do opracowania Strategii Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku (przygotowanych przez Ministerstwo Środowiska w grudniu 1999 roku) zrównoważony rozwój określa się, jako długookresowy postulowany i pożądaný proces, który nie ma określonej miary i obejmuje:

„równoważenie przebiegu oraz społeczno-gospodarczych i środowiskowych skutków procesów rozwoju kraju” oraz w kolejnym etapie podtrzymywanie uzyskanej równowagi między rozwojem gospodarczym, społecznym i ochroną środowiska, przy „zachowaniu zdolności gospodarki do zaspokajania tradycyjnych i pojawiających się w przyszłości

potrzeb społecznych [...] w zgodzie z zasadami równości i sprawiedliwości społecznej” (Ministerstwo Środowiska RP, 1999).

Formalne początki koncepcji zrównoważonego rozwoju sięgają drugiej połowy XX wieku, kiedy w obliczu postępującego rozwoju gospodarczego z równoległym niekontrolowanym konsumpcjonizmem, Światowa Komisja do spraw Środowiska i Rozwoju przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) pod przewodnictwem norweskiej polityk i premier Brundtland G. zastosowała to pojęcie w oficjalnym raporcie pn. „*Our Common Future*” (z ang. Nasza wspólna przyszłość). Otóż, im wyższy poziom rozwoju społeczno-gospodarczego, tym bardziej widoczne są zmiany w otoczeniu spowodowane intensywnym wykorzystaniem jego zasobów przez społeczeństwo (Kozuch, 2013, s. 52). Idea zrównoważonego rozwoju została zaproponowana w odpowiedzi na konieczność ograniczania negatywnych skutków związanych ze wspomnianym nieracjonalnym gospodarowaniem (Świąder, 2015, s. 131). Szczególną uwagę zwrócono na konieczność racjonalnego korzystania z zasobów naturalnych (Gutowski, 2015, s. 30). To właśnie raport „*Nasza wspólna przyszłość*” (1987 r.) był wstępem do proponowanych zmian w politykach zrównoważonego rozwoju. W tym czasie określono cele rozwoju, które mają stanowić ramy dla działań podejmowanych przez gospodarki świata. Zgodnie z zasadami przyjętymi w *Deklaracji z Rio w sprawie środowiska i rozwoju* i *Agendzie 21* (dokumentów przyjętych w ramach konferencji Narodów Zjednoczonych tzw. Światowego Szczytu Ziemi z 1992 roku określających globalny plan działania na rzecz zrównoważonego rozwoju), wszelkie działania podejmowane przez władze publiczne powinny służyć dynamice rozwoju i angażować społeczności regionalne w podejmowanie kluczowych decyzji. Ponadto, postanowienia *Agendy 21* obligowały władze lokalne do podejmowania działań na rzecz zrównoważonego rozwoju niezależnie od postanowień na szczeblu krajowym (Kępka, 2009; Skica, 2020, s. 37).

Pomimo, że ambitne cele w zakładanej perspektywie 10 lat nie zostały zrealizowane, to satysfakcjonujące wyniki, które wskazywały na dobry kierunek zmian, pozwoliły podjąć decyzje (podczas Światowego Szczytu Ziemi w Johannesburgu w 2002 roku) o kontynuacji działań w kontekście zrównoważonego rozwoju (*Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju Johannesburg 2002*, 2002). W tym czasie zwrócono również uwagę na dwa istotne zjawiska niesprzyjające idei – ubóstwo oraz eksploatacja surowców naturalnych. Co więcej, podczas kolejnego Szczytu Ziemi w 2012 roku jeszcze mocniej zaakcentowano problematykę ubóstwa, jako jednej z największych przeszkód w osiągnięciu celów zrównoważonego rozwoju i przyjęto obecnie obowiązujące 17 celów odnoszących się do największych wyzwań, które dotyczą ludzi, dobrobytu (godne życie), planety (w tym zrównoważona konsumpcja

i produkcja), pokoju na świecie oraz siły partnerstw (tzw. 5xP), (Berniak-Woźny, 2017, s. 6; European Commission. Joint Research Centre., 2016). Zrównoważony rozwój stał się strategią przeciwdziałania zmianom wywołanym nadmierną koncentracją działań ludzkości w pogoni za wzrostem gospodarczym, poprzez działania wychodzące poza gospodarkę i dotykających sfery społecznej (walka z ubóstwem, prawa człowieka i jego bezpieczeństwo, równość płci, powszechnie dostępna edukacja, ochrona zdrowia), a także środowiska (zasoby naturalne Ziemi, surowce energetyczne, zrównoważony transport) (Bal-Domańska & Wilk, 2011, s. 300). Każdy ze wskazanych wyżej aspektów jest bardzo ważny dla realizacji globalnych celów zrównoważonego rozwoju, ma to przełożenie na „zdrowy” rozwój, co oznacza lepszą jakość życia obecnych i przyszłych pokoleń, bez rezygnacji z pożądanego rozwoju.

Punktem wyjścia do rozważań na temat działań zmierzających do zrównoważonego rozwoju powinna być zawsze płaszczyzna etyczna, która stanowi o wartościach, jakie należy przypisać do podejmowanych działań np. rozwoju gospodarczego (Gutowski, 2015, s. 32). Kolejnym krokiem jest konieczność uwzględniania właściwych proporcji między poszczególnymi jego wymiarami (przede wszystkim społecznym, ekonomicznym i środowiskowym), równoważne ich traktowanie, jak również współzależność między nimi (Przygodzka, 2009, s. 266). Każdy z tych wymiarów może zostać uszczegółowiony o zagadnienia związane z aspektami technicznymi, prawnymi czy politycznymi, tj. perspektywy praktycznej (Gutowski, 2015, s. 32).

Pojęcie zrównoważonego rozwoju warto również rozpatrywać na gruncie teorii ekonomicznych, choć samo zagadnienie stało się jednym z nurtów ekonomii tzw. ekonomii zrównoważonego rozwoju (Poskrobko, 2012). Niewątpliwie, w wielu teoriach ekonomicznych znajdzie się element wspólny dla powszechnej interpretacji zjawiska zrównoważonego rozwoju (por. Tabela 2). Podejście przyjęte przez klasyczną szkołę ekonomii, zakłada, że wzrost dobrobytu utożsamiany jest z intensywnością wytwarzania dóbr. Z kolei na gruncie teorii neoklasycznych podkreśla się potrzebę przenoszenia bardziej efektywnych jednostek w miejsca, gdzie można wykorzystać ich potencjał, co jednak w długiej perspektywie czasu może prowadzić do nieracjonalnego gospodarowania – „dbanie o sprawiedliwość dla przyszłych pokoleń będzie prowadzić do ograniczenia dostępności zasobów naturalnych” (Osiecka-Brzeska, 2011, s. 23). Przedstawiciele szkoły postkeynesowskiej zwracają uwagę na bardzo ważną zależność w kontekście idei zrównoważonego rozwoju, w której hamowanie jednego filaru poprzez poprawę drugiego przeczy teorii równoważenia, natomiast na ciekawy aspekt zwraca uwagę podejście

instytucjonalno-funkcjonalne, w którym zakłada się, że „działania rządu w ramach polityki gospodarczej oraz społecznej mogą wpływać pozytywnie na politykę ekologiczną” (Osiecka-Brzeska, 2011, s. 28–30).

Tabela 2. Podejście w kontekście zagadnienia zrównoważonego rozwoju według wybranych teorii ekonomicznych

Teoria ekonomiczna	Podejście w kontekście zrównoważonego rozwoju
Teoria klasyczna	wzrost dobrobytu utożsamiany jest z intensywnością wytarzania dóbr
Teoria neoklasyczna	w długiej perspektywie czasu dbanie o sprawiedliwość dla przyszłych pokoleń może prowadzić do ograniczenia dostępności zasobów naturalnych
Szkoła postkeynesowska	hamowanie jednego filaru poprzez poprawę drugiego przeczy teorii równoważenia
Podejście instytucjonalno-funkcjonalne ekonomii zrównoważonego rozwoju	„działania rządu w ramach polityki gospodarczej oraz społecznej mogą wpływać pozytywnie na politykę ekologiczną”

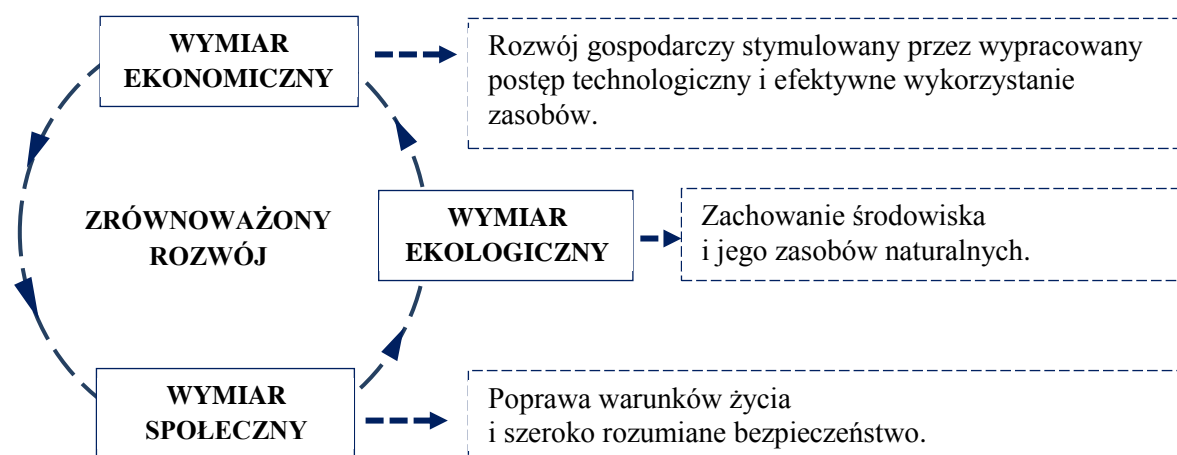
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Osiecka-Brzeska, 2011.

W perspektywie polskiej i kontekście encyklopedycznym zrównoważony rozwój rozpatrywany jest w kategoriach ekorozwoju rozumianego jako koncepcja rozwoju gospodarczego dbająca o uwzględnianie czynnika środowiska (choć, co zostanie przedstawione w dalszej części rozważań, z upływem lat perspektywa ta ulega zmianie). Według dokumentów UNEP [United Nations Environment Programme – z ang. Program Środowiskowy Organizacji Narodów Zjednoczonych] ekorozwój to „taki przebieg nieuchronnego i pożądanego rozwoju gospodarczego, który godzi prawa przyrody, ekonomii, natury i kultury i nie narusza w sposób istotny i nieodwracalny środowiska życia człowieka, unikając degradacji biosfery i naszej planety” („Ekorozwój”, 2008). Jak jest ukazane powyżej, pojęcie zrównoważonego rozwoju stosuje się zamiennie z pojęciem „ekorozwój”, co często mylnie (w kontekście skojarzeń w debacie publicznej, a czasami również na gruncie polityki) sprowadza działania mające na celu rozwój społeczno-gospodarczy jedynie do działań związanych z ochroną środowiska. Perło D. (2013, s. 332) w swojej pracy nawiązuje do koncepcji wzrostu ekologicznie zrównoważonego, czyli takiego, który przy powiększaniu produktywności nie powoduje negatywnych zmian jakości środowiska. Według założeń wspomnianej teorii w krótkim okresie główną barierą dla wzrostu gospodarczego są zanieczyszczenia środowiska, jednocześnie, pomimo że ochrona środowiska jest kapitałochłonna, jest społecznie pożądana (często staje się wręcz koniecznością) (Perło, 2013, s. 332).

Jak zauważa Leśniewski M. (2013, s. 45) koncepcja ekorozwoju praktycznie w polskiej i europejskiej debacie nie jest stosowana w kontekście „zrównoważenia” rozumianego, jako komplementarna cecha trwałości. Co więcej, przywołany autor słusznie zwraca uwagę (na podstawie analizy polskiej literatury przedmiotu) na dość powszechną, nieuzasadnioną praktykę zamiennego stosowania anglojęzycznej nazwy „*sustainable development*” z polskim „rozwój trwały”. Ponadto, wokół pojęcia *sustainable development* toczy się szeroka dyskusja nad jego interpretacją (por. Skica, 2020, s. 39–40). W ramach koncepcji nawiązuje się do relacji między gospodarką, społeczeństwem a środowiskiem, z jednej strony wskazując na zrównoważony rozwój jako cel działań (wręcz oczekiwany w sytuacji zagrożeń cywilizacyjnych), z drugiej jako proces (Parteka, 2009, s. 42).

Tymczasem aktualne cele na rzecz zrównoważonego rozwoju ukazują, jak bardzo szeroka i wielowymiarowa jest idea zrównoważonego rozwoju. Wspomniany ekorozwój może mieć charakter zarówno ekologiczny, jak również społeczny czy ekonomiczny, których zależność zaprezentowano na Schemacie 3. Wymiar ekologiczny dotyczy zachowania środowiska i jego zasobów naturalnych, perspektywa społeczna koncentruje się na poprawie warunków życia i szeroko rozumianego bezpieczeństwa. Ostatni wymiar – ekonomiczny – koncentruje się na rozwoju gospodarczym stymulowanym przez wypracowany postęp technologiczny oraz efektywne wykorzystanie zasobów (surowce, materiały, praca) (Leśniewski, 2013, s. 42). Zrównoważony rozwój to osiągnięcie harmonii pomiędzy obszarami: ekonomicznym (gospodarczym), społecznym i ekologicznym (środowiskowym) oraz godzenie interesów obecnych i przyszłym pokoleń (Kokoszka, 2011, s. 186), można go traktować również jako poszukiwanie kompromisu między wskazanymi wymiarami rozwoju (Klóska, 2015, s. 103).

Schemat 3. Wymiary zrównoważonego rozwoju

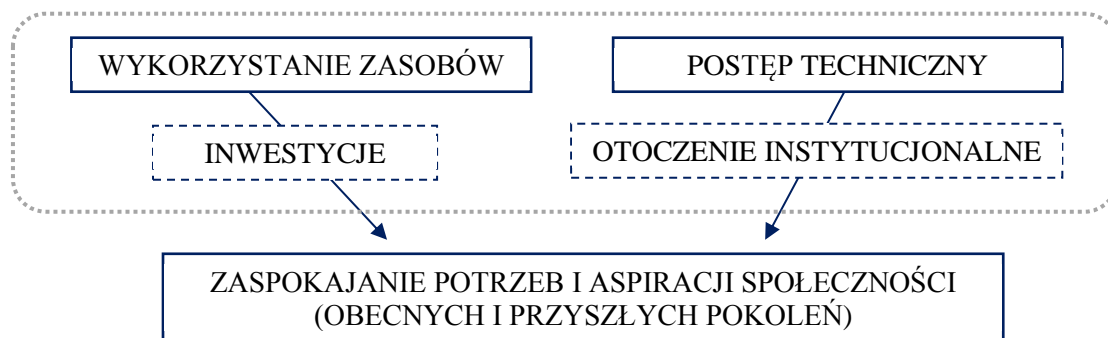
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Leśniewski, 2013, s. 42.

Jednym z istotnych zagadnień związanych ze zrównoważonym rozwojem jest gospodarowanie przestrzenią (tj. terenem), co wiąże się z wykorzystaniem zasobów naturalnych i negatywnymi skutkami dla ekosystemu. Tworzenie takich struktur z pewnością wpływa na środowisko, jednak nie odbywa się w sposób jednostronny – otoczenie determinuje możliwości, jakie wykorzystuje się w kreowaniu przestrzeni. Co więcej, procesy, jakie zachodzą na danym obszarze (szczególnie lokalnie) mogą mieć wymiar tak ekonomiczny, jak również społeczny czy polityczno-instytucjonalny, i tylko prawidłowe uchwycenie tych relacji pozwala na osiągnięcie zamierzonych celów. Do najważniejszych zasad, jakie sprzyjają realizacji celów rozwojowych w sposób zrównoważony należy zaliczyć szczególnie te, które mają znaczenie w wymiarze środowiskowym, tj. (Lorens, 2013, s. 12):

- (1) poszanowanie zasobów z uwagi na ich ograniczoność,
- (2) harmonia między wymiarem ekologicznym, ekonomicznym i społecznym,
- (3) perspektywa długookresowa w podejściu do analizy i planowania celów rozwoju.

Jako jeden z głównych celów zrównoważonego rozwoju wymienia się zapewnienie dobrobytu gospodarczego równoległe do zachowania wysokiego poziomu ochrony środowiska przyrodniczego i sprawiedliwości społecznej (Kozuch, 2011, s. 71). Jak podkreśla Drabarczyk K. (2017, s. 27) zrównoważony rozwój to proces zmian, w którym wykorzystanie zasobów oraz postęp techniczny wraz z podejmowanymi inwestycjami oraz otoczeniem instytucjonalnym pozostają w harmonii zachowując możliwości zaspokajania potrzeb i aspiracji obecnych i przyszłych społeczności (por. Schemat 4). Co ważne, zrównoważony rozwój nie powinien prowadzić jedynie do wzrostu gospodarczego, lecz także (a może przede wszystkim) do równoczesnego rozwoju społecznego i poprawy (lub przynajmniej utrzymania na tym samym poziomie) kondycji środowiska (Berniak-Woźny, 2017, s. 5).

Schemat 4. Elementy zaspokajające ludzkie potrzeby w myśl idei zrównoważonego rozwoju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Drabarczyk, 2017, s. 27.

Celem racjonalnego i trwałego rozwoju, jest uniknięcie nieodwracalnych skutków w środowisku, przestrzeni i społeczeństwie (Świąder, 2015, s. 146). W idei zrównoważonego rozwoju problematyka środowiskowa jest jednak najmocniej podkreślana głównie ze względu na konieczność pilnych reakcji zapobiegających m. in. degradacji środowiska. Interesującą perspektywę zrównoważonego rozwoju przywołuje w swojej pracy również Rogall H. (2009, s. 83), który za główny cel zrównoważonego rozwoju wymienia próbę zapewnienia obecnym i przyszłym pokoleniom, przy nieprzekraczaniu granic pojemności środowiska, wysokich standardów ekologicznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych (w tym udziału społeczeństwa w procesach decyzyjnych). Ponikowski H. (2008, s. 99) wskazuje, że w koncepcji zrównoważonego rozwoju znajduje się miejsce na efektywność ekonomiczną działalności człowieka, ale także odpowiedzialność za jakość życia społecznego oraz troskę o zasoby środowiska.

Współzależność oraz złożoność występujących relacji społeczeństwo – gospodarka – środowisko wskazują na silne powiązanie między rozwojem gospodarczym i społecznym (Kamiński, 2021, s. 21). Zrównoważony rozwój, przywołując za Kupiec L. (2008, s. 26), to taki rozwój społeczno-gospodarczy, który jest: społecznie pożądanym, ekonomicznie osiągalnym, a także ekologicznie dopuszczalnym. Ponadto, kompleksowe rozpatrywanie rozwoju obejmuje spójność przestrzenną, możliwości prawne oraz zabezpieczenie w czasie (Kupiec, 2008, s. 26). W szerokim znaczeniu zrównoważony rozwój koncentruje się na osiągnięciu odpowiedniej jakości życia społeczności (która bardzo ogólnie rozumiana jest jako sposób, w jaki zaspokajane są potrzeby jednostek), poprzez rozwój cywilizacyjny, jak również dynamikę aktywności ekonomicznej oraz dostępność zasobów naturalnych i ekosystemów dla obecnych i przyszłych pokoleń (Zadrożniak, 2015, s. 22). Nierzadko kategorie jakości życia oraz zrównoważonego rozwoju, pod względem wskaźnikowym, są ze sobą zbieżne, zaś poprawa jakości życia jest postrzegana jako jedna z koncepcji rozwojowych w idei zrównoważonego rozwoju (Zadrożniak, 2015, s. 30).

Początków idei zrównoważonego rozwoju upatruje się w postępujących zmianach w skali globalnej dotyczącej konsekwencji wzrostu gospodarczego, do których zalicza się degradację środowiska, intensywny przyrost ludności oraz coraz większą przepaść między wysoko i słabo rozwiniętymi gospodarkami świata (Drabarczyk, 2017, s. 23). Szylar i in. (2017, s. 81 za: Sterman 2012) wskazują na bardzo istotną zależność w kontekście idei zrównoważonego rozwoju – zdrowa gospodarka i społeczeństwo nie będą miały miejsca, jeżeli zyski będą osiągnane poprzez niszczenie środowiska, to zaś będzie z kolei niszczone, jeżeli ludzie będą żyli w ubóstwie, bez możliwości rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym m. in.: bez

godnych warunków mieszkaniowych, edukacji czy opieki zdrowotnej. To właśnie z tego względu pożądana jest równowaga na poziomie społecznym, ekonomicznym i środowiskowym, która jest konsekwencją odpowiedniego zarządzania. Dlatego też tak często do efektów zrównoważonego rozwoju odnosi się pojęcie jakości życia (Kielczewski, 2009, s. 109).

W świetle wyzwań stawianych przedsiębiorstwom przez rynek i społeczeństwo na znaczeniu nabrało pojęcie zrównoważonego rozwoju, który oznacza realizowanie celów ekonomicznych przy uwzględnianiu celów środowiskowych oraz społecznych, tj. wzrostu gospodarczego, dbałości o jakość środowiska naturalnego, a także sprawiedliwość społeczną, która zaraz obok dwóch pierwszych, jest tak samo niezwykle istotna (Fura, 2020, s. 9). Rozwój jest procesem wielowymiarowym i przebiega na kilku płaszczyznach – poza najbardziej intuicyjną tj. gospodarczą, również na poziomie politycznym (poprzez korzystanie z autonomii związanej z podejmowaniem decyzji m. in. o alokacji zasobów), społecznym (w kontekście obszarów takich jak edukacja, kultura, zdrowie i opieka społeczna), aż po płaszczyznę kultury (dotyczącą kanałów komunikacji i środków masowego przekazu) (za: Dahlke, 2017, s. 33–34).

Interakcje zachodzące między społeczeństwem, gospodarką i infrastrukturą wywierają wyraźny wpływ na strukturę użytkowania terenu (Kamiński, 2021, s. 51). W zależności od wartości nadrzędnych zrównoważony rozwój przybiera różne formy (por. Tabela 2). Koncepcje zrównoważonego rozwoju w ujęciu przyrodniczym, wartości dotyczące środowiska i przyrody stawiają nad działalnością gospodarczą czy społeczną, natomiast podejście ekonomiczne wskazuje na potrzebę budowania harmonii pomiędzy działalnością gospodarczą a produktywnością ekosystemów. Z kolei koncepcje zrównoważonego rozwoju w ujęciu społecznym, inaczej cywilizacyjnym, wzmacniają potrzebę osiągania równowagi za pomocą najnowszych osiągnięć naukowych, jak również wsparcie społeczności regionu w dążeniu do zadowalającej jakości życia (Leśniewski, 2013, s. 42). W kontekście globalnych celów w tym miejscu można wskazać również na koncepcję zrównoważonego społeczeństwa informacyjnego i roli edukacji i zmniejszania podziału cyfrowego (Nacheva i in., 2022). Ponadto, w nurcie ekonomii zrównoważonego rozwoju podkreśla się bardzo istotną kwestię, jaką jest cel gospodarowania, w której to nie zysk, lecz utrzymanie trwałości społeczno-gospodarczej powinno być tym najbardziej pożądanym efektem podejmowanych działań gospodarczych (Kielczewski, 2012, s. 175). Równoważenie rozwoju opiera się na trzech ważnych zasadach, które obejmują (1) poszanowanie zasobów z uwagi na ich ograniczoność,

- (2) harmonia między ekonomicznymi, społecznymi i ekologicznymi celami rozwoju, oraz
 (3) długookresowej perspektywie planowania strategicznego (Lorens, 2013, s. 12).

Syntetyczne ujęcie przyrodniczej, ekonomicznej oraz społecznej perspektywy zrównoważonego rozwoju przedstawiono w tabeli 3.

Tabela 3. Charakterystyka przyrodniczej, ekonomicznej oraz społecznej perspektywy zrównoważonego rozwoju

Koncepcje zrównoważonego rozwoju w ujęciu ...	Charakterystyka
... przyrodniczym	wartości przyrodnicze stawiają nad działalnością gospodarczą oraz społeczną
... ekonomicznym	wskazują na potrzebę budowania harmonii pomiędzy działalnością gospodarczą a produktywnością ekosystemów
... społecznym	potrzeba osiągania równowagi za pomocą najnowszych osiągnięć naukowych jak również wsparcie społeczności regionu w dążeniu do zadowalającej jakości życia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Leśniewski, 2013, s. 42.

Jak wskazują powyższe rozważania, problematyka zrównoważonego rozwoju przez lata była utożsamiana z działaniami na rzecz środowiska, jednak na przestrzeni czasu podejście to ulegało rozszerzeniu także na inne dziedziny życia. Esencją zrównoważonego rozwoju jest równorzędne traktowanie sfery gospodarczej, społecznej i ekologicznej danej gospodarki. To swego rodzaju system, który charakteryzuje harmonia i zintegrowanie, które przekłada się na funkcjonowanie tych trzech obszarów w taki sposób, że wyeliminowanie jednej z nich powodowałoby problemy z funkcjonowaniem dwóch pozostałych. Podejmowane w gospodarce działania muszą uwzględniać osiągnięcie równowagi pomiędzy założeniami i określonymi celami tak na poziomie gospodarczym, jak również społecznym, a także zachowaniu dziedzictwa kulturowego, rozwoju przestrzennego, bez uszczerbku na środowisku danego obszaru (Huczek, 2016, s. 255–256).

Podstawowym problemem gospodarowania jest problem skali gospodarowania środowiskiem, które w przeciwieństwie do innych zasobów nie posiada substytutów (Kiełczewski, 2012, s. 172). W niektórych dokumentach (m. in. takich jak Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 z perspektywą do 2030) stosuje się nawet określenie rozwoju odpowiedzialnego, czyli takiego, który zapewnia korzyści wszystkim grupom społecznym, również bez umniejszania szans przyszłych pokoleń na podobne warunki bytowe, kładąc nacisk na jakość (nie wielkość) Produktu Krajowego Brutto

i zwracanie większej uwagi na realizację działań, które mają znaczenie dla obywateli (Teneta-Skwiercz, 2018, s. 122).

Zrównoważony rozwój jest głęboko zakorzeniony w problematyce przedsięwzięć niwelujących problemy ekologiczne, do jakich doprowadziły działania ludzkości, jednak mocny nacisk na wielopłaszczyznowy charakter tej idei zwraca uwagę na jej rolę, która w obliczu kryzysu spowodowanego m. in. pandemią COVID-19 (kryzys zdrowotny, ale również jego konsekwencje ekonomiczne) paradoksalnie (w okresie trwania pandemii widoczne globalne odchodzenie od realizacji założeń idei) jeszcze mocniej nabiera na znaczeniu (Ranjbari i in., 2021, s. 2). Idea zrównoważonego rozwoju staje się motorem działań dla rozwoju regionów, w tym innowacyjności, przedsiębiorczości, których efektem jest pożądaný wzrost konkurencyjności gospodarki (Makieła, 2013b, s. 30). Ponadto, wielowymiarowy charakter koncepcji zmusza do podejmowania działań systemowych, które uwzględniają szeroki zakres globalnych celów zrównoważonego rozwoju (Ranjbari i in., 2021, s. 3–4).

1.2. Koncepcja zrównoważonego rozwoju regionów

Największym wyzwaniem a równocześnie szansą dla rozwoju jest poprawa jakości życia, która odgrywa istotną rolę w rozwoju społeczno-gospodarczym (Pawlas, 2017, s. 18). Jak wskazuje Pawlas (2017) wśród charakterystyk rozwoju gospodarczego powinny znaleźć się trwałość, dbałość o spójność społeczną, jak również kondycję środowiska naturalnego, czyli czynniki, które określają zrównoważony rozwój. Co więcej, każde terytorium posiada charakterystyczne dla niego właściwości tworzące potencjał rozwojowy, nie tylko przestrzeń i zasoby, ale również tzw. czynniki miękkie, jak m. in. sposób zarządzania, i z tego też względu czym innym będzie rozwój na poziomie gospodarki kraju, czym innym na poziomie regionalnym czy lokalnym (Szylar i in., 2017, s. 80).

W literaturze pojęcie „region” definiowane jest na różne sposoby, wyodrębniając obszary pod względem geograficznym, kulturowym, gospodarczym czy środowiskowym, jak również historycznie czy poprzez zamieszkującą je społeczność. Zdarza się, że pojęcie jest nadinterpretowane, a wieloznaczność przekłada się na określanie regionem tak obszarów małych, jak i rozległych (Świąder, 2015, s. 132; Kosiedowski, 2008, s. 225). Ta wieloznaczność jest bardzo wyraźnie widoczna w literaturze przedmiotu, gdzie pod pojęciem region można odszukać każdy układ, w zależności od poziomu taksonomicznego (Leśniewski, 2013, s. 35). Termin region można postrzegać jako narzędzie badania, gdzie region to obszar, dla którego gromadzi się dane statystyczne, ale również określając jego charakterystyczne

cechy, jako przedmiot poznania, czy narzędzie działania - zarządzając lub organizując działalność społeczno-gospodarczą (Pająk i in., 2016, s. 111). Niezaprzeczalnie, region funkcjonuje w pewnym otoczeniu, które zmienia się pod jego wpływem, równocześnie zmieniając sam region (Huczek, 2016, s. 248). (Leśniewski, 2013, s. 13). Jednak region to nie tylko terytorium, ale również ludność, zasoby naturalne oraz majątkowe. Region jest definiowany, jako ponadlokalny układ społeczno-terytorialny, który charakteryzują wyróżniające go cechy struktury przestrzeni, gospodarki oraz więzi społeczne (tożsamość) (Strahl, 2006, s. 15; Czyżycki, 2018, s. 28). Można odnaleźć również definicje, które regionem nazywają każdy obszar, który w pewnym stopniu jest samowystarczalny oraz wyodrębniony pod względem gospodarczym, geograficznym, przestrzennym, środowiskowym, klimatycznym, bądź kulturowym. W kontekście planowania przestrzennego powyższe obszary są ze sobą łączone względem właściwości np. geograficzno-przyrodniczych czy gospodarczo-społecznych (Świąder, 2015, s. 132). Niezaprzeczalnie jednak region rozwija się jako integralna część większego obszaru, tym samym dostarcza swoje produkty dla otoczenia, ale również korzysta z dóbr i usług, które powstają na innych terenach (Strahl, 2006, s. 17).

W kontekście zjawiska rozwoju, najczęściej zwraca się uwagę na znaczenie regionu w sensie administracyjnym. Na poziomie europejskim w strukturach Rady Europy termin ten odnosi się do każdego „szczebla poniżej państwa”, co ma także swoje odniesienie w jednolitej klasyfikacji jednostek terytorialnych dla celów statystycznych (NUTS) służącej tworzeniu polityki regionalnej (Świąder, 2015, s. 133). Co ważne, we wspomnianej klasyfikacji region jest kategorią postrzeganą nieco szerzej niż termin „województwo”, co w praktyce oznacza, że obejmuje obszar większy niż jedno województwo w ujęciu polskiego podziału administracyjnego (Zioło, 2011, s. 10), choć w przypadku Polski poziom NUTS 2 jest tożsamy z województwami. NUTS 1 to zgrupowanie kilku województw, zaś NUTS 3 to tzw. podregiony, co na przykładzie Polski jest zgrupowaniem kilku powiatów.

Na poziomie międzynarodowym „regionem” nazywamy „ograniczoną liczbę państw, połączonych geograficzną bliskością oraz pewnym stopniem współzależności” (Świąder, 2015, s. 133). Z pewnością regionem określimy część większego terytorium, różniącą się od kategorii porównań, region w sensie ekonomicznym charakteryzuje pewna ścieżka specjalizacji – niektóre regiony mogą być bardziej przemysłowe, inne bardziej usługowe w stosunku do całego kraju, ponadto każdy z obszarów posiada przynajmniej jeden ośrodek miejski i jest przestrzennie spójny (Grabowska, 2013, s. 190). Charakterystyczny dla regionów brak zwartej całości oddziałuje na to, w jakim tempie i z jaką intensywnością

rozwijają się te obszary, a to z kolei ma wpływ m. in. na przepływ zasobów i kapitału finansowego, ludzkiego. W przypadku przepływu kapitału naturalną kwestią jest poszukiwanie obszarów, w których istnieje mniejsze ryzyko inwestycyjne, wyższa stopa zwrotu, równocześnie nie bez znaczenia jest sprawnie działające otoczenie instytucjonalne. Ludność migruje przede wszystkim w celu poszukiwania zatrudnienia oraz lepszych warunków rozwoju (Góralski & Lazarek, 2009, s. 309).

W polskiej perspektywie znaczenie regionów w sensie administracyjnym jest mocno podkreślane, ze względu na to, że to władze samorządów (Pająk i in., 2016, s. 112):

- kreują swoją własną politykę rozwoju,
- zarządzają instrumentami polityki regionalnej,
- odpowiadają za rozwój danego terytorium,
- budują i realizują strategie rozwoju, przestrzenne plany zagospodarowania terenów,
- prowadzą statystyki, które po zgrupowaniu dają obraz zjawisk społeczno-gospodarczych występujących w kraju.

To samorządy prowadzą inwestycje w infrastrukturę regionu, przyciągają inwestycje, organizują współpracę na poziomie mieszkańców i środowisk regionalnych, dbają o wizerunek regionu, zwiększając tym samym atrakcyjność terenu (Kosiedowski, 2008, s. 237). Choć z definicji wszystkie trzy szczeble podziału terytorialnego Polski możemy uznać za regiony, to jednak należy podkreślić, że w praktyce najwyższy z nich – województwo – uznajemy za region, pozostałe – powiaty i gminy – za jednostki lokalne (Pająk i in., 2016, s. 113).

Samo pojęcie rozwoju regionalnego ma bardzo szerokie znaczenie, brak jednoznacznej definicji rozwoju a także regionu powoduje, że zjawisko to jest różnie interpretowane (Głuszczyk, 2011, s. 68). Bardzo ważna jest również świadomość różnicy między pojęciem „rozwój regionu” a „rozwój regionalny”. Rozwój regionu związany jest z konkretną jednostką wyodrębnioną, posiadającą własne zasoby, relacje z otoczeniem, i dotyczy wykorzystania tychże zasobów, natomiast rozwój regionalny rozpatrywany jest w szerszej perspektywie np. kraju, co jednak nie oznacza, że jest niezależny od procesów, jakie dotyczą rozwoju regionów, wręcz przeciwnie, obie te sfery wzajemnie się uzupełniają (Gorzela, 1989, s. 10). Rozwój regionalny to zjawisko społeczno-gospodarcze, które jest procesem długotrwałym. Jest to zjawisko złożone, wieloczynnikowe, którego celem jest zawsze osiągnięcie stanu lepszego od poprzedniego i poprawa konkurencyjności jednego regionu względem pozostałych (Zioło, 2011, s. 11). Rozwój w kategoriach gospodarczych to przekształcanie

czynników i zasobów w określone dobra i usługi. Celem rozwoju regionalnego jest konkurencyjna i innowacyjna gospodarka, którą określają pozytywne zmiany o charakterze ilościowym, jakościowym i strukturalnym (Makiela, 2013b, s. 32). Oznacza to, że rozwój regionalny ma znaczący wpływ na potencjał gospodarczy regionów, ich konkurencyjność oraz poziom życia mieszkańców, zaś każdy z tych czynników składa się na obserwowany rozwój społeczno-gospodarczy całego kraju (Huczek, 2016, s. 250). Rozwój regionalny może dotyczyć gospodarki regionu, jego mieszkańców, infrastruktury, ekosystemu i przestrzeni (Dahlke, 2017, s. 31). Rozwój każdego regionu jest wypadkową różnych aspektów procesów zachodzących na tym obszarze, jak i w jego otoczeniu, które mogą się zarówno uzupełniać, jak również wykluczać (Kosiedowski, 2008, s. 232). Rozwój regionalny dotyczy także aspektów społecznych, szczególnie związanych z poprawą poziomu życia mieszkańców, podnoszeniem jakości świadczonych usług publicznych (Zioło, 2011, s. 12). Jak wskazuje Klóska R. (2015, s. 19), rozwój regionalny dotyczy zmian społeczno-gospodarczych określonych przestrzeni, obejmujących wyodrębnione regiony, a pożądana poprawa oceniana jest według przyjętych wcześniej kryteriów. Jest to swego rodzaju proces transformacji społecznej i ekonomicznej, który dzieje się na poziomie regionalnym (Klóska, 2015, s. 19).

W zależności od rozpatrywanej perspektywy rozwój regionalny przybiera różny charakter (por. Tabela 3). Można postrzegać go w wielu kategoriach, które nierzadko są między sobą zależne, tworzą system gospodarczy, społeczny, techniczny, jak również ekologiczny. I tak, w sensie ekonomicznym będzie determinowany wzrostem gospodarczym, transformacją czynników wytwórczych w zwiększoną ilość świadczonych usług czy wytwarzanych dóbr. Z kolei w kontekście społecznym uwzględnia zależności między relacjami międzyludzkimi i strukturą społeczną danego obszaru a ich wpływem na wyższą jakość życia mieszkańców (uwzględniając edukację, opiekę zdrowotną, dobrobyt). Natomiast w obszarze przyrodniczym, środowiskowym, rozwój regionalny będzie odpowiadał idei ekorozwoju dotyczącej działań w kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego uwzględniającego poszanowanie środowiska (Głuszczyk, 2011, s. 73). Rozwój regionalny może również charakteryzować się postępowaniem technicznym i technologicznym, przyczyniając się tym samym do racjonalnego wykorzystania zasobów regionu (Strzelecki, 2008, s. 79).

Podsumowującą charakterystykę rozwoju regionalnego według głównych determinant rozwoju zaprezentowano w tabeli 4.

Tabela 4. Charakterystyka rozwoju regionalnego według głównych determinant rozwoju

Rodzaje determinant rozwoju regionalnego	Charakterystyka
Ekonomiczne	Rozwój determinowany wzrostem gospodarczym, transformacją czynników wytwórczych w zwiększoną ilość świadczonych usług czy wytwarzanych dóbr.
Spoleczne	Wpływ zależności relacji międzyludzkich i struktury społecznej danego obszaru, w tym aspektów dotyczących edukacji, opieki zdrowotnej, dobrobytu, na wyższą jakość życia mieszkańców.
Przyrodnicze Środowiskowe	Rozwój utożsamiany z tzw. ekorozwojem, obejmuje wszelkie działania w kierunku rozwoju społeczno-gospodarczego uwzględniające poszanowanie środowiska.
Techniczne lub technologiczne	Rozwój regionu następuje w wyniku postępu technicznego i technologicznego, który wpływa na racjonalne wykorzystanie zasobów regionu.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Głuszczyk, 2011, s. 73; Strzelecki, 2008, s. 79.

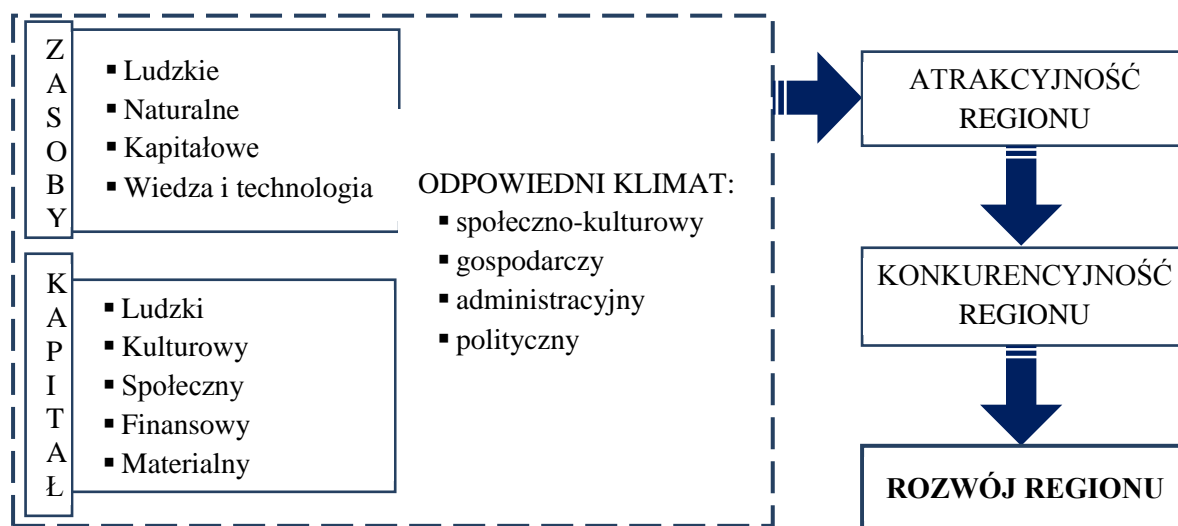
Zróznicowanie regionalne jest uważane za zjawisko bardzo niekorzystne, choć nie zawsze ta ocena ma swoje uzasadnienie. Nie ulega wątpliwości, że regiony różnią się sytuacją gospodarczą, środowiskową, poziomem zagospodarowania. Przyczyną takich sytuacji są różnice w wielu czynnikach społeczno-gospodarczych, przestrzeni geograficznej, gospodarczej, społecznej oraz kulturowej. Z całą pewnością duże zróżnicowanie regionalne nie jest pożądane, uważa się, że negatywnie wpływa na funkcjonujące systemy gospodarcze i społeczne (Michoń, 2018, s. 2). Ponadto, jest niekorzystne nie tylko dla tych słabszych, ale również bogatszych obszarów, a w konsekwencji także całego państwa (Borsa, 2008, s. 183).

Rozwój regionalny rozumiany jako pozytywne zmiany może odnosić się tak do wzrostu ilościowego, jak również postępu jakościowego. Może być także traktowany szerzej, w kategoriach społeczno-gospodarczych, jako wzrost potencjału gospodarczego i poprawa konkurencyjności regionu oraz poziomu życia jego mieszkańców (Czyżycki, 2018, s. 28). W tradycyjnym ujęciu ekonomicznym interpretowany jest jako wzrost produktu regionalnego i dochodów pieniężnych, a te z kolei odzwierciedlają stopień zdolności regionu do współzawodnictwa (in. konkurencyjności) (Grabowska, 2013, s. 193). Jest to proces złożony, który jest zależny od takich czynników, jak (Strahl, 2006, s. 15):

- (1) różnorodności celów, osiągnięciu których służy,
- (2) podejmowanych działań i relacji z otoczeniem,
- (3) przesłanek społecznych.

Na rozwój regionu wpływ mają indywidualne cechy i różnorodne czynniki jak posiadane zasoby, walory środowiska przyrodniczego, zasoby pracy, posiadany kapitał finansowy, poziom nauki, techniki, tereny inwestycyjne (Świąder, 2015, s. 131). Czynniki te mogą przybierać różną wagę, nakładać się na siebie, uzupełniać się, składać się na większą całość. Ponadto, występowanie większej liczby czynników uzupełniających nie zrekompensuje niedostatku czynników kluczowych dla rozwoju danego regionu (Dahlke, 2017, s. 47). Co ważne, wraz ze zmianą jaka zachodzi w regionie i jego otoczeniu, czynniki mające wpływ na te zmiany również mogą ulec zmianie (Kosiedowski, 2008, s. 234). Wśród czynników decydujących o pozycji danego regionu należy wymienić zasoby (naturalne, ludzkie, kapitałowe, wiedzy i technologii) oraz kapitał (ludzi, kulturowy, społeczny, finansowy, materialny), które przy odpowiednim klimacie społeczno-kulturowym, gospodarczym, administracyjnym oraz politycznym wpływają na jego atrakcyjność, ta zaś warunkuje pozycję konkurencyjną regionu, której efektem będzie rozwój regionu. Należy podkreślić, że zasoby to pojęcie o szerszym znaczeniu, które nie mają wymiaru czasowego, natomiast kapitały to wszelkie czynniki, które wykorzystuje się w celu pomnażania wartości (Kruk, 2010, s. 44) (por. Schemat 5).

Schemat 5. Czynniki decydujące o rozwoju regionu i jego pozycji konkurencyjnej względem pozostałych regionów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Kruk, 2010, s. 44.

W takim kontekście rozwój jest wynikiem uzupełniającej się działalności podmiotów władzy publicznej (kreujących politykę rozwoju regionalnego), przedsiębiorstw, instytucji oraz mieszkańców (Strahl, 2006, s. 15). Władze są niejako zobligowane do dbania o sposób wykorzystania przestrzeni i tzw. ład przestrzenny (Dahlke, 2017, s. 36). Wzajemnie uzupełniające się działania stymulują rozwój na poszczególnych obszarach regionu.

Równoważenie rozwoju regionalnego dotyczy działań, które w odpowiedzi na tradycyjny cel polityki regionalnej powinny dążyć do przeciwdziałania nieuzasadnionym różnicowaniom międzyregionalnym wykorzystując w sposób efektywny przestrzeń i zasoby naturalne kraju (Świąder, 2015, s. 131). Tym samym, zastosowanie mają działania dążące do zachowania zrównoważonego rozwoju. Rozwój odzwierciedla wzrost potencjału gospodarczego regionu, a ten z kolei pociąga za sobą trwałą poprawę standardów życia mieszkańców, jak i wzrost konkurencyjności regionu (Wójtowicz, 2016, s. 303).

Zróżnicowanie rozwoju regionów przyczynia się do procesów marginalizacji tych potencjalnie słabszych. Nie jest to jedynie problem Polski, ale naturalny problem każdego państwa. Ze względu na różny charakter każdego z regionów nie jest możliwym, aby całkowicie uniknąć zróżnicowania regionalnego, jednak dążenie do możliwie najlepszego wykorzystania potencjału gospodarczego regionów jest częścią kształtującą konkurencyjność danego obszaru względem pozostałych, a ta z kolei chroni przed marginalizacją i przyczynia się do rozwoju nie tylko regionu, lecz całej gospodarki globalnej (Wójtowicz, 2016, s. 302). Z drugiej strony sama integracja gospodarcza i społeczna, która prowadzi do zacierania wewnętrznych granic nie jest najbardziej pożądaną, bowiem nie zawsze prowadzi do zanikania nierówności poziomów rozwoju, a nawet jeszcze mocniej wpływa na konkurencyjność o miejsca pracy, infrastrukturę, a to, zdaniem Świąder M. (2015) „*komplikuje wzmacnianie spójności gospodarczej i społecznej*” (Świąder, 2015, s. 137).

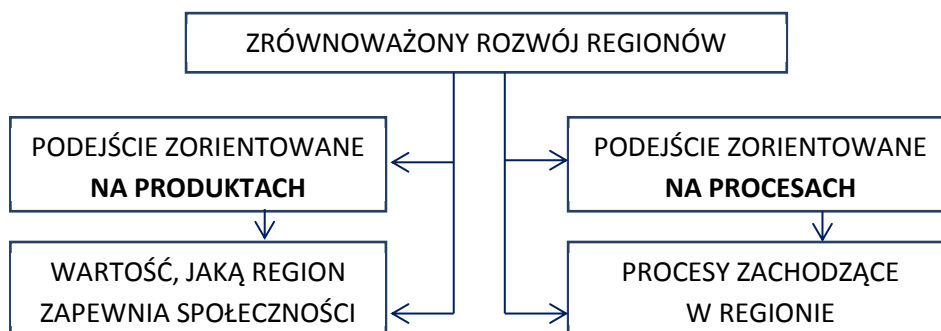
Koncepcja zrównoważonego rozwoju determinuje zmiany w podejściu do rozwoju regionalnego. Ponadto, „*zrównoważony rozwój regionów łączy się ściśle z ich rozwojem społeczno-gospodarczym oraz konkurencyjnością*” (Kruk, 2011, s. 213). Bezsprzecznie zrównoważony rozwój na poziomie regionalnym, tj. integracja aktywności w wymiarze ekonomicznym, społecznym i środowiskowym jest potrzebna, jednak bardzo trudna w realizacji. Integracja wspomnianych filarów jest warunkiem niezbędnym dla realizacji spójnych i odpowiednio skoordynowanych działań, które mają wpływ na wzrost gospodarczy regionu, w konsekwencji również kraju, bez negatywnego wpływu na społeczeństwo oraz otoczenie przyrodnicze (Jovovic i in., 2017, s. 257). Wyzwaniem dla zrównoważonego rozwoju regionów jest jednak zróżnicowanie w poziomie rozwoju gospodarek poszczególnych regionów (Makiela, 2013b, s. 33).

W ramach teorii rozwoju regionalnego pojawiają się również zagadnienia dotyczące czynników mających wpływ na nierównomiernie zachodzące procesy rozwoju regionalnego. W tym kontekście poddaje się pod wątpliwość lokację kapitału w regionach słabych ekonomicznie, jako tzw. dywersyfikacja inwestycji, które nie musi kreować oczekiwanych

zmian w regionie (Zioło, 2011, s. 16). Wśród czynników mających wpływ na rozwój danego regionu wymienia się np. obecność ośrodków wzrostu tj. infrastruktury sprzyjającej komunikacji między podmiotami regionu, a także współpracy. Każda jednostka terytorialna posiada swoją specyficzną naturę, która wynika z: (1) ukształtowania terenu, (2) posiadanych zasobów naturalnych, (3) poziomu rozwoju gospodarczego czy (4) zasobów powiązanych ze społecznością danego obszaru (w tym tzw. dziedzictwo kulturowe). Wspomniane elementy składają się w całość, a te bardziej wyróżniające się na tle pozostałych tworzą obraz danego regionu, jako atrakcyjnego pod danym względem (Smółka-Franke, 2018, s. 564–565). W kontekście zrównoważonego rozwoju na poziomie regionalnym oraz lokalnym należy zaznaczyć, że proporcje poszczególnych kapitałów, ludzkiego, ekonomicznego i ekologicznego, rozumianych jako czynniki mające wpływ na wytwarzaną na danym obszarze wartość, charakteryzujących każdą z płaszczyzn rozwoju (społeczną, gospodarczą i środowiskową) stanowią pochodną wielu czynników kształtujących dany obszar. Ich kombinacja może być odmienna w każdej ze struktur, co jednak nie oznacza, że wpływa negatywnie na realizację koncepcji zrównoważonego rozwoju, o ile ekspansja jednego z tych kapitałów nie dokonuje się kosztem pozostałych (Skica, 2020, s. 39). To bardzo ważne, aby mieć świadomość, że mimo różnorodności na poziomie lokalnym czy regionalnym – można osiągnąć równowagę na wyższych poziomach integracji.

W teorii wyróżnia się dwa podejścia do zrównoważonego rozwoju regionów: zorientowane na produktach bądź na procesach (por. Schemat 6). Podejście zorientowane na produktach wskazuje na wartość, jaką region zapewnia swoim „użytkownikom”, podczas gdy w podejściu zorientowanym na procesach koncentruje się na podstawowych procesach, jakie zachodzą w regionie, co odpowiada również w pewnym zakresie koncepcji planowania strategii rozwoju regionu (Jovovic i in., 2017, s. 259). Niewątpliwie, współczesne planowanie jest procedurą, która wymaga świadomego konstruowania spójnych koncepcji działań (Małachowski, 2011, s. 547). Wyzwaniem dla samorządów jest więc połączenie tych dwóch podejść, szczególnie, że region nie jest jednostką wyodrębnioną i mają na niego wpływ zjawiska występujące w jego otoczeniu.

Schemat 6. Dwie perspektywy zrównoważonego rozwoju regionów

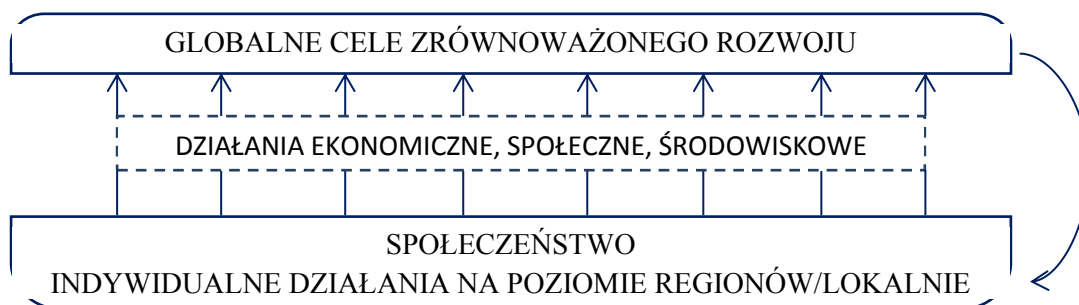

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Jovovic i in., 2017, s. 259.

W Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030 (*Uchwała nr 102, 2019*), aktualnie obowiązującym dokumencie strategicznym wyznaczającym kierunki działań polityki regionalnej, zrównoważony rozwój utożsamiany jest z rozwojem odpowiedzialnym, który „budując siłę konkurencyjną z wykorzystaniem nowych czynników rozwojowych, zapewnia udział i korzyści wszystkim grupom społecznym zamieszkującym różne miejsca naszego kraju”. Definicja rozwoju, jaka przyświeca tej Strategii kładzie nacisk na założenia idei zrównoważonego rozwoju, uwzględniając nie tylko kontekst gospodarczy, ale przede wszystkim rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony, zwracając uwagę na te obszary, które są w słabszej sytuacji wyjściowej.

Nawet najbardziej ambitne cele nie będą miały szans realizacji, jeżeli pozostaną bez działań w skali lokalnej. Podobnie jest z ideą zrównoważonego rozwoju, której ogólne założenia, cele i wytyczne ustalane są na poziomie globalnym, jednak dopiero przeniesienie ich na skalę lokalną (rozumianą jako poziom realnego oddziaływania) dają szansę na realne zmiany (Lorens, 2013, s. 14). Z tego też względu opisywany poziom regionalny jest tak bardzo istotny w kontekście realizacji celów zrównoważonego rozwoju, gdzie przestrzeń staje się miejscem, w którym działania ekonomiczne, społeczne i środowiskowe są źródłem zmian, na które społeczeństwo ma realny wpływ, i które mają znaczenie w skali kraju, czy globalnej (por. Schemat 7).

Schemat 7. Globalne cele zrównoważonego rozwoju a działania na poziomie lokalnym

Źródło: Opracowanie własne.

Dynamika rozwoju społeczno-gospodarczego doprowadza do niekorzystnych zmian w otoczeniu, jak zanieczyszczenia, pogarszające się walory środowiska, problemy z odnawialnymi zasobami naturalnymi oraz wyczerpywanie nieodnawialnych zasobów – wszystkie te czynniki wpływają na warunki funkcjonowania gospodarki i mieszkańców danego regionu, a w dalszej perspektywie i większych obszarów, co z kolei znacząco przyczynia się do obniżenia jakości życia, będącej podstawowym celem rozwoju regionów (Kozuch, 2013, s. 52). Z tego względu tematyka zrównoważonego rozwoju regionów, jest tak istotna również w kontekście działań systemowych.

1.3. Polityka rozwoju regionalnego jako czynnik oddziałujący na zrównoważony rozwój regionów

Polska gospodarka coraz częściej boryka się z problemem dotyczącym wyczerpywania dotychczasowych źródeł rozwoju, jak np. niskie koszty pracy, dostęp do tanich surowców czy potencjału będącego pochodną położenia geograficznego. Coraz mniejsze jest również doświadczanie korzystnych efektów „świeżej” akcesji do Unii Europejskiej z racji ponad 18 lat obecności w jej strukturach, z tego też względu koniecznym jest poszukiwanie i budowanie nowych przewag konkurencyjnych (Gutowski, 2015, s. 37). Jedną z szans na budowanie pozycji konkurencyjnej gospodarki narodowej (bądź ponadnarodowej, co ma miejsce w perspektywie Unii Europejskiej) jest skierowanie uwagi na działalność regionów i zachodzący na tym poziomie rozwój, z uwzględnieniem działań na rzecz zrównoważonego rozwoju. Podejmowanie działań w kooperacji „państwo – sektory gospodarki”, szczególnie w ramach zrównoważonego rozwoju jest konieczne i przyczynia się do zwiększania pozycji konkurencyjnej państwa w skali globalnej.

Z pomocą przychodzi polityka rozwoju regionalnego, która jest jedną z najważniejszych w perspektywie osiągnięcia rozwoju regionalnego. Jej charakter jest zależny od charakteru polityki realizowanej na szczeblu krajowym i ma się przyczyniać do realizacji celów w skali kraju. Podejście to nabrało na znaczeniu wraz z decentralizacją ustroju administracji publicznej, kiedy wraz z reformą regiony i władze samorządowe otrzymały możliwość samodzielnego kreowania polityki regionalnej (Dahlke, 2017, s. 75). Ponadto, Polskę obowiązuje również Polityka Regionalna Unii Europejskiej, która jest uważana za najistotniejszą strategię realizowaną przez Wspólnotę.

Z uwagi na różnorodne trudności, z jakimi borykają się regiony, polityka rozwoju regionalnego nie dotyka wyłącznie problemów natury gospodarczej czy administracyjnej, lecz wychodzi poza nie, wskazując również na sprawy natury społecznej czy środowiskowej

(Dahlke, 2017, s. 75). Rozumiana w ten sposób polityka rozwoju regionalnego posiada wiele wspólnych cech z problematyką zrównoważonego rozwoju regionów. Narzędziem realizacji polityki rozwoju są strategie rozwoju poszczególnych województw, które stanowią podstawę planowania i realizacji polityki, łącząc strategie z poziomu lokalnego z wizją rozwoju regionu i celami rozwoju na szczeblu krajowym (Szostak, 2015, s. 620).

Samo pojęcie polityki rozwoju znajduje swoją definicję w *Ustawie o zasadach prowadzenia polityki rozwoju* (z dnia 6 grudnia 2006 r.). Zapisy ustawy uwzględniają również jej główne cele. Pod pojęciem tym ustawodawcy określają:

„zespół wzajemnie powiązanych działań podejmowanych i realizowanych w celu zapewnienia trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, spójności społeczno-gospodarczej, regionalnej i przestrzennej, podnoszenia konkurencyjności gospodarki oraz tworzenia nowych miejsc pracy w skali krajowej, regionalnej lub lokalnej”.

Interpretacja powyżej zacytowanych zapisów Ustawy pozwala twierdzić, że szans rozwoju kraju (w tym rozwoju społeczno-gospodarczego) upatruje się w działaniach dążących do zrównoważonego rozwoju, na poziomie kraju, ale również regionów. Co więcej, rozwój może zostać osiągnięty za sprawą wzajemnie dopasowanych działań zmierzających do podnoszenia konkurencyjności gospodarki, tak kraju, jak również obszarów niższego szczebla, jak regiony.

Regiony różnią się między sobą m. in. poziomem zagospodarowania, dynamiką rozwoju, warunkami przyrodniczymi, czy naturą społeczno-ekonomiczną, dlatego w celu wykorzystania ich różnorodności, a także działania na rzecz spójności regionów podejmuje się działania w ramach polityki rozwoju regionalnego (Dahlke, 2017, s. 73).

Świadomość decydentów oraz ich postawy przyczyniają się do wykorzystania instrumentów publicznych, które ułatwiają podejmowanie inicjatyw przyczyniających się do ograniczeń uciążliwych procesów gospodarczych (Kožuch, 2013, s. 52). Te działania przekładają się na realizację tzw. polityki rozwoju regionalnego, in. politykę regionalną. W wyniku decentralizacji władzy publicznej w Polsce funkcjonuje model aktywnej administracji współpracującej, która dzieli kompetencje pomiędzy poszczególne szczeble zarządzania (por. Schemat 8). Tym samym to województwa, jako najwyższe szczeble administracji samorządowej zostały zobowiązane do realizacji polityki rozwoju regionalnego, szczebel centralny realizuje zadania o charakterze nadzoru, zaś samorząd gminny i powiatowy swoją działalnością odpowiada na bieżące problemy i potrzeby lokalnych społeczności (Dahlke, 2017, s. 10).

Przez politykę regionalną należy rozumieć całokształt skoordynowanych działań podmiotów gospodarki tj. władz publicznych na szczeblu krajowym i regionalnym (tj. rządu i samorządów na każdym szczeblu administracji), partnerów społeczno-gospodarczych (w tym podmiotów prywatnych, a także wszelkich instytucji z otoczenia tychże podmiotów) (*Uchwała nr 102, 2019*). Podejmowane przez wspomniane podmioty działania mają wpływ na realizację celu zwiększenia konkurencyjności gospodarki regionu, ich rozwój, jak również niwelowanie obserwowanych nierówności.

Schemat 8. Zależność i kompetencje szczebli samorządowych i centralnego w Polsce w ramach modelu aktywnej administracji współpracującej

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Dahlke, 2017, s. 10.

Polityka regionalna powinna realizować cele i priorytety rozwoju regionów danego kraju, szczególnie istotne z perspektywy globalnej. Jest ważna z punktu widzenia całego kraju, dlatego realizując politykę regionalną powinno się dążyć do osiągnięcia spójności ekonomiczno-społecznej oraz terytorialnej zarówno w wymiarze lokalnym, regionalnym, jak również krajowym (Golejewska, 2012c, s. 75). Działania władzy rządowej i samorządowej w obrębie polityki regionalnej mają na celu przede wszystkim pobudzenie i ukierunkowanie rozwoju regionu (Korenik, 2012, s. 55). Potrzebę opracowywania polityki na poziomie regionów uzasadnia się m. in. efektywnością gospodarowania zasobami regionów, lub na gruncie sprawiedliwości społecznej - zapobieganie destabilizacji społeczeństwa (Strzelecki, 2008, s. 92). Jak zaznacza Churski P. (2018, s. 32) każde miejsce posiada swoją „specyfikę ekonomiczną, społeczną, kulturową i instytucjonalną”. Różnice między regionami oraz ich indywidualność warunkują konieczność podejmowania działań uwzględniających te odrębności i wykorzystujących potencjał w celu niwelowania istniejących różnic.

W Polsce polityka regionalna jest opracowywana przez rząd i samorzady województw, zaś zapisy determinowane są przede wszystkim przez europejską politykę spójności (jako

główną politykę inwestycyjną UE) (Kopeć, 2020, s. 62). W ramach strategicznych celów rozwoju Polski zakłada się m. in. wspieranie konkurencyjności przedsiębiorstw, tworzenie warunków proinwestycyjnych, trwałego rozwoju i promowania spójności przestrzennej, a także przeciwdziałania marginalizacji obszarów. Określone w ten sposób cele i działania mają wspierać rozwój „konkurencyjnej gospodarki opartej na wiedzy i przedsiębiorczości, zdolnej do długofalowego harmonijnego rozwoju [...]” (Strzelecki, 2008, s. 16–117). Wyraźnie w tym miejscu widoczny jest związek między polityką regionalną a zrównoważonym rozwojem i ich oddziaływaniem na konkurencyjność regionu i kraju.

Polityka regionalna jest wyznacznikiem działań poszczególnych regionów, dostarcza narzędzi służących wykorzystaniu i wzmacnianiu ich potencjału. Celem tworzenia polityk regionalnych jest rozpoznanie cech charakteryzujących dany region, diagnoza jego mocnych i słabych stron, posiadanych zasobów, które następnie można wykorzystać do budowania przewagi względem pozostałych regionów, bądź silniejszej pozycji regionu. Świadomość istnienia obszarów zagrożonych marginalizacją, słabiej rozwijających się, pozwala na ukierunkowanie działań, które je wspierają np. poprzez promocję i wsparcie inwestycji prywatnych, koncentrację na lokalnych zasobach, aktywizację oraz wsparcie podmiotów publicznych i mieszkańców na rzecz współpracy (w tym tzw. ekonomia społeczna), czyli ogólnie rzecz ujmując wszelkich składowych pobudzających procesy rozwojowe. Żadne z tych działań nie zostałyby zrealizowane bez świadomości o konieczności podejmowania inicjatyw właśnie w tym zakresie.

Jednym z największych wyzwań dla realizowanej polityki regionalnej jest zróżnicowanie regionów i próba zmniejszenia dysproporcji między nimi. Pożądana spójność powinna wychodzić poza wyrównywanie poziomu dochodów. Ważną rolę podczas przygotowywania projektów rozwojowych odgrywa rozpoznanie powiązań między czynnikami rozwoju a efektami działań w obszarze społeczno-gospodarczym, ekologicznym, przestrzennym regionu (Dahlke, 2017, s. 35). Prawidłowe określenie kierunków polityki regionalnej, w tym celów oraz odpowiadających im instrumentów, opiera się przede wszystkim na dokładnym rozpoznaniu czynników i barier rozwoju danego obszaru (Strzelecki, 2008, s. 80). Polityka regionalna powinna przeciwdziałać barierom, a wykorzystywać czynniki pozytywne, tzw. potencjał każdego obszaru.

W odpowiedzi na widoczne dysproporcje między regionami, w województwach prowadzona jest polityka regionalna, tworzone są strategie rozwoju regionalnego, jak również funkcjonują instytucje, których zadaniem jest zarządzanie rozwojem regionu (Świąder, 2015, s. 139). Znalezienie jednego uniwersalnego wzorca odpowiedniego dla wszystkich polityk

regionalnych jest niemożliwe, głównie ze względu na istniejące różnice w potrzebach poszczególnych regionów (Golejewska, 2012c, s. 73). Każdy region posiada indywidualne cechy, które mogą zostać przełożone na efekty przyczyniające się do jego rozwoju, na podstawie których buduje własną, samodzielną strategię in. politykę rozwoju. Dotychczasowe doświadczenia wskazują, że w dynamicznie zmieniającej się i niezwykle złożonej rzeczywistości gospodarczej powinno odchodzić się od tradycyjnie rozumianej polityki regionalnej, której podstawowym celem było ograniczanie negatywnych efektów istniejących barier rozwoju wśród regionów słabiej rozwiniętych (Korenik, 2012, s. 57).

Według teorii na temat endogenicznej polityki rozwoju regionalnego in. wykorzystania potencjału endogenicznego, zakłada się, że na rozwój regionu wpływ mają przede wszystkim czynniki wewnętrzne, szczególnie posiadane zasoby, zaś celem polityki regionalnej jest promocja infrastruktury i wspieranie innowacji proponowanych przez lokalnych przedsiębiorców (Rokicki & Golonko, 2018, s. 3). Zwolennicy strategii rozwoju nie zrównoważonego uważają, że przeszkodą rozwoju jest niezdolność do inwestycji (powodując reakcję łańcuchową), ich zdaniem słabo rozwinięte regiony stają przed problemem ograniczonych zasobów i wydajności, dlatego osiągnięcie stanu równowagi jest niemożliwe (Strzelecki, 2008, s. 86–87). Celem polityki regionalnej jest jednak wyrównywanie dysproporcji między poszczególnymi regionami, dlatego ważne jest uwzględnianie również czynników zewnętrznych, które mają znaczenie dla sytuacji społeczno-gospodarczej regionu. Egzogeniczny rozwój regionu bazuje na aktywnościach wychodzących poza dany obszar, przyciągając bezpośrednio inwestycje zagraniczne, realizując transfer wiedzy i doświadczeń, podejmując współpracę gospodarczą, naukową i kulturalną. Co ważne, istota w zdolnościach dostosowywania się do zmienności czynników, zarówno wewnętrznych, jak i zewnętrznych, tkwi w czynniku ludzkim, cechach społeczności regionalnych (Heffner, 2008, s. 155).

Zróżnicowanie regionów na poziomie europejskim doprowadziło do sytuacji, w której koniecznym było wprowadzenie systemowych mechanizmów niwelującym powstałe dysproporcje między najbogatszymi i najbiedniejszymi obszarami, co w dużej mierze koncentrowało się wokół kreowania warunków dla zrównoważonego rozwoju (np. poprzez udzielanie środków finansowych przeznaczanych na wsparcie działań w tym kierunku, szczególnie w kontekście środowiskowym) (Zioło, 2011, s. 18). Jednym z takich

mechanizmów stała się polityka spójności¹ Unii Europejskiej, która stanowi punkt odniesienia dla strategii rozwoju regionalnego państw członkowskich UE.

Polityka spójności to polityka regionalna i jedna z najistotniejszych strategii realizowana na poziomie Unii Europejskiej, której głównym założeniem jest koncentracja wysiłków na „wspieraniu działań prowadzących do wyrównania warunków ekonomicznych i społecznych we wszystkich regionach UE” (Ociepa-Kicińska, 2020, s. 35). Na poziomie Unii Europejskiej polityka regionalna prowadzi do zwiększenia spójności gospodarczej, społecznej i przestrzennej oraz wspiera rozwój regionalny, wspierając tym samym realizację celów na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju, które zostały określone w strategii „Europa 2020” (Komisja Europejska, 2014). Ponadto, polityka spójności, w dużym stopniu dzięki funduszom unijnym, przyczyniła się do poprawy konkurencyjności i sytuacji gospodarczej regionów. Ten pozytywny (choć nie zawsze znaczący) wpływ funduszy na poprawę sytuacji gospodarczej państw członkowskich UE potwierdza wiele badań (por. Ociepa-Kicińska i in., 2021). Obok efektów typowo gospodarczych, polityka spójności obejmuje również działania mające wpływ na włączenie społeczne i ochronę środowiska, jak również zwiększenie konkurencyjności i atrakcyjności regionów. Są to działania, które charakteryzują zrównoważony charakter kreowanej ścieżki rozwoju. Polityka regionalna powinna dążyć do zrównoważonego rozwoju, wykorzystując różnorodne narzędzia, które paradoksalnie zależą od wielu zróżnicowanych uwarunkowań przestrzennych (szczególnie na poziomie regionu) (Wójcik, 2012, s. 45). Obecnie koncepcja zrównoważonego rozwoju wykorzystywana jest w różnorodnych politykach i strategiach, w tym dotyczących rozwoju na każdym poziomie, szczególnie regionalnym (Jovovic i in., 2017, s. 258). Jak wskazują Jovovic i in. (2017, s. 258) „zrównoważoność” (ang. *sustainability*) wymaga świadomości współzależności problemów gospodarczych, społecznych i środowiskowych (także na niższym, lokalnym poziomie), jak również wiedzy, jak radzić sobie z różnymi potrzebami i umiejętnym ich godzeniem.

Jednym z elementów polityki spójności, które co do założenia pozwalają osiągnąć przewagę konkurencyjną na poziomie regionów są obszary priorytetowe działalności regionu

---

¹ Opisując zagadnienie dotyczące polityki spójności nie można pominąć interpretacji pojęcia „spójność”. Na gruncie omawianego obszaru tematycznego można wyróżnić spójność ekonomiczną, społeczną i terytorialną. Spójność ekonomiczna polega na dążeniu do niwelowania różnic w poziomie rozwoju. Spójność społeczną określają dążenie do minimalizacji rozbieżności dobrobytu społeczeństwa, realizacji zasady równych szans m. in. w dostępie do edukacji, miejsc pracy, awansu zawodowego, a także działań zapewniające marginalizację problemu wykluczenia społecznego i dyskryminacji. Inny wymiar spójności dotyczy kwestii terytorium i jest trudno definiowalny, jednak przeważnie należy go wiązać z budowaniem sieci infrastruktury (transportowej, telekomunikacyjnej), i pewnego rodzaju układów społeczno-gospodarczych, szczególnie takich, które stwarzają szanse na rozwój osobom zamieszkującym tereny peryferyjne (Churski, 2011, s. 103–104).

tw. inteligentne specjalizacje (Czyżewska-Misztal & Golejewska, 2014, s. 209). Jak podkreślają Kogut-Jaworska M. oraz Ociepa-Kicińska E. (2020, s. 1) „każdy region dysponuje określonymi zasobami, które wkomponowane w procesy globalne stają się kluczowymi czynnikami sukcesu”. Z tego też względu, wykorzystanie kluczowych kompetencji i zasobów regionu przekłada się na ich rozwój i większy wzrost. Koncepcja inteligentnych specjalizacji koncentruje się na działaniach badawczo-rozwojowych niezbędnych do rozwoju tych obszarów gospodarczych regionu, które przyczyniają się do poprawy jego pozycji konkurencyjnej i sytuacji gospodarczej (Czyżewska-Misztal & Golejewska, 2014, s. 218). Wybór inteligentnych specjalizacji jest wynikiem diagnozy wszelkich dostępnych zasobów regionu, uwzględniających podstawowe czynniki, jak lokalizację, klimat i zasoby naturalne, strukturę populacji, potrzeby społeczne i grupy potencjalnych klientów, ale również kategorie takie jak zasoby ludzkie, poziom przedsiębiorczości i innowacyjności oraz sferę technologii (Kogut-Jaworska & Ociepa-Kicińska, 2020, s. 5). Wraz z nową perspektywą finansowania UE pojawia się również inicjatywa tzw. strategii inteligentnej specjalizacji na rzecz zrównoważonego rozwoju (ang. *smart specialisation strategy for sustainable growth, S4*), która kładzie nacisk na innowacyjne rozwiązania w obszarze zrównoważonego rozwoju, szczególnie w kontekście „zielonej i cyfrowej gospodarki” (Kogut-Jaworska & Ociepa-Kicińska, 2023).

Z uwagi na międzynarodowy charakter zjawiska zagadnienie zrównoważonego rozwoju pojawia się w wielu dokumentach określających zobowiązania, których realizacji podjęła się również Polska. Kontekst zrównoważonego rozwoju jest zauważalny niemal na każdym etapie współpracy międzynarodowej czemu dowodzą obowiązujące dokumenty strategiczne.

Polska przyjęła założenia Deklaracji z Rio na temat środowiska i rozwoju, Program Działań Agenda 21, Deklarację zasad zrównoważonego zarządzania lasami, ponadto po Szczycie Ziemi w 2003 roku także zapisy Programu wdrażania, oraz najnowsze zobowiązania wynikające z zapisów Agendy 2030 i 17 Globalnych Celów Zrównoważonego Rozwoju. Polska podejmuje również zobowiązania na poziomie Unii Europejskiej, dotyczące działań w kierunku zrównoważonego rozwoju w kontekście zmian sprzyjającym włączeniu społecznemu w ramach działań Europa 2020, a także w dziedzinie klimatu.

W Polsce zasada zrównoważonego rozwoju jest tzw. normą konstytucyjną, co oznacza, że nadano jej rangę prawa podstawowego wynikającego z zapisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej. Art. 5 ustawy zasadniczej mówi:

„Rzeczpospolita Polska [...] strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże

dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju” (Dz.U.1997.78.483 - Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.).

Zastosowanie wymagań zrównoważonego rozwoju pojawia się w różnorodnych ustawach. Zasada zrównoważonego rozwoju została wpisana do ustawy *Prawo ochrony środowiska (z dnia 27 kwietnia 2001 r.)*, gdzie na wstępie określono „*zasady ochrony środowiska oraz warunki korzystania z jego zasobów, z uwzględnieniem wymagań zrównoważonego rozwoju*”, w szczególności dotyczące warunków ochrony zasobów środowiska, wprowadzenia substytucji lub energii do środowiska czy kosztów korzystania ze środowiska. Zrównoważony rozwój zdefiniowany jest w następujący sposób:

„rozumie się przez to taki rozwój społeczno-gospodarczy, w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawowych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń” (Prawo ochrony środowiska, Art. 4).

Z tak zdefiniowanym zjawiskiem łączy się dążenie do utrzymania dostatecznie wysokich standardów ekologicznych, ekonomicznych i społeczno-kulturowych przy utrzymaniu solidarności między- i wewnątrzpokoleniowej (Roszkowska & Karwowska, 2014, s. 10). Obecnie istnieje niewiele dokumentów rządowych, które nie odnosiłyby się do założeń koncepcji zrównoważonego rozwoju. Poza wymienionymi wyżej, zapisy dotyczące zrównoważonego rozwoju znajdują się w polityce przemysłowej, energetycznej, koncepcji zagospodarowania przestrzennego kraju. Idea zrównoważonego rozwoju w jej szerszym kontekście stanowi również punkt odniesienia dla Strategii Rozwoju Kraju i innych podobnych programów rządowych oraz samorządowych (Kożuch, 2011, s. 72).

Obowiązująca Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (dalej KSRR) (*Uchwała nr 102, 2019*) za najważniejszy kierunek zmian względem dotychczas obowiązujących, przyjmuje model odpowiedzialnego rozwoju, który uwzględnia zarówno czynnik społeczny, jak również terytorialne zrównoważenie. Jak ujęto we wprowadzeniu do Strategii: *„rozwija [ona] postanowienia Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.), określone w filarze rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony”* (*Uchwała nr 102, 2019*). Zgodnie z zapisami KSRR, odpowiedzialny rozwój to budowanie siły konkurencyjnej z wykorzystaniem nowych czynników rozwojowych, zapewniający korzyści wszystkim grupom społecznym zamieszkującym różne miejsca w kraju, a także

rozwijający i efektywnie wykorzystujący miejscowe zasoby i potencjał przekładając się na rozwój danego obszaru, szczególnie takich, które charakteryzują się mniejszą odpornością na zjawiska kryzysowe (*Uchwała nr 102, 2019, s. 38*). Konstrukcja KSRR zwraca się w stronę realizowanej idei zrównoważonego rozwoju całego kraju, co miałyby zmniejszyć dysproporcje w poziomie społeczno-gospodarczym tak obszarów miejskich, jak i wiejskich. Przypisana do KSRR zasada trwałego, odpowiedzialnego i zrównoważonego rozwoju oznacza „osiąganie możliwie jak najlepszych efektów przy jak najmniejszej presji na środowisko i przestrzeń” (*Uchwała nr 102, 2019, s. 46*). Ponadto, zgodnie z zapisami Strategii, do zmniejszenia dysproporcji między regionami i realizacji jej założeń przyczyniają się działania wspierające konkurencyjność regionów, rozwój przedsiębiorczości, innowacyjności oraz wzrost jakości kapitału ludzkiego i społecznego.

Wskazując na działania władz samorządów w kierunku zrównoważonego rozwoju najczęściej wymienia się te, które obejmuje ład gospodarczy, tj. związane z poziomem gospodarki danego obszaru. Elity samorządowe w celu wpływania na poziom przedsiębiorczości i innowacyjności regionu muszą dbać o pozycję konkurencyjną regionu, wspierając rozwój i specjalizację lokalnych przedsiębiorstw, tym samym wzmacniając ich pozycję na rynku krajowym i międzynarodowym (Makieła, 2013b, s. 31). Tymczasem, badania wskazują, że na osiągnięcie zrównoważonego rozwoju mają wpływ również działania, które realizują założenia ładu społecznego, np. dotyczących służby zdrowia. Okazuje się, że proces ten wydłuża się w krajach, w których kondycja zdrowotna społeczeństwa i poziom edukacji są niższe niż w pozostałych (Golejewska, 2012c, s. 31).

Realizacja idei zrównoważonego rozwoju napotyka na różnego rodzaju bariery. Do takich ograniczeń z pewnością należy zaliczyć brak świadomości dotyczącej wieloaspektowego charakteru tej zasady, niechęć do planowania długookresowego, w tym przewidywania konsekwencji podejmowanych działań (również o charakterze środowiskowym, równocześnie uważane są za jedną z barier dla prawidłowego przebiegu procesów produkcji i konsumpcji) w zamian za ich łagodzenie w późniejszej perspektywie. Ponadto, problematyczne jest również podejmowanie działań prorozwojowych kosztem środowiska, co ma miejsce szczególnie na obszarach zaniedbanych gospodarczo. Co ważne, wszystkie te bariery mogą zostać zniwelowane na poziomie lokalnym i regionalnym, głównie poprzez racjonalne decyzje świadomych przedsiębiorców, władarzy oraz społeczeństwo (Kozuch, 2013, s. 53). Ponadto, przełamywanie barier jest możliwe dzięki instrumentom regulacyjno-finansowym, szczególnie publicznym funduszy stymulujących aktywność inwestycyjną w zakresie zrównoważonego rozwoju (nie tylko w aspekcie środowiskowym)

(Kozuch, 2013, s. 60). Badając zapisy różnorodnych strategii rozwoju Kistowski M. (2004, s. 45) wspominał m. in., że niepoprawnie rozpoznane uwarunkowania rozwoju, oraz niedostosowane do potrzeb istniejących w tym obszarze, prowadzą do „*formułowania błędnych lub pomijania niektórych ważnych zadań strategicznych, które powinny wspomagać zrównoważony rozwój regionów*”.

Zmiany demograficzne, klimatyczne, niedobór zasobów, globalizacja, cyfryzacja, urbanizacja – to globalne trendy, które odczuwalne są również na poziomie regionów (Uchwała nr 102, 2019). Rozwój regionalny jest zjawiskiem, które z pewnością nie odbywa się w próżni. Konkurencyjność regionów, która ma ogromny wpływ na jego zaistnienie uwarunkowana jest kształtowaniem odpowiednich przestrzeni dla rozwoju, tj. warunków m. in. dla rozwoju inteligentnej specjalizacji, czy szeroko rozumianego otoczenia społeczno-gospodarczego (Kogut-Jaworska & Ociepa-Kicińska, 2023).

Istniejące mechanizmy rynkowe regulują procesy rozwojowe gospodarki (kraju czy regionów), jednak z uwagi na pewne tzw. ułomności rynku w celu realizacji optymalnego poziomu lub osiągnięcia założonych celów wymagane jest zastosowanie mechanizmów interwencyjnych, które korygują, bądź regulują zachowania rynkowe (Kudłacz, 2008, s. 124). Takim mechanizmem interwencyjnym na poziomie regionów będzie polityka regionalna, która dodatkowo jest tzw. mechanizmem celowym. W tym znaczeniu polityka rozwoju regionalnego może być uznawana za czynnik oddziałujący na zrównoważony rozwój regionów. Działania programowane w ramach polityki z jednej strony mogą ograniczać negatywne następstwa rozwoju sytuacji, kreując okoliczności sprzyjające pozytywnym zmianom, z drugiej przeciwdziałać przewidywanym niepożądanym zjawiskom i dostosowania sytuacji do swoich preferencji (Kudłacz, 2008, s. 127).

Podsumowując, w odpowiedzi na kryzysy z jakimi mierzą się współcześnie gospodarki należy podejmować działania, które zniwelują ich negatywne skutki i równocześnie zapewnią odpowiednie warunki do życia, standardy jakości życia, jak również poszanowania przyrody przy równoczesnej realizacji postępu społecznego i rozwoju gospodarczego, bez ograniczania szans na ich spełnienie wśród przyszłych pokoleń. Takie założenia przypisuje się właśnie idei zrównoważonego rozwoju, którą opisują trzy główne wymiary (ekonomiczny, społeczny i ekologiczny) tworzące spójną koncepcję, w której każdy z nich się ze sobą łączy. Nie może bowiem istnieć zdrowa gospodarka i społeczeństwo, jeżeli dążenie do zysków niszczy środowisko, ale równocześnie nie można oczekiwać poszanowania środowiska, jeżeli ludzie żyją w ubóstwie, bez godnych warunków mieszkalnych, bez dostępu do odpowiedniej opieki zdrowotnej, edukacji i możliwości rozwoju gospodarczego. Z tego też względu,

zrównoważony rozwój należy interpretować, jako działania podejmowane na każdym poziomie administracyjnym na rzecz realizacji postępu społecznego (poprawa warunków życia i szeroko rozumiane bezpieczeństwo) i gospodarczego (rozwój stymulowany postępem technologicznym i efektywnym wykorzystaniem zasobów) z poszanowaniem środowiska i jego zasobów naturalnych.

Rozdział II. Konkurencyjność i jej znaczenie w gospodarce

2.1. Konkurencyjność jako kategoria ekonomiczna

Konkurencyjność (*ang. competitiveness*) to termin ekonomiczny, który wszedł do języka powszechnego i najczęściej określa się nim naturalne zjawisko, nieodłączny element życia gospodarczego. Staje się także kluczowym filarem dla konstruowanych strategii rozwoju. Zgodnie ze wskazaniem Słownika wyrazów obcych (Kopaliński, 1989) konkurencyjność wywodzi się od łacińskiego słowa *concurrrens* lub *concurrere* tzn. „biec razem”, z tego względu głównie sprowadza się do współzawodnictwa, rywalizacji, a w tym kontekście termin ten odnosi się do różnych sfer działalności człowieka (Łukiewska, 2019, s. 11). Nie jest to jednak jednowymiarowe zjawisko, a efekt wielu mierzalnych zjawisk składających się w całość (Główny Instytut Górnictwa, 2013, s. 5). Pojęcie to z uwagi na swoją złożoność nie zostało wyraźnie zdefiniowane, co z kolei sprawia, że nie ma też z nim jednoznacznych skojarzeń, co więcej nie można też uznać, że jest to termin o charakterze wyłącznie pozytywnym. Ponadto, coraz częstsze posługiwanie się tym terminem spowodowało poszerzenie się zakresu płaszczyzn, w odniesieniu do których jest stosowane (Małachowski, 2015, s. 211–212). Wielowymiarowość zjawiska sprawia, że zagadnienie konkurencyjności rozważane jest tak na gruncie teorii ekonomii, jak również praktyki gospodarczej czy międzynarodowych organizacji (Łukiewska, 2019, s. 21).

Mówiąc o konkurencyjności danego obiektu trudno jest pominąć porównanie z innym obiektem tej samej klasy, pojęcie to cechuje bowiem pewien relatywizm, który określa pozycję konkurencyjną danego obiektu względem innego i relacji między nimi. Oznacza to, że syntetyczne wskaźniki, miary dotyczące konkurencyjności danego obiektu nie informują o występowaniu przewagi konkurencyjnej, dopóki nie zostaną porównane do stanu danego czynnika z trendami w regionie, czy wskaźnikiem analogicznego obiektu (Główny Instytut Górnictwa, 2013, s. 7). Ponadto, istnieje wiele różnorodnych poglądów wskazujących, co takim obiektem mogłoby być, co jeszcze mocniej podkreśla złożoność tego zjawiska (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 16). Konkurencyjność można rozumieć jako cechę, wynik, jak również jako proces – konkurencyjność rozumiana jako proces warunkuje wyniki, które kreują cechy (Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 192) (por. Schemat 9).

Schemat 9. Konkurencyjność jako proces

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 192.

Podmioty są oceniane zazwyczaj w odniesieniu do wyników i zdolności osiągnięcia ich w przyszłości (Małachowski, 2015, s. 213). Ilustrowana encyklopedia powszechna pod hasłem konkurencyjność definiuje „*zespół cech określających atrakcyjność danego dobra lub usługi, albo gospodarki jako całości*” (Marcinek, 2008, s. 480) co ukazuje, że konkurencyjne mogą być względem siebie tak przedsiębiorstwa, jak również gospodarki. Co więcej, konkurencja jest określana jako „*proces, w ramach którego uczestnicy rynku, chcąc osiągnąć dla siebie jak największe korzyści, starają się zaoferować lepsze od innych uczestników produkty i warunki transakcji*” (Marcinek, 2008, s. 480), natomiast w kontekście gospodarki wskazuje się na jeszcze jedną interesującą kwestię – „*relatywnej zdolności gospodarki do realizacji własnego systemu celów, zamierzeń bądź wartości*” (Marcinek, 2008, s. 480). Zdolność konkurencyjna może być rozumiana jako umiejętność sprostania wymaganiom narzuconym przez konkurentów poprzez wykorzystanie czynników kształtujących potencjał danej jednostki, organizacji (Leśniewski, 2013, s. 148). Zdolność konkurencyjna z uwagi na ten charakter jest zwana również konkurencyjnością czynnikową, oceniana jest m. in. poprzez ocenę struktury i wielkości wykorzystania zasobów produkcyjnych czy politykę ekonomiczną (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 26).

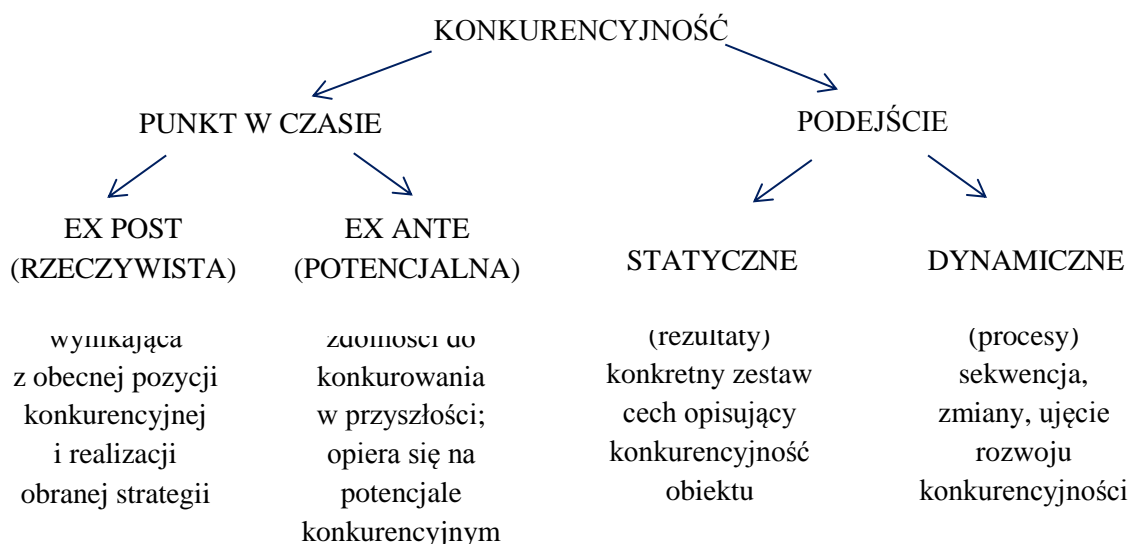
Zjawisko konkurencyjności to jedno z podstawowych zagadnień nauk ekonomicznych, jak również praktyki gospodarczej (Leśniewski, 2013, s. 27). Rozważania na temat konkurencyjności podejmowano już na gruncie ekonomii klasycznej. Zdaniem ekonomistów takich jak Smith A. czy Ricardo D. to konkurencyjność prowadzi do optymalnego rozmieszczenia zasobów, jest tzw. „siłą regulującą” działania jednostek uczestniczących w wymianie rynkowej i koncentruje się na rywalizacji tychże uczestników (Gorynia & Łaźniewska, 2009, s. 14). Smith A. już w XVIII wieku prowadził rozważania na temat funkcjonowania rynków konkurencyjnych, w których konkurencja między przedsiębiorstwami doprowadzała ceny rynkowe do stanu optymalnej równowagi gospodarczej. Z kolei Ricardo D. jest twórcą teorii kosztów komparatywnych (względnych) w produkcji dóbr, która wyjaśnia, na czym polega przewaga jednego kraju nad drugim, i która stała się przyczynkiem do sformułowania przez Portera M. E. teorii dotyczącej przewagi konkurencyjnej gospodarki (Gorynia & Łaźniewska, 2009, s. 17). Klasyczni ekonomiści konkurencję wiązali przede wszystkim z rywalizacją (w zakresie cen), w ekonomii austriackiej była ona podstawą zdobywania wiedzy, z kolei reprezentanci szkoły neoklasycznej skłaniali się do określania jej w kategoriach określonego stanu rynku (Fura, 2020, s. 23–24). Mises L. wiązał konkurencyjność z koniecznością dostosowania oferty do potrzeb, zaś Schumpeter J. główną rolę w procesie konkurencji i postępie gospodarczym przypisywał przedsiębiorczości (w dużej mierze przejawiającej się innowacyjnością)

(Łukiewska, 2019, s. 17). Na gruncie mikroekonomii rozpatruje się walkę konkurencyjną między przedsiębiorstwami, która w perspektywie krótkookresowej odnosi się przede wszystkim do kategorii efektywności, zakładając, że w sposób naturalny rynek dąży do równowagi (Łukiewska, 2019, s. 23). Nowa teoria konkurencji opartej o przewagę zasobową zaproponowana przez Hunta S. D. zakłada, że procesy konkurencyjne we współczesnej gospodarce są wynikiem odchodzenia od równowagi – przykładowo przedsiębiorstwa budują swoją pozycję na rynku poszukując odpowiednich zasobów do osiągnięcia względnej przewagi (tzw. komparatywnej) (Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 39–40). Z konkurencyjnością mocno związana jest ponadto tematyka rozwoju, w tym rozwoju regionalnego (Leśniewski, 2013, s. 27).

Konkurencyjność określana jest jako zdolność do osiągnięcia stanu pożądanego, który rozpatrywany jest w kategoriach „sukcesu w gospodarczej rywalizacji” (Góralski & Lazarek, 2009, s. 307). W związku z tak określoną charakterystyką tego zjawiska, samo pojęcie przez lata było przypisywane do przedsiębiorstw (skala mikro) lub gospodarki narodowej (skala makro), rzadziej przenoszono je na inne poziomy jak m. in. regiony. Można jednak wyróżnić również tzw. konkurencyjność mikro-mikro dotyczącą indywidualnych przedsiębiorców i pojedynczych pracowników, jak również poziom mezo najczęściej odnoszący się do branż czy sektorów gospodarki lub wyodrębnionych jej fragmentów terytorialnych (takich jak np. województwa czy regiony) (Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 52). W konkurencyjności przedsiębiorstw mowa jest o ich zdolności do konkurowania, wzrostu oraz osiągnięcia zysków, co ma duże znaczenie dla przetrwania i pozostania danego przedsiębiorstwa na rynku (Martin, 2003, s. 2–1). Jak wskazują Łązniewska E., Chmielewski R. i Nowak P. (2012) kraje konkurują ze sobą w zupełnie odmienny sposób niż jednostki gospodarcze, dlatego nieuzasadnionym jest szukanie prostych analogii między konkurencyjnością przedsiębiorstwa a konkurencyjnością krajów czy innych obszarów administracyjnych (Małachowski, 2015, s. 214). Pojęcie konkurencyjności odnosi się więc do różnie definiowanego sukcesu podmiotów gospodarczych, gospodarek narodowych lub ich części (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 16). Na poziomie mezo czy mikro można mówić o różnych typach konkurencyjności, w zależności od tego, w jakim zakresie będzie rozpatrywane zainteresowanie klientów – jedne obszary będą wyróżniać się bardziej pod względem turystycznym, krajobrazowym, inne pod względem przemysłowym, bądź rolniczym, na innym obszarze prym będzie wiodła działalność usługowa. To zróżnicowanie zasobów danego obszaru decyduje o konkurencyjności jednego obiektu względem innych (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 14).

Interpretując zjawisko konkurencyjności w perspektywie czasu możemy wyróżnić jej dwa rodzaje (A) konkurencyjność ex post oraz (B) konkurencyjność ex ante. Konkurencyjność wynikająca z obecnej pozycji konkurencyjnej (ex post) jest wynikiem realizowanej przez dany obiekt strategii konkurencyjnej w odniesieniu do strategii innych obiektów, natomiast konkurencyjność ex ante dotyczy zdolności do konkutowania w przyszłości i opiera się na potencjale konkurencyjnym (Michalak, 2014, s. 46). Konkurencyjność rozpatrywana w sensie statycznym odnosi się do konkretnego zestawu cech opisujących konkurencyjność danego obiektu, natomiast w sensie dynamicznym – to sekwencja, ujęcie rozwoju konkurencyjności w stosunku do upływającego czasu, rozumiane jako proces (Gorynia & Łaźniewska, 2009, s. 54) (por. Schemat 10).

Schemat 10. Konkurencyjność w perspektywie czasu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Gorynia & Łaźniewska, 2009, s. 54;
Michalak, 2014, s. 46.

Określenie przedmiotu konkurencyjności podmiotów gospodarczych wydaje się być stosunkowo proste. Istnieje powszechna zgoda, że przedsiębiorstwem konkurencyjnym jest to, które osiąga korzyści z rywalizacji rynkowej w postaci wypracowanej nadwyżki finansowej, zysku czy udziału w rynku. Znacznie trudniej jest przenieść tę sytuację na gospodarki narodowe, czy regiony, stąd wśród badaczy pojawiają się niejednoznaczne opinie w kontekście tego zjawiska w skali makro (kraj) czy mezo (m. in. regiony) (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 16). Przedmiotem rywalizacji w przypadku krajów jest zapewnienie odpowiednich warunków do działalności i rozwoju dla przedsiębiorstw (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 25). Najczęściej jednak konkurencyjność w kategoriach gospodarek

odnosi się do poziomu narodów. Eksperti Światowego Forum Ekonomicznego prowadzą cykliczne badania dotyczące konkurencyjności krajów Europy, w których podkreśla się, że u podstaw konkurencyjności leży poziom produktywności gospodarki, zaś konkurencyjne gospodarki to takie, które zapewniają wysoki i rosnący standard życia społeczeństwu, równocześnie pozwalają przyczynić się jej członkom do tego poziomu dobrobytu i czerpać z niego korzyści (World Economic Forum, 2014, s. V). Poziom produktywności gospodarki jest istotny z dwóch powodów – (1) determinuje zrównoważony poziom dobrobytu, co oznacza, że konkurencyjne gospodarki mogą generować wyższy poziom dochodu dla swoich obywateli, oraz (2) determinuje stopę zwrotu z inwestycji w gospodarce (z zasobów materialnych, ludzkich czy technologii) (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 18). O stopie zysku pisał Porter M. E. (1992, s. 23), który koncepcję konkurencyjności gospodarek oparł o zagadnienie sił konkurencyjności przedsiębiorstw. W myśl tej zasady – podstawową miarą konkurencyjności jest efektywność, ta z kolei wpływa na wysoki poziom życia społeczności, który równocześnie jest zależny od wydajności pracy i efektywności kapitału (Makiela, 2013a, s. 59). Do produktywności gospodarki odnosi się definicja zaproponowana przez Komisję Prezydenta USA ds. konkurencyjności, gdzie w 1985 roku określono konkurencyjność jako *„poziom, do którego dany kraj może w warunkach wolnego i uczciwego rynku produkować dobra i usługi odpowiadające wymogom rynku międzynarodowego, jednocześnie zachowując lub podnosząc dochody realne swych obywateli”* (za: Misala, 2011, s. 64). W definicji tej obserwuje się mocny nacisk na produktywności, jej międzynarodowy charakter, a także efekt w postaci rosnącego dobrobytu obywateli. Należy jednak nadmienić, że konkurencyjność, pomimo silnych związków z produktywnością, nie powinna być łączona jedynie z utrzymywaniem równowagi handlowej (Golejewska, 2012c, s. 8).

Konkurencyjność może być interpretowana w perspektywie długoterminowej, jako proces, ale również jako zestaw cech charakteryzujący dany obiekt, które mogą być porównywane z zestawem cech innego (Łażniewska & Gorynia, 2012, s. 92). Choć, konkurencyjność kojarzona jest częściej w kategoriach wyniku niż czynników, które ją tworzą (Martin, 2003, s. 2–3), Góralski P. i Lazarek M. (2009, s. 307) dodają, że konkurencyjność oznacza tak samo zdolność do uczestniczenia w rywalizacji w chwili obecnej, jak również w przyszłości, ponadto może być rozpatrywana jako efekt mającej miejsce rywalizacji. Tym samym, jednym z kluczowych priorytetów politycznych Unii Europejskiej. Komisja Europejska określa konkurencyjność poprzez ogólny wynik gospodarczy kraju, który jest równoznaczny ze zdolnością do zapewnienia obywatelom stale wzrastających warunków życia. Co więcej, poziom aktywności gospodarki nie powinien doprowadzać do nierównowagi na zewnątrz, jednocześnie zapewniając dobrobyt przyszłym pokoleniom (co

nawiązuje do idei zrównoważonego rozwoju) (*EUR-Lex - competitiveness*, 2022). Konkurencyjność w kontekście wzrostu gospodarczego może być rozpatrywana w dwóch aspektach (Łukiewska, 2019, s. 22):

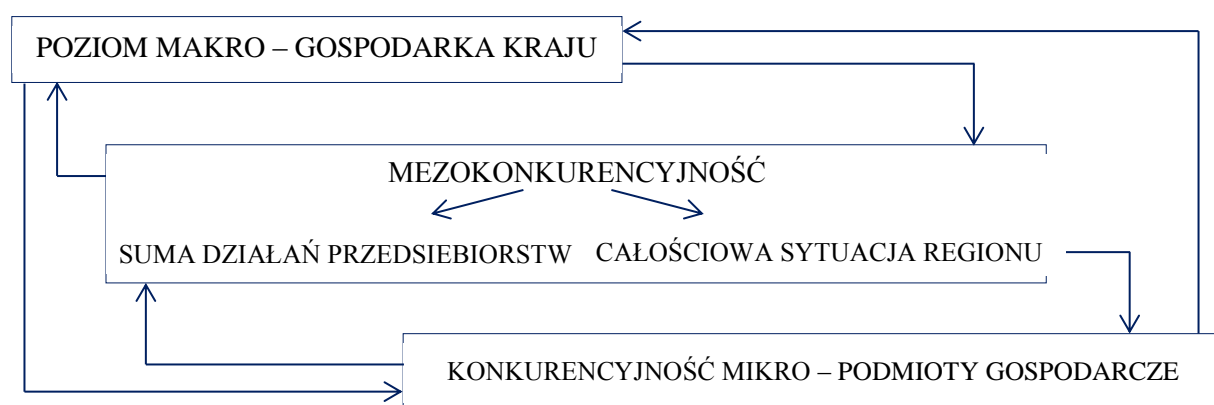
- (1) roli wolnego handlu i znaczenia państwa w kształtowaniu pozycji konkurencyjnej gospodarki,
- (2) konieczności poprawy standardów życia.

Wielu ekonomistów podejmując próbę zdefiniowania konkurencyjności gospodarek odnosi się właśnie do utrzymania standardu życia, jakości życia społeczności danego obszaru. Michalak J. (2014, s. 42) zauważa, że sektor publiczny konkuruje poprzez zapewnianie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności gospodarczej oraz zamieszkania na danym obszarze. Oughton C. i Whittam G. konkurencyjność gospodarki łączy ze wzrostem jej produktywności w dłuższym okresie, który prowadzi do wzrostu standardu życia, i który osiągnąć jest przy wzroście zatrudnienia (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 17). Makiela Z. (2013a, s. 60) wskazuje, że jednym z podstawowych warunków dla konkurencyjności jest działalność gospodarcza, która to prowadzi do wzrostu poziomu dochodów i poziomu życia, co prowadzi do wniosku, iż osiągnięty poziom życia jest rezultatem konkurencyjności. Konkurencyjność kraju może być również rozpatrywana jako zdolność do realizacji podstawowych celów gospodarczych (jak wzrost gospodarczy, poziom zatrudnienia), bądź osiągania rosnących standardów życia (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 16). W wymiarze międzynarodowym można wyróżnić również konkurencyjność dochodową. Jest to taki wymiar konkurencyjności, który odnosi się do produktu krajowego brutto (najczęściej PKB per capita), informując o zdolności danej gospodarki do poprawy jakości życia, poprzez zapewnienie określonego poziomu dochodów ludności (Kowalski & Weresa, 2021a, s. 18).

Wyróżnia się konkurencyjność na poziomie mikro, mezo i makro (por. Schemat 11). W ujęciu mikro pojęcie konkurencyjności odnosi się do przedsiębiorstw i wskazuje na ich zdolności do radzenia sobie z uwarunkowaniami rynku względem działań konkurentów. W tym kontekście wymienia się zyskowność, dominację, utrzymywanie pozycji na rynku czy dostarczanie wartości dodanej, które pozwala osiągnąć przewagę konkurencyjną. Na poziomie mikro można wskazywać również na zagadnienia związane z konkurencyjnością kosztową (bazującą na kosztach) lub efektywnościową (związaną z jakością) (Łukiewska, 2019, s. 25–26). W odniesieniu do przedsiębiorstw konkurencyjność zazwyczaj rozpatrywana jest w dwóch perspektywach – ocenie krótkookresowej dokonywanej przez klientów oraz dłuższym okresie przez właścicieli i zarząd. Co istotne, mierząc konkurencyjność przedsiębiorstw powinno uwzględniać się tak czynniki ilościowe mierzone z uwzględnieniem

kosztów, ceny czy zysków, jak również zmienne jakościowe jak np. jakość produktów (Buckley i in., 1988, s. 176). Mezokonkurencyjność rozpatrywana jest również w dwóch perspektywach – nawiązującej do mikroekonomii, jako suma działań poszczególnych przedsiębiorstw, lub w kontekście makroekonomicznym, jako całościowa sytuacja gospodarcza regionu (Łukiewska, 2019, s. 26–27). Trzeci wymiar konkurencyjności – konkurencyjność na poziomie makro – nawiązuje do perspektywy produktywności gospodarki, dobrobytu oraz standardów życia mieszkańców kraju (Łukiewska, 2019, s. 27). Każdy wyższy poziom bazuje jednak na konkurencyjności przedsiębiorstw, choć oczywiście istnieją takie czynniki, które bardziej lub mniej sprzyjają lokalizacji tychże jednostek na danym obszarze.

Schemat 11. Poziomy konkurencyjności i zależności między nimi

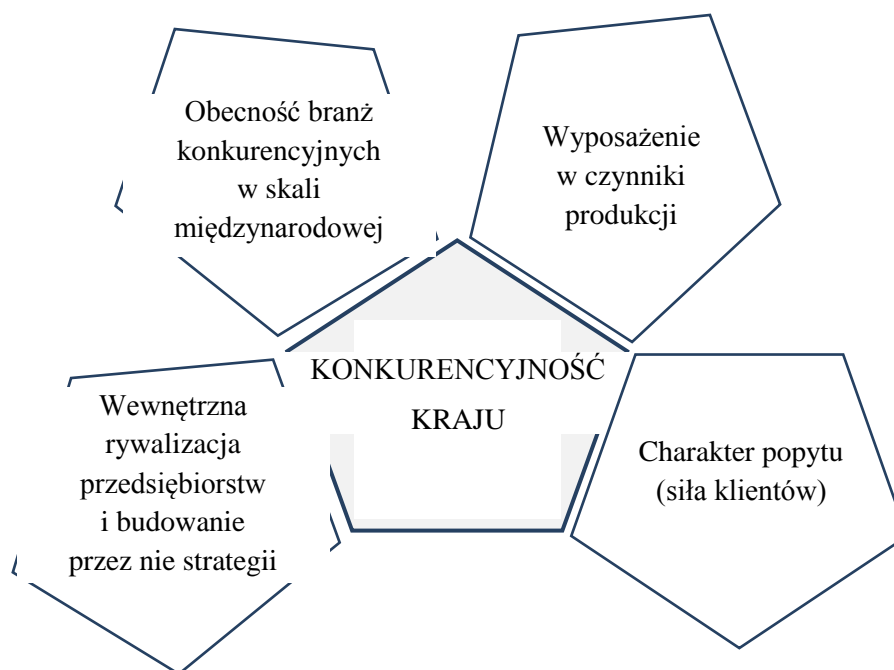
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Łukiewska, 2019, s. 26–27.

Najbardziej znanym przeciwnikiem używania określenia konkurencyjny względem gospodarek narodowych (państw czy regionów) jest Krugman P., który zasłynął w tym obszarze z kontrowersyjnego artykułu, w którym konkurencyjność nazwał „niebezpieczną obsesją” (Krugman, 1994). Niezaprzeczalnie, pomiędzy przedsiębiorstwami a krajami czy regionami mają miejsce istotne różnice, z których wynikają problemy w interpretowaniu konkurencyjności. Przede wszystkim, w przypadku gospodarczej zapaści kraj (region) nie ogłasza upadłości, nie zostaje zlikwidowany, a dodatkowo znajduje mechanizmy (np. w postaci systemu finansów publicznych), które wspierają jego funkcjonowanie. Co ważne w przypadku obszarów poniżej poziomu krajowego, takich jak regiony, nie stanowią one odrębnych jednostek, są ze sobą powiązane, stąd sukces jednego z nich nie musi oznaczać porażki drugiego, wręcz konkurencyjność regionów często ma charakter kooperacyjny. W odróżnieniu od przedsiębiorstw, kraje czy regiony w ramach swojego istnienia określają cele, które nie koncentrują się wyłącznie na osiągnięciu zysku, lecz realizują również inne

interesy społeczności danego obszaru (Czyżewska, 2012, s. 204). W kontekście ekonomicznym, przedsiębiorstwa konkurują ze sobą m. in. o klientów czy udziały w rynku, natomiast kraje czy regiony konkurują ze sobą w zupełnie inny sposób. Wśród czynników będących u podstaw ich konkurowania znajdują się jakość życia mieszkańców, dotacje rządowe, inne źródła przewag, dla których celem konkurowania jest zwiększenie swojej atrakcyjności względem pozostałych regionów (Ertmańska & Worobjow, 2012). Pojęcie konkurencyjności w odniesieniu do jednostek terytorialnych ma inne odniesienie oraz uwarunkowania niż w przypadku przedsiębiorstw (Kaczmarek i in., 2020, s. 125), znaczenie mają w tym kontekście również czynniki poza transakcyjne, tj. na przykład aspekty społeczne.

Niewątpliwie największy wkład w badania nad konkurencyjnością gospodarek ma Porter M. E., autor tzw. modelu diamentu, przedstawiający w ramach tej koncepcji najważniejsze determinanty konkurencyjności kraju (por. Schemat 12). Wśród czynników, jakie wyróżnia Porter M. E. znajdują się: wyposażenie w czynniki produkcji, charakter popytu (siła klientów), obecność branż konkurencyjnych w skali międzynarodowej, a także wewnętrzna rywalizacja przedsiębiorstw i budowane przez nie strategie (Porter, 1985; Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 108).

Schemat 12. Determinanty konkurencyjności kraju

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Porter, 1985; Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 108.

Można wyróżnić dwa wymiary konkurencyjności (które mogą na siebie wzajemnie oddziaływać, i które mają szczególne znaczenie w kontekście konkurencyjności regionów) –

podmiotowy oraz przedmiotowy (por. Tabela 5). Konkurencyjność w sensie przedmiotowym dotyczy „źródeł przewag w otoczeniu podmiotów gospodarczych (i innych organizacji), które są wykorzystywane w strategii konkurencyjnej wobec innych podmiotów i organizacji” (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 15), tymi źródłami mogą być zasoby tak materialne, jak i niematerialne (w tym dostępne zasoby m. in. należące do kapitału ludzkiego, społecznego czy intelektualnego), które pozwalają jednostkom je wykorzystujące na osiągnięcie przewagi. Konkurencyjność przedmiotowa dotyczy otoczenia w jakim funkcjonują przedsiębiorstwa i inne organizacje, które warunkuje ich przewagę. Samo otoczenie umożliwia tworzenie dobrobytu, jednak nie odpowiada za to zjawisko, które powstałe w wyniku produktywności jest zależne również od jakości i efektywności przedsiębiorstw aktywnych w danym otoczeniu (Golejewska, 2012c, s. 9). Z kolei konkurencyjność podmiotowa dotyczy już bezpośrednio jednostek gospodarczych, które wykorzystują powyżej wskazane przewagi, aby osiągnąć konkurencyjne pozycje (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 15). Przewagi wypracowane w ramach konkurencyjności przedmiotowej są wykorzystywane do konkurencji podmiotowej, która dotyczy poszczególnych jednostek (gospodarczych oraz innych instytucji) (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 15). Przewaga konkurencyjna jest wynikiem wykorzystania posiadanych zasobów i instrumentów stanowiących o strategii konkurowania (Gorynia & Łażniewska, 2009, s. 55). Należy jednak w tym miejscu podkreślić, że pewien zasób w jednym miejscu będzie źródłem przewagi, w innym niekoniecznie – jest to zależne od specjalizacji danego obszaru (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 15). Ponadto, duże znaczenie mają również dwa niezależne czynniki – sprzyjające okazje (przełomy technologiczne, nagłe zmiany popytu) oraz prowadzona polityka gospodarcza państwa, rządzących (Gorynia & Łażniewska, 2009, s. 73).

Tabela 5. Dwa wymiary konkurencyjności regionu

KONKURENCYJNOŚĆ REGIONU	
PODMIOTOWA	PRZEDMIOTOWA
Obejmuje jednostki (instytucje, jednostki gospodarcze), które wykorzystują źródła przewag do osiągnięcia pozycji konkurencyjnej.	Obejmuje źródła przewag – zasoby materialne i niematerialne – w otoczeniu przedsiębiorstw (i innych organizacji), które są wykorzystywane w strategii konkurencyjnej wobec innych podmiotów i organizacji; dotyczy otoczenia w jakim funkcjonują jednostki.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 15.

Ze względu na określony typ działań wyróżnia się konkurencyjność cenową, konkurencyjność jakościową, jak również konkurencyjność opartą na innowacyjnościach. Konkurencyjność cenowa w przypadku przedsiębiorstw utożsamiana jest z oferowaniem produktów po niższych cenach niż konkurenci. Konkurencyjność jakościowa bazuje na różnicowaniu produktu pod względem jego jakości (zaspokajając podobne potrzeby). Trzeci typ konkurencyjności – opartej na innowacyjnych rozwiązaniach – polega na wyprzedzaniu konkurencji poprzez zastosowanie innowacyjnych technologii lub oferowanie innowacyjnych produktów (Fura, 2020, s. 10).

Konkurencyjność można rozpatrywać również poprzez determinujące ją czynniki. Tym samym, wyróżnia się konkurencyjność technologiczną (związaną z innowacyjnością danej gospodarki), zasobową (z ang. *capacity competitiveness*, dotycząca czynnika ludzkiego, dostępności infrastruktury), cenową/kosztową (szczególnie dotyczy to tzw. kosztów jednostkowych) i popytową (w kontekście dopasowania popytu do podaży) (Fagerberg i in., 2007, s. 9; Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 23).

Rozpatrując pojęcie konkurencyjności według kryterium działań i skutków można również wyróżnić konkurencyjność czynnikową tworzoną przez różne umiejętności, jakie pozwalają na zwiększenie możliwości konkurencyjnych jednostki na rynku, może to być np. umiejętność wykorzystania szans, szybkie reagowanie na zmiany w otoczeniu czy optymalne wykorzystanie posiadanych zasobów, a nawet racjonalne procesy decyzyjne. Ze względu na skutki wyróżnia się konkurencyjność wynikową, która dotyczy osiąganych rezultatów, wskazujących na pozycję danego obiektu mierzoną np. udziałami w rynku czy osiąganymi wynikami (Łukiewska, 2019, s. 29). Zestawienie powyższych rodzajów konkurencyjności przedstawiono w tabeli 6.

Tabela 6. Rodzaje konkurencyjności

Rodzaj konkurencyjności	Charakterystyka
Ze względu na określony typ działań:	
Konkurencyjność cenowa	Najczęściej utożsamiana z przedsiębiorstwami, odnosi się do oferowania produktów po niższych cenach niż konkurenci.
Konkurencyjność jakościowa	Ten rodzaj konkurencyjności bazuje na różnicowaniu produktu pod względem jego jakości, przy jednoczesnym zaspokajaniu podobnych/identycznych potrzeb klienta.
Konkurencyjność oparta na innowacyjnościach	W osiągnięciu przewagi konkurencyjnej pomocne stają się zastosowanie innowacyjnych technologii lub oferowanie innowacyjnych produktów.

Ze względu na czynniki ją determinujące:	
Konkurencyjność technologiczna	Rodzaj konkurencyjności związany z innowacyjnością danej gospodarki (jednostki), poziomem zaawansowania technologicznego.
Konkurencyjność zasobowa	Konkurencyjność, która bazuje na dostępności zasobów i odpowiedniej infrastruktury (w tym instytucji). Wśród podstawowych czynników mających wpływ na ten rodzaj konkurencyjności należy wymienić również otoczenie makroekonomiczne.
Konkurencyjność cenowa	Zwana inaczej kosztową, ponieważ szczególnie dotyczy tzw. kosztów jednostkowych. Polega na zdolności do konkurowania zmiennymi związanymi z ponoszonymi kosztami.
Konkurencyjność popytowa	w kontekście dopasowania popytu do podaży
Ze względu na kryterium działań i skutków:	
Konkurencyjność czynnikowa	Dotyczy podejmowanych działań. Tworzona jest przez różne umiejętności, które zwiększają możliwości konkurencyjne jednostki na rynku, jak np. umiejętności wykorzystania szans, szybkie reagowanie na zmiany w otoczeniu, umiejętne wykorzystanie posiadanych zasobów, racjonalne procesy decyzyjne.
Konkurencyjność wynikowa	Dotyczy osiągniętych rezultatów, które wskazują na pozycję danego obiektu mierzoną np. udziałami w rynku czy osiąganymi wynikami.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Fagerberg i in., 2007, s. 9; Fura, 2020, s. 10;

Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 23; Łukiewska, 2019, s. 29.

Konkurencyjność na poziomie kraju koncentruje się przede wszystkim na podejmowaniu działań wzmacniających zaufanie społeczne, wspierających przedsiębiorczość, przyczyniających do się wzrostu standardów życia mieszkańców. Odbywa się to przede wszystkim poprzez odpowiednio formułowane polityki, wdrażanie rozwiązań, np. ram instytucjonalnych, które przyczyniają się do wzmocnienia pozycji konkurencyjnej kraju na tle innych (Grodzka, 2017, s. 170; Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 25).

Z konkurencyjnością ściśle związane są trzy pojęcia – przewaga, potencjał oraz pozycja konkurencyjna. Zjawisko konkurencyjności tworzy przewagi, choć te nie zawsze świadczą o zdolności do konkurowania. Przewagę konkurencyjną można uzyskać np. w wyniku decyzji politycznych (w kontekście regionów do takich działań mogą należeć m. in. utworzenie specjalnych stref ekonomicznych, obniżanie lokalnych podatków) (Markowski, 2008, s. 23). To, jaką pozycję konkurencyjną zajmuje dany obiekt jest rezultatem stosowania określonej strategii konkurencyjnej, w tym wykorzystania instrumentów konkurowania. Pozycja

konkurencyjna nie wiąże się trwale z przewagą konkurencyjną, jest wynikiem wykorzystania potencjału konkurencyjnego danej gospodarki (Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 58). Natomiast potencjał konkurencyjny to inaczej zdolności obiektu do konkurowania. Jest podobnie, jak samo zjawisko konkurencyjności, miarą relatywną i nie można go określić z wykorzystaniem tylko jednej liczby czy wskaźnika, bez porównania z pozostałymi obiektami (Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 135). W przypadku przedsiębiorstw potencjał konkurencyjny w wąskim znaczeniu to wszystkie zasoby posiadane lub wykorzystywane przez przedsiębiorstwo, w szerokim obejmuje dodatkowo takie czynniki, jak kultura przedsiębiorstwa, struktura organizacyjna, czy proces tworzenia strategii, czyli wszystko to co świadczy o szansach na efektywne wykorzystanie posiadanych zasobów (Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 56). W kontekście gospodarki potencjał konkurencyjny bazuje na czynnikach, które warunkują zdolność do długofalowego wzrostu, i są to m. in. wielkość i struktura zasobów produkcyjnych oraz efektywność ich wykorzystania, sytuacja społeczno-gospodarcza, stabilność makroekonomiczna oraz prowadzona przez rząd polityka gospodarcza, jakość instytucji i ich wpływ na innowacje (Gorynia & Łązniewska, 2009, s. 131–132). Posiadanie przewagi konkurencyjnej nie zawsze musi oznaczać posiadanie zdolności do konkurowania, jest to szczególnie widoczne w przypadku przedsiębiorstw (Markowski, 2008, s. 23).

Konkurencyjność bazuje na zwiększaniu przewagi konkurencyjnej, której źródła w zależności od etapu procesu rozwoju opierają się na zasobach, inwestycjach, innowacjach lub utrzymaniu bogactwa. Na początkowych etapach budowania przewagi konkurencyjnej najważniejsze jest właściwe wykorzystanie posiadanych (dostępnych) zasobów naturalnych, opartych o lokalizację, czy zasobów ludzkich. Wraz z osiąganym postępem (gospodarki średnio rozwinięte) o przewadze konkurencyjnej mogą decydować inwestycje czy transfer technologii z zagranicy. Konkurencyjność na tym etapie nie jest uwarunkowana wzrostem konsumpcji, raczej skłonnością do oszczędzania. Tak budowana konkurencyjność wraz ze wzrostem gospodarczym musi zostać ostatecznie oparta o działania innowacyjne (gospodarka oparta na wiedzy). Aby utrzymać przewagę konkurencyjną podmioty (w tym gospodarki narodowe) muszą wspierać każde działanie w celu podtrzymywania motywacji, zainteresowania nowymi rozwiązaniami, innowacyjnością i inwestycjami (Kłosiński, 2004, s. 24–25; Łukiewska, 2019, s. 73–74). Pogłębiające się procesy globalizacyjne zmuszają do opierania trwałej przewagi konkurencyjnej o działania innowacyjne (Szostak, 2015, s. 617).

Na znaczeniu nabiera również zrównoważony wymiar konkurencyjności, który przeciwdziała wykluczeniu społeczno-ekonomicznemu, a także ekologicznym skutkom

działalności gospodarczej (Kowalski & Weresa, 2021b, s. 338). Pojęcie „zrównoważona konkurencyjność” (z ang. *sustainable competitiveness*), oznacza zdolność do tworzenia i utrzymania dobrobytu oraz standardu życia obecnego społeczeństwa, bez uszczerbku na poziomie dobrobytu przyszłych pokoleń, jak również zwraca dużą uwagę na konieczność włączania w długim okresie czynników społecznych oraz środowiskowych podczas zwiększania produktywności danego kraju (Cheba i in., 2020, s. 1401). Uwzględnianie z wyprzedzeniem wymogów społecznych i środowiskowych pozwala na osiągnięcie przewagi konkurencyjnej o zrównoważonym charakterze. Rosnące wymogi środowiskowe mogą podnosić konkurencyjność gospodarki. Równolegle wysoka konkurencyjność umożliwia regionom na szybsze przystosowanie się do zmian klimatu (Karman i in., 2022, s. 10). Zrównoważona konkurencyjność dotyczy poprawy produktywności czynników produkcji, zasobów obszaru (kraju, regionu) w długim okresie przy zapewnieniu zrównoważonego rozwoju społecznego i równowagi środowiskowej, uwzględniając również czynniki instytucjonalne, a także politykę społeczno-gospodarczą (Kowalski & Weresa, 2021a, s. 21). Wymiar środowiskowy takiej konkurencyjności dotyczy racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych, zaś w przypadku wymiaru społecznego zapewnienie inkluzyjnego rozwoju, bezpiecznych warunków życia, powszechnego dostępu do ochrony zdrowia (Kowalski & Weresa, 2021a, s. 21–22). O zrównoważonej konkurencyjności stanowi także trwała (pozostająca w równowadze) pozycja konkurencyjna. Cheba i in. (2020, s. 1415) sugerują, że podstawę do oceny możliwości konkurowania danej gospodarki w sposób zrównoważony powinny stanowić zmienne charakteryzujące „zrównoważony rozwój”.

Konkurencyjność jest niejednoznacznie zdefiniowaną kategorią ekonomiczną, która posiada wiele różnorodnych określeń, wskazując na różne aspekty tego zjawiska. Sposób definiowania tego zjawiska jest uwarunkowany charakterem podmiotu, do którego jest ono przypisane – czym innym jest konkurencyjność na poziomie podmiotów gospodarczych, sektorów i branż, regionów, a także narodów. Ponadto, jak zauważają Gołębiowski J. i Podlińska O. (2015, s. 12) jest to również konsekwencja wyprowadzenia pojęcia z kilku teorii ekonomicznych, w tym m. in. mikroekonomii, teorii handlu międzynarodowego czy teorii wzrostu gospodarczego. Poziom interpretacji zagadnienia determinuje wybór czynników, które opisują zjawisko konkurencyjności. Pomimo braku jednej obowiązującej definicji nie ulega wątpliwości, że konkurencyjność jest zjawiskiem powszechnym, które co do zasady oceniane jest pozytywnie, zazwyczaj w dłuższej perspektywie czasowej. W kontekście ekonomicznym pożądanym jest dążenie do osiągnięcia jak najwyższej pozycji konkurencyjnej.

2.2. Konkurencyjność jako czynnik dynamizujący gospodarkę

Współczesny świat charakteryzują procesy nieustających zmian, dzieje się tak głównie za przyczyną globalizacji. Dynamika tych zmian jest na tyle duża, że często uniemożliwia przygotowanie się na niespodziewane ich konsekwencje (Gutowski, 2015, s. 29). Konkurencyjność, szczególnie w połączeniu z postawami przedsiębiorczymi, cechuje elastyczność i zdolność do reagowania na nieoczekiwane sytuacje, dlatego też stanowi odpowiedź na wyzwania, jakie stawia światu globalizacja. Wśród narzędzi przydatnych do przeciwdziałania niepożądanym skutków globalizacji, a także wspierania tych pozytywnych, jest prowadzenie odpowiedzialnej polityki rozwoju, w której konkurencyjność gospodarki będzie wyznacznikiem podejmowanych działań. Konkurencyjność gospodarki jest warunkiem niezbędnym do jej aktywnego uczestnictwa w nowoczesnej globalnej gospodarce.

Jednym z aspektów konkurencyjności jest jej dynamiczny charakter, interpretowany jako zdolność do przystosowania się do zmieniającej się sytuacji społeczno-gospodarczej. W kontekście regionalnym określany również, jako zdolność do tworzenia nowych warunków rozwoju, które służą „wzmocnieniu pozycji regionu w ujęciu krajowym i międzynarodowym” (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 117). Przeważająca większość definicji konkurencyjności sygnalizuje, że osiągnięcie lepszych wyników i pozycji w życiu gospodarczym i społecznym jest wpisane w to zjawisko (Kot & Kraska, 2018, s. 150). Obserwowana dynamika zmian ma swoje źródło w chęci walki o zajęcie lepszych pozycji, co ma miejsce, kiedy jednostki skutecznie podejmują wysiłki zaspokajające stale rosnące potrzeby uczestników gospodarki (mieszkańców, klientów, inwestorów) (Twardowski, 2014, s. 128). Literatura przedmiotu wyróżnia dwa rodzaje konkurencji w skali regionalnej – pośrednią i bezpośrednią. Konkurencja pośrednia dotyczy wszelkich działań podejmowanych przede wszystkim przez władze samorządowe, których rezultatem są sprzyjające warunki funkcjonowania przedsiębiorstw, mieszkańców i każdego z interesariuszy danego obszaru. Z kolei, bezpośrednio konkurowanie związane jest przede wszystkim z rywalizowaniem o konkretne korzyści zarówno finansowe, jak i pozafinansowe (Firlej, 2016, s. 23).

Dynamika gospodarcza współczesnej gospodarki budowana jest na czynnikach endogenicznych, szczególnie kapitale ludzkim i wiedzy. Zdolność konkurencyjna budowana jest na wzroście produktywności wykorzystującym wspomniane czynniki, tworząc innowacyjne rozwiązania (Hełpa-Liszkowska, 2012, s. 27). Szybkość zachodzenia zmian w gospodarce europejskiej zależna jest od efektywnego wykorzystania zasobów regionu, które wpływają na jego konkurencyjność i rozwój (Wójcik, 2012, s. 46). Co ważne, są to działania zależne nie tylko od przedsiębiorstw, ale bazujące na sieciowo zorganizowanej

współpracy na poziomie regionalnym pomiędzy administracją, nauką a biznesem (Hełpa-Liszkowska, 2012, s. 27).

Konkurencja jest jednym z najbardziej naturalnych przejawów zachowań przedsiębiorczych na rynku, wymusza wprowadzanie innowacji, wyzwala kreatywność, wymusza racjonalne wykorzystanie dostępnych zasobów poprawiając i/lub umacniając pozycję konkurencyjną względem innych jednostek funkcjonujących na tym samym rynku (Leśniewski, 2013, s. 146). To poprzez konkurencyjność ocenia się stan gospodarki i perspektywy jej rozwoju. Co więcej, w przypadku województw podnoszenie poziomu konkurencyjności gospodarki jest nawet wpisane w ustawowe zadania jednostek samorządowych w ramach tworzonych strategii rozwoju (w tym miejscu warto wspomnieć, że obok konkurencyjności celem działalności samorządu województwa powinno być zachowanie wartości środowiska kulturowego i przyrodniczego) (Osiński, 2008, s. 32). Działania w kierunku podnoszenia poziomu konkurencyjności muszą przyjmować charakter zaplanowanych i długofalowych, budowanych z uwzględnieniem wizji i misji (Dahlke, 2017, s. 110).

Konkurencyjność w ujęciu dynamicznym jest ciągle trwającym procesem, który przekształca potencjał konkurencyjny w pozycję konkurencyjną jednostki w relacji do pozostałych obiektów danego systemu. W dziedzinie rozwoju regionalnego jest utożsamiana ze zdolnościami regionów do przystosowywania się do zmieniających się warunków w celu utrzymania lub poprawy pozycji w mającej miejsce rywalizacji między regionami (Góralski & Lazarek, 2009, s. 307). Jak wskazuje Bukley i in. (1988) koncentracja jedynie na pozycji konkurencyjnej, lub wyłącznie na potencjale konkurencyjnym, jest niewystarczająca. Pomędzy tymi kategoriami zachodzą relacje. Potencjał konkurencyjny warunkuje sposób zarządzania konkurencyjnością, ta zaś umożliwia osiągnięcie odpowiednich rezultatów, widocznych w ramach zajmowanej pozycji konkurencyjnej. Wysoka pozycja konkurencyjna nie wiąże się z trwałą przewagą konkurencyjną, stąd nie jest pożądanym koncentrowanie się jedynie na tej kategorii (Łukiewska, 2019, s. 31). Podobnie uważa Kusa R. (2008), który w uproszczonym modelu konkurencyjności wskazuje na konieczność uwzględnienia dwóch czynników – potencjału i pozycji konkurencyjnej, z uwzględnieniem zjawisk zewnętrznych. Natomiast w kontekście przedsiębiorstw działających w tej samej branży sugeruje się pominięcie zjawisk zewnętrznych, które wpływają na konkurencyjność jednostki, a co w takim przypadku nie wpłynęłoby znacząco na wyniki analiz.

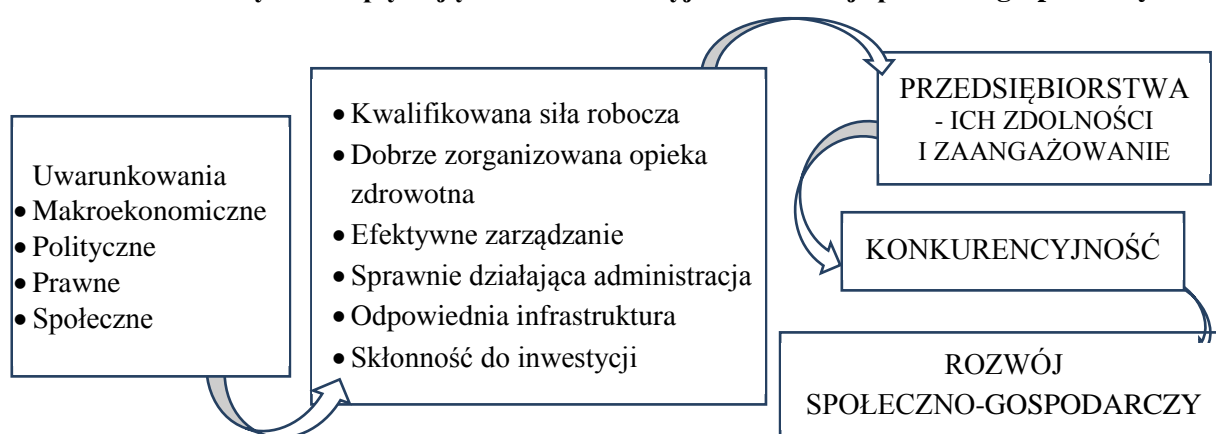
W debacie publicznej panuje przekonanie, że wynikiem konkurencyjności (przede wszystkim ma to miejsce na poziomie krajów) musi być dodatnie saldo w wymianie

z zagranicą, tymczasem brak jest jednoznacznego związku między osiąganą pozycją konkurencyjną a osiąganą nadwyżką eksportu. Wskaźniki często na czołowych miejscach w rankingach konkurencyjności plasują kraje odnotowujące nadwyżkę handlową, natomiast niekoniecznie wysokie tempo wzrostu PKB. Nie jest to zaskakujące, ponieważ ekonomiczne teorie wzrostu wskazują, że kraje zamożniejsze charakteryzują się wolniejszym tempem rozwoju niż kraje uboższe (Orłowski, 2018, s. 15). Jak podkreśla Kozuch M. (2013, s. 60) gospodarką konkurencyjną w skali globalnej staje się ta, która jest oparta na wiedzy i wyróżnia ją innowacyjność oraz zrównoważony rozwój wszystkich jej dziedzin. W niektórych badaniach za przejaw konkurencyjności uważa się również zdolność przyciągania inwestycji zagranicznych, co jest jednak uproszczeniem zarówno w stosunku do przedsiębiorstw, jak i do regionów i krajów, ponieważ w długim okresie najistotniejsze dla konkurencyjności i stabilności procesów rozwojowym ważny jest poziom jakości życia, sprzyjający rozwojowi kapitału ludzkiego i społecznego (Pancer-Cybulska, 2015, s. 41).

Temat konkurencyjności oraz rozwoju społeczno-gospodarczego najczęściej rozpatrywany jest w kontekście uwarunkowań makroekonomicznych, politycznych, prawnych oraz społecznych. Wskazane składowe otoczenia bez wątpienia są konieczne dla osiągnięcia dobrobytu i realizacji celów przypisanych do obu tych zjawisk, ale jak ukazuje literatura i praktyka nie są wystarczające, aby go tworzyć. Wspomniany dobrobyt jest tworzony na poziomie przedsiębiorstw i ich zdolności i zaangażowania (Fura, 2020, s. 26). Zdaniem Szlachty J. (1996, s. 88) „systematycznie rosnący wpływ na poziom konkurencyjności gospodarek poszczególnych krajów mają czynniki regionalne”. Do czynników mających znaczący wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu, równocześnie tworzących jego przewagę konkurencyjną względem pozostałych obszarów, należą między innymi kwalifikowana siła robocza, dobrze zorganizowana opieka zdrowotna, efektywne zarządzanie czy sprawnie działająca administracja. Lokalny potencjał zostaje wykorzystany jedynie przy odpowiedniej infrastrukturze, jak również skłonności do wydatków i inwestycji (Grodzka, 2017, s. 176) (por. Schemat 13). Badania wskazują na dużą zależność pomiędzy rozwojem przedsiębiorczości, w tym prowadzeniem inwestycji a jakością administracji publicznej (Golejewska, 2012c, s. 45). W dalszej kolejności w umacnianiu pozycji konkurencyjnej istotną rolę odgrywają działania świadczące o kondycji gospodarki regionu, bazujące na aktywnościach, które w kolejnym kroku umożliwiają generowanie innowacji i zaawansowanych procesów umożliwiających rozwój regionu – zaczynając od odpowiedniego poziomu i dostępności wykwalifikowanej kadry (szkolnictwo wyższe, jednostki badawcze), przez wielkość rynku pracy, po jego efektywność (Grodzka, 2017, s. 177). Środowisko sprzyjające innowacjom, umożliwiające nie tylko tworzenie, ale

również wykorzystanie ich w praktyce jest kluczowe dla regionów, które pretendują do bycia najbardziej konkurencyjnymi. Należy nadmienić, na to wskazują prowadzone przez Grodzką D. (2017) badania w zakresie konkurencyjności regionów, że im bardziej rozwinięty region, tym wpływ wzrostu PKB per capita na konkurencyjność regionów jest mniej zauważalny, a to oznacza, że obszary te wymagają innych priorytetów i muszą zwracać uwagę na wspomniane wyżej działania w kierunku zwiększania efektywności i innowacyjności danego obszaru (Grodzka, 2017, s. 192).

Schemat 13. Czynniki wpływające na konkurencyjność i rozwój społeczno-gospodarczy

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Fura, 2020, s. 26; Golejewska, 2012c, s. 45; Grodzka, 2017, s. 176.

Konkurencyjność jest również ważna z uwagi na zjawisko globalizacji z jakim mierzą się gospodarki narodowe (w tym również regiony i przedsiębiorstwa) i specyfikę gospodarek, które stały się rynkiem otwartym. Otwarty charakter gospodarki powoduje, że nawet lokalni gracze mogą mierzyć się ze zjawiskiem konkurencyjności międzynarodowej, m. in. poprzez rywalizację z importowanym produktem (towarem, usługą) czy dostępem w postaci cyfrowej (bez względu na jego lokalizację). Choć jest to niewątpliwie duże wyzwanie dla każdego podmiotu (gospodarka narodowa, regionalna, ale również indywidualni przedsiębiorcy), z drugiej strony jest to także szansa na przykład na zdobywanie nowych rynków zbytu (Łukiewska, 2019, s. 39). W związku z tym wyzwaniem, jakim dla regionu jest również konkurencyjność na poziomie krajowym czy międzynarodowym, gospodarka regionalna przechodzi wiele etapów rozwojowych, próbując dostosować się do aktualnych warunków w gospodarce.

Jak zostało to wskazane wyżej, istnieje wiele koncepcji zjawiska konkurencyjności, które przenoszone na grunt regionalny podkreślają inne kwestie (por. Tabela 7) – np. teoria klasyczna porusza zagadnienia związane z procesem specjalizacji regionu bazującej na

korzyściach komparatywnych, zaznaczając, że osiągnięta przewaga w zakresie produktywności nie musi mieć wpływu na pogorszenie się sytuacji w innej branży. Z kolei teoria neoklasyczna bazuje na założeniu o braku różnic w rozwoju technologicznym między krajami (przy założeniu posiadania doskonałej informacji), a także pełnej mobilności czynników produkcji wewnątrz kraju i tym samym wyklucza możliwość utrzymywania konkurencyjności w długim okresie (Golejewska, 2012c, s. 15). W tym miejscu należy dodać, że współcześnie jednak coraz częściej dochodzi do zjawiska wykluczenia informacyjnego (choć częściej w perspektywie globalnej), do którego paradoksalnie przyczynia się szybkie tempo rozwoju technologii (Czaplewski, 2019). Na interesujące aspekty konkurencyjności w kontekście regionów zwraca się uwagę w ramach teorii rozwojowych – przykładowo peryferyjność względem centralnych ośrodków, która (w celu uniknięcia pogłębiania się różnic) powinna zostać zniwelowana poprzez efekty rozprzestrzeniania się, gdzie lepiej rozwinięte regiony (zazwyczaj ośrodki centralne, z lepszą pozycją wyjściową) ciągną za sobą peryferyjne (Martin, 2003, s. 2'8; Golejewska, 2012c, s. 16). Na uwagę zasługuje również podejście nowej teorii wzrostu, w ramach którego duże znaczenie przypisuje się kapitałowi ludzkiemu, jako jednemu z czynników produkcji. W kontekście konkurencyjności regionów nowa teoria wzrostu podkreśla znaczenie inwestycji w działalność badawczo-rozwojową, jak również różnice w produktywności i wzroście gospodarczym uzależnia od zróżnicowania w poziomie technologicznym i kapitale ludzkim (Golejewska, 2012c, s. 16), które to również zostały wskazane w podjętych w niniejszej pracy rozważaniach, jako czynniki mające niewątpliwe znaczenie dla osiągniętej pozycji konkurencyjnej regionu.

Tabela 7. Podejście do zagadnienia konkurencyjności regionów według wybranych teorii ekonomicznych

Teoria	Podejście do zagadnienia konkurencyjności regionów
Teoria klasyczna	Proces specjalizacji regionu bazuje na korzyściach komparatywnych. Osiągnięta przewaga w zakresie produktywności w jednej branży nie musi wpływać na pogorszenie się sytuacji w innej.
Teoria neoklasyczna	Teoria zakłada istnienie doskonałej informacji, która niweluje różnice w rozwoju technologicznym między krajami. Dodatkowo pełna mobilności czynników produkcji wewnątrz kraju wyklucza możliwość utrzymywania konkurencyjności w długim okresie.
Teorie rozwojowe	Zwraca uwagę na zagadnienie peryferyjności regionów. Peryferyjność względem centralnych ośrodków, w celu uniknięcia pogłębiania się różnic, powinna zostać zniwelowana poprzez efekty rozprzestrzeniania się, gdzie lepiej rozwinięte regiony (zazwyczaj ośrodki centralne, z lepszą pozycją wyjściową) ciągną za sobą regiony peryferyjne.

Nowa teoria wzrostu	Podkreśla ogromną rolę kapitału ludzkiego jako jednego z czynników produkcji, który wpływa na konkurencyjność regionu. Zwraca się w tym kontekście uwagę na znaczenie inwestycji w działalność badawczo-rozwojową, a różnice w produktywności i wzroście gospodarczym uzależnia od zróżnicowania w poziomie technologicznym i kapitale ludzkim.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Golejewska, 2012c, s. 15–16; Martin, 2003, s. 2'8.

Konkurencyjność można utożsamiać z produktywnością (rozumianą jako czynnik wzrostu, efektywnością poszczególnych nakładów w procesie produkcji), również jako zdolność do sprzedaży na rynkach zewnętrznych, a także (szczególnie w ujęciu makroekonomicznym) jako zdolność do tworzenia dobrobytu. Produktywność uważana jest za jedną z najważniejszych determinant rozwoju i wzrostu w perspektywie długookresowej, natomiast wspomniany dobrobyt jest utożsamiany z zapewnieniem obywatelom danego kraju stale polepszających się warunków życia w sposób zrównoważony (Fura, 2020, s. 25). Ponadto, bardziej produktywnie wykorzystanie zasobów dostępnych na danym obszarze, szczególnie w czasach gospodarki opartej na wiedzy, kapitału ludzkiego, jako czynnika mającego wpływ na produktywność innych zasobów, jest coraz częściej podstawą dla budowania zdolności konkurencyjnej i ma wpływ na współczesną dynamikę gospodarczą (Hełpa-Liszkowska, 2012, s. 27). Ma to również znaczenie w odniesieniu do wysoko rozwiniętych gospodarek, w których tradycyjne czynniki wzrostu zostały już wyczerpane. W takim przypadku na znaczeniu nabiera innowacyjność, bazująca przede wszystkim na kapitale ludzkim (por. Golejewska, 2012b, 2012c), choć znalezienie związku między zjawiskiem konkurencyjności oraz innowacyjności jest o tyle problematyczne, że oba te zjawiska uwzględniają elementy wzajemnie je charakteryzujące (tzn. mierzenie poziomu konkurencyjności gospodarek uwzględnia takie elementy, które wpływają na jej innowacyjność) (Kondratiuk-Nierodzińska, 2013, s. 15). Zachowania innowacyjne idą w parze z zachowaniami przedsiębiorczymi, a te z kolei skutkują wzrostem efektywności, która ma istotny wpływ na konkurencyjność danego obszaru. Jak zaznacza Makieła Z. (2013b, s. 30) „*celem przedsiębiorczości i innowacyjności regionalnej jest działanie powodujące wzrost konkurencyjności gospodarki*”.

O konkurencyjności danego obszaru coraz częściej decydują działania wpływające na jakościową stronę rywalizacji, które są związane z postępowaniem technologicznym i innowacyjnością (Gutowski, 2015, s. 34). Oznacza to, że konkurencyjność gospodarki oparta jest na kapitale ludzkim i zależną od niego innowacyjnością i przedsiębiorczością. Jak podkreśla Czaplewski M. (2014, s. 62) to właśnie kapitał ludzki jest źródłem rozwoju

gospodarczego a coraz bardziej konkurencyjne warunki rynkowe wymagają stałej aktualizacji wiedzy. Oznacza to, że poziom kapitału ludzkiego w gospodarce opartej na wiedzy ma ogromne znaczenie przy osiąganym wzroście gospodarczym, a także dla rozwoju społeczno-gospodarczego, który przekłada się pozytywnie na konkurencyjność gospodarki (Gutowski, 2015, s. 35). Jak zaznacza Brol R. (2013a, s. 14) relacje między innowacyjnością a konkurencyjnością powinny być analizowane w ujęciu terytorialnym tj. globalnym, krajowym, regionalnym a nawet lokalnym, szczególnie dlatego, że innowacje poddawane są tzw. efektowi dyfuzji, który sprzyja budowaniu pozycji konkurencyjnej jednostek danego obszaru. W tym aspekcie, Makiela Z. (2013b, s. 32) wskazuje, na istotę sieci współpracy i powiązań między podmiotami regionalnymi i otoczeniem, które przyczyniają się do konkurencyjności gospodarki regionalnej. Na poziomie regionalnym wyróżnia się także nowe wzorce konkurencji, których przykładem są m. in. klastry (Golejewska, 2012b, s. 94). Jednak równocześnie, bardzo ważne jest, aby zwrócić uwagę, iż konkurencyjność każdego z regionów opiera się na odmiennych przesłankach, co zależy od etapu rozwoju, na którym znajduje się dany region. Przykładowo regiony słabiej rozwinięte budują swoje pozycje konkurencyjności na tradycyjnych czynnikach produkcji, z kolei regiony rozwijające się przede wszystkim importują inwestycje, niewiele z tych regionów koncentruje się na działaniach dotyczących gospodarki opartej na wiedzy i budowaniu własnego sektora B+R, co dotyczy przede wszystkim regionów już rozwiniętych (Makiela, 2013a, s. 61). Ponadto, przewagi konkurencyjnej nie buduje się w długim okresie na pojedynczych zasobach, lecz zdolności do konfiguracji różnych zasobów materialnych i niematerialnych, na bazie których tworzone są nowe wartości (Lorek, 2016, s. 178). W literaturze przedmiotu pojawia się również zagadnienie tzw. dwunastu filarów konkurencyjności (na podstawie *Global Competitiveness Index* - miernik konkurencyjności narodów w skali globalnej zaproponowany przez ekspertów Światowego Forum Ekonomicznego), które im bardziej są ze sobą powiązane, tym bardziej się wzmacniają. Wśród wspomnianych filarów wymienia się obecność instytucji, infrastruktury, otoczenie makroekonomiczne, rozmiar rynku, efektywność rynku dóbr oraz rynku pracy, poziom rozwoju rynków finansowych, gotowość technologiczną, innowacyjność i zaawansowane środowisko biznesowe, a także zdrowie i edukację (na poziomie podstawowym, wyższe wykształcenie i kształcenie zawodowe) (Gutowski, 2015, s. 35).

Badania przeprowadzone przez Ertmańską K. i Worobjow L. (2012, s. 16) wskazują, że to konkurencyjne miasta, tworzą konkurencyjne regiony, jednak równocześnie to regiony zapewniają im przestrzeń do działania dla nowych projektów (gospodarczych i infrastrukturalnych), szeroki dostęp do zasobów. Wśród czynników, charakteryzujących

konkurencyjne miasta należy wymienić przede wszystkim zapewnienie tzw. krytycznej masy wiedzy w publicznych i prywatnych instytucjach, a także właściwego i sprawnego środowiska dla tworzenia i przenoszenia wiedzy, które pobudzają rozwój regionu. Ponadto, stwarzanie możliwości kontaktów przyczyniających się do tworzenia wartości dodanej produktów i usług, wysokich płac, a także aktywności poza biznesowych, jak miejsca kultury, wypoczynku i sportu (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 16).

Przyjmuje się, że stopień zdolności do konkurowania pod względem gospodarczym i społecznym jest miarą rozwoju regionalnego (Grabowska, 2013, s. 195). Z drugiej strony rozwój regionalny jest współzależny i wpływa na konkurencyjność regionu. Skutkiem tych zależności może być pożądana poprawa jakości życia mieszkańców. Jak wskazuje Ziolo M. (2011, s. 12) współzależność rozwoju i konkurencyjności na poziomie regionów mogą również pozytywnie wpływać na takie obszary jak: „trwałe podnoszenie jakości świadczonych usług publicznych, wzrost sprawności działania podmiotów rynkowych, poprawa jakości produktu regionalnego, intensyfikacja ruchu turystycznego, wzrost akumulacji kapitału finansowego na obszarze regionu, niwelowanie różnic i wzrost spójności wewnątrzregionalnej” (Ziolo, 2011, s. 12). Ponadto, konkurencyjność nie musi wiązać się z poprawą pozycji konkurencyjnej, gdyż sama rywalizacja może doprowadzić do poprawy standardów panujących na danym obszarze pod względem gospodarczym, ale również społecznym czy przyrodniczym (Klóska, 2017a, s. 22). Co więcej, od strony wskaźnikowej konkurencyjność i zrównoważony rozwój są kategoriami, które zasadniczo zawierają elementy, które determinują oba te zjawiska równocześnie (Gutowski, 2015, s. 36).

Stale zachodzące zmiany ekonomiczne, społeczne czy kulturowe powodują, że regiony niezmiennie mierzą się z efektami dysproporcji, odpowiedzią na to dynamiczne zjawisko jest podejmowanie działań skutkujących podnoszeniem ich konkurencyjności. Przewaga konkurencyjna może być budowana na różne sposoby i wynikać z (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 15):

- (1) wewnętrznych efektów (np. stosowanej technologii albo sposobu zarządzania),
- (2) zewnętrznej sytuacji rynkowej (tj. wpływu określonych cen zasobów materialnych i niematerialnych),
- (3) albo wynikać z efektów zewnętrznych o oddziaływaniu pozarynkowym (tj. może być pozyskiwana kosztowo lub bezkosztowo z otoczenia poprzez np. bliskość zasobów, klientów).

Jedną z determinant podnoszenia poziomu konkurencyjności są kryzysy, które wymuszają na podmiotach gospodarczych działania o charakterze innowacyjnym. Impuls

w postaci sytuacji kryzysowej przyczynia się do tworzenia innowacji (rozumianych m. in. jako tworzenie bardziej efektywnych rozwiązań), te przekładają się na osiąganą przewagę nad pozostałymi podmiotami gospodarki (Kowalski & Weresa, 2021a, s. 15).

2.3. Konkurencyjność jako czynnik rozwoju regionów

Rozwój regionalny opiera się na systematycznej poprawie konkurencyjności przedsiębiorstw oraz wzroście potencjału gospodarczego regionu, co z kolei znacząco wpływa na poziom życia mieszkańców, który jest jednym z istotnych wskaźników dla każdego z opisywanych zjawisk (Pająk i in., 2016, s. 114). Jednak, pomimo że ogólne cele miast, regionów czy kraju są zbieżne w aspekcie podnoszenia poziomu życia mieszkańców (Twardowski, 2014, s. 130), ze względu na rozbieżności występujące między makroekonomią a gospodarką regionalną, konkurencyjności regionów nie można utożsamiać z konkurencyjnością na poziomie państw czy przedsiębiorstw (Małachowski, 2015, s. 215). Równocześnie, jak sugeruje Fura B. (2020, s. 26), nie powinno się jej rozpatrywać tylko w kategoriach mikro-, mezo- lub makrokonkurencyjności, gdyż zdolności przedsiębiorstw mają ogromny wpływ na osiągnięcie dobrobytu danego obszaru, na którym one funkcjonują i odwrotnie (Cetindamar & Kilitcioglu, 2013, s. 8). Pomimo, że konkurencyjność stała się kluczowym elementem działań polityki rozwoju regionalnego, jej definicja nie została wystarczająco usystematyzowana w literaturze. Charakteryzując dane terytorium jako konkurencyjne poddaje się ocenie, czy społeczeństwo z danego obszaru cieszy się rosnącymi standardami życia, zadowalającym poziomem zatrudnienia, zaś poziom aktywności ekonomicznej kraju nie wpływa na brak równowagi zewnętrznego bilansu gospodarki (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 29).

W debacie na temat konkurencyjności regionów, regionem określa się obszary geograficzne bardzo zróżnicowane wielkościami, co jest zależne od kraju (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 19). Autorzy często podkreślają, że „region stanowi niewygodną skalę do analizowania” z uwagi na to, że odnosi się do przestrzeni pomiędzy mikro- a makroekonomią i ma zastosowanie do zróżnicowanych wielkościami obszarów geograficznych czy terytoriów (w zależności od skali kraju) (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 19,21). Regiony rywalizują o kluczowe aktywa gospodarcze, jednak na poziomie regionów mają miejsce również inne wzorce konkurencyjne, często powiązane z kooperacją (jak np. aktywności klastrowe (por. Golejewska, 2012b, s. 94)), obszary te różnią się pod względem wykorzystania kapitału wiedzy i technologii. Z tego też powodu nie można utożsamiać konkurencyjności na poziomie regionów z tą dotyczącą kraju, ani jako agregacji konkurencyjności przedsiębiorstw

funkcjonujących w danym regionie (Małachowski, 2015, s. 215). Pozycja konkurencyjna regionu w stosunku do pozostałych regionów, czy kraju w stosunku do pozostałych krajów zależy od jego zdolności do nieustannego poszukiwania, czyli rozwoju przy uwzględnieniu wiedzy, wyników badań, a także efektywnego wykorzystania posiadanych zasobów (w tym ludzkich, tj. społeczeństwa) (Kłóska, 2017a, s. 22).

Konkurencyjność regionu jest definiowana jako „*zdolność gospodarki regionalnej do pobudzania zasobów wewnętrznych regionu w celu konkurowania i trwałego funkcjonowania na rynkach krajowych i globalnych oraz zdolność przystosowania się do zmian na tych rynkach*” (Makieła, 2013a, s. 60) Największy wpływ na wzrost konkurencyjności regionów w przyszłości będzie miała efektywność wykorzystania zasobów jakimi dysponuje region (Góralski & Lazarek, 2009, s. 313). Za region konkurencyjny uważa się ten obszar, który charakteryzuje wystarczający do wytworzenia strukturalnej przewagi (w tym komercjalizacji wytworów regionu) poziom wiedzy ludzkiej (rozumiany jako przedsiębiorczość tj. umiejętność identyfikowania potrzeb, nowych kombinacji czy wytwarzania nowych rozwiązań) (Michalak, 2014, s. 44).

Wśród kluczowych elementów konkurencyjności na poziomie regionów wymienia się poziom życia mieszkańców, warunki prowadzenia działalności gospodarczej, a także możliwości przyciągania inwestorów oraz lokalizację instytucji oraz imprez o różnym zasięgu (Góralski & Lazarek, 2009, s. 307). Celem konkurencyjności na poziomie regionów jest zapewnienie mieszkańcom wysokich i stale polepszających się standardów życia, jednak bez zakłócania równowagi bilansu w gospodarce i obciążania przyszłych pokoleń) (European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry, 2000, s. 23).

Jak podkreśla Makieła Z. (2013a, s. 97) wiele koncepcji naukowych w okresie powojennym aż do lat osiemdziesiątych XX wieku uwzględniało podejście interwencjonizmu w przypadku słabo rozwiniętych regionów, natomiast w kolejnych latach do dzisiaj włącznie podkreśla się znaczenie wewnętrznych czynników, które mają wpływ na rozwój regionu, zaś wszelkie działania władz samorządów lokalnych powinny wspierać ten rozwój poprzez m. in. wzrost konkurencyjności. Wśród głównych czynników rozwoju regionów w literaturze wymienia się przedsiębiorczość oraz konkurencyjność, przy czym konkurencyjność określana jest najczęściej, jako czynnik rozwoju w ogóle oraz warunek wystarczający do rozwoju regionalnego (Huczek, 2016, s. 253). Porter M. E. podkreśla, że „*główne czynniki warunkujące dobrobyt wyrastają na bazie regionów*”, zaś na konkurencyjność regionalną duży wpływ ma funkcjonowanie klastrów w danym obszarze (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 15). Co więcej, jak zaznacza Broł R. (2013b, s. 13), na przykładzie lokalnych układów

terytorialnych, także konkurencyjność otoczenia danej jednostki tj. m. in. ośrodków sąsiedzkich, wpływa na rozwój danego podmiotu (jednostki gospodarczej czy obszarów administracyjnych, układów przestrzennych).

W kontekście zagadnienia konkurencyjności należy rozróżnić dwa pojęcia – konkurowanie i konkurencyjność. Konkurowanie regionów o zasoby i aktywa ma na celu podniesienie jego atrakcyjności i zwiększenie udziału regionu w rynku, zaś konkurencyjność regionów prowadzi do wykorzystania wewnętrznych zasobów, w kontekście długotrwałej pomyślności regionu (Łązniewska, 2013, s. 19). Makiela Z. (2013b, s. 34) zwraca uwagę, że *„warunkiem trwania i rozwoju regionu jest umiejętność dostosowania własnej różnorodności do zmieniającego się otoczenia”*. To „dostosowanie się” będzie źródłem różnorodności regionów, a ta z kolei powinna przyczyniać się do budowania przewagi konkurencyjnej regionu, o ile ma swoje źródło w wykorzystaniu walorów środowiska przyrodniczego, przestrzennego, konkurencyjności przedsiębiorstw lokalnych (Makiela, 2013b, s. 34). Podmioty działające w gospodarce funkcjonują w określonej przestrzeni, którą charakteryzują elementy o różnym znaczeniu dla poszczególnych stron wchodzących ze sobą w relacje tj. inwestorów, klientów, mieszkańców czy przedstawicielei samorządów. Każdy z elementów oceniany jest przez interesariuszy według korzyści, jakie spełniają oczekiwania tychże. Na ich podstawie następuje wymiana wartości zachodząca pomiędzy inwestorem a partnerem tej wymiany np. samorządem w postaci czynników oddziałujących na rozwój danej przestrzeni tj. na przykład regionu pod względem społeczno-gospodarczym (Makiela, 2013a, s. 57).

W uproszczeniu konkurencyjny region to taki, który działa w konkurencyjnym otoczeniu i potrafi przetrwać. Taka konkurencyjność może być interpretowana w perspektywie długoterminowej, jako proces, ale również jako zestaw cech charakteryzujący dany region, które mogą być porównywane z zestawem cech innego regionu (Łązniewska & Gorynia, 2012, s. 92). Z kolei według definicji przyjętej przez Organizację Współpracy Gospodarczej i Rozwoju (*Organization for Economic Cooperation and Development - OECD*) (analogicznie do podejścia stosowanego na poziomie Unii Europejskiej) konkurencyjny region to taki, który *„może przyciągnąć i utrzymać odnoszące sukcesy przedsiębiorstw oraz podnieść lub utrzymać standard życia mieszkańców regionu”* (OECD, 2022).

Regiony nie funkcjonują w próżni, są częścią otoczenia społeczno-gospodarczego. Ma to znaczenie, gdyż rozwój regionu jest jednym z czynników warunkujących rozwój społeczno-gospodarczy, ten z kolei jest jedną z determinant rozwoju regionu. Rozwój społeczno-gospodarczy w tym kontekście rozumiany jest jako proces, całokształt (pozytywnych) zmian w gospodarce i społeczeństwie (Klóska, 2015, s. 256). Oba procesy – rozwój regionu oraz

rozwój społeczno-gospodarczy – są od siebie zależne i wzajemnie się napędzają. Należy jednak mocno podkreślić istotę ich zależności. Rozwój społeczno-gospodarczy nie istnieje bez rozwoju gospodarczego, który umożliwia społeczeństwu zaspokajanie podstawowych potrzeb. Natomiast rozwój gospodarczy nie istnieje bez wzrostu gospodarczego, na który wpływ mają działania już istniejących podmiotów gospodarczych, rozwój przedsiębiorczości i powstające miejsca pracy, co warunkuje wzrost dobrobytu u społeczeństwa, poprawia jakość życia, a tym samym zwiększa oczekiwania względem wyższych standardów życia, co z kolei wpływa na większe oczekiwania względem rozwoju infrastruktury regionu przyczyniając się ostatecznie do rozwoju danego regionu i jego konkurencyjności względem pozostałych obszarów (Ociepa-Kicińska i in., 2021, s. 337–339).

Sposób mierzenia konkurencyjności regionu zależy od przyjętej definicji, sposobu jej interpretacji i rozumienia danego zjawiska, poziomu rozwoju regionalnego, a także dostępności danych (Nikolić i in., 2016, s. 15). Podstawowymi zmiennymi charakteryzującymi konkurencyjność regionu są z pewnością dostępność i efektywność zasobów regionu, poziom życia mieszkańców, a także aktywność i atrakcyjność inwestycyjna regionu (Mashokhida i in., 2018, s. 74).

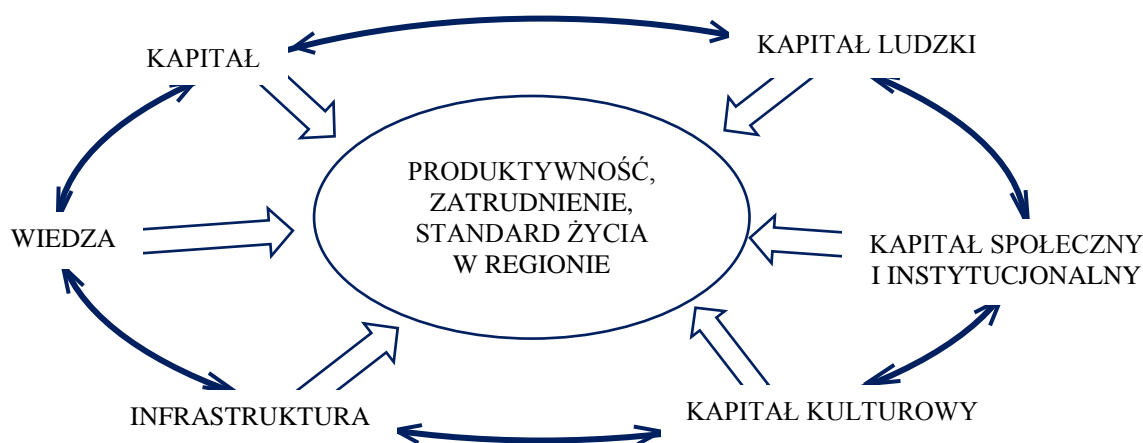
Źródłem przewagi konkurencyjnej regionu jest efektywne wykorzystanie zasobów warunkujących jego produktywność i wpływające na standard życia i zatrudnienie w regionie. Do tych źródeł należy zaliczyć tradycyjne zasoby, takie jak kapitał, wiedza i infrastruktura, ale również czynniki związane z (por. Schemat 14):

- kapitałem ludzkim – jakością i kompetencjami siły roboczej, dostępem do wysoko wykwalifikowanej kadry (w tym również sprawny system edukacji, ośrodki badawczo-rozwojowe),
- kapitałem społecznym – w tym siłą i jakością relacji społecznych,
- kapitałem kulturalnym – jego różnorodnością i jakością oferty kulturalnej,
- kapitałem infrastrukturalnym – związanym z dostępnością infrastruktury publicznej (w tym infrastruktura techniczno-ekonomiczna, jak również dostępność komunikacyjna regionu).

Wymienione czynniki wpływają na produktywność regionu, ale również oddziałują wzajemnie na siebie. Oznacza to, że region przyciąga kreatywne kadry zapewniając na przykład wysokiej jakości szeroką ofertę kulturalną, albo odpowiednie warunki do rozwoju relacji społecznych, czy korzystania z infrastruktury publicznej (Kitson i in., 2004, s. 994–995; Grodzka, 2017, s. 173–174).

Regiony konkurują w analogiczny sposób do przedsiębiorstw. Zarówno na poziomie jednostek gospodarczych, jak również regionów mają miejsce te same mechanizmy konkurencji, i tak samo jak przedsiębiorstwa, regiony aby być konkurencyjne muszą reagować na zmieniające się otoczenie. Przedsiębiorcy w celu osiągnięcia długoterminowej przewagi konkurencyjnej, konkurują między sobą o korzystną lokalizację działalności, zaś regiony konkurują między sobą o napływ (ograniczonego) kapitału, podejmując tę rywalizację w celu zapewnienia mieszkańcom coraz lepszych warunków życia (Kosiedowski, 2008, s. 223). Konkurencyjność regionów bazuje na zróżnicowaniu struktur ekonomicznych, dostępności komunikacyjnej, zaplecza naukowo-badawczym, a także szeroko rozumianym otoczeniu okołobiznesowym (Góralski & Lazarek, 2009, s. 309).

Schemat 14. Źródła przewagi konkurencyjnej regionu

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Kitson i in., 2004, s. 995;

Łązniewska & Gorynia, 2012, s. 138.

Konkurencyjność regionu jest konsekwencją wykorzystania jego najważniejszych silnych stron, które swoje źródło mają w „systemie edukacji, strukturze gospodarczej i infrastrukturze materialnej, instytucjonalnej i intelektualnej regionu” (Michalak, 2014, s. 43). Wśród kluczowych elementów składających się na konkurencyjność regionu wskazuje się m. in. poziom życia mieszkańców, istniejące warunki dla przedsiębiorstw do prowadzenia działalności gospodarczej, możliwości przyciągania inwestorów, czy lokalizację szeroko rozumianych wydarzeń o charakterze krajowym, bądź międzynarodowym (Michalak, 2014, s. 43). Przez pryzmat tych cech oceniana jest atrakcyjność danego obszaru z punktu widzenia warunków do ulokowania inwestycji lub miejsca do zamieszkania (Michalak, 2014, s. 43). W tym miejscu należy również podkreślić, że duże zróżnicowanie regionów pod względem posiadanych zasobów nie musi przyczyniać się do różnic w tempie rozwoju każdego z nich. Regiony powinny budować swoją konkurencyjność uwzględniając potencjał, przewagę

konkurencyjną, na której opierają swoją strategię rozwoju (Radło & Ciesielska, 2013, s. 191). Słabiej rozwinięte województwa (z uwagi na brak zasobów ludzkich, naturalnych, być może brak dużych ośrodków miejskich) nie muszą powielać praktyk tych „silniejszych” województw, bo jest to obiektywnie niemożliwe. Powinny jednak koncentrować się na możliwościach, lokalnych przewagach, nie zaś budować od podstaw (Radło & Ciesielska, 2013, s. 192).

Uwarunkowania konkurencyjności regionów bazują na endo- i egzogenicznych czynnikach, które charakteryzuje duża zmienność w czasie, dlatego w sposób dynamiczny wpływają na jego wizerunek. Wśród takich czynników należy wymienić zdolność do przyswajania procesów innowacyjnych, racjonalne wykorzystanie zasobów naturalnych na danym obszarze, promocji regionu i dbaniu o rozwój i lokalizację inwestycji na jego obszarze, w tym przyjazne otoczenie okołobiznesowe, a także obecność jednostek naukowo-badawczych o wysokim potencjale, obecność udogodnień logistycznych i transportowych (Wójcik, 2012, s. 46).

Konkurencyjność na poziomie regionów nie jest skutkiem pojedynczych zmiennych, lecz zbioru czynników (Łaźniewska i in., 2012, s. 31). Wśród czynników determinujących konkurencyjność na poziomie regionów należy wymienić za Makielą Z. „*wynik gospodarczy, efektywności administracji, efektywność biznesu i infrastrukturę*” (Makiela, 2013a, s. 59). Regiony konkurują między sobą o przyciąganie kapitału inwestycyjnego, nowych technologii i wiedzy, w tym kapitału ludzkiego (por. Kruk, 2017, s. 72). Konkurencyjne jednostki terytorialne będą wyróżniać czynniki związane z przyciąganiem inwestorów i rozwojem przedsiębiorczości, w tym infrastrukturą techniczną, transportową, jak również społeczną (Kaczmarek i in., 2020, s. 126). Swoją rolę w całym procesie odgrywają także instytucje otoczenia biznesu, które w ramach swoich zadań wspierają rozwój przedsiębiorczości oraz innowacyjności danego regionu, tak silnie korelującą z jego konkurencyjnością. Instytucje otoczenia biznesu uważane są często za kluczowe ogniwo systemów wsparcia rozwoju gospodarczego, któremu przypisuje się odpowiedzialność za wsparcie konkurencyjności lokalnych przedsiębiorców (szczególnie sektora MŚP) (Ociepa-Kicińska, 2019, s. 118). Jednym z wyznaczników pozycji konkurencyjnej jest także posiadany kapitał terytorialny, na który składają się optymalne wykorzystanie posiadanych zasobów (w tym kapitału ludzkiego), wzmacniane poprzez współpracę wszystkich podmiotów czy sprawność instytucji (Uchwała nr 102, 2019, s. 64). Do czynników mających znaczenie dla pozycji konkurencyjnej zaliczyć należy również walory naturalne tzw. uwarunkowania przyrodnicze i geograficzne, które związane są z posiadanymi zasobami (bądź dostępem do zasobów), ale także np.

komunikacją między ośrodkami. Na część czynników mają wpływ władze danego obszaru, jednak część z nich jest poza zasięgiem osób decyzyjnych (Kaczmarek i in., 2020, s. 126).

Konkurencyjność jest zjawiskiem, które na poziomie regionów dotyczy zarówno przedsiębiorstw, jak również mieszkańców danego regionu, jest rozpatrywane w kategorii korzyści dla przedsiębiorstw oraz obywateli (Grodzka, 2017, s. 174). Region jest konkurencyjny wtedy, kiedy może przyciągać i zatrzymać silne przedsiębiorstwa, inwestycje, wykwalifikowaną kadrę, a także zapewnić mieszkańcom odpowiednie warunki do życia (Nikolić i in., 2016, s. 12). Wśród czynników niezbędnych mających wpływ na rozwój konkurencyjności regionu wymienia się m. in. (za: Huczek, 2016, s. 254; Kosiedowski, 2008, s. 236):

- stopień rozwoju i zróżnicowania struktury gospodarki,
- odpowiednią infrastrukturę techniczną, społeczną oraz dostępność komunikacyjną (czynniki określane jako jakość ogólnego zagospodarowania regionu),
- obecność instytucji i ośrodków badawczo-rozwojowych, w tym szkół wyższych,
- istnienie otoczenia biznesowego (tak instytucji publicznych, jak i pozarządowych),
- dobre warunki i stan środowiska naturalnego, oraz
- rezerwy terenów atrakcyjnych pod względem ulokowania inwestycji.

Wymienione powyżej czynniki są niezbędne dla konkurencyjności regionu, ale jak wskazuje praktyka niewystarczające. W celu osiągnięcia pożądanej pozycji konkurencyjnej pomocną staje się odpowiednio realizowana strategia konkurencyjna, którą może być rozumiana jako „regionalne instrumenty polityki gospodarczej stosowane w celu poprawy pozycji konkurencyjnej regionu” (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 99). Wśród wspomnianych instrumentów należy wyróżnić m. in. wspieranie rozwoju infrastruktury publicznej, zwiększony dostęp do finansowania inwestycji, czy funkcjonowanie specjalnych stref ekonomicznych oraz instytucji otoczenia biznesu, parków technologicznych (stymulowanie infrastruktury innowacyjnej), wspieranie budowania wysokiej jakości kapitału ludzkiego (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 99). W ten sposób pozycja konkurencyjna danego regionu jest wypadkową realizowanej przez dany region strategii konkurencyjności, a także posiadanego potencjału (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 103). Budowanie strategii rozwoju należy oprzeć o zrozumienie rodzajów przewag konkurencyjnych i pełne wykorzystanie potencjału regionu. Kluczem do sukcesu jest więc zrozumienie, skąd wynika przewaga konkurencyjna (Radło & Ciesielska, 2013, s. 192). Wszystkie działania powinny być wspierane przez pozytywny wizerunek regionu, społeczność, jak również budowaną historię aktywności regionu (Huczek, 2016, s. 254). Często to odpowiednie mikrootoczenie jest

kluczem do stabilnego rozwoju i trwałego dobrobytu. Rozsądna polityka makroekonomiczna, stabilne instytucje są równie ważne, jednak konkurencyjność regionu bazuje na działaniach jednostek – przedsiębiorstw i mieszkańców. Konkurencyjność w tym znaczeniu odnosi się przede wszystkim do zdolności przedsiębiorstwa do konkutowania na określonym rynku, zrównoważonego wzrostu, zwiększania udziałów w rynku, a nawet wychodzenia na rynki międzynarodowe poprzez eksport (Cetindamar & Kilitcioglu, 2013, s. 9).

Poprzez konkurencyjność regionalną można określić zdolność regionów do pobudzania zasobów wewnętrznych w celu konkutowania na rynkach krajowych oraz globalnych, a także umiejętności dostosowania się do zmian na tychże rynkach (Makieła, 2013b, s. 32). Ponadto, konkurencyjność regionów to umiejętność przyciągania kapitału (w tym środków pomocowych) oraz zatrzymania posiadanych już czynników produkcji (Michalak, 2014, s. 44). Tak rozumianą konkurencyjność można również rozpatrywać na kilku poziomach – od mikro, przez mezo aż po poziom makro. W tym kontekście poziom mikro odpowiada przedsiębiorstwom, które na rynku konkurują przede wszystkim poprzez cenę i jakość oferowanych usług czy produktów. Poziom mezo odnosi się z kolei do działalności wszystkich podmiotów gospodarki regionalnej i zdobywania pozycji lidera w branży, co jest równoznaczne z przewagą konkurencyjną na rynku regionalnym. Ostatni poziom – makro – utożsamiany jest z całą gospodarką regionu (Makieła, 2013b, s. 33). Góralski P. oraz Lazarek M. (2009) zwracają uwagę na istotny aspekt konkurencyjności regionu w skali makro, tj. gwarancję społecznego i ekonomicznego otoczenia, które będzie wspierać działalność gospodarczą i podnosił ogólny poziom produktywności i innowacyjności regionu (poprzez wykorzystanie zasobów ludzkich, finansowych oraz materialnych).

Autorzy wymieniają różne czynniki warunkujące regionalną konkurencyjność, na przykład Camagni R. i Capello R. (2013, s. 1388) wśród takich wymieniają zasoby naturalne, instytucje (formalne i nieformalne), infrastrukturę transportową, ale również czynniki miękkie, takie jak kapitał ludzki, środowisko sprzyjające rozszerzaniu się wiedzy (tzw. efekty *spillover*, z ang. efekty rozprzestrzeniania się), kapitał przedsiębiorczy czy obecność większych ośrodków miejskich. Z kolei Góralski P. oraz Lazarek M. (2009, s. 307) wśród kluczowych czynników mających wpływ na konkurencyjność regionu wymieniają poziom życia mieszkańców, istniejące warunki do prowadzenia działalności gospodarczej, a także przyciągania inwestorów, jak również elementy kapitału kulturowego związanego m. in. z lokalizacją instytucji i imprez o zasięgu krajowym czy międzynarodowym.

Za konkurencyjność danego regionu odpowiada indywidualna struktura konkurencyjności, która ma wpływ na osiągnięcie przewagi konkurencyjnej danej jednostki

(przedsiębiorstwa, jak również obszaru administracyjnego – gminy, regionu, kraju). Każda z jednostek buduje swój potencjał konkurencyjny (uwzględniając wiele różnorodnych czynników), w taki sposób, aby skutecznie konkurować z pozostałymi jednostkami funkcjonującymi w tym samym obszarze. Z uwagi na to, że każda jednostka funkcjonuje w odmiennych warunkach, konkurencyjność wymaga stosowania różnych czynników rozwojowych (Leśniewski, 2013, s. 28). Potencjał konkurencyjny regionu budują czynniki takie, jak:

- infrastruktura (podstawowa związana z drogami, koleją, technologiczna, zaplecze dotyczące zdobywania i wykorzystywania wiedzy, jak również tzw. jakość lokalizacji, która w większym stopniu wpływa na jakość życia w danym regionie),
- kapitał ludzki (obecność specjalistycznej kadry, trendy demograficzne (w tym migracje wykwalifikowanych pracowników)
- środowisko sprzyjające produkcji (w tym niskie bariery wejścia, kultura przedsiębiorczości, otwartość i internacjonalizacja, innowacje – w tym powiązania między przedsiębiorstwami i instytucjami badawczymi, a także dostęp do kapitału) (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 95).

Na konkurencyjność regionów wpływ mają m. in. czynniki dotyczące zróżnicowania struktur ekonomicznych, dostępności komunikacji, posiadanego zaplecza naukowo-badawczego, a także jakości otoczenia okołobiznesowego (Góralski & Lazarek, 2009, s. 309). Co więcej, w gospodarce opartej na wiedzy duży wpływ na konkurencyjność regionów mają czynniki miękkie, czyli związane z wykorzystaniem wiedzy i sprzyjające jej wymianie w regionie (ma to znaczenie zwłaszcza w kontekście samych przedsiębiorstw funkcjonujących na danym obszarze, które swoją przewagę konkurencyjną opierają na wykorzystaniu wiedzy (por. Budziewicz-Guźlecka & Drab-Kurowska, 2009)). Oznacza to, że tradycyjne czynniki produkcji takie jak kapitał i zasoby siły roboczej są uzupełnione o czynniki socjoekonomiczne, które często przybierają większe znaczenie, a dotyczą m. in. jakości i kwalifikacji siły roboczej, tzw. kapitału społeczno-instytucjonalnego (tj. opartego o relacje społeczne) a także jakość instytucji kultury oraz infrastruktury publicznej (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 137). Ta różnorodność czynników mających wpływ na konkurencyjność regionalną niewątpliwie jest szansą dla wielu regionów, jednak od strony interpretacyjnej stwarza wiele problemów, szczególnie w kontekście porównywalności regionów i dlatego też wymaga wielopłaszczyznowej analizy (Łaźniewska & Gorynia, 2012, s. 138).

Z perspektywy konkurencyjności regionów w kontekście czynników napędzających jej

rozwój największe znaczenie mają instytucje, infrastruktura, środowisko makroekonomiczne, opieka zdrowotna oraz dostęp do edukacji podstawowej. Z kolei w aspekcie efektywności, konkurencyjność regionów bazuje przede wszystkim na szkolnictwie wyższym, wielkości rynku, jak również efektywnym rynku pracy, rozwoju rynków finansowych czy tzw. gotowości technologicznej. Ta ostatnia ma znaczenie przy konkurencyjności napędzanej innowacjami (Golejewska, 2012a, 2012b), która koncentruje się na promowaniu innowacji oraz przyciąganiu ich m. in. poprzez atrakcyjność biznesu (Zeibote i in., 2019, s. 44). Ostatecznie konkurencyjnym regionem zostanie nazwany taki, w którym zarówno przedsiębiorstwa, jak i ludzie będą chcieli działać na jego terenie – lokować i inwestować (Kitson i in., 2004, s. 997).

Za Annoni P. i Dijkstra L. (2013, s. 4) konkurencyjnością regionu można określić również jego „*zdolność do oferowania atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska dla przedsiębiorstw i mieszkańców do życia i pracy*”. Co ważne, w kontekście konkurencyjności określenie „zrównoważony” nie odnosi się do zagadnień jedynie środowiskowych (tzn. przyrodniczych, ekologicznych), jak zaznaczają autorzy, lecz „środowiska” jako miejsca, otoczenia, w którym funkcjonują jednostki gospodarcze oraz mieszkańcy. W ramach proponowanej definicji (która obrazuje perspektywę unijną) konkurencyjność regionów równoważy sukces gospodarczy z dobrobytem mieszkańców (Annoni & Dijkstra, 2013, s. 4). W kontekście zapewniania atrakcyjnego i trwałego środowiska do życia i pracy, trwałość jest interpretowana jako krótko- i długookresowa zdolność danego regionu do zapewnienia atrakcyjnych warunków życia (Gołębiewski & Podlińska, 2015, s. 13). Region konkurencyjny to taki obszar, na którym tworzy i dba się o sprzyjający klimat dla rozwoju przedsiębiorczości i innowacyjności. Świadomość, że to dzięki przedsiębiorstwom, ich działaniom i wysokiej efektywności ekonomicznej, następuje rozwój i poprawa pozycji konkurencyjnej regionu jest niezwykle istotna przy podejmowaniu decyzji związanych z działaniami zmierzającymi do głównego celu konkurencyjności, jakim jest poprawa jakości życia mieszkańców regionu (Ertmańska & Worobjow, 2012, s. 14).

Jak zaznacza Huczek M. (2016, s. 253) „*jednostki sektora publicznego przez realizację swojej misji mogą oddziaływać na konkurencyjność oraz dynamikę rozwoju regionu*”. Konkurencyjność regionu można interpretować w perspektywie (1) przestrzennej, rozumianej jako dostępność zasobów, (2) społeczno-gospodarczej, która dotyczy efektów działalności użytkowników tychże zasobów oraz (3) organizacyjnej w kontekście wpływu działań władz lokalnych na jakość życia na danym obszarze (za: Góralski & Lazarek, 2009, s. 307). W każdej z tych perspektyw konkurencyjność regionów będzie przybierała różne formy, od

bezpośredniej rywalizacji władz regionów o organizację wydarzeń, rywalizację związaną z pozyskaniem środków pomocowych UE, budżetu i innych instytucji, przez lokalizację instytucji, aż po współzawodnictwo o wysoko wykwalifikowanych pracowników czy turystów (Czyżewska, 2012, s. 204). Bez względu na to, jaką formę przybiera konkurowanie i wykorzystanie posiadanych zasobów – celem podejmowanych przez miasta, regiony czy kraje działań jest podnoszenie i polepszenie poziomu życia mieszkańców (Twardowski, 2014, s. 130).

Założenia *Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030* obejmują działania mające na celu podniesienie atrakcyjności inwestycyjnej, wzmacniania konkurencyjności gospodarek regionów, jak również ich aktywności w wymiarze ponadregionalnym. Szansę na wzmocnienie rozwoju regionalnego autorzy Strategii upatrują w działaniach mających na celu rozwój przedsiębiorczości, szczególnie postaw przedsiębiorczych u młodych mieszkańców regionów, a także poprawy dostępności obszarów – poprawa infrastruktury, stanu środowiska, ochrony bioróżnorodności, a także poprawy jakości życia. Twórcy Strategii zauważają, że największe wysiłki należy podjąć na obszarach Polski wschodniej, które oceniane są za najslabiej rozwinięty obszar na tle całej Unii Europejskiej, co prowadzi do negatywnych konsekwencji nie tylko dla tych regionów, ale również w skali kraju, czy nawet szerzej (*Uchwała nr 102*, 2019, s. 50).

Konkludując, można stwierdzić, że konkurencyjne regiony charakteryzuje wielopłaszczyznowy i zrównoważony rozwój, zaraz obok wyższego wzrostu gospodarczego. Konkurencyjność regionu jest zjawiskiem zależnym od procesów rozwoju regionalnego. Właściwie, to rozwój regionu oddziałuje na konkurencyjność, a skutkiem tej relacji może być np. wzrost poprawy jakości życia mieszkańców, poprawa jakości produktu regionalnego, intensyfikacja ruchu turystycznego (Zioło, 2011, s. 12).

Rozdział III: Konkurencyjność i zrównoważony rozwój regionów w świetle badań

3.1. Przegląd badań w obszarze konkurencyjności regionów

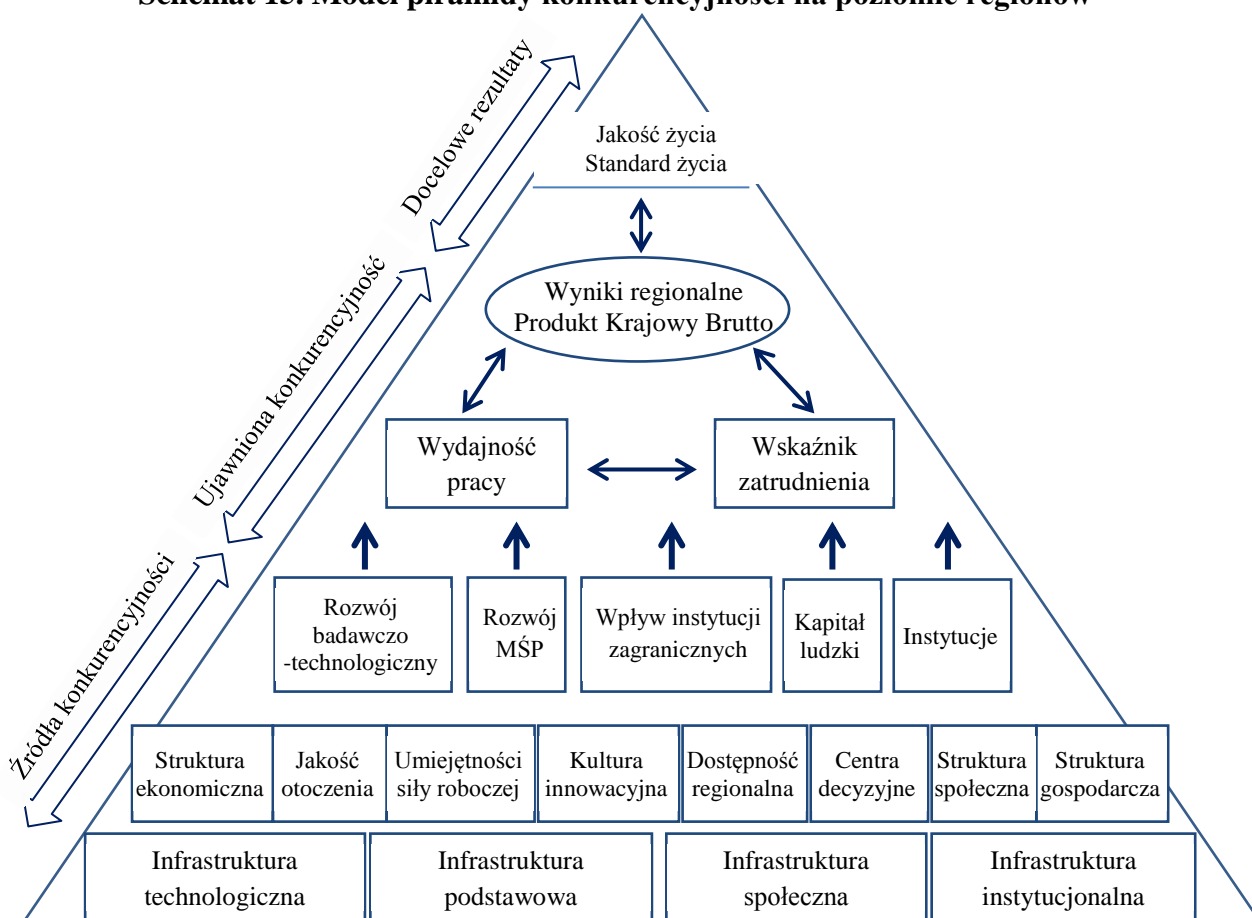
Z uwagi na brak jednej powszechnie obowiązującej definicji zjawiska konkurencyjności, nie funkcjonuje również jednolity system jej pomiaru (Czudec, 2010, s. 41). Stąd też, każdy autor przyjmuje własny zestaw zmiennych charakteryzujących konkurencyjność danego obszaru, z uwzględnieniem czynników, które odpowiadają na przyjęte założenia definicyjne. Podejście definicyjne nie jest jedynym czynnikiem, który różnicuje sposoby mierzenia konkurencyjności regionów, wśród nich należy także wymienić aspekty poziomu rozwoju regionalnego, czy dostępność danych, a także perspektywę w jakiej opisuje się zjawisko konkurencyjności (czynniki vs. rezultaty) (Nikolić i in., 2016, s. 15).

Z jednej strony brak dostępności wskaźników ogranicza wybór zmiennych tylko do wybranych, nie w pełni charakteryzujących każdy obszar konkurencyjności, z drugiej wykorzystywanie danych jakościowych, głównie ankietowych czy opisowych (bądź uzupełnienie nimi bazy wskaźników ilościowych), powoduje, że dokonana analiza może zostać oceniona jako stronicza (Čučković i in., 2013, s. 505). Nie ulega wątpliwości, że pomiar zjawiska konkurencyjności jest potrzebny, a naukowcy udowadniają, że mierzenie zjawiska przy wykorzystaniu kompleksowego wskaźnika niweluje w pewnym stopniu problem jego złożoności (Snieška & Bruneckienė, 2009, s. 46). Jakkolwiek podejmowane metody mierzenia konkurencyjności regionów byłyby niedokładne, rozpoznanie poziomu konkurencyjności regionów jest kluczowym źródłem informacji o międzynarodowej konkurencyjności danego kraju (Čučković i in., 2013, s. 507).

Powszechnym modelem opisującym konkurencyjność na poziomie regionów jest zaproponowana przez Komisję Europejską w 1997 roku Piramida konkurencyjności. Jej autorzy prezentują w ten sposób czynniki, które bezpośrednio i pośrednio wpływają na poziom konkurencyjności regionu. W tak opracowanym modelu docelowym rezultatem konkurencyjności (widoczny u szczytu piramidy – por. Schemat 15) jest jakość i standard życia społeczności mierzone wynikami regionalnego Produktu Krajowego Brutto. Przykład piramidy konkurencyjności ukazuje jak różnorodne jest to zjawisko i jego wpływ na rozwój regionów. Wśród czynników rozwoju, które wynikają z konkurencyjności znajdują się wydajność pracy oraz poziom zatrudnienia. Wszystko to zależne jest od źródeł konkurencyjności, tj. czynników, które mają wpływ na konkurencyjność w długiej

perspektywie czasowej. Do takich czynników należy zaliczyć infrastrukturę podstawową, techniczną, społeczną i instytucjonalną (Główny Instytut Górnictwa, 2013, s. 8).

Schemat 15. Model piramidy konkurencyjności na poziomie regionów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Łązniewska & Gorynia, 2012, s. 44.

Pomiar konkurencyjności zdaniem Łązniewskiej E., Chmielewskiego R. i Nowaka P. (2012) może przebiegać na dwa sposoby, kładące nacisk na różne aspekty zjawiska, (1) „*dekompozycję ogólnej konkurencyjności na zidentyfikowane czynniki konkurencyjności*” oraz (2) „*przez budowanie odrębnych, specjalnych, syntetycznych i złożonych wskaźników oraz miar konkurencyjności*” (Łązniewska i in., 2012, s. 42). Pierwsze podejście to przede wszystkim tradycyjne modele konkurencyjności, które uwzględniając definicję zjawiska wskazują na czynniki ją opisujące (co jest widoczne m. in. na przykładzie prezentowanej piramidy konkurencyjności, por. Schemat 15). Natomiast, nie wszystkie modele uwzględniają te same zmienne i czynniki, ponadto ich twórcy stosują odmienne techniki pomiaru zjawiska. Drugie podejście to wszystkie mierniki, analogiczne do tych, które są stosowane m. in. przez Światowe Forum Ekonomiczne, Międzynarodowy Instytut Zarządzania Rozwojem (IMD) czy Komisję Europejską.

Niewątpliwie przy mierzeniu konkurencyjności należy uwzględnić wieloaspektowość tego zjawiska. Podejścia koncentrujące się jedynie na wskaźnikach makroekonomicznych uwzględniają tylko jedną z wielu zmiennych warunkujących konkurencyjność danej jednostki (regionu, kraju). Badania wykorzystujące czysto makroekonomiczne wskaźniki bazują na założeniu, że warunkiem wzrostu na globalnym rynku jest konkurencyjność. Podważa to jednak sens podejmowania tego rodzaju analiz, gdyż sprowadza się do wyliczenia wskaźnika wzrostu i wskazuje na (oczywistą) zależność: kraj, który rozwijał się szybko był konkurencyjny (Orłowski, 2018, s. 13). Nie zawsze jednak osiągnięty wzrost gospodarczy musi wiązać się z wysoką pozycją konkurencyjną danej jednostki, na którą oddziałuje wiele pozaekonomicznych wskaźników. Ponadto, celem konkurencyjności na poziomie kraju czy regionu (w odróżnieniu od przedsiębiorstw) nie jest osiąganie zysków, lecz przede wszystkim zapewnienie odpowiedniej jakości i poziomu życia jego mieszkańcom (Grzebyk, 2021, s. 12). W tym aspekcie konkurencyjność przedsiębiorstw tożsama jest z produktywnością, co w przypadku jednostek terytorialnych określane jest dobrobytem (Nikolić i in., 2016, s. 13).

Największy problem w mierzeniu konkurencyjności wynika z oceny potencjału konkurencyjnego przy uwzględnieniu wskaźników ekonomicznych, które informują o finalnych wynikach nie zaś o długoterminowej perspektywie pożądanego wzrostu (Čučković i in., 2013, s. 505). W teorii, pozycja konkurencyjna regionu jest konsekwencją jego położenia geograficznego, dostępnych zasobów naturalnych, zróżnicowanej struktury gospodarki oraz poziomu infrastruktury. Ponadto, wśród czynników mających wpływ na konkurencyjność regionu wymienia się jakość kapitału ludzkiego oraz funkcjonujących na danym obszarze instytucji (Grzebyk, 2021, s. 10). Uwzględnienie czynników miękkich również łączy się z ryzykiem pewnego rodzaju stroniczej oceny istniejącej sytuacji (Čučković i in., 2013, s. 505). Z tego względu, w opozycji do mierzenia konkurencyjności na podstawie osiągniętych wyników (tzw. konkurencyjności *ex-post*), stosuje się podejście konkurencyjności *ex ante*, dla którego tworzone są zagregowane wskaźniki nakładu, określające potencjał konkurencyjny jednostki, uwzględniające wiele czynników, także tych miękkich, które mają ogromne znaczenie dla kształtowania pozycji konkurencyjnej (Orłowski, 2018, s. 13–15).

Czudec W. (2010, s. 39) zwraca uwagę, iż pozycja konkurencyjna regionu (zarówno obecna, jak i przyszła) jest wynikiem posiadanej przewagi (lub dystansu) nad regionami konkurującymi na tym samym rynku. Pozycja konkurencyjna określa zjawisko konkurencyjności w sposób statyczny (*ex post*, wynikowo), wskazując na dotychczasowe osiągnięcia jednostki (Grzebyk, 2021, s. 13). Na podstawie określonej pozycji konkurencyjnej

wyznacza się stopień atrakcyjności regionu dla biznesu i inwestorów, który jest w stanie podwyższyć pozycję jednostki, dzięki wykorzystaniu atutów i przysługujących mu kompetencji decyzyjnych (Czudec, 2010, s. 39). Proces, który odbywa się w określonym czasie i pozwala na poprawę aktualnie posiadanej pozycji konkurencyjnej będzie nazywany zdolnością konkurencyjną, in. czynnikową, gdyż jest oceniany na podstawie czynników, które charakteryzują daną jednostkę (Grzebyk, 2021, s. 13).

Istnieje wiele odmiennych podejść do oceny zjawiska konkurencyjności. Ocena konkurencyjności zależy od doboru czynników go charakteryzujących, wskaźników, które je opisują, a także określenia ich ważności względem pozostałych czynników (Judrupa & Šenfelde, 2008, s. 41). Jak wskazują Judrupa I. oraz Šenfelde M. (2008) w celu oceny konkurencyjności krajów lub regionów można zastosować różnorodne podejścia, wśród których wymieniają podejście z wykorzystaniem syntetycznego wskaźnika, modelu strategicznego planowania, metody rankingowej, analizy SWOT, jak również struktury logicznej piramidy zależności kluczowych składowych konkurencyjności. Każde z podejść posiada swoje mocne i słabe strony (Judrupa & Šenfelde, 2008, s. 39–40):

- syntetyczne wskaźniki, z uwagi na fakt, że uwzględniają jedynie wybrane zmienne są subiektywne, dodatkowo opieranie się jedynie na danych statystycznych nie daje pełnego obrazu sytuacji i wymusza stosowanie wskaźników miękkich, które tę subiektywność pogłębiają;
- metoda rankingowania jest najprostszym sposobem na porównanie różnych regionów między sobą. Przy zastosowaniu tej metody ocenia się pozycję konkurencyjną regionu, jednak niemożliwym jest zdefiniowanie różnic między nimi;
- metoda modelu planowania strategicznego pozwala na identyfikację unikalnych czynników charakteryzujących konkurencyjność regionów, które stymulują rozwój konkurencyjności regionu, a w toku realizacji strategii są oceniane względem określonych w niej wartości wyjściowych i docelowych;
- analiza SWOT jest metodą opisową, która pozwala przeanalizować mocne i słabe strony regionu, a także szanse i zagrożenia występujące w otoczeniu zewnętrznym, ogranicza się jednak do stosunkowo wąskiej grupy badanych jednostek (każda z nich musi zostać z osobna przeanalizowana);
- podejście z zastosowaniem struktury logicznej pozwala na zestawienie kluczowych czynników konkurencyjności, które zostają uporządkowane względem schematu: zmienne wejściowe – aktywności – dane wyjściowe – wyniki – wpływ na zjawisko.

W praktyce najbardziej powszechne z powyżej wymienionych są modele syntetycznych (zintegrowanych) wskaźników. Modele służące pomiarom konkurencyjności, w tym przede wszystkim konkurencyjności na poziomie regionu, jako zmienną zależną przyjmują pozycję konkurencyjną regionu, a do zmiennych niezależnych zaliczają czynniki charakteryzujące zdolność konkurencyjną (Grzebyk, 2021, s. 18). Różnorodność cech konkurencyjności warunkuje uwzględnienie zestawu zmiennych ją opisujących. Z uwagi na zróżnicowaną konstrukcję, zintegrowane wskaźniki nie mogą być między sobą porównywalne. Co więcej, w zależności od dopasowanych składowych zintegrowanego wskaźnika, jest on mniej lub bardziej zbliżony do rzeczywistej sytuacji. Zdarza się, że część informacji statystycznych nie jest dostępna, co skutkuje nałożeniem ograniczeń na prowadzone badanie (Pawlas, 2017, s. 21). Ponadto, rzeczywisty obraz sytuacji danego regionu jest mocno zniekształcony z powodu braku zmiennych „miękkich” opisujących te czynniki, które nie są jednoznacznie mierzalne a najlepiej odzwierciedlają to co wpływa na sukces konkurencyjny jednostek na danym obszarze (tj. m. in. efektywność działań instytucji otoczenia biznesowego, w tym np. sprawność działania sądów, jakość kapitału społecznego, powstające sieci społeczne, czy kontekst innowacyjności) (Čučković i in., 2013, s. 506).

Do pomiaru konkurencyjności, eksperci Światowego Forum Ekonomicznego wykorzystują *the Global Competitiveness Index* (GCI). Jest to najczęściej wymieniany miernik konkurencyjności narodów w skali globalnej. Corocznie przeprowadzane badania porównują warunki rozwoju gospodarczego krajów świata (około 140 krajów), określając ich zdolność do zapewnienia długookresowego wzrostu gospodarczego. Do oceny zdolności wykorzystuje się dane ilościowe uzupełnione o jakościową ocenę dokonaną przez ekspertów (w tym przedstawicieli biznesu, którzy w badaniach ankietowych oceniają gospodarkę, w której funkcjonują względem określonych w ankiecie czynników). GCI to zintegrowany miernik, który od 2018 roku grupuje poszczególne wskaźniki stosując podejście 12 filarów konkurencyjności uszeregowanych w ramach 4 obszarów istotnych z punktu widzenia 4 rewolucji przemysłowej (World Economic Forum, 2019, s. 2):

- (1) W ramach pierwszego z nich pn. „Środowisko wspomagające/włączające” (z ang. „*Enabling Environment*”) wyróżnia się cztery pierwsze filary: instytucje, infrastrukturę, wykorzystywanie technologii informacyjnych (ICT) oraz stabilność makroekonomiczną.
- (2) Drugi obszar pn. „Kapitał ludzki” (z ang. „*Human Capital*”) obejmuje filar dotyczący zdrowia oraz filar umiejętności.

- (3) Obszar związany z rynkami (z ang. „*Markets*”) porusza zagadnienia (a) rynku produktu, (b) rynku pracy, (c) systemu finansowego oraz (d) rozmiaru rynku.
- (4) Ostatni obszar to zagadnienia związane z środowiskiem dla innowacji (z ang. „*Innovation Ecosystem*”), w którym wyróżniono dwa ostatnie filary konkurencyjności gospodarek: (a) dynamika biznesu oraz (b) zdolność do tworzenia innowacji.

W tym podejściu konkurencyjność rozumiana jest poprzez zbiór instrumentów, polityk i czynników, które określają poziom produktywności kraju. Każdy brany pod uwagę wskaźnik oceniany jest na skali 100 punktowej, aby pokazać dystans danej gospodarki względem stanu idealnego tzw. „granicy konkurencyjności w tym obszarze” (World Economic Forum, 2019). Jak każdy zintegrowany wskaźnik, którym stara się wyjaśnić złożone zjawisko, również i GCI nie jest idealny i jest poddawany udoskonaleniom. Twórcy wskaźnika spotykają się z krytyką stosowanej metody, w tym przyjęcia niewystarczająco odpowiednich wag dla poszczególnych mierników (począwszy od 2018 roku przyjmuje się jednakowe wagi dla wszystkich filarów bez względu na poziom rozwoju kraju), czy wykorzystywaniu zmiennych, które mają marginalne znaczenie przy określaniu zdolności konkurencyjnej danego kraju (Olczyk i in., 2022). Co ważne z punktu widzenia niniejszego opracowania, GCI ukazuje istotę zrównoważonego charakteru konkurencyjności, która poza ekonomicznym, uwzględnia wymiar spójności społecznej oraz równowagi środowiskowej, jako elementów, które pozwalają na funkcjonowanie produktywniej, niskoemisyjnej i integracyjnej gospodarki przyszłości. Uwzględnienie tych aspektów wskazuje, że wzrost gospodarczy nie może być osiąganym za wszelką cenę i zostać jedynym celem działania gospodarek (World Economic Forum, 2019).

Na bazie wskaźnika proponowanego przez Światowe Forum Ekonomiczne powstał, stosowany przez Komisję Europejską, Indeks Konkurencyjności Regionalnej (RCI - *the EU Regional Competitiveness Index*). RCI obrazuje poziom konkurencyjności wszystkich regionów krajów członkowskich klasyfikowanych na poziomie NUTS-2. Ten syntetyczny wskaźnik swoją konstrukcją jest bardzo zbliżony do GCI. RCI mierzy główne czynniki konkurencyjności, które obejmują 11 filarów konkurencyjności (instytucje, stabilność makroekonomiczna, infrastruktura, zdrowie, edukacja podstawowa, szkolnictwo wyższe i zawodowe, efektywność rynku pracy, wielkość rynku, gotowość technologiczna, innowacje oraz doświadczenie biznesowe), tworząc 3 grupy wskaźników: wskaźniki podstawowe, dotyczące efektywności oraz innowacyjności (Annoni & Dijkstra, 2019, s. 3). Na podstawie ponad 70 wskaźników pochodzących z baz Eurostat, OECD, World Economic Forum oraz Banku Światowego, częściowo znormalizowanych, określa się „*zdolność regionu do*

oferowania atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska dla podmiotów gospodarczych i mieszkańców do życia i pracy” (European Commission, 2019). Autorzy RCI konkurencyjność regionalną definiują, jako „zdolność regionu do oferowania przedsiębiorcom i mieszkańcom atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska do życia i pracy” (Annoni & Dijkstra, 2019, s. 3; za: Meyer-Stamer, 2005). Swoje źródło RCI znajduje w opracowanej przez Komisję Europejską modelu opisującym czynniki mające wpływ na konkurencyjność regionalną tj. elementów tworzących tzw. piramidę konkurencyjności. RCI może zostać zastosowany nie tylko do oceny poziomu konkurencyjności danego regionu, ale także dokładnej analizy tego zagadnienia. Indeks umożliwia analizę konkurencyjności regionów wchodzących w skład krajów Unii Europejskiej, ukazując ich mocne i słabe strony, a także pozwala wyróżnić czynniki, które mają wpływ na ich rozwój (Grodzka, 2017, s. 175).

Podobnej konstrukcji, jak GCI czy RCI, jest *World Competitiveness Ranking* publikowany przez International Institute for Management Development (IMD) Business School w Lozannie (Szwajcaria). Ranking IMD klasyfikuje państwa oceniając ich zdolność do tworzenia i utrzymywania środowiska stale wspierającego konkurencyjność przedsiębiorstw. Autorzy rankingu zwracają uwagę na dwa aspekty zjawiska konkurencyjności narodów (wg przyjętego podejścia reprezentowanych przez stolice): (1) poziom przedsiębiorstw, których działalność tworzy bogactwo narodu, a także (2) otoczenia, w którym te przedsiębiorstwa funkcjonują, które wspiera (lub utrudnia) ich zdolności do konkurowania w kraju, jak i poza jego granicami. W ramach zagadnienia dotyczącego środowiska, w jakim funkcjonują przedsiębiorcy wyróżnia się 4 obszary: wydajność ekonomiczną, sprawność rządu, wydajność biznesową oraz infrastrukturę. Każdy z tych obszarów został podzielony na 5 tzw. podczynników, które zwracają uwagę na różne właściwości danego obszaru, co daje łącznie 20 „podczynników” o równej wadze, dla których przypisano kryteria je opisujące. Wśród nich znalazły się (IMD, 2022):

- (1) Wydajność ekonomiczna: gospodarka krajowa, handel międzynarodowy, inwestycje międzynarodowe, zatrudnienie i ceny;
- (2) Sprawność rządu: finanse publiczne, polityka podatkowa, ramy instytucjonalne, ustawodawstwo biznesowe, ramy społeczne;
- (3) Wydajność biznesową: produktywność i wydajność, rynek pracy, finanse, praktyki zarządzania, postawy i wartości;
- (4) Infrastruktura: infrastruktura podstawowa, infrastruktura technologiczna, infrastruktura naukowa, zdrowie i środowisko, edukacja.

W edycji opublikowanej w 2022 roku łącznie przypisano powyższym „podczynnikiem” 333 kryteria. Należy podkreślić, że jedne „podczynniki” opisują więcej, inne mniej kryteriów, w zależności od tego, jaka istnieje potrzeba – jak wskazują autorzy raportu, przykładowo do oceny edukacji potrzeba więcej kryteriów niż do oceny cen. Wspomniane kryteria to zarówno twarde dane mierzalne (stanowią 2/3 danych), jak również miękkie zebrane przy pomocy ankiety przeprowadzonej w środowisku międzynarodowych ekspertów (reprezentują 1/3 danych), które analizują konkurencyjność według tego jak jest postrzegana. W ramach ogólnego wskaźnika każdy z obszarów otrzymuje tę samą wagę, zaś dla możliwości porównywania badanych wielkości zostają poddane normalizacji metodą odchylenia standardowego (IMD, 2022, s. 34).

Pomimo zbliżonego podejścia do mierzenia konkurencyjności w trzech najpopularniejszych indeksach konkurencyjności, każdy z prezentowanych wyżej rankingów nieco inaczej interpretuje to zjawisko, akcentując różne jego aspekty (por. Tabela 8).

Tabela 8. Cel pomiaru konkurencyjności i interpretacja zjawiska wg 3 najpopularniejszych indeksów

Nazwa indeksu i jego twórca	Cel pomiaru	Interpretacja zjawiska konkurencyjności
GCI – the Global Competitiveness Index (Światowe Forum Ekonomiczne)	Określa zdolność do zapewnienia długookresowego wzrostu gospodarczego.	Konkurencyjność rozumiana poprzez zbiór instrumentów, polityk i czynników, które określają poziom produktywności kraju.
RCI – the Regional Competitiveness Index (Komisja Europejska)	Określa zdolność do oferowania atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska dla przedsiębiorstw i mieszkańców do życia i pracy.	Konkurencyjność regionu rozumiana jako zdolność regionu do oferowania przedsiębiorstwom i mieszkańcom atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska do życia i pracy.
WCR – the World Competitiveness Ranking (IMD w Lozannie)	Ocenia zdolność do tworzenia i utrzymywania środowiska wspierającego konkurencyjność przedsiębiorstw.	Kluczem do konkurencyjności regionu/kraju jest aktywność przedsiębiorstw i działania jej sprzyjające. To przedsiębiorstwa tworzą bogactwo narodu, działając w określonym

		otoczeniu, które wspiera (lub nie) ich zdolność do konkurowania.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: European Commission, 2019; IMD, 2022; World Economic Forum, 2019.

Opisane wyżej indeksy w przeważającej większości dotyczą konkurencyjności gospodarek narodowych tj. regionów w skali globalnej (z wyjątkiem RCI, która zwraca uwagę na regiony krajów UE na poziomie NUTS 2). W niniejszej pracy kieruje się uwagę na niższy poziom struktury terytorialnej tj. regiony w skali mezoekonomicznej, co na polskim gruncie utożsamia się z województwami. W obszarze tak interpretowanej konkurencyjności regionów także przeprowadzono wiele różnorodnych badań.

W prowadzonych przez Bronisz U., Heijman W. i Miszczuka A. (2008) badaniach konkurencyjności regionów w Polsce (poziom NUTS-2, województwa) wykorzystano trzyczynnikowy model konkurencyjności regionów, który bierze pod uwagę mierniki wykorzystywane we wskaźnikach: *World Knowledge Competitiveness Index* oraz *European Competitiveness Index* (Bronisz i in., 2008, s. 136). Jak zaznaczają autorzy, do oceny konkurencyjności badanych regionów podjęto się metodyki zaproponowanej przez Huggins Institute, według której do oceny konkurencyjności bierze się pod uwagę wpływ trzech różnych kategorii, tj. nakładów, produktów i rezultatów. Ogólny obraz regionalnego poziomu konkurencyjności otrzymuje się poprzez analizę kluczowych czynników wyjściowych, do których zalicza się zmienne charakteryzujące tzw. gęstość biznesu (przez ekspertów Banku Światowego definiowana jako liczba zarejestrowanych przedsiębiorstw na 1000 osób w wieku produkcyjnym między 15 a 64 rokiem życia), biznes oparty na wiedzy i udziały gospodarce, które z kolei wpływają na produktywność (mierzoną przez PKB per capita), mającą znaczenie dla osiąganego poziomu zarobków i poziomu bezrobocia (Bronisz i in., 2008, s. 136). Uwzględniając wyniki wykazano, że polskie regiony charakteryzują duże dysproporcje w poziomie rozwoju, które dodatkowo poprzez niski poziom innowacyjności mogą się w każdym kolejnym roku pogłębiać. Warto jednak w tym miejscu wskazać, że wskaźnik PKB mierzy jedynie wartość gospodarki wyrażoną w pieniądzu, ignorując tym samym inne pokrewne sfery funkcjonowania danego obszaru mające wpływ na jego sytuację (w tym wymiar środowiskowy i społeczny) (Yahya i in., 2022, s. 270).

Pomiaru konkurencyjności regionu podjęła się również Czyż T. (2010), która w tym celu zebrała 48 zmiennych mających znaczenie dla funkcjonowania regionu w warunkach gospodarki opartej na wiedzy. Wybrane mierniki zostały podzielone na 4 grupy: kapitał ludzki i społeczny (13 zmiennych), kapitał wiedzy stosowanej (7 zmiennych), infrastrukturę

i tzw. nową gospodarkę (16 zmiennych), a także wskaźniki charakteryzujące wyniki gospodarcze (12 zmiennych) (Czyż, 2010, s. 74). W celu rozpoznania pozycji konkurencyjnej województw dane poddano analizom statystycznym, aby na ich podstawie opracować syntetyczny wskaźnik wymiaru konkurencyjności. Dla każdej z grup przeprowadzono analizę głównych składowych z wykorzystaniem macierzy korelacji, aby w dalszym kroku przygotować wskaźnik wymiaru konkurencyjności. Zmienne wykazujące istotne korelacje w danym wymiarze konkurencyjności tworzą zintegrowane wskaźniki cząstkowe charakteryzujące każdy z czterech wymiarów konkurencyjności.

Pawlas I. (2017, s. 21) do badania dysproporcji rozwojowych między polskimi województwami wykorzystwała zestaw cech charakteryzujących podstawowe dziedziny życia społeczno-gospodarczego, który w sposób syntetyczny oddawały obraz sytuacji analizowanych regionów. Dobór zmiennych bazował na ocenie istotności i współzależności przyczynowo-skutkowej ze stanem gospodarki, dlatego może być wykorzystany również do oceny poziomu konkurencyjności danego obszaru (Pawlas, 2017, s. 21). Przyjęte do badania zmienne (łącznie 35) charakteryzowały 4 aspekty rozwoju, wśród których znalazły się potencjał demograficzny (8 cech), poziom rozwoju gospodarczego (9 zmiennych), społecznego (11 zmiennych) oraz stan infrastruktury technicznej (7 cech). W celu oceny potencjału regionu zastosowano wielowymiarową analizę porównawczą przy wykorzystaniu metody taksonomicznej miary rozwoju Z. Hellwiga.

Analizy konkurencyjności regionów w Polsce w kontekście zrównoważonego rozwoju podjęła się Chrobocińska K. (2021). Autorka przeprowadziła analizę porównawczą polskich województw na podstawie danych pochodzących z Głównego Urzędu Statystycznego i roczników statystycznych, zaś do analizy wykorzystwała wskaźnik RCI, a także wieloaspektową analizę porównawczą. W celu określenia poziomu konkurencyjności danego województwa posłużył syntetyczny wskaźnik Perkala, bazujący na 31 zmiennych diagnostycznych, w tym jednej wyjściowej jaką była wartość PKB per capita. Natomiast do samego uporządkowania województw względem poziomu konkurencyjności wykorzystano analizy klastrowe i metodę Warda. W ramach wykonanych analiz pogrupowano województwa na te o względnie wysokim poziomie konkurencyjności oraz te o niższym.

Dobór czynników i szeregu czasowego ma ogromne znaczenie przy konstruowaniu syntetycznego wskaźnika. Autorzy stosują różnorodne podejścia. Duży wpływ na aktualną pozycję regionu w rankingu konkurencyjności ma jego przeszłość. W badaniach przeprowadzonych przez Gołębiowskiego J. i Podlińską O. (2015), a także Kota J. i Krasnę E. (2018) podkreśla się, iż w procesie kształtowania konkurencyjności regionów dużą rolę

odgrywają czynniki o kapitałowym i czasochłonnym charakterze. Wśród tychże, największe znaczenie dla posiadanej pozycji w rankingu konkurencyjności przypisano historycznie rozbudowanej akumulacji kapitału, rozbudowanej infrastrukturze, tradycji przemysłowej regionu i zdolnościach do tworzenia i absorbowania innowacji (Kot & Kraska, 2018, s. 158). Z kolei wnioski z prowadzonych przez Gołębiewskiego J. i Podlińską O. (2015) analiz wskazują na słabą pozycję konkurencyjną polskich regionów na tle pozostałych regionów krajów Unii Europejskiej, jednakże różnice między samymi regionami w Polsce, choć wyraźne, są względnie niskie (w stosunku do różnic obserwowanych w pozostałych krajach UE). Jak zaznaczają autorzy przywołanych badań, konstrukcja wskaźnika RCI, na której bazowali przy ocenie poziomu konkurencyjności regionów UE, jest silnie powiązany z poziomem PKB na mieszkańca (wyższe wartości wskaźnika PKB per capita sygnalizują wyższe wartości RCI). Opracowując zestaw zmiennych opisujących poziom konkurencyjności regionów Kot J. i Kraska E. (2018) zastosowali koncepcję rombu konkurencyjności M. E. Portera, w ramach której wyróżnili łącznie 17 zmiennych objaśniających (poddanych normalizacji) charakteryzujących innowacyjność w procesie produkcji, warunki popytu, branże wspierające oraz powiązane, a także środowisko (otoczenie biznesu).

Badania w kontekście pomiaru konkurencyjności prowadzono również na gruncie zagranicznym. Nikolić M., Filipović M. oraz Pokrajac S. (2016) podejmując się oceny pozycji konkurencyjnej regionów w Republice Serbskiej proponują podejście, które zintegrowany wskaźnik konkurencyjności opiera na ocenie dystansu danego regionu względem przodującego regionu w wybranych do oceny obszarach. Oceny dokonuje się w ramach 8 obszarów/zmiennych:

- liczba pracujących na 1000 mieszkańców,
- wartość dodana brutto na mieszkańca,
- eksport per capita,
- inwestycje w nowy sprzęt i własność intelektualną na mieszkańca,
- liczba osób z wykształceniem wyższym na 1000 mieszkańców,
- jednostkowe koszty pracy,
- aktywność sektora przedsiębiorczości
- dynamika przedsiębiorczości.

Wskaźnik konkurencyjności regionu w powyższych badaniach określany jest jako średnia (1) wielkości poszczególnych zmiennych i (2) wartości absolutnej dystansu od jednostki przodującej. Na podstawie znormalizowanych wartości i powstałego wskaźnika

zagregowanego obszary zostają pogrupowane według poziomów konkurencyjności (Nikolić i in., 2016, s. 18–19). Jak wskazują autorzy, którzy podjęli się zastosowania proponowanego miernika, nawet diametralna zmiana pozycji rankingowej regionu z bardzo niskiej na najwyższą, nie zawsze odzwierciedlała zmiany w umacnianiu się poziomu życia czy dobrobytu mieszkańców (Nikolić i in., 2016, s. 18).

Na przykładzie litewskich regionów (powiaty, poziom NUTS 3) Snieška V. oraz Bruneckienė J. (2009) zaproponowały indeks konkurencyjności na poziomie regionów, który bazuje na dwóch modelach. Pierwszym z nich jest nazwany przez autorów „Rindex”, drugi zaś „Regional Diamond” lub „National Diamond”. Model Rindex tworzy 6 podstawowych etapów, które pozwalają na wyliczenie wskaźnika konkurencyjności regionów. W pierwszym kroku następuje identyfikacja czynników charakteryzujących konkurencyjność regionalną kraju (jednak pomijano te, które charakteryzują konkurencyjność na tle całego kraju jednakowo dla wszystkich regionów np. prowadzona polityka eksportowa) i pogrupowania tychże czynników, tworząc model „Regional Diamond”. W następnym kroku podejmuje się wyboru łącznie 50 wskaźników dla wybranych czynników, a także ustalenia ich wartości. Dane zostają następnie poddane normalizacji, a czynnikom zostają nadane wagi. W ten sposób powstaje funkcja Wskaźnika Konkurencyjności Regionalnej (Snieška & Bruneckienė, 2009, s. 48). Model „Regional Diamond” w ramach konkurencyjności regionu uwzględnia wewnętrzne i zewnętrzne czynniki, które zwiększają konkurencyjność przedsiębiorstw z danego regionu, warunkują rozwój klastrów w regionie, kształtują popyt zwiększający konkurencyjność regionalną, a także określają kondycję produkcji (w tym kapitał ludzki, infrastruktura, dostęp do kapitału) (Snieška & Bruneckienė, 2009, s. 49). Całość zamykają ostatnie dwa etapy, które obejmują wyliczenie wartości wskaźnika i interpretację otrzymanych wyników.

Čučković N., Jurlin K. oraz Vučković V. (2013) podjęli się analizy konkurencyjności chorwackich powiatów (poziom NUTS 3) oraz w celu jej uzupełnienia także analizy konkurencyjności regionów (poziom NUTS 2). Do oceny pozycji konkurencyjnej wykorzystali szeroko dostępne dane statystyczne Narodowego Urzędu Statystycznego w Chorwacji, uzupełniając je o dane ankietowe (wykorzystując podejście do danych ankietowych według Światowego Forum Ekonomicznego). Zmienne przyjęte do badania charakteryzowały 8 filarów – demografię, zdrowie i kulturę, edukację, infrastrukturę podstawową, infrastrukturę biznesową, przedsiębiorczość, dynamikę inwestycji i biznesu, oraz poziom i dynamikę wyniku ekonomicznego. Na podstawie danych autorzy przygotowali

ranking dla dwóch lat, które między sobą porównywali oraz przeanalizowali poszczególne jednostki terytorialne względem wybranych zagadnień.

Na podstawie wskaźnika *The Regional Competitiveness Synthetic Index* zaproponowanego przez de la Vega J., Azorín J., Segura A. oraz Yago M. (2019) w badaniach nad konkurencyjnością hiszpańskich regionów porównują 53 zmienne obejmujące 5 kluczowych aspektów konkurencyjności: kapitał produkcyjny, kapitał ludzki, społeczny, instytucjonalny oraz infrastruktura i wiedza. Każdemu z wykorzystanych wskaźników przypisano odpowiednią wagę wyliczoną na podstawie odległości P (metody *P-distance* zaproponowanej przez Pena Trapero), a konstrukcja wskaźnika pozwoliła także na ocenę zróżnicowania zmiennych w badanym okresie (osobno oraz w postaci zagregowanej). W praktyce większość badaczy przyjmuje równe wagi dla badanych zmiennych, jednakże proponowany miernik wyróżnia zastosowanie wag dla poszczególnych zmiennych tworzących zintegrowany wskaźnik konkurencyjności regionu (de la Vega i in., 2019, s. 114). Autorzy proponowanej miary podzielili wskaźniki społeczno-ekonomiczne na 7 obszarów – tzw. osi konkurencyjności. Wśród obszarów tych znajdowały się zmienne:

- (1) związane z otoczeniem gospodarczym, w tym dynamiką i wielkością rynku;
- (2) informujące o funkcjonowaniu rynku pracy (tzw. wydajności rynku pracy);
- (3) charakteryzujące kapitał ludzki;
- (4) dotyczące otoczenia instytucjonalnego i społecznego;
- (5) określające dostępność podstawowej infrastruktury;
- (6) związane z siecią biznesową (jej rozmiarem, jakością, umiędzynarodowieniem);
- (7) dotyczące innowacji technologicznych, które mają znaczenie dla efektywności gospodarki (de la Vega i in., 2019, s. 116).

Jak podkreślają de la Vega i in. (2019, s. 110), wiele z czynników branych pod uwagę w określaniu pozycji konkurencyjnej (szczególnie w przypadku narodów) jest wynikiem wykorzystania umiejętności, jakie kształtują się poprzez odpowiedni system edukacji, technologiczne know-how, posiadaną infrastrukturę badawczą, jakość usług wsparcia publicznego, a także związaną z tymi obszarami jakość kapitału ludzkiego. W ten sposób interpretowane zjawisko wskazuje na konieczność badania sfer konkurencyjności, nie zaś samych pozycji konkurencyjnych, które opierają się (w dużej przewadze) na zakończonych procesach.

Mierzenie zjawiska konkurencyjności z wykorzystaniem zintegrowanego wskaźnika posiada swoje zalety i wady. Niewątpliwie mocną stroną takiego podejścia jest możliwość uwzględnienia złożonego charakteru danego zjawiska, jego wieloaspektowości, bez

konieczności interpretacji wielu zmiennych go opisujących. Z drugiej strony, budowanie zintegrowanego wskaźnika niesie ze sobą wiele ryzyka dla interpretacji otrzymanych za jego pomocą wyników. Ryzyka te dotyczą przede wszystkim niepoprawnie sformułowanej metodyki liczenia, zbytniego uproszczenia zjawiska do jednego wyniku bez wskazania na jego słabe i mocne strony w przypadku danej jednostki, a także pominięcia istotnych, lecz niemierzalnych zmiennych warunkujących konkurencyjność danej jednostki (Snieška & Bruneckienė, 2009, s. 47).

Powyższe potwierdza fakt, iż pomiar konkurencyjności według syntetycznego wskaźnika nie kończy się jednak na określeniu jego pozycji w rankingu. Uzyskany wynik należy odpowiednio zinterpretować zwracając uwagę na składowe wskaźnika. Dopiero tak wykonana analiza ukazuje pełny obraz zjawiska konkurencyjności danego obszaru na tle pozostałych uwzględnionych w badaniu. Ma to szczególne znaczenie, ponieważ poszczególne rankingi regionów budowane na podstawie tworzonych wskaźników to samo województwo mogą ukazać wysoko na liście pozycji konkurencyjnej, i równolegle (jednak z wykorzystaniem innej metody) jako najmniej konkurencyjne. Ponadto, niepoprawnym jest porównywanie wyników rankingów, które nie są budowane na tych samych zmiennych diagnostycznych oraz nie wykorzystują tej samej formuły agregatowej, co jest stosunkowo częstym błędem popełnianym również w literaturze przedmiotu.

Jak zostało wcześniej wskazane, podejście związane z budowaniem zintegrowanego wskaźnika nie jest jedynym umożliwiającym zbadanie zjawiska konkurencyjności regionów. Przykładowo, Surdacka E. (2016) podjęła się analizy konkurencyjności województwa świętokrzyskiego oraz lubelskiego w sposób opisowy. W ramach prowadzonych badań przeanalizowała różne czynniki, które znacząco wpływają na rozwój regionu. Do oceny konkurencyjności badanych województw wykorzystwała czynniki takie jak:

- ludność i jej stosunki demograficzne (ludność w podziale na miasto/wieś, migracje na pobyt stały, jak również wskaźniki wskazujące na zdolności ekonomiczne ludności – ludność w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym, wskaźnik zatrudnienia i stopę bezrobocia);
- jakość kapitału ludzkiego (obecność wykwalifikowanej kadry, liczba studentów uczelni wyższych przypadających na 10 tys. mieszkańców, odzwierciedlająca stan gospodarki - liczbę podmiotów zarejestrowanych w REGON),
- dostępność transportowa (dostępność do elementów liniowych infrastruktury transportu drogowego, kolejowego oraz liczba linii regularnej komunikacji autobusowej).

Zaproponowane powyżej podejście pozwala na szczegółową analizę procesów występujących w gospodarce danego regionu, które wpływają na pozycję konkurencyjną jednostki, jednak ograniczają możliwości analizy przede wszystkim ze względu na grupę jednostek, których dotyczy badanie.

Bez względu na wybór metody, największe komplikacje w ocenie pozycji konkurencyjnej jednostki wynikają z trudności w określeniu jednego, stałego zbioru czynników wpływających na konkurencyjność na poziomie międzynarodowym, a podobna sytuacja ma miejsce także na niższych poziomach administracyjnych. Przy doborze czynników konkurencyjności należy rozróżnić jej dwa aspekty – ocenę aktualnej pozycji danej jednostki oraz czynników charakteryzujących jej potencjał konkurencyjny. Najpopularniejsze wskaźniki, jak publikowany przez Światowe Forum Ekonomiczne *The Global Competitiveness Index* oraz proponowany przez International Institute for Management Development (IMD) miernik *World Competitiveness Ranking*, mierzą konkurencyjność *ex ante*, biorąc pod uwagę wskaźniki nakładu, które umożliwiają uzyskanie odpowiedzi na pytanie, czy dana jednostka jest przygotowana na rywalizację (konkurowanie) z innymi jednostkami (w przeciwieństwie do podejścia *ex post*, który wykorzystuje tzw. wskaźniki wyniku, rezultatu i ocenę dotychczasowych dokonań) (Orłowski, 2018, s. 15). I tak w przypadku modelu piramidy konkurencyjności pozycję konkurencyjną określa się za pomocą wskaźnika PKB i ocenę produktywności i zatrudnienia, we wskaźniku stosowanym przez IMD jako sytuację ekonomiczną gospodarki i jej umiędzynarodowienie, zaś we wskaźniku proponowanym przez Światowe Forum Ekonomiczne pozycja konkurencyjna jest tożsama z otwartością gospodarki. Z kolei potencjał konkurencyjny w każdym z tych indeksów to różnorodne czynniki, które dla porównania zostały uwzględnione w tabeli 9.

Tabela 9. Czynniki świadczące o potencjale konkurencyjności wg wybranych wskaźników

Model piramidy konkurencyjności	Wskaźnik RCI proponowany przez IMD	Wskaźnik GCI Światowego Forum Ekonomicznego
• Struktura zatrudnienia • Kultura innowacji • Dostępność regionalna • Umiejętności pracowników • Struktura społeczna • Centra decyzyjne • Jakość otoczenia	• Sprawność rządu • Wydajność zarządzania • Infrastruktura • Finanse • Nauka i badania • Zasoby ludzkie	• Instytucje • Infrastruktura • Stabilność makroekonomiczna • Zdrowie i edukacja podstawowa • Edukacja na poziomie wyższym i szkolenia • Efektywność rynku dóbr

• Spójność społeczna regionu • Aktywność handlu zagranicznego		• Efektywność rynku pracy • Dojrzałość rynków finansowych • Gotowość technologiczna • Rozmiar rynku • Innowacje • Dojrzałość przedsiębiorstw i ich sieci prowadzące do wyższej efektywności produkcji

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: Łaźniewska i in., 2012, s. 52–53.

Metodyka wykorzystywana do mierzenia konkurencyjności poza podstawowym wymogiem wiarygodności i wykorzystywanymi metodami statystycznymi, musi spełniać kilka dodatkowych kryteriów. Wśród nich znajdują się te związane z jej kompleksowością, tj. uwzględnieniu wielu aspektów i reprezentujących je wskaźników. Ponadto, uzyskane w toku analizy wyniki muszą być łatwe do interpretacji, a sam miernik powinien umożliwić analizę zjawiska w czasie, jak również pomiędzy jednostkami (Łaźniewska i in., 2012, s. 62).

Najczęściej do oceny poziomu rozwoju gospodarczego, a w konsekwencji pozycji konkurencyjnej regionu, przyjmuje się wskaźnik Produktu Krajowego Brutto na jednego mieszkańca. W przypadku piramidy konkurencyjności rozgałęzia się on na stopę zatrudnienia, wydajność pracy oraz produktywność. Podobna sytuacja ma miejsce w proponowanym przez podmiot ECORYS-NEI na zlecenie Komisji Europejskiej tzw. modelu kapelusza konkurencyjności in. „drzewa konkurencyjności”. Twórcy jako wskaźnik syntetyczny definiujący osiągnięte wyniki danego regionu również przyjmują wskaźnik PKB per capita. Jest to bardzo popularna miara konkurencyjności, o ile zostanie przyjęte założenie o równoczesnym zwiększaniu się konkurencyjności przy wzroście produktywności, co nie zawsze musi mieć miejsce w krótkim okresie, dlatego też istotnym jest analiza czynników, które warunkują pozycję konkurencyjną danego regionu (Łaźniewska i in., 2012, s. 49).

Badania przeprowadzone przez Perło D. (2009) wykazały, że wskaźnik PKB per capita nie powinien być jedynym miernikiem charakteryzującym poziom rozwoju regionalnego. Przykładowo, wśród mierników uzupełniających ten obraz mógłby się znaleźć wskaźnik określający nadwyżkę operacyjną, jako najbardziej syntetyczny parametr pozwalający na ocenę kondycji finansowej samorządu i jego potencjału inwestycyjnego (Perło, 2009, s. 180). Niestety, to podejście należy traktować z dystansem, ponieważ o ile samorząd województwa taką nadwyżkę może wypracować, to jednostki samorządu lokalnego niejednokrotnie borykają się z problemami finansowymi (głównie ze względu na rosnące wydatki publiczne),

a to one przede wszystkim budują pozycję konkurencyjną regionu nie tyle w kontekście administracyjnym, co szczególnie obszaru, w ramach którego funkcjonują społeczeństwa.

Podsumowując, w kontekście konkurencyjności gospodarek narodowych zjawisko to jest nie tylko wielowymiarowe, ale również bardzo dynamiczne, a dotychczasowy dorobek teoretyczny, potwierdzony praktyką, wskazuje na swego rodzaju zestaw różnorodnych problemów, które determinują pozycję konkurencyjną jednostki, utrudniając wybór najbardziej odpowiednich zmiennych opisujących zjawisko konkurencyjności (w tym na poziomie regionalnym). Oceny poziomu konkurencyjności można dokonać na wielu płaszczyznach, wśród których znajdują się m. in. dobrobyt, podejmowane inwestycje (nakłady inwestycyjne w przeliczeniu na mieszkańca) oraz tzw. inwestycje zagraniczne (definiowane jako nasycenie (liczba) przedsiębiorstw z kapitałem zagranicznym), dynamika eksportu, atrakcyjność osiedleńcza (liczona saldem migracji wewnętrznych i zewnętrznych), jak również płaszczyzny związane z przedsiębiorczością oraz innowacyjnością regionu (w tym dynamika podmiotów gospodarczych oraz wskaźniki charakteryzujące kapitał ludzki i nakłady na badania i rozwój) (Gorynia & Łaźniewska, 2009). Przy wyborze zmiennych należy jednak uwzględnić te czynniki, które charakteryzują warunki, w jakich funkcjonuje gospodarka, które mają wpływ na osiągnięty przez nią poziom konkurencyjności we współczesnych warunkach gospodarczych – w tym warunki gospodarki opartej na wiedzy czy założenia idei zrównoważonego rozwoju. Przykładowo, autorzy *Global Competitiveness Index* od 2018 roku uwzględniają w pomiarze konkurencyjności również zmienne charakteryzujące gospodarkę opartą na wiedzy i czynniki charakterystyczne dla czwartej rewolucji przemysłowej, mającej wpływ na gospodarki krajów (rozwój big data, rynków finansowych, kapitału ludzkiego, innowacji), co nie oznacza równoległej zmiany podejścia do interpretacji samego zjawiska konkurencyjności (Olczyk i in., 2022, s. 119).

3.2. Charakterystyka materiału dotyczącego zrównoważonego rozwoju regionów

Realizacja koncepcji zrównoważonego rozwoju w regionie jest wypadkową wielu procesów i zjawisk, jakie mają miejsce w wymiarze społecznym, gospodarczym oraz środowiskowym, głównie z uwagi na złożony charakter samego zjawiska (Roszkowska & Karwowska, 2014, s. 30). Brak jednoznacznej definicji i interpretacji regionalnego charakteru zrównoważonego rozwoju skutkuje problemami w przyjęciu jednej powszechnie uznanej metody jego pomiaru i analizy.

W pierwszych latach, kiedy koncepcja zrównoważonego rozwoju nabierała na znaczeniu, także w kontekście regionalnym, bardzo wyraźnie była widoczna potrzeba opracowania metody oceny postępów w działaniach na rzecz zrównoważonego rozwoju regionów. Jak podkreślał Graymore M. i in. (2008, s. 369) ówczesne miary wykorzystywane do pomiaru poziomu zrównoważonego rozwoju (mierniki oceniające ślad ekologiczny, dobrostan, jakość życia czy dostępność zasobów naturalnych) nie były odpowiednie dla poziomu regionalnego, gdyż opierały się o dane na poziomie krajowym i dotyczyły bardzo wąskiej definicji zrównoważonego rozwoju (z dużym naciskiem na jej prośrodowiskowy charakter). Z czasem podejmowano badania, w celu utworzenia miernika, który wypełniał wyraźną lukę w tym obszarze, aby monitorować postępy w realizacji idei. Z jednej strony, obecnie wyróżnia się mierniki, które stosowane na poziomie kraju, Unii Europejskiej czy globalnym pozwalają określić poziom realizacji celów przyjętych w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju, z drugiej strony w literaturze przedmiotu autorzy uwzględniając założenia leżące u podstaw idei podejmują się oceny (przy wykorzystaniu różnorodnych podejść metodycznych) pozycji regionów w dążeniu do zrównoważonego rozwoju. Jednakże, bez względu na przyjmowane podejście do realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju na poziomie regionalnym, to właśnie mierniki stają się jednym z podstawowych narzędzi monitorowania postępów w osiąganiu założonych celów. Odpowiednio dobrane wskaźniki umożliwiają ocenę, w jaki sposób realizuje się politykę rozwoju, ukazują skalę i strukturę procesów zachodzących w regionie, jak również ocenę ich aktualnego stanu. Ponadto, prowadzone analizy można rozszerzyć także o prognozy skutków ekonomicznych, społecznych czy środowiskowych i ocenę możliwych problemów w każdym z tych wymiarów. Jak podkreśla Świąder M. (2015, s. 145), pozwala to na przygotowanie takiej polityki rozwoju, aby w możliwie optymalny sposób zapewnić mieszkańcom godziwy poziom życia oraz trwałą i zrównoważony rozwój.

W teorii wszystkie trzy obszary koncepcji zrównoważonego rozwoju powinny być sobie równoważne. W praktyce jednak, kwestie społeczne i gospodarcze otrzymują pierwszeństwo względem tych dotyczących obszaru środowiskowego koncepcji zrównoważonego rozwoju. Jak zaznacza Platje J. (2009, s. 135) to konsekwencja priorytetów, jakie swoim działaniom nadają interesariusze. Z uwagi na fakt, że ludzie kierują się przede wszystkim swoim własnym interesem przy realizacji celów zrównoważonego rozwoju w pierwszej kolejności priorytet zostaje nadany tym działaniom, które przynoszą szybkie korzyści, są łatwo mierzalne i krótkoterminowe. Dlatego też, działania podejmowane w kontekście obszaru środowiskowego są tak wypierane w stosunku do obszaru społecznego czy gospodarczego. Co więcej, w kontekście regionalnym – dany obszar i związane z nim działania są stawiane ponad te, które są oddalone od jednostki (to konsekwencja odczuwanej użyteczności), a to

z kolei nie pomaga w realizacji idei zrównoważonego rozwoju na poziomie wyższym niż regionalny. Teoria nakazywałaby, aby w przypadku ładu gospodarczego zwracać uwagę na kwestie wzrostu PKB, dochodów dyspozycyjnych czy konsumpcji, które świadczą o zadowalającym poziomie życia, są łatwo mierzalne i bezpośrednie. W przypadku sfery społecznej, której znaczenie rośnie wraz z osiąganym poziomem gospodarczym, zwraca się uwagę na kwestie dotyczące bezrobocia (czasami traktowane na równi z celami gospodarczymi), ubóstwa, wykluczenia społecznego, opieki zdrowotnej² czy oświaty. Wymienione zagadnienia stają się jednak mniej dostrzegalne z uwagi na fakt, że dotyczą głównie jednostek (jest to wtedy mniej zauważalny problem niż w przypadku grup). Z kolei w przypadku działań związanych ze sferą środowiskową należy rozróżnić je ze względu na lokalizację, na:

- (1) występujące na jednym obszarze – w największym stopniu mające wpływ na jakość życia lokalnej społeczności (np. stopień czystości wody, powietrza),
- (2) występujące w różnych obszarach (regionach, krajach) – z reguły mniejszej rangi niż występujące na jednym obszarze, gdyż wymagają większych wysiłków w celu ich rozwiązania,
- (3) występujące na całej planecie, globalne – które charakteryzuje rozproszona odpowiedzialność, brak mechanizmów egzekwowania i w związku z tym nadaje się im mniejszą rangę ważności (Platje, 2009, s. 137).

Monitoring poszczególnych celów i realizacji założeń stanowi jeden z istotnych elementów wdrażania zmian bez względu na rodzaj i wymiar działalności. Badając poziom zrównoważonego rozwoju zarówno naukowcy, jak i praktycy stosują różne kryteria doboru i podziału wskaźników. Jednym z nich jest klasyfikacja wskaźników względem trzech wymiarów – gospodarczego, społecznego i środowiskowego, które analizowane są na podstawie odpowiednio dobranych mierników pozwalających na ocenę każdej ze sfer z osobna, zaś w sposób kompleksowy, siły zależności między nimi (Perło, 2009, s. 167). Jak zaznacza Perło D. (2009), poziom zrównoważonego rozwoju w każdym z wymiarów może być oceniony przy wykorzystaniu metod wielowymiarowej analizy porównawczej, te jednak nie pokazują zależności między agregatami zmiennych (tj. każdym z przyjętych do analizy wymiarów). Pomocne przy takiej ocenie stają się modele miękkie, które umożliwiają ocenę poziomu oddziaływania każdego z wymiarów na zrównoważony rozwój i siebie nawzajem.

---

² O tym, jak zróżnicowane są regiony m. in. pod względem dostępu do systemu opieki zdrowotnej pisały m. in. Bem A., Ucieklak-Jeż P. i Siedlecki R. (2016) oraz Ucieklak-Jeż P. i Bem A. (2018), którzy w prowadzonych badaniach udowodnili, że wśród regionów o słabym dostępie do służby zdrowia znajdują się zarówno regiony bogatsze, jak i biedniejsze pod względem gospodarczym.

W ten sposób, wykorzystując dane statystyczne możliwym staje się również uszeregowanie obiektów względem wybranych zmiennych (także nieobserwowalnych). Do interpretacji tak otrzymanych wyników należy podchodzić jednak z ostrożnością m. in. z uwagi na ograniczoną liczbę wybranych do analizy zmiennych – w przypadku modeli miękkich liczba wskaźników nie może przekroczyć liczby analizowanych obiektów (Perło, 2009, s. 169).

Najczęstszym sposobem opisu postępów w realizacji celów jest wykorzystanie w tym aspekcie wskaźników statystycznych. Na etapie opracowywania Globalnych Celów Zrównoważonego Rozwoju podjęto się próby przyporządkowania zmiennych mierzących każdy z celów. Kraje, które przyjęły zapisy *Agendy 2030* (w tym również Polska) zadeklarowały dążenie do realizacji 17 celów i blisko 170 powiązanych z nimi zadań. Nie istnieje jednak jeden uniwersalny system wskaźników zrównoważonego rozwoju. Przykładowo na poziomie Unii Europejskiej monitorowany jest zestaw ok. 100 wskaźników, które są ściśle powiązane z politykami realizowanymi w tym zakresie przez UE. Co więcej, każdy kraj członkowski posiada także własne zadania, które zbliżają do realizacji celów *Agendy 2030*. W Polsce, instytucją, która formalnie monitoruje postępy realizacji zamierzeń jest Główny Urząd Statystyczny, który na swojej stronie internetowej publikuje wskaźniki monitorujące zrównoważony rozwój na poziomie kraju, w tym również województw (w nieco mniejszym zakresie). Prezentowane zmienne są grupowane według celów, jak również dziedzinowo względem 4 ładów (gospodarczy, społeczny, środowiskowy, instytucjonalno-polityczny) (Teneta-Skwiercz, 2018, s. 125). Wskaźniki zrównoważonego rozwoju stosowane w polskiej statystyce w dużym stopniu bazują na zdefiniowanym przez Eurostat zestawie Wskaźników Zrównoważonego Rozwoju (SDI). Statystyka publiczna koncentruje się jednak jedynie na pomiarze realizacji celów oraz monitorowaniu postępów w realizacji założeń idei według przyjętych wskaźników.

Przeważnie dla zobrazowania sytuacji danej jednostki przyjmuje się podejście bazujące na opracowywaniu rankingu porównującego badane obiekty. Zaletą rankingów jest to, że otrzymane za ich pomocą wyniki są proste do interpretacji i zrozumiałe, także dla społeczeństwa i decydentów. To sprawia, że tego rodzaju analizy wykorzystują naukowcy podejmujący się m. in. tematów dotyczących różnic międzyregionalnych. Analizę wieloczynnikową zastosowały Hudlikova L. oraz Petkovova L. (2013), które przeanalizowały 14 regionów w Republice Czeskiej (poziom NUTS 3) w kontekście poszczególnych obszarów zrównoważonego rozwoju. Do analizy zebrały 35 zmiennych pochodzących z Czeskiego Urzędu Statystycznego, przyporządkowanych do 3 ładów zrównoważonego rozwoju – po 12 wskaźników charakteryzujących ład gospodarczy oraz społeczny, i 11 wskaźników dla

wymiaru środowiskowego. Wskaźniki te zostały zagregowane przy wykorzystaniu metody agregacji liniowej z wagami, co pozwoliło na utworzenie zbiorczego wskaźnika oraz macierzy korelacji między zebranymi zmiennymi a obszarami działalności regionów w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju. W rezultacie tak przeprowadzonych analiz potwierdzono zależność, w której wysokie pozycje rankingowe dla ładu gospodarczego sygnalizują niskie pozycje dla ładu środowiskowego (i odwrotnie). Tego rodzaju zależności są szczególnie silnie obserwowane wśród obszarów z dużymi ośrodkami miejskimi (w przypadku przywołanych badań to przede wszystkim regiony z trzema największymi miastami w Czechach - Praga, Brno i Plzeň) (Hudrlikova & Petkovova, 2013, s. 257). W kontekście zmiennych wykorzystanych do analiz należy zwrócić szczególną uwagę m. in. na bardzo silną korelację między stopą bezrobocia a wynikiem danego regionu w ramach obszaru społecznego, czy niską zależność emisji CO₂ i pozycji w ramach obszaru środowiskowego (Hudrlikova & Petkovova, 2013, s. 259).

Na gruncie polskim w literaturze przedmiotu najczęściej podejmowane są próby oceny poziomu zrównoważonego rozwoju wśród województw (por. Tabela 10 zamieszczona pod koniec niniejszego podrozdziału). Z uwagi na wielowymiarowość zjawiska zrównoważonego rozwoju i jego przestrzenny charakter w kontekście regionalnym stosuje się różnorodne podejścia. Jednym z nich jest analiza taksonomiczna, pozwalająca na konstrukcję syntetycznego miernika i grupowanie obiektów względem podobieństw (tj. rozbitcie wyników na poszczególne obszary). Głównym założeniem jest wybór cech diagnostycznych, weryfikacja ich zmienności, korelacji między nimi oraz stymulacja i normalizacja tychże. Takie podejście zastosowały m. in. Roszkowska E. i Karwowska R. (2014), które korzystając z opracowania na temat pomiaru zrównoważonego rozwoju przygotowane przez Główny Urząd Statystyczny w Katowicach przyporządkowały na wejściu 57 zmiennych charakteryzujących 3 łądy (gospodarczy, społeczny i środowiskowy). Po weryfikacji zmienności i korelacji ostatecznie do analizy zastosowano łącznie 31 zmiennych (9 zmiennych charakteryzujących łąd gospodarczy oraz po 11 zmiennych charakteryzujących łąd społeczny i środowiskowy). Wśród zmiennych branych pod uwagę w wymiarze gospodarczym znalazły się te, które charakteryzują zatrudnienie, rozwój gospodarczy oraz innowacyjny charakter regionu i zrównoważone wzorce produkcji. Obszar społeczny charakteryzują zmienne ukazujące zmiany demograficzne, a także takie, które dotyczą zdrowia publicznego, integracji społecznej, edukacji, dostępu do rynku, bezpieczeństwa publicznego czy zrównoważonych wzorców konsumpcji. Natomiast w wymiarze środowiskowym zwrócono uwagę na kwestie zmian klimatu, energii, ochrony powietrza, bioróżnorodność, użytkowanie gruntów, zasoby słodkiej wody oraz gospodarkę odpadami.

Autorki zaznaczają, że proces pomiaru i monitorowania poziomu realizacji zrównoważonego rozwoju w regionach powinien opierać się o wykorzystywanie wskaźników indywidualnych, równocześnie odzwierciedlając m. in. potrzeby lokalnych społeczności w sferze ochrony środowiska, poprawy jakości życia, gospodarki oraz zasobów regionu (Roszkowska & Karwowska, 2014, s. 11). Z tego też względu, pomocnym narzędziem, które pozwala na ocenę poziomu zrównoważonego rozwoju regionu i umożliwia ustalenie ich hierarchii ze względu na posiadany poziom zrównoważonego rozwoju są miary syntetyczne, które łączą w sobie analizę wskaźników cząstkowych (Roszkowska & Karwowska, 2014, s. 30).

Z kolei, Drabarczyk K. (2017) do badania oceny poziomu zrównoważonego rozwoju województw wykorzystwała 4 metody porządkowania liniowego – standaryzacji, unitaryzacji zerowanej, metodę Z. Hellwiga oraz TOPSIS. Jednym z efektów tak opracowanej metodyki była ocena, który z powstałych w ten sposób rankingów najlepiej odzwierciedla pozycję województw. Do analizy autorka wykorzystwała dane pochodzące z Banku Danych Lokalnych, które charakteryzowały wszystkie 3 podstawowe wymiary zrównoważonego rozwoju. W zbiorze zmiennych znalazło się 15 wskaźników – po 5 charakteryzujących wymiar ekonomiczny, wymiar społeczny oraz opisujących wymiar środowiskowy. W ramach prowadzonych analiz dokonano założenia, które traktowało wszystkie wymiary i brane pod uwagę zmienne równorzędnie. Z przeprowadzonych badań wynika, że w tak opracowanym zestawieniu najlepiej (biorąc pod uwagę wszystkie wymiary) wypada województwo mazowieckie, najslabiej – podkarpackie oraz warmińsko-mazurskie. Poziom rozwoju województw jest jednak bardzo zróżnicowany, czemu dowodzą wyniki przeprowadzonych analiz. Analizując wymiar ekonomiczny i społeczny najmocniej wypadają województwo mazowieckie i śląskie, najslabiej zaś województwo warmińsko-mazurskie, które jednak w wymiarze środowiskowym wypada najkorzystniej wśród wszystkich badanych regionów. Co warto zauważyć, województwo śląskie w wymiarze środowiskowym uzyskało skrajne lokaty – w metodach wzorcowych najlepsze, w bezwzorcowych najslabsze.

Badania prowadzone w Polsce na poziomie województw potwierdzają brak takiego regionu, który rozwijałby się w sposób zrównoważony (tj. osiągał ten sam poziom dla wszystkich trzech wymiarów). Można jednak wskazać województwa, wykazujące zbliżone wartości dla trzech obszarów branych pod uwagę w prowadzonych badaniach. Takiej próby podjęła się Perło D. (2013), która do analizy poziomu zrównoważonego rozwoju wykorzystwała model miękki ukazujący znaczenie trzech wymiarów analizowanego zjawiska. Pierwsza część prowadzonych badań w sposób teoretyczny opisywała relacje zachodzące między zmiennymi nieobserwowalnymi. Modelowanie opierało się o założenie, które

relacjom wewnętrznym (w branżach pod uwagę w tej części) przypisywało charakter liniowy. Druga część modelu opierała się o dane statystyczne, miary charakteryzujące poszczególne wymiary zrównoważonego rozwoju, które zostały dobrane na podstawie kryteriów merytorycznych i statystycznych. W sumie do analizy w modelu zewnętrznym wykorzystano 22 zmienne diagnostyczne, w tym 3 syntetyczne wskaźniki będące zmiennymi ukrytymi (jakość środowiska, rozwój gospodarczy oraz rozwój społeczny). Wyniki badań wskazują, że najsilniejszą determinantą rozwoju zrównoważonego regionów w Polsce jest rozwój społeczny, najslabszą – jakość środowiska. Pierwsze miejsca w rankingu uzyskały regiony, które charakteryzowały się wysokim potencjałem społecznym, średnim ekonomicznym oraz przeciętnym stanem aktywności na rzecz środowiska. Najbardziej zbliżonymi wartościami dla poszczególnych wymiarów, tzn. zrównoważonym charakterem rozwoju, wyróżniają się województwo świętokrzyskie oraz województwo pomorskie.

Rokicki T. i Golonko M. (2018), również wykorzystując dane statystyczne, przedstawili zróżnicowanie województw w różnych obszarach składających się na rozwój zrównoważony, podkreślając, że jedną z przyczyn takiej sytuacji (tj. nierówności międzyregionalnych) jest prowadzenie nieskoordynowanych polityk rozwoju regionów. W ramach prowadzonych badań podjęto się oceny rozwoju regionalnego województw w Polsce w najważniejszych obszarach gospodarki, takich jak rolnictwo, populacja ludzka i rynek pracy, sytuacja społeczna, działalność innowacyjna i prośrodowiskowa. Autorzy podjęli się oceny wybranych 8 wskaźników pochodzących z Roczników Statystycznych publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny, w sposób opisowy, charakteryzując ich dynamikę i korelację. Badania wskazały na obecność pogłębiających się różnic między województwami w Polsce, z wyjątkiem obszarów dotyczących działalności gospodarczej i prośrodowiskowej. Wśród wniosków płynących z prowadzonych badań należy wyróżnić m. in. konieczność doboru skutecznych instrumentów pozwalających na wyrównywanie tychże nierówności.

Misiewicz E., Roszkowska E. oraz Rogowski J. (2019) w ramach prowadzonych badań nad problematyką pomiaru zrównoważonego rozwoju podjęli się analizy zespołu czynników związanych jedynie z wymiarem gospodarczym. Zespół przeprowadził analizy dla łącznie 23 zmiennych pochodzących z baz GUS, przy wykorzystaniu metody PLS, która umożliwia badanie struktury wewnętrznej i powiązań między zmiennymi nieobserwowalnymi (do analizy wybrano 20 wskaźników), a także metody TOPSIS, pozwalającą na porządkowanie liniowe województw pod względem analizowanych obszarów (14 wskaźników). Wyniki prowadzą do wniosku, że ład gospodarczy najsilniej odzwierciedlają zatrudnienie (definiowane przez wskaźnik zatrudnienia ogółem) i rozwój gospodarczy (wskaźniki

dotyczące PKB na mieszkańca, nakłady inwestycyjne na mieszkańca), najsłabiej zaś transport (identyfikowany najsilniej przez wskaźnik dotyczący długości ścieżek rowerowych na 10 tys. km²).

Z kolei w badaniach Roszkowskiej E., Filipowicz-Chemnko H. (2016) oraz w późniejszych we współautorstwie z Wachowicz T. (2017) podjęli się analizy czynników opisujących ład instytucjonalny regionów Polski. Do analizy przyjęto 8 wskaźników, charakteryzujących dwa podobszary „otwartość i uczestnictwo” oraz „instrumenty ekonomiczne”, które podobnie jak wyżej, poddano analizie TOPSIS. Wyniki analiz wskazują na zróżnicowanie obiektów pod względem kształtowania się ładu instytucjonalnego, jak również niewielkie tempo zmian. Autorzy do opracowanego miernika syntetycznego wykorzystali system współczynników wagowych, uzyskanych na podstawie trzech procedur statystycznych ((1) jednakowej wagi, (2) ustalonej na podstawie współczynnika zmienności lub (3) na podstawie współczynnika korelacji), z których do pełnej analizy wykorzystano dla porównania wyników dwie zapewniające zbliżone rezultaty. Tak poprowadzona analiza pozwala określić zmienną „wpływy do budżetu gminy z tytułu opłaty eksploatacyjnej na 1 mieszkańca” jako najistotniejszy wskaźnik. Równocześnie na pozycję lidera wpływ miały zmienne „wpływy z tytułu opłat za korzystanie ze środowiska i inne wpływy na fundusze ochrony środowiska i gospodarki wodnej na 1 mieszkańca”, „liczba zarejestrowanych fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców” oraz „udział radnych kobiet w organach ustawodawczych jednostek samorządu terytorialnego” (Roszkowska & Filipowicz-Chemnko, 2016, s. 265).

Regionalny wymiar zrównoważonego rozwoju znalazł się również w obszarze zainteresowań Czyżyckiego R. (2018b), który przeprowadził analizy dla 4 wymiarów zrównoważonego rozwoju, przyjmując do badania łącznie 21 zmiennych proponowanych przez Główny Urząd Statystyczny, z których 8 charakteryzowało obszar społeczny, 4 – obszar gospodarczy, 6 – wymiar środowiskowy, zaś pozostałe 3 opisywało wymiar instytucjonalno-polityczny. W celu zbadania stopnia zmian do badania przyporządkowano dane za okres 2005-2016, a do samej analizy wykorzystano metodę pozwalającą na opracowanie syntetycznego miernika tj. unifikację zmiennych, normalizację wraz z przypisaniem wag i agregację danych z wykorzystaniem metody TOPSIS. Znaczące zmiany w czasie odnotowano szczególnie dla mierników reprezentujących wymiar środowiskowy, do których należą takie wskaźniki, jak „selektywnie zbierane odpady w relacji do zmieszanych”, „obszary objęte ochroną prawną”, „udział produkcji energii elektrycznej ze źródeł odnawialnych w całkowitej produkcji energii” czy „liczba zarejestrowanych fundacji,

stowarzyszeń i organizacji społecznych na 10 tys. mieszkańców”. Po przeprowadzeniu analiz, w wymiarze środowiskowym najwyżej plasowało się województwo warmińsko-mazurskie, najniżej – łódzkie. W przypadku wymiaru instytucjonalno-politycznego największy postęp w badanym okresie odnotowało województwo dolnośląskie, a największy spadek – województwo lubuskie. Z kolei w wymiarze społecznym na uwagę zasługuje województwo pomorskie, które jest liderem rankingu, podczas gdy dwa ostatnie miejsca naprzemiennie zajmowały województwo łódzkie i świętokrzyskie. Wyniki prowadzonych analiz potwierdzają także pozycje trzech województw w wymiarze gospodarczym, wśród których znajdują się województwo mazowieckie, małopolskie i śląskie.

Bal-Domańska B. i Wilk J. (2011) skoncentrowały swoją uwagę na wymiarze gospodarczym zrównoważonego rozwoju województw w Polsce. W kontekście prowadzonych badań wykonały analizę wskaźnikową (wyróżniając 5 obszarów, w każdym z nich po 3 zmienne pochodzące z Banku Danych Lokalnych) na podstawie wybranych statystyk opisowych, a także utworzyły syntetyczny wskaźnik miary rozwoju. Procedura wyznaczania syntetycznej miary rozwoju obejmowała normalizację cech diagnostycznych z wykorzystaniem formuły unitaryzacji zerowanej, ujednociono charakter cech (destymulanty zostały zamienione na stymulanty), jak również ustalono współrzędne obiektu-wzorca, co pozwoliło w dalszych krokach na określenie dystansu każdego z obiektów (województw) od wzorca, aby następnie wyznaczyć wartość syntetycznej miary rozwoju. Tak przeprowadzona procedura pozwoliła określić m. in. umiarkowane zróżnicowanie wskaźników pomiędzy województwami, a nawet brak znaczących dysproporcji między województwami w obszarze „gospodarstwa domowe” (gdzie brane pod uwagę były takie wskaźniki jak „dochody do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych na 1 mieszkańca”, „przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto w relacji do przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto” oraz „wskaźnik zagrożenia ubóstwem skrajnym (osoby znajdujące się poniżej minimum egzystencji)”) i „rynek pracy” (scharakteryzowany poprzez wskaźnik zatrudnienia, bezrobocia osób zarejestrowanych w wieku 55 lat i więcej, a także stopy bezrobocia rejestrowanego wśród osób poszukujących pracy dłużej niż rok). Istotne różnice obserwuje się jednak wśród takich zmiennych jak „udział gospodarstw rolnych wielopowierzchniowych w liczbie gospodarstw ogółem” (obszar - gospodarka), „emisja zanieczyszczeń gazowych z zakładów szczególnie uciążliwych dla środowiska” oraz „zużycie wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności na 1 mieszkańca” (obszar – oddziaływanie na środowisko). Zastosowanie syntetycznej miary rozwoju pozwoliło potwierdzić obserwacje o zróżnicowanym tempie rozwoju między regionami. W badanym okresie największy postęp dotyczył województwa zachodniopomorskiego, jak również pomorskiego, podkarpackiego,

śląskiego, lubelskiego i kujawsko-pomorskiego, mimo to niewystarczający, aby zachować swoją pozycję w rankingu (każde z wymienionych województw z wyjątkiem województwa lubelskiego).

W polskiej literaturze przedmiotu podjęto również badania zrównoważonego rozwoju na poziomie powiatów. Szylar M., Cegielska K. oraz Kudas D. (2017) zbadali zmiany poziomu zrównoważonego rozwoju w powiatach województwa śląskiego wykorzystując w tym celu proponowane przez Główny Urząd Statystyczny wskaźniki zrównoważonego rozwoju, które poddano dalszej analizie. Zmienne wybierano według dostępności dla wszystkich badanych jednostek, dla każdego z prezentowanych w podejściu GUS wymiarów, stosując interdyscyplinarne podejście z uwzględnieniem wskaźników charakteryzujących ład zintegrowany, na który składają się cztery łady – gospodarczy, społeczny, środowiskowy oraz instytucjonalno-polityczny. Łącznie do badania w pierwszym etapie przyjęto 72 zmienne, które kolejno poddano dalszym analizom. W celu wyłonienia cech diagnostycznych zastosowano metodę parametryczną, zaś do dalszej analizy wykorzystano metodę porządkowania liniowego zwaną ścieżką rozwoju Hellwiga. Ostateczny zbiór zmiennych zawierał 14 wskaźników, które charakteryzowała dostępność dla wszystkich obiektów, zmienność większa niż 10%, jak również korelacja między zmiennymi nie przekraczała wartości 0,5. Najwięcej zmiennych opisuje ład społeczny (5) i gospodarczy (4), następnie ład instytucjonalno-polityczny (3) oraz ład środowiskowy (2). Wyniki przeprowadzonych analiz potwierdzają różnicowanie zrównoważonego rozwoju powiatów województwa śląskiego, także o charakterze przestrzennym (Szylar i in., 2017, s. 96). Niestety z uwagi na niewielką grupę wykorzystanych wskaźników należy mieć świadomość ograniczonych możliwości interpretacji otrzymanych wyników badań.

Powyższy przegląd badań bardzo wyraźnie wskazuje na różnorodność podejść do analizy zagadnienia zrównoważonego rozwoju na poziomie regionów. Autorzy podejmują wysiłki, aby jak najlepiej scharakteryzować zjawisko na tym poziomie administracyjnym. W tym celu koncentrują się na wybranym obszarze, bądź starają się uwzględnić wszystkie aspekty funkcjonowania regionu i oddziaływania na otoczenie, wykorzystując różne podejścia opierające się na wykorzystaniu danych statystycznych. Wysiłki badaczy o jak najwierniejsze odzwierciedlenie sytuacji regionu niejednokrotnie są widoczne poprzez liczbę zmiennych, jakie są brane pod uwagę w wyjściowym zbiorze danych, równocześnie jednak należy pamiętać, że ostatecznie zbiór zmiennych co do zasady jest mniejszy, ponieważ metody statystyczne sugerują nakładanie się zmiennych lub ich nieistotność w kontekście badanego zjawiska. Zestawienie omówionych wyżej badań zawiera tabela 10., w której zaprezentowano

wybrane podejścia do pomiaru zrównoważonego rozwoju z uwzględnieniem zmiennych statystycznych.

Tabela 10. Wybrane podejścia do pomiaru zrównoważonego rozwoju przy uwzględnieniu zmiennych statystycznych

Autor/Autorzy	Analizowane jednostki	Ilość zmiennych poddanych analizom i ich pochodzenie	Ilość zmiennych charakteryzujących poszczególne wymiary zrównoważonego rozwoju	Stosowane podejście (przyjęte metody analiz)
Bal-Domańska B. i Wilk J. (2011)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	15 zmiennych. Bank Danych Lokalnych.	Zmienne charakteryzowały jedynie wymiar gospodarczy w podziale na obszary: „gospodarka” – 3 zmienne „innovacyjność” – 3 „gospodarstwa domowe” – 3 „rynek pracy” – 3 „odziaływanie na środowisko” – 3	Analiza wskaźnikowa z wykorzystaniem statystyk opisowych. Utworzenie syntetycznego wskaźnika miary rozwoju (z wykorzystaniem formuły unitaryzacji zerowanej).
Perło D. (2013)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	22 zmienne diagnostyczne. Główny Urząd Statystyczny.	Wymiar gospodarczy – 4 zmienne Wymiar środowiskowy – 10 zmiennych Wymiar społeczny – 5 zmiennych Oraz 3 syntetyczne wskaźniki będące zmiennymi ukrytymi (jakość środowiska, rozwój gospodarczy oraz rozwój społeczny).	Podejście do analizy przy zastosowaniu modelu miękkiego.
Roszkowska E. i Karwowska R. (2014)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	57 zmienne. Główny Urząd Statystyczny (na podstawie opracowania przygotowanego przez GUS w Katowicach).	Po weryfikacji zmienności i korelacji – wykorzystano 31 zmiennych. 3 łądy ZR: Gospodarczy – 9 zmiennych Społeczny – 11. Środowiskowy 11.	Konstrukcja syntetycznego wskaźnika i grupowanie obiektów względem podobieństw.
Roszkowskiej E., Filipowicz-Chemnko H. (2016); Roszkowska et al. (2017)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	8 wskaźników. Główny Urząd Statystyczny.	Zmienne charakteryzowały jedynie obszar instytucjonalny - podobszar „otwartość i uczestnictwo” oraz „instrumenty ekonomiczne”.	Zmienne poddano analizie TOPSIS.
Drabarczyk K. (2017)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	15 zmiennych. Bank Danych Lokalnych.	3 łądy ZR: Ekonomiczny – 5 zmiennych Społeczny – 5. Środowiskowy – 5.	Wszystkie wymiary i zmienne traktowane równorzędnie. Zastosowano 4 metody porządkowania liniowego – standaryzacji, unitaryzacji zerowanej, metoda Z. Hellwiga

				oraz TOPSIS – w celu oceny, który sposób budowania rankingów najlepiej odzwierciedla pozycję województw.
Rokicki T. i Golonko M. (2018)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	8 zmiennych. Roczniki Statystyczne Głównego Urzędu Statystycznego.	3 wymiary ZR: Gospodarczy – 3 wskaźniki Społeczny – 4 „Środowiskowy” – 1 (rolnictwo)	Do analizy i prezentacji zgromadzonego materiału wykorzystano metody opisową, graficzną, tabelaryczną, wskaźniki dynamiki i współczynniki korelacji.
Czyżycki R. (2018b)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	21 zmiennych. Główny Urząd Statystyczny.	4 łady ZR: Gospodarczy – 4 zmienne. Społeczny – 8. Środowiskowy – 6. Instytucjonalno-polityczny – 3.	Agregacja danych z wykorzystaniem metody TOPSIS, z przypisaniem wag.
Misiewicz E., Roszkowska E. oraz Rogowski J. (2019)	Województwa w Polsce (NUTS 2)	23 zmienne. Główny Urząd Statystyczny.	Zmienne charakteryzowały jedynie obszar gospodarczy. (20 wykorzystano do analizy metodą PLS, 14 – do TOPSIS)	Metoda PLS pozwalająca na badanie struktury wewnętrznej i powiązań między zmiennymi nieobserwowalnymi; Porządkowanie liniowe metodą TOPSIS.
Hudlikova L. oraz Petkovova L. (2013)	14 regionów w Republice Czeskiej (NUTS 3)	35 zmiennych. Czeski Urząd Statystyczny.	3 łady ZR: Gospodarczy – 12 zmiennych. Społeczny – 12. Środowiskowy – 11.	Utworzenie zbiorczego wskaźnika i macierzy korelacji między zmiennymi a obszarami; Agregacja liniowa z wagami.
Szylar M., Cegielska K. oraz Kudas D. (2017)	Poziom powiatów w Polsce (NUTS 4)	72 zmienne. Główny Urząd Statystyczny.	Ostatecznie zbiór zmiennych posiadał 14 wskaźników. 4 wymiary ZR: Gospodarczy – 4 zmienne. Społeczny – 5. Środowiskowy – 2. Instytucjonalno-polityczny – 3.	W celu wyłonienia cech diagnostycznych zastosowano metodę parametryczną, zaś do dalszej analizy wykorzystano metodę porządkowania liniowego zwaną ścieżką rozwoju Hellwiga.

Źródło: Opracowanie własne.

Monitorowanie realizacji celów zrównoważonego rozwoju na poziomie administracyjnym odbywa się przy wykorzystaniu przyjętych na początku wskaźników – na gruncie polskim dane zbierane są przez Główny Urząd Statystyczny według wcześniej określonych zasad. Tymczasem Zalewska M. (2013) zwraca uwagę na kilka przykładowych wskaźników, które są pomijane w raporcie GUS, a wniosłyby cenne spojrzenie na aktualną sytuację danego obszaru. Wśród tychże wskaźników znajdują się m. in. dane dotyczące przyrostu populacji oraz PKB na mieszkańca mierzone parytetem siły nabywczej. Zagadnienie pomiaru zrównoważonego rozwoju na poziomie regionów, jak również na poziomie krajów, wciąż wymaga pogłębionych badań, które pozwolą na przyporządkowanie takich zmiennych, które ukażą rzeczywistą sytuację danej jednostki w realizacji założeń zrównoważonego rozwoju.

3.3. Spójność koncepcji konkurencyjności i zrównoważonego rozwoju regionów

Istnieją dwa najbardziej powszechne podejścia do budowy potencjału regionów i rozwoju regionalnego, które w praktyce uważa się za wzajemnie wykluczające – są nimi (A) konieczność wzrostu konkurencyjności oraz (B) dążenie do zrównoważonego rozwoju (Kruk, 2017, s. 71). Przegląd literatury wskazuje jednak, że dążenie do osiągnięcia wysokiej pozycji konkurencyjnej nie musi wiązać się z porzuceniem starań o zrównoważony rozwój danego obszaru.

Niewątpliwie, wzrost znaczenia konkurencyjności regionów dotyka nie tylko sfery naukowej, ale przede wszystkim sfery praktycznej, w której to rządzący poświęcają temu zjawisku dużo uwagi. Często konkurencyjność regionów jest uznawana w strategiach rozwoju za jeden z najważniejszych celów podejmowanych działań. Dzieje się tak, ponieważ konkurencyjność skutkuje ożywieniem gospodarczym i wzrostem pożądanego dobrobytu społeczności (de la Vega i in., 2019, s. 109). Nie inaczej wygląda sytuacja ze zjawiskiem zrównoważonego rozwoju o charakterze regionalnym, który dotyka sfery gospodarczej, społecznej i środowiskowej i towarzyszy podejmowanym decyzją w każdej z nich. O ile konkurencyjność jest pojęciem ekonomicznym to zrównoważony rozwój wychodzi poza ten wymiar. Przeprowadzony przegląd literatury sugeruje, że konkurencyjność (jako czynnik ekonomiczny) powinna wspierać zrównoważony rozwój, w tym miejscu rozumiany jako znalezienie i wykorzystanie potencjału konkurencyjnego regionu w taki sposób, aby ten nie bazował na niszczeniu środowiska (Radło & Ciesielska, 2013, s. 191). Jak podkreśla Słodowa-Hełpa M. (2009, s. 248) jednym z warunków koniecznych dla prawidłowego określania

właściwych proporcji czy kompromisów w dążeniu do równowagi systemu jest świadomość istniejących relacji, różnorodności i złożoności mających w nim miejsce procesów.

Konkurencyjność regionów charakteryzuje się możliwością dostosowania się do warunków globalnych, z tego też powodu jest uważana za siłę napędową gospodarki (Grzebyk, 2021). Jest to zjawisko ważne na każdym poziomie gospodarowania. Na gruncie europejskim potwierdza to decyzja Komisji Europejskiej, która przyjęła za główny cel prowadzonej polityki poprawę konkurencyjności we wszystkich regionach Europy, a zwłaszcza tych, które oceniane są jako słabsze (Grzebyk, 2021, s. 9). Ponadto, jak dowodzą badania przeprowadzone przez Ertmańską K. i Worobjow L. (2012) większość strategii rozwoju regionów w Polsce przyjmuje za jeden z celów poprawę swojej pozycji konkurencyjnej lub działania budujące przewagę konkurencyjną. Z kolei na poziomie Unii Europejskiej pomiar konkurencyjności regionów jest jedną ze zmiennych monitorujących realizację polityki spójności (Čučković i in., 2013, s. 506). Natomiast polityka spójności jest postrzegana jako narzędzie umożliwiające realizację celów zrównoważonego wzrostu gospodarczego państw UE poprzez zmniejszanie dysproporcji rozwojowych (Mazur, 2014, s. 158–159).

Swoje miejsce w polityce na poziomie globalnym, europejskim i regionalnym znalazła również koncepcja zrównoważonego rozwoju, która przez ostatnie dwie dekady mocno nabrała na znaczeniu stając się wyznacznikiem podejmowanych działań prorozwojowych. Zrównoważony rozwój stał się jednym z priorytetów Strategii „Europa 2020” realizowanej przez Unię Europejską, która wspiera budowanie pozycji konkurencyjnej Unii na skalę globalną. Jest odpowiedzią na wyzwania współczesnych gospodarek, w tym społeczeństw i otoczenia, w jakim funkcjonują (Dziembala, 2018, s. 4). Obecnie gospodarka staje się konkurencyjna tylko wtedy, kiedy ludność jest w stanie cieszyć się odpowiednim standardem życia i poziomem zatrudnienia, który jest wynikiem aktywności ekonomicznej niezaburzającej równowagi i niepowodującej ubytków dla dobrobytu przyszłych pokoleń (de la Vega i in., 2019, s. 111).

Przeszkodą w kreowaniu zrównoważonego rozwoju czy konkurencyjności regionów może stać się zbyt wąskie rozumienie tychże zjawisk, co prowadzi do tego, że już samo *„dążenie do osiągnięcia ładu zintegrowanego jest obciążone symptomami niezrównoważenia”* (Słodowa-Hełpa, 2009, s. 248). Drugą z przyczyn takiej sytuacji może być wielość obszarów charakteryzujących zjawisko konkurencyjności oraz zrównoważonego rozwoju regionów. Obie te koncepcje na poziomie regionów są wielowymiarowe, co przyczynia się do prowadzenia często względnych i niejednoznacznych pomiarów. Tą niejednorodność

umacnia dodatkowo mnogość obszarów kryjących się pod pojęciem regionu. Trudności w mierzeniu przysparza również szeroki zakres dziedzin, których oba te zjawiska dotyczą na poziomie państw oraz jednostek terytorialnych, jakimi są m. in. regiony. Ponadto, ani konkurencyjność regionu ani zrównoważony rozwój nie są procesem liniowym, ich poprawa wymaga postępu w wielu obszarach jednocześnie (Bronisz i in., 2008, s. 142), co więcej w większości obszary te dla obu zjawisk wzajemnie się uzupełniają, bądź są od siebie zależne. Równie złożonym zjawiskiem jest sam rozwój regionalny, w którego kontekście analizowane są powyższe procesy. Ze względu na jego charakter również trudno wskazywać na powszechnie uznane rozwiązania pomocne przy pomiarze jego poziomu.

Analizując zagadnienia konkurencyjności oraz zrównoważonego rozwoju pod względem czynników je charakteryzujących w obszarze rozwoju regionalnego można doszukać się wielu wzajemnych powiązań. O tym, że pojęcia te są do siebie w dużym stopniu zbliżone świadczą determinanty, jakie określają powyższe podejścia. Za determinanty przyjmuje się takie czynniki, które rozpatrywane są jako przyczyna lub warunek istnienia danego zjawiska, a za każdą z nich kryją się odpowiednie czynniki brane pod uwagę przy ich ocenie (Czyżewska, 2012). Dotychczas przeprowadzony przegląd interpretacji zjawisk konkurencyjności, zrównoważonego rozwoju i rozwoju regionalnego kieruje uwagę na jeden bardzo wyraźny, wspólny czynnik, który łączy wszystkie trzy cele funkcjonowania obszarów terytorialnych (w tym kontekście przede wszystkim regionów) i wokół którego budowane są elementy tworzące wszystkie trzy koncepcje – jest nim poziom życia ludności (por. Schemat 16). Poziom życia ludności oddziałuje na część czynników rozwoju regionalnego, równocześnie będąc jego determinantą. Ponadto, jest jednym z elementów definiujących konkurencyjność danego obszaru, jak również wyznacznikiem realizacji celów zrównoważonego rozwoju (w tym kontekście rozumiany przez osiągnięty postęp społeczny).

Schemat 16. Wspólny czynnik trzech celów funkcjonowania regionów

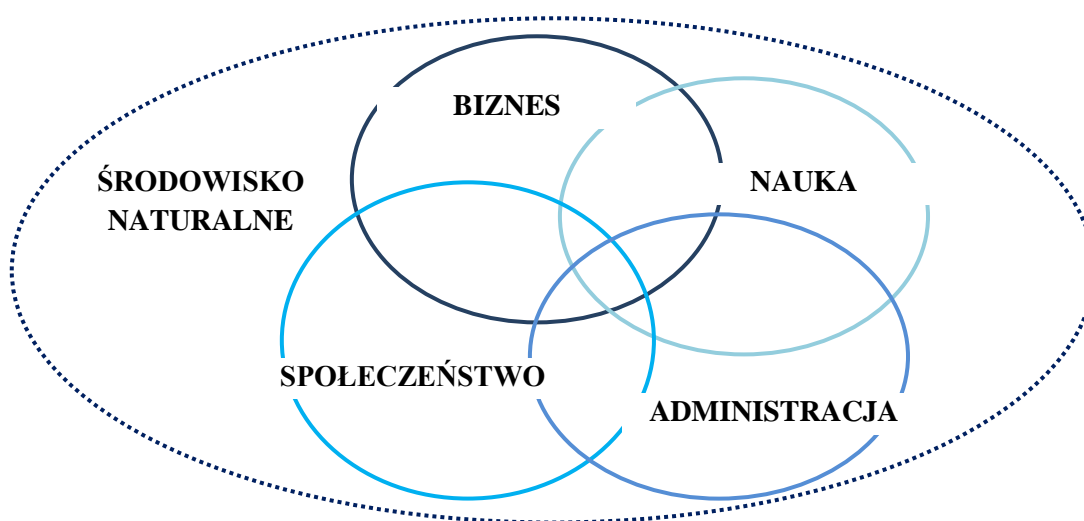
Źródło: Opracowanie własne.

Kruk H. (2017) wskazując na podobieństwa obu opisywanych zjawisk zaznacza, iż na poziomie regionalnym zarówno zrównoważony rozwój, jak i konkurencyjność są niezbędne do utrzymania odporności regionu na wstrząsy w perspektywie długoterminowej. Ponadto, oba zjawiska koncentrują się na rozwoju gospodarczym, podnoszeniu standardu życia społeczności, jak również są punktem wspólnym polityk prowadzonych na poziomie regionalnym. Elementem, który pozornie różnicuje proces zrównoważonego rozwoju od konkurencyjności jest środowisko. Wzrost konkurencyjności może być szkodliwy, zwłaszcza wtedy, gdy doprowadza do wyczerpania się zasobów (Dziembala, 2018, s. 4). Jak zauważa Kruk H. kluczowym aspektem zachowań konkurencyjnych jest rozsądne wykorzystanie zasobów, zarówno w sposób efektywny pod względem kosztów, jak również produktywności, co prowadzi z kolei do działań, które koncentrują się na poszanowaniu środowiska (wskazując na potrzebę tworzenia tzw. „eko-innowacji”). W swoich rozważaniach Kruk H. podkreśla, że dążenie do zrównoważonego rozwoju nie wyklucza osiągnięcia przewagi konkurencyjnej, a spójność tychże koncepcji powinna wspierać ograniczanie negatywnego wpływu gospodarki na środowisko i równoległego wykorzystania zasobów w sposób efektywny, przyczyniając się do poprawy konkurencyjności danego regionu. Zarówno dla zapewnienia zrównoważonego charakteru rozwoju, jak również osiągnięcia przewagi konkurencyjnej regionu kluczowe znaczenie mają działania władz regionu, które koncentrują się na wzmocnieniu jego konkurencyjności, a tym samym poprawie jakości życia na danym obszarze (co jest celem wspólnym dla idei zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności). Obszary o niższej konkurencyjności mogą być nieraz w lepszej pozycji w kontekście poprawy konkurencyjności, pomimo niższego poziomu dobrobytu, o ile nie są narażone na efekty zewnętrzne, takie jak zanieczyszczenia czy nadmierna konsumpcja. Nie zawsze wzrost konkurencyjności przekłada się na wzrost dobrobytu mieszkańców, szczególnie wtedy, gdy jest oparty na zwiększonej konsumpcji dóbr (Dziembala, 2018, s. 4).

Znaczenie społeczeństwa i środowiska naturalnego w procesie rozwoju gospodarek regionów znajduje swoje potwierdzenie w obecnie rozszerzonym, ale mającym swoje początki w latach 90-tych XX wieku modelu rozwoju innowacyjnych gospodarek – koncepcji potrójnej helisy (*Triple Helix*), która w wyniku naturalnego dostosowania do wymagań współczesnych gospodarek została rozszerzona do czterech elementów (tzw. *Quadruple Helix*), a następnie pięciu składowych (tzw. *Quintuple Helix*). Istotą koncepcji helis jest obserwacja tego, co dzieje się w ramach helis w naturze (genetyce), a więc relacji, jakie zachodzą między tworzącymi je elementami (Kopeć & Zawislińska, 2021, s. 85). Idea modelu potrójnej helisy bazuje na łączeniu sił środowisk akademickich (ośrodków badawczych) z biznesem, dla których rządy (w tym samorządy) tworzą ramy regulacyjne i zapewniają

wsparcie finansowe. Koncepcja poczwórnej helisy ten model współpracy uzupełnia o społeczeństwo obywatelskie, tym samym kierując uwagę na konieczność uwzględniania potrzeb obywateli w kreowaniu rozwiązań. Z kolei piąty element tj. środowisko naturalne, to konsekwencja dynamicznych zmian, jakie zachodzą w gospodarkach świata i coraz większej świadomości potrzeby przewartościowania decyzji podejmowanych na drodze do realizacji rozwoju społeczno-gospodarczego. Elementy tworzące koncepcję zaprezentowano na schemacie 17. Koncepcja ta wyraźnie odzwierciedla ideę zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności, jako dwóch ścieżek rozwoju gospodarek regionu, które mogą i powinny być realizowane wspólnie, uwzględniając wszelkie podmioty, jakie tworzą regiony. Model pięciokrotnej helisy to odpowiedź na obserwowane problemy wyczerpywania się zasobów naturalnych czy zachwianej równowagi ekologicznej, w tym również braku możliwości zaspokajania podstawowych potrzeb ludzkości, szczególnie słabo rozwiniętych regionów świata, i które równocześnie stoją na drodze do realizacji globalnych celów zrównoważonego rozwoju (Kopeć & Zawisłińska, 2021, s. 98). Zdaniem Łackiej I. (2018) wyzwaniom, jakie przed gospodarkami stawia zmieniające się społeczeństwo i środowisko naturalne, można sprostać jedynie poprzez współpracę wszystkich uczestników systemu tworzącego gospodarkę opartą na wiedzy w zgodzie z zasadami zrównoważonego rozwoju, tj. realizując założenia koncepcji *Quintuple Helix*.

Schemat 17. Elementy tworzące koncepcję pięciokrotnej helisy

Źródło: Opracowanie własne.

W kontekście rozwoju regionalnego i prowadzonych polityk koncepcja konkurencyjności koncentruje się na kreowaniu warunków pozwalających na rozwój, poprzez wykorzystanie zalet technologii i jej wpływu na wzrost produktywności, co w długim okresie pozwala na

zoptymalizowanie efektywności wykorzystania zasobów (Dudek & Wrzochalska, 2019, s. 303). Z kolei zrównoważony rozwój, zdaniem Dudka M. i Wrzochalskiej A. (2019), w kontekście ekonomicznym na pierwszym miejscu stawia ograniczanie widocznych nierówności pomiędzy regionami, co przyczynia się do spowolnienia rozwoju. W tym miejscu należy jednak dodać, że w szerszym kontekście, przy uzupełnieniu koncepcji o wymiar społeczny i środowiskowy, zrównoważony rozwój paradoksalnie przyczynia się do zwiększenia szans na osiągnięcie przewagi konkurencyjnej względem pozostałych regionów, ponieważ ta nie musi bazować na nierównościach. Należy podkreślić, że w przypadku równowagi społecznej obok kwestii nierówności istotne są również czynniki wpływające na produktywność czy dobrobyt, co przekłada się na wzrost konkurencyjność (Dziembala, 2018, s. 5).

Zdaniem Judrupa I. (2021) konkurencyjność na poziomie regionalnym może prowadzić do zrównoważonego rozwoju regionów lub kraju jako całości, jednakże nie jest to równoznaczne z osiągnięciem jednakowego poziomu rozwoju we wszystkich regionach. W tym kontekście, dążenie do realizacji idei zrównoważonego rozwoju na poziomie regionów nie będzie polegało na ograniczaniu zjawiska nierówności, lecz podejmowaniu działań w celu zapewnienia (przez każdy region z osobna) odpowiednich warunków do życia i pracy, wpływając równocześnie na atrakcyjność danego obszaru względem pozostałych.

Biorąc pod uwagę założenia idei zrównoważonego rozwoju, potencjał zagadnienia konkurencyjności, a także spójność obu tych koncepcji, naturalnym staje się chęć podjęcia działań wykorzystujących mocne strony obu zjawisk. Miałyby to polegać na realizacji przedsięwzięć, które pozwolą na osiągnięcie rozwoju regionu w ramach koncepcji zrównoważonego rozwoju (tj. osiągnięcia postępu społecznego i poszanowania środowiska) i budowania jego pozycji konkurencyjnej, która odgrywa znaczącą rolę w całym procesie. Odpowiedzią jest koncepcja zrównoważonej konkurencyjności zawierająca w sobie założenia idei zrównoważonego rozwoju, które wspierają osiągnięcie przewagi konkurencyjnej jednostki.

Despotovic D. i in. (2016) zauważają, że zrównoważoną konkurencyjność charakteryzuje obok wymiaru ekonomicznego również wymiar społeczny i środowiskowy, który wspiera budowanie przewagi konkurencyjnej. Zdaniem autorów, konkurencyjności utożsamianej ze wzrostem produktywności towarzyszą narastające nierówności społeczne (m. in. w kontekście dochodów), jak również zanieczyszczenie środowiska, co w dłuższej perspektywie nie powoduje poprawy pozycji konkurencyjnej danej jednostki. Z kolei Chrobocińska K. (2021) w podjętych rozważaniach na temat konkurencyjności regionu, sugeruje, że konkurencyjność w kontekście zrównoważonego rozwoju (rozumianego

w kategoriach ekonomicznych i społecznych) powinna być traktowana, jako zdolność do zapewnienia społeczności oraz przedsiębiorstwom atrakcyjnych warunków do funkcjonowania i pracy w perspektywie długoterminowej.

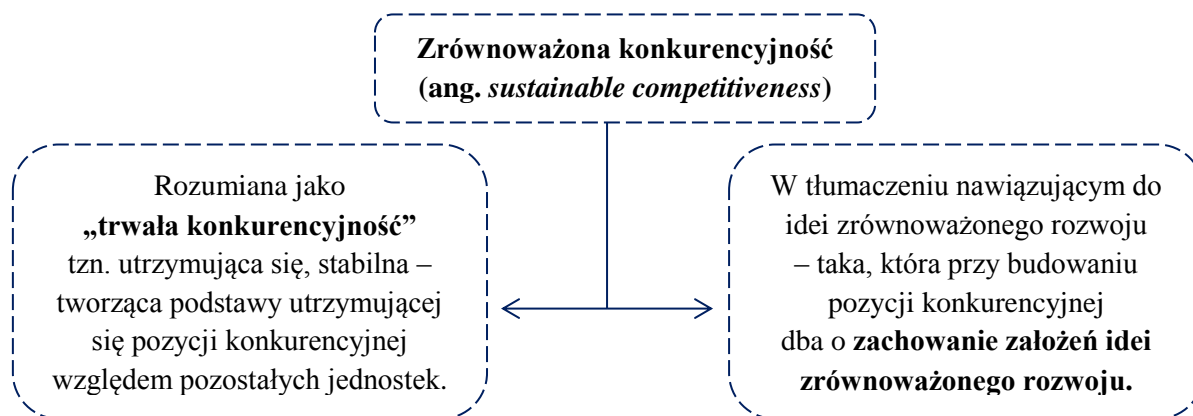
Analizując zjawiska zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności regionów wyraźnie rysuje się spójność tych obu koncepcji rozwoju społeczno-gospodarczego. Oznacza to, że region nie musi decydować się na wybranie tylko jednej ścieżki rozwoju, czyli może być równocześnie konkurencyjnym w sensie ekonomicznym, realizując założenia idei zrównoważonego rozwoju, tj. dbać o potrzeby społeczeństwa i środowiska naturalnego. Należy podkreślić, że koncepcja zrównoważonej konkurencyjności dotyczy szczególnie uwzględniania, w ramach podejmowanych działań w kierunku osiągnięcia przewagi konkurencyjnej, elementów kluczowych dla idei zrównoważonego rozwoju. Zrównoważona konkurencyjność zarówno jako koncepcja sama w sobie, jak również podejście do działania uwzględnia wpisany w nią aspekt ekonomiczny, jednak z mocnym naciskiem na wymiar środowiskowy i społeczny.

Rozdział IV: Zrównoważona konkurencyjność regionu

4.1. Koncepcja zrównoważonej konkurencyjności

Pojęcie zrównoważonej konkurencyjności (ang. *sustainable competitiveness*) w literaturze przedmiotu, szczególnie jako zagadnienie będące u podstaw prowadzonych analiz, pojawiło się stosunkowo niedawno. To sprawia, że nie funkcjonuje jedna definicja tego zjawiska, co więcej z uwagi na wieloznaczność określeń kryjących się pod anglojęzycznym określeniem „*sustainable*” pojęcie to nie jest interpretowane jednoznacznie (por. Schemat 18). Zrównoważona konkurencyjność może być zamiennie określana „trwałą konkurencyjnością” jednak pod tym samym pojęciem można doszukać się odniesień do konkurencyjności osiągananej w kontekście idei zrównoważonego rozwoju, co jest bliższe aspektom brany pod uwagę w niniejszym opracowaniu. Samo określenie nie posiada jeszcze ugruntowanej pozycji w literaturze przedmiotu (tak krajowej, jak i zagranicznej). Jeżeli nie jest kojarzona z „trwałością” to w dużej mierze naukowcy koncentrują się na jednym z elementów tworzących ideę zrównoważonego rozwoju (głównie środowisku), bądź utożsamiają to zjawisko bezpośrednio z działaniami w ramach zrównoważonego rozwoju.

Schemat 18. Dualność pojęcia „zrównoważona konkurencyjność”

Źródło: Opracowanie własne.

Pierwsze wzmianki na temat zrównoważonej konkurencyjności w literaturze przedmiotu pojawiły się już w 2008 roku, kiedy Rutkauskas A. (2008) dostrzega zrównoważony charakter regionalnej konkurencyjności i podkreśla potrzebę dokładnej interpretacji i ilościowej oceny definicji obu tych zjawisk (zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności, którą utożsamia z wskaźnikiem narażenia na ryzyko). Następnie w 2010 roku, w związku z nową strategią Unii Europejskiej „Europa 2020”, podjęto pierwsze dyskusje nad zjawiskiem zrównoważonej konkurencyjności. Balkyte A. i Tvaronavičiene M. (2010) zarysowali w tym czasie obszar

badawczy, który do tej pory nie został wystarczająco rozbudowany, jednak potwierdził silny związek między obiema koncepcjami (konkurencyjności (a dokładniej przewagą konkurencyjną) oraz zrównoważonego rozwoju), jak również ich relacji z procesem globalizacji, dynamiką rozwoju gospodarczego czy postępowaniem społecznym. Autorzy zauważają, że przy długoterminowej konkurencyjności zarówno w kontekście państw, jak i międzynarodowym, na znaczeniu nabiera poziom zrównoważenia a motorem rozwoju konkurencyjności danego państwa stają się miasta (Balkyte & Tvaronavičienė, 2010, s. 358). Zagadnienie zostało również zarysowane w kontekście podejścia do wykorzystania zasobów naturalnych (Balkyte & Peleckis, 2010). Warto jednak podkreślić, że celem tworzenia koncepcji zrównoważonej konkurencyjności staje się przede wszystkim chęć poznania czynników, które w sposób kompleksowy budują przewagę konkurencyjną danego regionu lub kraju, teraz i w przyszłości. Postulowane przez Balkyte A. oraz Tvaronavičienė M. (2010, s. 359–360) założenia wskazują, że globalizacja, dynamika gospodarki oraz postęp społeczny idą w parze zarówno z konkurencyjnością, jak również ze zrównoważonym rozwojem.

Pierwszy formalny dokument jednoznacznie wskazujący na wspólne cele konkurencyjności i idei zrównoważonego rozwoju powstał w 2016 roku z inicjatywy Komisji Europejskiej. Jak wskazują Andreoni V. oraz Miola A., autorzy raportu „*Competitiveness and Sustainable Development Goals*”, 5 z 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju jest bezpośrednio związana z filarami kształtującymi wskaźnik *Global Competitiveness Index*, stąd zrównoważoną konkurencyjność definiuje się jako zestaw instrumentów i czynników, które w ramach prowadzonej polityki w długim okresie wpływają na produktywność kraju zapewniając równocześnie trwałość w wymiarze społecznym i środowiskowym (Andreoni & Miola, 2016). W odpowiedzi na zidentyfikowane zależności wykorzystywany wskaźnik *Global Competitiveness Index* został dostosowany do założeń idei zrównoważonego rozwoju (*sustainability-adjusted GCI*), który wykorzystuje się do oceny pozycji narodów w kontekście zrównoważonej konkurencyjności (Urbaniec, 2016, s. 42).

Obszerne rozważania nad kategorią zrównoważonej konkurencyjności (na poziomie międzynarodowym) podjęły Cheba K., Bąk I. oraz Szopik-Depczyńska K. (2020). Autorki w pierwszej kolejności podkreślają potrzebę zdefiniowania określeń, które budują pojęcie zrównoważonej konkurencyjności, tj. (A) zdolność do zrównoważonej konkurencyjności, (B) zdolność do konkurowania w zrównoważony sposób oraz (C) zrównoważona pozycja konkurencyjności. U podstaw zjawiska zrównoważonej konkurencyjności leży przekonanie, że za wysoką produktywność i rozwój społeczności w długim okresie odpowiadają nie tylko czynniki gospodarcze, lecz także społeczny i ekologiczny wymiar zrównoważonego rozwoju

(Cheba i in., 2020, s. 1401). Regiony dysponują zasobami, których indywidualna kombinacja prowadzi do osiągniętej przewagi konkurencyjnej, wśród nich znajdują się zarówno zasoby przyrodnicze, rzeczowe, jak również intelektualne czy społeczno-kulturowe. Należy jednak mieć na uwadze, że w koncepcji zrównoważonej konkurencyjności, prowadzącej do rozwoju regionu nie chodzi jedynie o wykorzystanie posiadanych zasobów w sposób racjonalny, lecz wykorzystywanie ich w celu kształtowania warunków do rozwoju (dotyczy to zarówno poziomu regionów, jak również przedsiębiorstw) (Adamkiewicz-Drwiłło & Kruk, 2010, s. 20–21).

Möbius P. i Althammer W. (2019) w kontekście koncepcji zrównoważonej konkurencyjności podkreślają, że sprzyjające środowisko ekologiczne, społeczne i gospodarcze może przyczynić się w długim okresie do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej, takiej w której postęp realizowany w jednym wymiarze nie jest realizowany kosztem innego. W tym kontekście wynikiem zrównoważonej konkurencyjności są długoterminowe cele prowadzonej polityki rządu, wśród których wymienia się wysokie standardy życia, zrównoważone warunki środowiskowe oraz wysoki dobrobyt (Möbius & Althammer, 2019, s. 10). Autorzy opracowali wskaźnik, który dostarcza informacji na temat tzw. „trajektorii konkurencyjności” regionów Europy, tj. trzech wymiarów składających się na koncepcję zrównoważonej konkurencyjności. Podstawowe założenie zwraca uwagę na pozytywne relacje między wymiarem gospodarczym i stabilnym otoczeniem makroekonomicznym (najsilniejszymi zmiennymi okazały się wysokiej jakości instytucje, regulacje zwiększające produktywność czy odpowiednie środowisko biznesowe) a długoterminowym poziomem dobrobytu, równoległe przyczyniającymi się do czystszej środowiska i wyższego poziomu dobrobytu.

Zdaniem Okunevičiūtė Neverauskienė L. i in. (2020) zrównoważona konkurencyjność wynika z potrzeby oceny wpływu czynników mających znaczenie przy wzroście produktywności kraju przy równoczesnym osiągnięciu zrównoważonego rozwoju. Zrównoważona konkurencyjność ukazuje, jak kraj może efektywnie wykorzystywać swoje zasoby, równocześnie będąc konkurencyjnym i nie ograniczając ich wykorzystania u przyszłych pokoleń. W związku z tak określoną specyfiką tego zjawiska oraz na podstawie dostępnych opracowań, autorzy wśród czynników wpływających na zrównoważoną konkurencyjność na poziomie kraju wymienili (Okuneviciute Neverauskiene i in., 2020, s. 1913–1914):

- produktywność, która jest związana z efektywną alokacją zasobów, poprawną organizacją pracy, a także pozytywnymi zmianami na etapie produkcji, w tym zmianami w jakości czynników produkcji czy poprawy całego procesu;
- czynniki efektywności, do których zalicza się jakość szkolnictwa wyższego, wielkość rynku czy efektywność rynku pracy;
- czynniki polityczne tj. normy prawne, taryfy celne;
- elementy związane z liberalizacją handlu, w tym popyt globalny, który umożliwia partnerom zagranicznym dokonywać właściwe wybory;
- czynniki ekonomiczne, jak stabilność makroekonomiczna, poziom cen, zaspokajanie potrzeb klientów;
- czynniki finansowe – kursy walut (dewaluacja sprzyja rozwojowi i międzynarodowej konkurencyjności, a spadające kursy walut wpływają na eksport, ograniczając efekty zewnętrzne) oraz dostępność kapitału zagranicznego, który stymuluje innowacyjność technologiczną, poprawiając produktywność czynników;
- pozostałe czynniki, do których zalicza się zmienne demograficzne, technologie i innowacje (w tym poziom rozwoju biznesu), polityka państwa, czynniki kulturowe, sieci komunikacyjne, a także czynniki naturalne.

We wskazanym opracowaniu szczególną uwagę poświęcono jednak kwestii innowacji i ich znaczenia dla wzrostu konkurencyjności danego kraju, co w kontekście zasad zrównoważonego rozwoju zostało odniesione przede wszystkim do obszaru rozwoju kapitału ludzkiego i czynników takich jak uczenie się przez całe życie, promowanie zatrudnienia i dostosowania siły roboczej do aktualnych warunków, jak również kształtowania wynagrodzeń. Okunevičiūtė Neverauskienė L. i in. (2020) w części badawczej podejmują próbę weryfikacji związków między konkurencyjnością wyrażaną produktywnością, a płacami, zatrudnieniem, innowacyjnością oraz kapitałem. Zgodnie z założeniami produktywność związana z efektywnym wykorzystaniem czynników produkcji jest kluczem do konkurencyjności. Stosowanie innowacji, szczególnie wprowadzanie na rynek produktów lepszej jakości, zorientowanych na klienta, jest wyrazem zrównoważonej konkurencyjności zapewniającym przewagę konkurencyjną.

Zagadnienie produktywności w kontekście idei zrównoważonego rozwoju nie jest jednoznaczne, gdyż zazwyczaj produktywność ocenia się za pomocą wskaźnika PKB per capita. Badania prowadzone w obszarze zrównoważonej konkurencyjności często wskazują na różnice w rankingach konkurencyjności, podkreślając, że nie zawsze wysoki wskaźnik PKB per capita sygnalizuje wysoką pozycję w obszarze zrównoważonej konkurencyjności.

Wskaźnik ten nie obejmuje jakże ważnych z punktu widzenia idei zrównoważonego rozwoju czynników społecznych i środowiskowych, które również mają wpływ na produktywność danej jednostki pomimo, iż nie zawsze mają swoje odzworowanie w wysokich wartościach PKB (Dziembala, 2018). Zdarza się również tak, że obszary oceniane stosunkowo niżej pod względem konkurencyjności znajdują się w lepszej pozycji do jej poprawy, z uwagi m. in. na brak efektów zewnętrznych czy doświadczenia w niewielkim stopniu negatywnych skutków dobrobytu. Koncepcja zrównoważonej konkurencyjności wskazuje na ważny aspekt dążenia do wysokiej pozycji konkurencyjnej, tj. dążenie do osiągnięcia także innych celów niż tylko wysoki poziom PKB, co jest szczególnie ważne we współczesnym świecie, w którym doświadcza się zarówno pozytywnych, jak i negatywnych efektów globalizacji, dynamiki gospodarczej, postępu społecznego. Istota zrównoważonej konkurencyjności tkwi w zwracaniu większej uwagi szerzej niż tylko na czynniki ekonomiczne poprzez próbę powiązania działań w kierunku wzrostu konkurencyjności ze spójnością społeczną, dobrobytem oraz ochroną środowiska (Rajnoha & Lesnikova, 2022, s. 139).

Jak wskazuje Kruk H. (2011, s. 214) rozwój regionalny jest procesem, który prowadzi do „*trwałego wzrostu społeczno-gospodarczego (w tym poprawy jakości życia) i zwiększania konkurencyjności*”. Stosując określenie „zrównoważona konkurencyjność” zwraca się uwagę z jednej strony na pożądaną długotrwały wzrost gospodarczy, z drugiej na zrównoważony rozwój i dobro przyszłych pokoleń. Jest to swego rodzaju rozwiązanie, które wskazuje na złoty środek między działaniami podejmowanymi „tu i teraz” (tj. przewaga konkurencyjna) a tymi mającymi skutki w przyszłości (idea zrównoważonego rozwoju i dobrobyt przyszłych pokoleń). Koncepcja zrównoważonej konkurencyjności jest remedium na wszystkie działania w kierunku rozwoju gospodarczego, które w dużej mierze odbywały się bez poszanowania środowiska i bez uwzględnienia wymiaru społecznego, czyli elementów, które budują ideę zrównoważonego rozwoju. Jak podkreślają Januškaitė V. i Užienė L. (2018, s. 4) biznes może rozwijać się jedynie wtedy, gdy podejmowane działania realizowane są w zrównoważonym środowisku, zapewniającym zasoby w perspektywie długoterminowej, a także o wysokim poziomie rozwoju społecznego, w którym dużą uwagę kieruje się na dostęp do edukacji, odpowiednią infrastrukturę czy inne aktywności wypełniające ten wymiar społeczny – ponieważ zrównoważony rozwój należy rozumieć nieco szerzej niż tylko poprzez działania prośrodowiskowe.

Przeprowadzony przegląd literatury i wskazane w nim przesłanki potwierdzają konieczność mierzenia zarówno zrównoważonego rozwoju na poziomie regionów, jak również oceny poziomu ich konkurencyjności. Nie ulega wątpliwości, że rozwój regionalny

jest pożądanym przez wszystkie kraje, gdyż to co dzieje się na poziomie regionów ma ogromny wpływ na wszystko, co dzieje się w skali kraju, budując tym samym jego pozycję względem pozostałych państw. Z uwagi na to, że zrównoważony rozwój, jak i konkurencyjność dla regionów są punktem odniesienia wszelkich działań związanych z rozwojem regionalnym, istnieje potrzeba oceny poziomu obu tych zjawisk. Prowadzony przegląd literatury wskazuje na ich cechy wspólne, stąd podejmowane kroki badaczy w stronę opracowania miernika zrównoważonej konkurencyjności. Pojęcie zrównoważonej konkurencyjności jest stosunkowo nowe, szczególnie w kontekście regionalnym, równocześnie z uwagi na multidyscyplinarność idei zrównoważonego rozwoju i ogólnej interpretacji zjawiska konkurencyjności zdecydowanie częściej analizowane są one na poziomie krajów niż regionów.

Analizując podejścia do oceny poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów nakreśla się jeden wyraźny wniosek. Brak powszechnie wykorzystywanego wskaźnika poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów uwarunkowany jest ograniczonym dostępem do danych charakteryzujących środowiskowy i społeczny obszar funkcjonowania regionu. Autorzy podejmujący się badań w obszarze zrównoważonej konkurencyjności narodów lub regionów stosują jednakową interpretację samego zjawiska, tj. uwzględnienie wymiaru środowiskowego (ekologicznego) w kontekście budowania trwałej pozycji konkurencyjnej danego obszaru. **Zrównoważona konkurencyjność regionu to coś więcej niż chęć osiągnięcia przewagi konkurencyjnej. Bazując na założeniach idei zrównoważonego rozwoju, zrównoważonej konkurencyjności towarzyszy koncentracja na realizacji założeń dotyczących budowania przewagi konkurencyjnej danego obszaru, jednak z uwzględnieniem potrzeb społeczeństwa oraz poszanowaniem środowiska.** Pomimo jednomyślności w ocenie istoty zrównoważonej konkurencyjności dalsza interpretacja zmiennych charakteryzujących dany wymiar zdaje się być odmienna w zależności od okresu, w którym prowadzone były badania, stosowanego podejścia do analizy, a także dostępności danych na poziomie prowadzonych analiz (dostępność statystyk regionalnych, krajowych bądź europejskich). Największą przeszkodą w wypracowaniu spójnego podejścia jest sam charakter wymiaru środowiskowego – z reguły trudno mierzalny, często niepoliczalny i subiektywny. Nie ulega wątpliwości, że przy ocenie pozycji regionu w kontekście zrównoważonego charakteru przewagi konkurencyjnej, należy kierować się sprawdzonymi zmiennymi opisującymi zrównoważony rozwój danego obszaru, z uwzględnieniem tych, które istotnie wpływają na jego konkurencyjność.

Podsumowując, jeżeli zrównoważony rozwój to działania podejmowane na każdym poziomie administracyjnym na rzecz postępu społecznego oraz gospodarczego, z poszanowaniem środowiska i jego zasobów naturalnych z myślą o obecnych i przyszłych pokoleniach, to **zrównoważona konkurencyjność interpretowana jest jako dążenie do osiągnięcia przewagi konkurencyjnej względem podobnych jednostek, z uwzględnieniem czynników innych niż tylko gospodarcze, w tym przede wszystkim potrzeb społeczeństwa z równoczesnym poszanowaniem środowiska. Analizując zjawisko zrównoważonej konkurencyjności w kontekście regionów należy mieć wciąż na uwadze charakter funkcjonowania regionu i budowania jego pozycji czy przewagi konkurencyjnej, zdecydowanie odmiennych niż w kontekście przedsiębiorstw. Nadrzędnym celem konkurencyjności między regionami jest zapewnienie mieszkańcom coraz lepszych warunków życia poprzez napływ kapitału, odpowiednie środowisko dla rozwoju przedsiębiorczości czy zadbane środowisko naturalne.**

4.2. Przegląd badań w obszarze zrównoważonej konkurencyjności

Wielowymiarowość i złożony charakter procesów rozwojowych regionów powodują, że wybór cech charakteryzujących, tak konkurencyjność, jak również zrównoważony rozwój na poziomie regionalnym jest zawsze obarczony subiektywizmem, którego nie można w pełni wyeliminować (Góralski & Lazarek, 2009, s. 313). Uwzględniając ten fakt, pomiar zjawiska konkurencyjności w kontekście realizacji idei zrównoważonego rozwoju i wpływu tych obu zjawisk na rozwój regionalny nie jest zadaniem prostym, jednak niezbędnym dla pełnego wykorzystania możliwości obu tychże zjawisk. Zadanie to jest tym bardziej trudne, że każdy poziom konkurencyjności, a także obszar, jakiego dane zjawisko dotyczy posiada zarówno odrębne, jak i od siebie zależne czynniki, które go kształtują (de la Vega i in., 2019, s. 110). Co więcej, oceny pozycji konkurencyjnej regionu nie dokonuje się jedynie na podstawie kwantyfikacji poziomu konkurencyjności, ale również poprzez porównywalność względem pozostałych obiektów tej samej rangi, dlatego dobór (a w kolejnym etapie również wybór) zmiennych warunkuje się ich dostępnością. Natomiast podczas określania zmiennych definiujących zrównoważony rozwój regionów koniecznym jest uwzględnienie także perspektywy tychże jednostek terytorialnych. Prawidłowo przeprowadzony proces oceny otrzymanych wielkości, który odgrywa znaczącą rolę podczas procesu wzmacniania pozycji konkurencyjnej regionów należy wiązać z koniecznością porównywania danych (Strahl, 2006, s. 99).

Budując wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności na poziomie regionów należy skierować uwagę na powszechne wskaźniki charakteryzujące ten aspekt konkurencyjności gospodarek, do których należą przede wszystkim indeks GCI (*the sustainability-adjusted Global Competitiveness Index* opracowany przez Światowe Forum Ekonomiczne) oraz GSCI (*the Global Sustainability Competitiveness Index*, proponowany przez niezależny think tank SolAbility).

W chwili zwiększonego nacisku na realizację założeń idei zrównoważonego rozwoju twórcy rankingu *Global Competitiveness Index* rozszerzyli zakres prowadzonych badań o aspekty związane z jej charakterem. Globalny Indeks Konkurencyjności skorygowany o aspekt zrównoważony (tzw. *the sustainability-adjusted GCI*) bazuje na koncepcji uwzględniającej obok pierwotnego wskaźnika konkurencyjności dwa filary świadczące o jego zrównoważonym charakterze – filar społeczny i środowiskowy. Z obu filarów wyliczane są osobne współczynniki, które kolejno przemnaża się przez wyjściowy poziom GCI. Finalna wartość wskaźnika *the sustainability-adjusted GCI* to średnia obu wyników (Schwab, 2014, s. 64). Zmienne brane pod uwagę w ramach obliczeń to informacje pochodzące z badań ankietowych prowadzonych przez ekspertów Światowego Forum Ekonomicznego oraz baz te same instytucji, Banku Światowego czy Międzynarodowej Organizacji Zdrowia. Wyjściowy wskaźnik GCI obejmuje 12 filarów, które reprezentują:

- 1) podstawowe wymagania niezbędne dla konkurencyjności gospodarek (5 filarów), tj. instytucje, infrastrukturę, otoczenie makroekonomiczne oraz zdrowie i podstawową edukację;
- 2) czynniki decydujące o większej efektywności danej gospodarki (5 filarów) tj. szkoły wyższe i dostępność szkoleń, efektywność rynku dóbr, efektywność rynku pracy, rozwój rynku finansowego, gotowość technologiczną oraz rozmiary rynku;
- 3) elementy kluczowe dla gospodarek napędzanych przez innowacje (2 filary), tj. zaawansowane technologicznie biznesy oraz innowacyjność.

Obszar społeczny zrównoważonej konkurencyjności kieruje uwagę na 3 aspekty (w tym 9 komponentów) – dostęp do podstawowych artykułów pierwszej potrzeby (takich jak urządzenia sanitarne, ulepszona woda pitna, opieka zdrowotna), wrażliwość na wstrząsy (w kontekście zatrudnienia, zakresu szarej strefy oraz sieci bezpieczeństwa socjalnego) oraz spójność społeczną, definiowaną przez dochodowy indeks Giniego (wskazuje na stopień w jaki dochody gospodarstw odbiegają od idealnego rozkładu), mobilność społeczną oraz zjawisko bezrobocia wśród młodzieży (Schwab, 2012, s. 55).

Obszar środowiskowy opisują zmienne (charakteryzujące 11 komponentów) odnoszące się do polityki ochrony środowiska (charakter obowiązujących przepisów dotyczących ochrony środowiska, liczba ratyfikowanych międzynarodowych traktatów, ochrony biomów lądowych), wykorzystania zasobów odnawialnych (w tym wodochłonność rolnictwa, zmiana lesistości i utrata lasów, nadmierna eksploatacja zasobów rybnych) oraz kwestii degradacji środowiska (w tym określających poziom stężenia cząstek stałych, intensywność CO₂ i jakość środowiska naturalnego) (Schwab, 2012, s. 54).

Należy podkreślić, że sposób obliczania wskaźnika GCI jest stale udoskonalany, co oznacza, że zbiór zmiennych wykorzystywanych do obliczenia indeksu GCI różni się w zależności od edycji prowadzonych badań, co jednak nie wpływa znacząco na sam zakres tematyczny obszarów branych pod uwagę w ocenie pozycji konkurencyjnej gospodarek. Przykładowo w ramach specjalnej edycji z 2020 roku omówiono zagadnienia w podziale na 6 sekcji tematycznych – środowisko wspierające, kapitał ludzki, rynki, ekosystem innowacji, ale również zagadnienia oceniające gotowość gospodarki na transformację oraz związane z odpornością na zakłócenia spowodowane ówczesnym kryzysem COVID-19. Twórcy raportu niestety nie publikują zestawu zmiennych przyjmowanych do analiz co uniemożliwia samodzielne dotarcie do wyników, czy sprowadzenie ich do poziomu regionalnego.

Pośród międzynarodowych wskaźników zwracających uwagę na zrównoważony charakter konkurencyjności funkcjonuje jeszcze jeden ranking, przygotowywany regularnie od 2011 roku przez niezależny think tank SolAbility - *the Global Sustainable Competitiveness Index* (SolAbility, 2021). Ranking zapewnia informacje na temat ponad 180 gospodarek świata korzystając z wciąż udoskonalanego syntetycznego wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności. Obecnie na miernik zrównoważonej konkurencyjności gospodarek składają się wskaźniki pochodzące z zaufanych źródeł, jak Bank Światowy, Międzynarodowy Fundusz Walutowy (IMF) czy agencje ONZ (do niedawna było to 116 zmiennych, w 2021 roku brano pod uwagę już 131, w 2022 - 189). Od 11. edycji raportu (rok 2022) wykorzystywane mierniki charakteryzują 6 obszarów tematycznych: kapitał naturalny, zarządzanie zasobami, kapitał społeczny, kapitał intelektualny, efektywność rządu oraz zrównoważona gospodarka (ten ostatni obszar został dodany od ostatniej edycji raportu). Trudnością jednak (podobnie, jak w przypadku wskaźnika publikowanego przez Światowe Forum Ekonomiczne) jest dotarcie do konkretnych zmiennych, z jakich korzystają twórcy wspomnianego raportu, tym samym możliwości sprowadzenia składowych wskaźnika do poziomu regionów.

Analizy konkurencyjności polskiej gospodarki z uwzględnieniem przedstawionego wyżej wskaźnika proponowanego przez Światowe Forum Ekonomiczne podjęła się m. in. Urbaniec M. (2016). Ocena pozycji konkurencyjnej polskiej gospodarki polegała jednak na porównaniu wyników poszczególnych obszarów prezentowanych w ramach raportu i wskazaniu tych, które wypadają najlepiej i najslabiej na tle pozostałych gospodarek. Podejście, które zastosowała autorka bazuje na wynikach końcowych (nie ukazuje zmiennych, jakie brano pod uwagę dochodząc do tychże wyników), pozwoliło jednak ocenić stopień konkurencyjności względem pozostałych gospodarek. Analiza poszczególnych zmiennych ukazała, że gospodarka Polski jest oceniana stosunkowo wyżej w rankingach konkurencyjności, kiedy stosuje się zmienne uwzględniające jej zrównoważony charakter. Wśród czynników, które najmocniej decydują o zrównoważonej konkurencyjności znajdują się m. in. posiadany kapitał produkcyjny, kapitał ludzki, społeczny (w tym instytucjonalny), jak również kapitał wiedzy (Urbaniec, 2016, s. 48).

W literaturze przedmiotu podejmowano próby opracowania wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności (na poziomie kraju) wykorzystującego ogólnodostępne bazy danych. Przykładowo, w badaniach prowadzonych przez Chebę K. i in. (2020), wykorzystując wskaźniki służące do monitorowania postępów w realizacji celów zrównoważonego rozwoju, ocenie poddano dwa aspekty zrównoważonej konkurencyjności tj. zdolność do zrównoważonej konkurencyjności oraz zrównoważoną pozycję konkurencyjną. Na wstępie przyporządkowano 100 wskaźników opisujących 17 celów (z tych połowa pochodziła z listy zmiennych przyjmowanych przez ONZ), które zostały pogrupowane według założeń idei zrównoważonego rozwoju na 4 obszary – gospodarczy, społeczny, środowiskowy i instytucjonalno-polityczny. Wykorzystano także wskaźniki proponowane przez OECD do monitorowania postępów w obszarze technologii i innowacji dla „zielonego wzrostu”. Natomiast po weryfikacji dostępności danych dla badanych obiektów ostateczny zbiór zmiennych objął 64 wskaźniki – 18 charakteryzujących obszar gospodarczy, 26 – społeczny, 11 – środowiskowy oraz 9 – instytucjonalno-polityczny. Do składowej odpowiedzialnej za ocenę pozycji danego kraju w ramach kategorii zrównoważonej konkurencyjności przyporządkowano 6 wskaźników pochodzących z baz OECD. Po zweryfikowaniu zmienności i korelacji wybranych do analizy zmiennych ostatecznie podjęto się analizy 41 wskaźników odpowiadających za zdolności do zrównoważonej konkurencyjności oraz 4 do określenia pozycji wg kategorii zrównoważonej konkurencyjności (por. Tabela 11). Zdaniem autorek wskaźniki zrównoważonego rozwoju powinny jedynie wspierać ocenę danej gospodarki pod względem możliwości do konkurowania w sposób zrównoważony, równocześnie ocena tychże zdolności nie powinna pomijać określenia pozycji badanej

jednostki m. in. w świetle wykorzystania technologii sprzyjających środowisku. Warto zaznaczyć, że na tle państw europejskich najlepiej prezentują się kraje zlokalizowane na północy Europy - Dania, Finlandia, Szwecja oraz Estonia. Kraje te charakteryzuje wysoka zdolność do konkurowania w sposób trwały i zrównoważony w każdym badanym obszarze, a dzieje się tak za sprawą wysiłków, które pozwoliły zniwelować negatywny wpływ osiąganego rozwoju gospodarczego na środowisko.

Tabela 11. Zmienne opisujące wymiary zrównoważonej konkurencyjności gospodarek wg 4 obszarów w badaniach prowadzonych przez (Cheba i in., 2020)

Lp.	Nazwa zmiennej	Jednostka	S/D*
Obszar ekonomiczny			
1.	dochód czynników produkcji rolniczej na roczną jednostkę pracy (AWU)	(według cen z 2010 r., w euro na roczną jednostkę pracy)	S
2.	dług brutto sektora instytucji rządowych i samorządowych	% PKB	D
3.	ludność bierna zawodowo z powodu obowiązków opiekuńczych	% ludności biernej zawodowo w wieku od 20 do 64 lat	D
4.	młodzież niepracująca i nie ucząca się	% ludności w wieku od 15 do 29 lat	D
5.	przymusowe zatrudnienie tymczasowe	% pracowników w wieku od 20 do 64 lat	D
6.	zabici w wypadkach przy pracy	liczba na 100 000 zatrudnionych	D
7.	wsparcie rządowe na badania i rozwój w rolnictwie	euro na mieszkańca	S
8.	wydatki krajowe brutto na badania i rozwój	% PKB	S
9.	wielkość przewozów towarowych w relacji do PKB	wskaźnik (2005 = 100)	D
10.	udział podatków pracowniczych w dochodach podatkowych ogółem	%	D
11.	powierzchnia użytków rolnych przeznaczonych pod rolnictwo ekologiczne	% użytków rolnych	S
Obszar społeczny			
1.	Osoby żyjące w gospodarstwach domowych o bardzo małej intensywności pracy,	% osób do 60 roku życia żyjący w gospodarstwach domowych o bardzo małej intensywności pracy, czyli takich, w których osoby dorosłe (18–59 lat) przepracowały mniej niż 20% swojego całkowitego potencjału pracy w ciągu ostatniego roku	D
2.	wskaźnik przeciążenia wydatkami mieszkaniowymi	% ludności	D
3.	ludność mieszkająca w lokalu mieszkalnym z przeciekającym dachem, zawilgoconymi ścianami, podłogami lub fundamentami lub butwiejącymi stolarkami okiennymi podłogi	% ludności	D
4.	ludność niebędąca w stanie odpowiednio ogrzać domu	% ludności	D
5.	stopa bezrobocia długotrwałego	% ludności aktywnej zawodowo	D
6.	względna mediana luki zagrożenia ubóstwem	% odległości do progu ubóstwa	D

7.	wskaźnik samobójstw	liczba na 100 000 osób	D
8.	osoby wcześniej kończące kształcenie i szkolenie	% ludności w wieku od 18 do 24 lat	D
9.	Osoby z wykształceniem wyższym w wieku m. 30 a 34 lata	% ludności w wieku od 30 do 34 lat	S
10.	uczestnictwo dorosłych w kształceniu	% ludności w wieku od 25 do 64 lat	S
11.	ludność mieszkająca w gospodarstwach domowych uznająca, że cierpią z powodu hałasu	% ludności	D
12.	śmiertelność z powodu zabójstw/morderstw	liczba na 100 000 osób (standaryzowane współczynniki zgonów obliczone na podstawie standardowej populacji europejskiej)	D
13.	populacja zgłaszająca występowanie przestępstw, przemocy lub aktów wandalizmu	% ludności	D
14.	liczba zabitych w wypadkach drogowych (wskaźnik)	liczba na 100 000 osób	D
Obszar środowiskowy			
1.	zużycie energii pierwotnej	mln ton ekwiwalentu ropy naftowej (TOE)	D
2.	udział energii odnawialnej w końcowym zużyciu energii brutto	%	S
3.	zależność energetyczna	% importu w całkowitym zużyciu energii	D
4.	wydajność energetyczna	PPS3 na kilogram ekwiwalentu ropy naftowej	S
5.	emisje amoniaku z rolnictwa	kilogramy na hektar	D
6.	emisja gazów cieplarnianych	tony na mieszkańca	D
7.	wskaźnik recyklingu odpadów komunalnych	% wytworzonych odpadów ogółem	S
8.	udział podatków ekologicznych w całkowitych dochodach podatkowych	% całkowitych podatków	D
Obszar instytucjonalno-polityczny			
1.	Ilość miejsc/mandatów zajmowanych przez kobiety w parlamentach narodowych	% mandatów	S
2.	Ilość miejsc/mandatów zajmowanych przez kobiety w rządach krajowych	% mandatów	S
3.	Odsetek stanowisk zajmowany przez kobiety na wyższych stanowiskach kierowniczych lub jako członków zarządu	% stanowisk	S
4.	łącznie wydatki sektora instytucji rządowych i samorządowych na sądy	w euro na mieszkańca	S
5.	Ludność mająca zaufanie do instytucji UE: Parlament Europejski	% ludności	S
6.	Odsetek populacji mający zaufanie do instytucji UE: Europejski Bank Centralny,	% populacji	S
7.	Oficjalna pomoc rozwojowa jako udział w dochodzie narodowym brutto	%	S
8.	Import UE z krajów rozwijających się według grup dochodów krajów	mln EUR na mieszkańca	S
Zmienne charakteryzujące „sustainable competitive position”			
1.	rozwój technologii związanych ze środowiskiem	% wszystkich technologii	S

2.	względna przewaga technologii związanej ze środowiskiem (w odniesieniu do technologii pozostałych)	stosunek obu wartości	S
3.	rozwój technologii związanych ze środowiskiem,	% wynalazków na świecie	S
4.	rozwój technologii prośrodowiskowych	wynalazki per capita	S

*S –stymulanta, D – destymulanta

Źródło: Na podstawie: Cheba i in., 2020, s. 1407–1408.

Stosunkowo niewiele opracowań naukowych dotyczy regionalnego aspektu zrównoważonej konkurencyjności.

Oceny zrównoważonej konkurencyjności regionów podjęli się m. in. Mashokhida A. i in. (2018). Do oceny pozycji poszczególnych regionów Tadżykistanu dobrano wskaźniki, które zdaniem autorów, są nośnikiem pełnej informacji o działaniach władz publicznych w kierunku rozwoju sfery społecznej, gospodarczej i środowiskowej regionu. Pozycję regionów określono na podstawie wielowymiarowej analizy porównawczej z wykorzystaniem odległości euklidesowych. W swoich badaniach autorzy wskazują na zalety zastosowania metody wzorcowej w kontekście oceny konkurencyjności regionów pod względem ich zrównoważonego rozwoju (wymiar gospodarczy, społeczny i środowiskowy). Jak podkreślają autorzy, zastosowana metoda wzorca (the „Pattern” method) nie ogranicza informatywności wyników obliczeń, co więcej pozwala na wymianę wskaźników, które zostały wykorzystane do analiz. Wybrane przez autorów wskaźniki w obszarze zrównoważonego rozwoju zaprezentowano w tabeli 12, natomiast w kontekście konkurencyjności – tabeli 13. Integralny wskaźnik oceny konkurencyjności regionów to średnia wartość wskaźników dla poszczególnych obszarów konkurencyjności, które zostały scharakteryzowane wykorzystanymi zmiennymi ogólnodostępnymi w statystyce publicznej (po wcześniejszej standaryzacji zmiennych).

Tabela 12. Zmienne wykorzystane do budowy wskaźnika oceny zrównoważonego charakteru konkurencyjności regionów (na przykładzie Tadżykistanu) wg Mashokhida A. i in. (2018)

Lp.	Nazwa zmiennej	Jednostka miary
Wymiar ekonomiczny		
1.	Produkt regionalny brutto	tys. somoni* na mieszkańca
2.	Wielkość produkcji przemysłowej	tys. somoni* na mieszkańca
3.	Wielkość inwestycji	tys. somoni* na mieszkańca
4.	Dochody podatkowe i niepodatkowe budżetów skonsolidowanych	tys. somoni* na mieszkańca
5.	Udział dochodów podatkowych i niepodatkowych w skonsolidowanych budżetach	tys. somoni* na mieszkańca
6.	Udział innowacyjnych towarów, robót i usług w ogólnej ilości wysłanych towarów	wykonane prace, usługi. %

7.	Udział przedsiębiorstw zaangażowanych w innowacje	%
8.	Stopień amortyzacji środków trwałych	%
9.	Ciężar właściwy nierentownych organizacji	%
10.	Udział kosztów krajowych na badania i rozwój w Regionalnym Produkcie Krajowym Brutto (z ang. GRP)	%
11.	Udział wydatków publicznych na edukację	% regionalnego PKB
12.	Indeks cen konsumpcyjnych	%
13.	Udział największego podatnika w regionie w ogólnej kwocie wpływów podatkowych	%
14.	Wielkość eksportu towarów i usług	tys. dolarów amerykańskich
Wymiar społeczny		
1.	Stosunek dochodu pieniężnego na mieszkańca do płacy wystarczającej na utrzymanie	wartość
2.	Odsetek ludności o dochodach poniżej poziomu płacy wystarczającej na utrzymanie	%
3.	Detaliczny obrót towarowy	somoni* na mieszkańca
4.	Poziom bezrobocia rejestrowanego	%
5.	Poziom aktywności zawodowej ludności	%
6.	Odsetek pracujących z wyższym i niepełnym wyższym wykształceniem zawodowym, w ogólnej liczbie pracujących	%
7.	Wskaźnik wyludnienia ludności	wartość
8.	Udział zasobów mieszkaniowych zrujnowanych i awaryjnych w powierzchni ogółem całości zasobów mieszkaniowych	%
9.	Liczba zarejestrowanych przestępstw na 100 tys. ludności	jednostki
10.	Współczynnik urodzeń na 1000 osób	wartość
11.	Wskaźnik umieralności na 1000 osób	wartość
12.	Oczekiwana długość życia	lata
13.	Współczynnik zróżnicowania dochodów	wartość
Wymiar środowiskowy		
1.	Ciężar właściwy badanych próbek wody nieodpowiadający normom higienicznym wg wskaźników sanitarnych i chemicznych	%
2.	Ciężar właściwy badanych próbek wody nieodpowiadający normom higienicznym wg wskaźników mikrobiologicznych	%
3.	Emisje zanieczyszczeń do atmosfery ze źródeł stacjonarnych	ton na 1 000 osób
4.	Powierzchnia zielonych lasów i plantacji w miastach wg województw	mkw. na mieszkańca
5.	Ponowne zalesianie	ha na 1 000 osób
6.	Udział wydatków rządowych na poprawę stanu środowiska w regionie	% całkowitych kosztów
7.	Udział inwestycji organizacji komercyjnych w środki trwałe mające na celu ochronę środowiska naturalnego i racjonalnego wykorzystania zasobów naturalnych	% całkowitych inwestycji
8.	Udział odpadów nadających się do recyklingu	%

*Somoni - waluta Tadżykistanu.

Źródło: Na podstawie: Mashokhida i in., 2018.

Tabela 13. Zmienne wykorzystane do budowy wskaźnika oceny konkurencyjności regionów w 3 obszarach (na przykładzie Tadżykistanu) wg Mashokhida A. i in. (2018)

Lp.	Nazwa zmiennej	Jednostka miary
Potencjał gospodarczy regionu (współczynnik potencjału gospodarczego regionu)		
1.	Średnioroczna liczba pracowników	tys. osób
2.	Liczba pracujących w małym przedsiębiorstwie	osoby
3.	Powierzchnia użytków rolnych i gruntów ornych	ha
4.	Inwestycje w środki trwałe	tys. somoni*
5.	Produkt regionalny brutto	tys. somoni*
6.	Liczba jednostek naukowych i edukacyjnych prowadzących działalność badawczo-rozwojową	jednostki
7.	Liczba organizacji z udziałem kapitału zagranicznego emitujących produkty i świadczących usługi	jednostki
8.	Liczba pracowników w organizacjach prowadzących działalność badawczo-rozwojową	osoby
Efektywność regionalna (współczynnik efektywności regionalnej)		
1.	GRP na mieszkańca	somoni*
2.	Wielkość produkcji przemysłowej na mieszkańca	somoni*
3.	Dochód pieniężny na mieszkańca	średnio miesięcznie
4.	Produkcja rolna na mieszkańca	somoni*
5.	Wielkość eksportu na mieszkańca	USD
Przewaga konkurencyjna regionu (współczynnik przewagi konkurencyjnej)		
1.	Inwestycje zagraniczne na mieszkańca	USD
2.	Liczba małych przedsiębiorstw	jednostki
3.	Gęstość kolei publicznych	km dróg na 10 000 km ² terytorium
4.	Gęstość dróg publicznych o twardej nawierzchni	km dróg na 1 000 km ²
5.	Wielkość inwestycji w środki trwałe na 1 mieszkańca	somoni*

*Somoni - waluta Tadżykistanu.

Źródło: Na podstawie: Mashokhida i in., 2018.

Interesującą perspektywę ukazują badania prowadzone przez Möbius P. i Althammer W. (2019), które to wskazują na 5 niezależnych od siebie czynników warunkujących zrównoważoną konkurencyjność regionów (opisywana jako *Sustainable Competitiveness Outcomes Index*). Wśród nich znalazły się m. in. silne fundamenty społeczne i środowiskowe (ekologiczne), mikro- i makro konkurencyjność. Gwarantem osiągnięcia zrównoważonej pozycji konkurencyjnej są stabilne środowisko makroekonomiczne oraz specyficzny charakter przedsiębiorstw funkcjonujących na danym obszarze, które potrafią dostosować się do zastanej sytuacji (swego rodzaju elastyczność). Autorzy w kontekście koncepcji zrównoważonej konkurencyjności podkreślili konieczność wyjścia poza materialne standardy życia i charakteryzujący je wskaźnik PKB. Koncepcja mierzenia zrównoważonej konkurencyjności wg Möbius P. i Althammer W. (2019) została oparta o kilka filarów, wśród których należy wymienić:

- konkurencyjność mikroekonomiczną (warunki popytowe, wspierające i pokrewne branże oraz klastry, warunki związane z infrastrukturą logistyczną i komunikacyjną, kapitałem ludzkim, nauką i innowacjami, oraz kontekst przedsiębiorstw, strategii i rywalizacji);
- podstawy społeczne;
- podstawy ekologiczne;
- „wyposażenie” (z *ang. endowment*, opisane zmienną „wielkość populacji”);
- konkurencyjność makroekonomiczną (obowiązujące zasady i regulacje, politykę monetarną i fiskalną, funkcjonujące instytucje).

Powyżej wymienione filary budują tzw. „wyniki pośrednie”, które określają ekonomiczny, społeczny i ekologiczny wymiar konkurencyjności, które wspólnie warunkują zrównoważoną konkurencyjność regionu. Wprowadzenie kategorii pośrednich, zdaniem autorów, pozwala na zniwelowanie iluzji pozytywnych skutków zmian niektórych wskaźników, które oddziałują równolegle na różne kategorie, jednak w zupełnie odmienny sposób (pozytywnie i negatywnie) – w celu ilustracji takiego przypadku autorzy przywołują przykład poprawy warunków czynników produkcji, które umożliwiają rozwój gałęzi przemysłu, tym samym wzrost zatrudnienia, który równolegle negatywnie wpływa na środowisko poprzez wzrost zanieczyszczeń (Möbius & Althammer, 2019, s. 10). Möbius P. i Althammer W. (2019) przeprowadzili badania na 272 regionach Europy, w których podjęli się analizy 95 wskaźników odpowiadających zarówno za wymiar gospodarczy, jak również społeczny czy ekologiczny. Dane wykorzystane do analizy pochodziły z baz Eurostatu, OECD, Banku Światowego, Światowego Forum Ekonomicznego, European Cluster Observatory, the European Regional Innovation Scoreboard, the European Social Progress Index. Opisany wskaźnik umożliwił zbadanie poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów Europy. W tabeli 14. zaprezentowano zmienne przypisane do poszczególnych kategorii wraz z ich pochodzeniem zastosowanych do wyliczenia Sustainable Competitiveness Outcomes (SCO index).

Tabela 14. Zmienne stosowane w badaniach nad zrównoważoną konkurencyjnością regionów przez Möbius P. i Althammer W. (2019)

Nr	Kategoria	Nazwa wskaźnika	Jednostka	Pochodzenie
1	Wielkość populacji	Wielkość populacji na dzień 1. stycznia	Liczba osób	Eurostat
2	Czynniki związane z infrastrukturą logistyczną i komunikacyjną	Sieć autostrad	km	Eurostat
3		Transport lotniczy pasażerów	1 000 pasażerów	Eurostat
4		Transport morski towarów	1 000 ton	Eurostat
5		Transport lotniczy towarów	1 000 ton	Eurostat
6		Gospodarstwa domowe posiadające w domu dostęp do Internetu	% gospodarstw domowych z co najmniej jednym członkiem w wieku 16-74 lata	Eurostat
7		Gospodarstwa domowe posiadające dostęp szerokopasmowy	% gospodarstw domowych z co najmniej jednym członkiem w wieku 16-74 lata	Eurostat
8		Osoby, które nigdy nie korzystały z komputera	% osób w wieku od 16 do 74 lat	Eurostat
9		Osoby regularnie korzystające z Internetu	% osób w wieku od 16 do 74 lat	Eurostat
10		Osoby, które korzystały z Internetu poza domem lub pracą	% osób	Eurostat
11		Czynniki związane z rozwiniętym kapitałem ludzkim	Ludność według statusu w zawodzie ISCO1 (ustawodawcy, wyżsi urzędnicy i menedżerowie)	Osoby zatrudnione
12	Ludność według statusu w zawodzie ISCO2 (Profesjoniści)		Osoby zatrudnione	Eurostat
13	Ludność według statusu w zawodzie ISCO3 (Technicy i średni personel)		Osoby zatrudnione	Eurostat
14	Czynniki związane z nauką i innowacjami	Całkowity personel badawczo-rozwojowy i badacze według sektorów wykonania	Liczba osób	Eurostat
15		Zasoby ludzkie w nauce i technologii	%	Eurostat
16		Jakość edukacji publicznej na terenie respondenta	Z-score	Na podstawie: (Charron i in., 2014)
17		Nowi absolwenci studiów doktoranckich (ISCED 6)	na 1 000 ludności w wieku 25-34 lata	ERIS (dot. poziomu kraju)
18		Doktoranci spoza UE	% wszystkich doktorantów	ERIS (dot. poziomu kraju)
19	Warunki popytowe	Dochody do dyspozycji prywatnych gospodarstw domowych	PPS na mieszkańca	Eurostat
20		Osoby, które zamówiły towary lub usługi przez Internet do użytku prywatnego	% osób	Eurostat
21		Potencjalna wielkość rynku wyrażona w PKB, promień 150 km	mln PPS	Eurostat

22		Potencjalna wielkość rynku wyrażona w liczbie ludności, promień 150 km	mln osób	Eurostat
23	Wspierające i pokrewne branże oraz klastry	Sprzedaż innowacji dla rynku i przedsiębiorstw	Znormalizowana wartość między 0 a 1	ECO
24		MŚP wprowadzające innowacje rynkowe lub organizacyjne	Znormalizowana wartość między 0 a 1	ECO
25		MŚP wprowadzające innowacje produktowe lub procesowe	Znormalizowana wartość między 0 a 1	ECO
26		Klastry sektorowe (punkty łączące)	Ogólna siła klastrów	ECO
27	Kontekst przedsiębiorstw, strategii i rywalizacji	Koszt pracy na pracownika	Wynagrodzenie pracowników w stosunku do całkowitej liczby pracowników (1 000 euro)	ECO
28		Inwestycje biznesowe	Relacja nakładów brutto na środki trwałe do ogólnej liczby zatrudnionych	Eurostat
29		Łatwości prowadzenia działalności gospodarczej	Indeks	WB (dot. poziomu kraju)
30		Przedsiębiorstwa ze stałym dostępem szerokopasmowym	%	Eurostat (dot. poziomu kraju)
31		Konkurencja lokalna (średnia specjalizacja w kategoriach sektorowych klastrów)	Współczynnik lokalizacji	ECO
32		Jakość egzekwowania prawa na terenie respondenta	Indeks [-3;+3]	Na podstawie: (Charron i in., 2014)
33	Podstawy społeczne	Młodzi ludzie niepracujący, niekształący się i nie szkolący	%	Eurostat
34		Przedwcześnie kończący naukę	% osób w wieku 18-24 lata z wykształceniem co najwyżej średnim I stopnia (ISCED 0-2) i które nie kształciły się ani nie szkoliły	Eurostat
35		Uciążliwy koszt mieszkania	% osób mieszkających w mieszkaniu, w którym koszty mieszkaniowe są uciążliwe finansowo	ESPI
36		Zadowolenie z mieszkania	% osób, które czują się zadowolone z mieszkaniem, w którym mieszkają	ESPI

37		Przeludnienie	Odsetek osób mieszkających w przeludnionych mieszkaniach	ESPI
38		Wskaźniki uczestnictwa w edukacji	Poziom (15-24 lata)	Eurostat (dot. poziomu kraju)
39		Całkowity wskaźnik dzietności	Liczba dzieci na kobietę	Eurostat (dot. poziomu kraju)
40		Uczniowie szkół podstawowych i gimnazjów	%	Eurostat (dot. poziomu kraju)
41		Wykształcenie wyższe pierwszego stopnia	% (30-34 lata)	Eurostat
42		Wykształcenie wyższe drugiego stopnia	% (25-64 lata)	Eurostat
43	Podstawy ekologiczne/ środowiskowe	Indeks Teoretycznych Potencjałów Zielonej Gospodarki [ang. Index of Green Economy Theoretical Potentials]	Indeks [0.5; 1.5]	Epson Database
44		Oczyszczanie ścieków	Ścieki komunalne o bardziej rygorystycznym oczyszczaniu jako odsetek zebranych ścieków	ESPI
45		Użytkowanie gruntów o dużym wpływie na środowisko	Odsetek gruntów ogółem o dużym wpływie na środowisko	ECO
46		Indeks równości Shannona	Indeks	Eurostat
47	Makroekonomiczne: Zasady i regulacje	Płaca minimalna	Wartość	WB (dot. poziomu kraju)
48		Stabilność polityczna i brak przemocy/terroryzmu	Indeks [-2,5; 2.5]	WB (dot. poziomu kraju)
49		Jakość regulacyjna	Indeks [-2,5; 2.5]	WB (dot. poziomu kraju)
50		Praworządność	Indeks [-2,5; 2.5]	WB (dot. poziomu kraju)
51		Prawa własności	Indeks [1; 7]	WB (dot. poziomu kraju)
52		Ochrona własności intelektualnej	Indeks [1; 7]	WB (dot. poziomu kraju)
53	Makroekonomiczne: Instytucje	Głos i odpowiedzialność	Indeks [-2,5; 2.5]	WB (dot. poziomu kraju)
54		Skuteczność rządu	Indeks [-2,5; 2.5]	WB (dot. poziomu kraju)

55		Kontrola korupcji	Indeks [-2,5; 2.5]	WB (dot. poziomu kraju)
56		Skuteczność ram prawnych w rozstrzyganiu sporów	Indeks [1;7]	WEF (dot. poziomu kraju)
57		Skuteczność ram prawnych w wymagających regulacjach	Indeks [1;7]	WEF (dot. poziomu kraju)
58		Przejrzystość polityki rządu	Indeks [1;7]	WEF (dot. poziomu kraju)
59		Jakość publicznego systemu opieki zdrowotnej na terenie respondenta	Indeks [-3; 3]	Na podstawie: (Charron i in., 2014)
60		Postrzegana uczciwość wyborów na terenie respondenta	Indeks [-3; 3]	Na podstawie: (Charron i in., 2014)
61		Postrzegana uczciwość i zdolność ukazywania korupcji politycznej w mediach na terenie respondenta	Indeks [-3; 3]	Na podstawie: (Charron i in., 2014)
62		Jakość publicznej edukacji na terenie respondenta	Indeks [-3; 3]	Na podstawie: (Charron i in., 2014)
63		Jakość i odpowiedzialność usług rządowych	Indeks [-3; 3]	Na podstawie: (Charron i in., 2014)
64		Zaufanie do systemu politycznego	Odsetek osób o niskim zaufaniu do systemu politycznego	ESPI
65		Zaufanie do systemu prawnego	Odsetek osób o niskim zaufaniu do systemu prawnego	ESPI
66		Zaufanie do policji	Odsetek osób o niskim zaufaniu do policji	ESPI
67	Makroekonomiczne: Polityka monetarna i fiskalna	Deficyt i nadwyżka sektora instytucji rządowych i samorządowych	% PKB	Eurostat (dot. poziomu kraju)
68		Dług brutto sektora instytucji rządowych i samorządowych	% PKB	Eurostat (dot. poziomu kraju)
69		Wskaźnik inflacji – HICP (zharmonizowany wskaźnik cen konsumpcyjnych)	%	Eurostat (dot. poziomu kraju)
70	Pośrednie wyniki ekonomiczne	Wskaźnik zatrudnienia	% osób m. 15-64 r.ż.	Eurostat
71		Bezrobocie	tys. osób (m. 20 a 64 r.ż.)	Eurostat
72		Zatrudnienie	tys. osób	Eurostat
73		Stopa bezrobocia wśród osób młodych	% osób m. 15-24 r.ż.	Eurostat
74		Populacja aktywnych przedsiębiorstw	1 000	Eurostat

75		Wskaźnik zatrudnienia świeżych absolwentów	%	Eurostat (dot. poziomu kraju)
76		Zgłoszenia patentowe do EPO według roku pierwszeństwa	Liczba zgłaszanych patentów na milion mieszkańców	Eurostat
77		Patenty PCT	Liczba zgłaszanych patentów na milion mieszkańców	ECO
78		Międzynarodowe wspólne publikacje naukowe	na milion mieszkańców	ERIS (dot. poziomu kraju)
79		Wydajność pracy	Produkt krajowy brutto (mln euro) na osobę zatrudnioną (tys. osób)	Eurostat
80		Wskaźnik aktywności zawodowej	Pracujący/ ludność w wieku produkcyjnym (15-64 lata)	Eurostat
81	Pośrednie wyniki społeczne	Osoby zagrożone ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym	%	Eurostat
82		Nierówności rynkowe (współczynnik Giniego przy dochodzie do dyspozycji przed opodatkowaniem i transferami)	Wartość m. 0-1	OECD
83		Nierówność netto (współczynnik Giniego przy dochodzie do dyspozycji po opodatkowaniu i transferach)	Wartość m. 0-1	OECD
84	Pośrednie wyniki ekologiczne	Odpady komunalne	Kilotony	OECD
85		Emisja CO ₂ na mieszkańca	Tony	OECD
86		Emisja CO ₂	Tony	Eurostat (dot. poziomu kraju)
87		Zanieczyszczenia, brud lub inne problemy środowiskowe	% osób deklarujących, że doświadczyły zanieczyszczenia, brudu lub innych problemów środowiskowych	ESPI
88	Rezultaty ekonomiczne	Stopa bezrobocia długotrwałego	Długotrwale bezrobotni jako % ludności aktywnej zawodowo	Eurostat
89		Produkt krajowy brutto na mieszkańca w bieżących cenach rynkowych	PPS	Eurostat
90		Wynagrodzenie pracowników według regionów NUTS 2	mln Euro	Eurostat
91		Wartość dodana brutto	mln Euro	Eurostat
92	Rezultaty społeczne	Poziom zadowolenia z życia	0-10	ECO
93		Zanieczyszczenie powietrza-pm _{2,5}	Stężenie cząstek stałych w powietrzu 2,5 (µg/m ³)	ESPI

94	Rezultaty ekologiczne/ środowiskowe	Zanieczyszczenie powietrza-ozon	Stężenie ozonu O ₃ (µg/m ³)	ESPI
95		Narażenie ludności miejskiej na zanieczyszczenie powietrza ozonem	Mikrogramy na metr sześcienny dziennie	Eurostat (dot. poziomu kraju)

*ERIS - European Regional Innovation Scoreboard, ECO - European Cluster Observatory, ESPI - European Social Progress Index, WEF –World Economic Forum

Źródło: Na podstawie: Möbius & Althammer, 2019, s. Appendix 1.

Prowadzone przez Bilbao-Terol i in. (2019) badania miały na celu opracowanie wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności, który całościowo opisuje złożony charakter ekonomiczny i środowiskowy zrównoważonego rozwoju. Autorzy podjęli się analiz poziomu zrównoważonej konkurencyjności hiszpańskich regionów (poziom NUTS 2) wykorzystując w tym celu założenia budowy indeksu regionalnej konkurencyjności (RCI). Autorzy zauważają, że indeks RCI pozwala na ocenę pozycji konkurencyjnej regionu, jednak nie uwzględnia aspektu środowiskowego, który ma znaczący wpływ na pozycję danego regionu w rankingu zrównoważonej konkurencyjności. Otóż, zdaniem Bilbao-Terol i in. (2019, s. 9) „innowacyjny region powinien przeznaczać więcej zasobów na wdrażanie czystszych i bardziej zrównoważonych technologii”. Z tego też względu podkreśla się potrzebę ustalenia jednakowych wag dla obszaru innowacyjności i środowiskowego. Podobnie, jak w RCI sposób wyliczania wag dla poszczególnych subindeksów oparty został na poziomie rozwoju każdego regionu, mierzonym wskaźnikiem PKB per capita. Proponowany indeks RSCI (Regional Sustainability Competitiveness Index) został przygotowany przy wykorzystaniu metody TOPSIS. Do pierwotnej konstrukcji wskaźnika RCI składającej się z 3 grup wskaźników: wskaźniki podstawowe, dotyczące efektywności oraz innowacyjności, dodano obszar charakteryzujący wymiar środowiskowy, w którym uwzględniono informacje dotyczące emisji CO₂, odpadów oraz wydatków i inwestycji w środowisko. Po uwzględnieniu dodatkowego czynnika i porównaniu wyników obu wskaźników (RCI oraz RSCI) obserwuje się wyraźne różnice w rankingach konkurencyjności regionów Hiszpanii, co sugeruje, iż poziom konkurencyjności niektórych z nich jest osiągany kosztem środowiska – wbrew założeniom zrównoważonej konkurencyjności.

Konkurencyjność na poziomie regionów często jest określana jako zdolność do realizacji celów wykraczających poza PKB. Jak zaznaczają Aiginger K. oraz Firgo M. (2015) regiony uprzemysłowione uzależniają swoją konkurencyjność nie tylko od innowacji, edukacji czy instytucji, lecz również od spójności społecznej i realizacji ambicji ekologicznych. Autorzy nazywają to rozumienie konkurencyjności jako „nową perspektywę konkurencyjności”, w której inwestycje społeczne i ambicje ekologiczne nie są traktowane jako koszty, ale jako czynniki, które napędzają konkurencyjność danego regionu. Proponowana koncepcja przekształca orientację kosztową (w tym tzw. produktywność) oraz zdolności do konkurowania w kierunku dbania o rezultaty. Oznacza to, że to już nie nakłady stanowią o konkurencyjności danej gospodarki, lecz wyniki. Autorzy tej koncepcji kierują uwagę w stronę rosnącego znaczenia wykorzystania wskaźników oceny konkurencyjności gospodarki wykraczających poza PKB (co jednak ma miejsce również w wyżej opisanych podejściach), ale rozróżniając je na czynniki napędzające i wynikowe (Aiginger

& Firgo, 2015, s. 7). Jak zauważają autorzy, dostępność do kompleksowych danych na poziomie regionalnym (szczególnie dotyczących aspektów społecznych i środowiskowych) jest bardzo ograniczona (Aiginger & Firgo, 2015, s. 14). W prowadzonych badaniach zrównoważoną konkurencyjność opisują 4 jej składowe:

- 1) zagregowany wskaźnik NPO (nowej perspektywy wynikowej), który obejmuje 3 obszary – dochodowy (3 zmienne), społeczny (6 zmiennych) i ekologiczny (3 zmienne);
- 2) konkurencyjność kosztowa (4 zmienne);
- 3) struktura gospodarki (6 zmiennych);
- 4) zdolność do zapewnienia konkurencyjnych wyników (łącznie 32 zmienne w obszarach takich jak: edukacja i innowacje (12), system społeczny (5), instytucje regionalne (5), infrastruktura i udogodnienia (5), ekologia (5)) (por. Tabela 15).

Tabela 15. Lista zmiennych przyjętych do badań nad zrównoważoną konkurencyjnością wg Aiginger K. i Firgo M. (2015)

Lp.	Nazwa zmiennej	Jednostka	Pochodzenie
Wskaźnik NPO – nowej perspektywy wynikowej – wymiar dochodowy			
1.	PKB per capita	2005 PPP	Eurostat
2.	Dochód netto pierwotny gospodarstwa domowego na mieszkańca	2005 PPP	Eurostat
3.	Dochód netto do dyspozycji gospodarstwa domowego na mieszkańca	2005 PPP	Eurostat
Wskaźnik NPO – nowej perspektywy wynikowej – wymiar społeczny			
4.	Zróżnicowanie zatrudnienia ze względu na płeć (różnica między stopą zatrudnienia mężczyzn a kobiet 25-64) ⁽²⁾	pkt. proc.	Eurostat
5.	Stopa bezrobocia młodzieży (w wieku 15-24 lata)*	%	Eurostat
6.	Udział bezrobocia długotrwałego w całkowitym bezrobociu*	%	Eurostat, ESPON - Indeks wydajności ekologicznej
7.	Osoby zagrożone ubóstwem lub wykluczeniem społecznym ^{*(2)}	%	ESPO
8.	Wskaźnik zatrudnienia w populacji 25-64	%	Eurostat
9.	Stopa bezrobocia ^{*(1)}	%	Eurostat
Wskaźnik NPO – nowej perspektywy wynikowej – wymiar ekologiczny			
10.	Intensywność emisji CO ₂ : emisje CO ₂ ze spalania paliw na EUR PKB (PPS)* ¹⁾ ^{*(1)}	Kg/PKB PPP	Eurostat, ESPON
11.	Ludność narażona na zanieczyszczenie powietrza (PM _{2,5})*	%	OECD
12.	Złożony indeks aktywów środowiskowych i przyrodniczych (green performance) i emisji zanieczyszczeń powietrza (Nox)	Wartość indeksu (0-100)	ESPO
Konkurencyjność kosztowa			
13.	Wynagrodzenie na osobę zatrudnioną, gospodarka ogółem ⁽²⁾	EUR (2005)	Cambridge Econometrics (wydanie z 2015 r.)

14.	Wynagrodzenie na osobę zatrudnioną w produkcji ⁽²⁾	EUR (2005)	Cambridge Econometrics (wydanie z 2015 r.)
15.	Jednostkowe koszty pracy (udział w płacach), wartości realne, gospodarka ogółem	% łącznej wartości dodanej brutto	Cambridge Econometrics (wydanie z 2015 r.)
16.	Jednostkowe koszty pracy (udział w płacach), wartości realne, produkcja	% sektorowej wartości dodanej brutto	Cambridge Econometrics (wydanie z 2015 r.)
Struktura gospodarcza			
17.	Udział zatrudnienia w sektorach wysokich technologii (produkcja zaawansowanych technologii i high-tech-KIS-services)	% całkowitego zatrudnienia	Eurostat
18.	Udział zatrudnienia w usługach wiedzochłonnych	% całkowitego zatrudnienia	Eurostat
19.	Udział usług finansowych i biznesowych w zatrudnieniu	% całkowitego zatrudnienia	Cambridge Econometrics (wydanie z 2015 r.)
20.	Entropia zatrudnienia sektorowego (indeks Shannona dotyczący zróżnicowania sektorowego na podstawie 6 sektorów) *	Wartość indeksu (0-100)	Cambridge Econometrics (wydanie z 2015 r.)
21.	Udział zatrudnionych w przemyśle	% całkowitego zatrudnienia	Cambridge Econometrics (wydanie z 2015 r.)
22.	Udział zatrudnienia w produkcji wysokiej i średnio-wysokiej technologii ⁽²⁾	% całkowitego zatrudnienia	Eurostat
Zdolności – system edukacji i innowacji			
23.	Udział ludności aktywnej zawodowo w nauce i technologii	% w danej grupie	Eurostat
24.	Odsetek ludności w wieku 25-64 lata z wyższym wykształceniem (ISCED 5-6)	% w danej grupie wiekowej	Eurostat
25.	Wskaźnik uczestnictwa w kształceniu i szkoleniu (ostatnie 4 tygodnie; ludność 25-64 lata) ⁽¹⁾	% w danej grupie wiekowej	Eurostat
26.	Odsetek młodych ludzi (15-24 lata) niepracujących, niekształcących się ani nieszkolących się ^{*(1)}	% w danej grupie wiekowej	Eurostat
27.	Udział kobiet wśród studentów na poziomie ISCED 5-6	%	Eurostat
28.	Udział kreatywnej siły roboczej w ludności aktywnej zawodowo	% w danej grupie wiekowej	ESPON
29.	Udział wydatków na B+R (prywatnych i publicznych) w PKB ⁽¹⁾	%	Eurostat
30.	Udział zatrudnienia w Klastrach Przemysłów Kreatywnych (Creative Industries Clusters) ⁽¹⁾	% całkowitego zatrudnienia	ECO - Europejskie Obserwatorium Klastrow
31.	Udział zatrudnienia w klastrach opartych na wiedzy ⁽¹⁾	% całkowitego zatrudnienia	ECO
32.	Liczba zgłoszeń patentowych do Europejskiego Urzędu Patentowego ⁽²⁾	Ilość/PKB PPP	Eurostat
33.	Odsetek osób wcześniej kończących naukę i szkolenia wśród osób w wieku 18-24 lata ^{*(1)}	% w danej grupie wiekowej	Eurostat
34.	Udział zatrudnienia w Klastrach Life Science (tj. sektor farmaceutyczny, biotechnologiczny oraz technologii medycznych)	% całkowitego zatrudnienia	ECO
Zdolności – system społeczny			
35.	Współczynnik obciążenia demograficznego (populacja >75 do populacji 15-64) *	%	Eurostat

36.	Śmiertelność niemowląt ^{*(1)}	%	Eurostat
37.	Lekarze ogólni i specjaliści ⁽¹⁾	Liczba/100 tys. mieszkańców	ESPON
38.	Wskaźnik aktywności zawodowej kobiet (grupa wiekowa 25-64 lata) ⁽³⁾	% w danej grupie wiekowej	Eurostat
39.	Oczekiwana długość życia w chwili urodzenia	Lata	Eurostat
Zdolności – instytucje regionalne			
40.	Udział wyborców w wyborach powszechnych	%	OECD
41.	Regionalny Wskaźnik Jakości Rządzenia	Wartość indeksu (-3 do +3)	(Charron i in., 2013, 2014, 2015)
42.	Odległość do rynków (średnia odległość do innych regionów w próbie) ^{*1)}	Odległość euklidesowa (km)	Eurostat, obliczenia własne
43.	Odległość do regionu stołecznego [*]	Odległość euklidesowa (km)	Eurostat, obliczenia własne
44.	Region wzorcowy (okres 2000-2006 i/lub 2007-2013)	0/1	Komisja Europejska
Zdolności – infrastruktura i udogodnienia w regionie			
45.	Gęstość zaludnienia ¹⁾	tys. osób/km ²	
46.	Zdolność krajobrazów do zapewnienia schronienia i bezpiecznego transportu	Wartość indeksu (100 do 550)	(Kienast i in., 2009)
47.	Korzyści związane z nierekreacyjną atrakcyjnością krajobrazu	Wartość indeksu (100 do 550)	(Kienast i in., 2009)
48.	Usługi krajobrazowe z krajobrazów o wartości turystycznej lub rekreacyjnej	Wartość indeksu (100 do 550)	(Kienast i in., 2009)
49.	Region stołeczny	0/1	Obliczenia własne
Zdolności – ekologiczne			
50.	Udział zatrudnienia w branżach o dużym zużyciu energii w całkowitym zatrudnieniu w przemyśle ^{*1)}	%	ESPON
51.	Liczba zielonych patentów ²⁾	Liczba zgłoszeń/mieszkańców	ESPON
52.	Wpływ pokrycia terenu i procesów biologicznych (np. produkcja GHS) na klimat	Wartość indeksu (100 do 550)	(Kienast i in., 2009)
53.	Odpowiednia przestrzeń życiowa i siedlisko rozrodcze dla dzikich roślin i zwierząt w celu zachowania różnorodności biologicznej i genetycznej	Wartość indeksu (100 do 550)	(Kienast i in., 2009)
54.	Rola ekosystemów w cyklach biogeochemicznych (np. równowaga CO ₂ /O ₂ , równowaga N i P itp.)	Wartość indeksu (100 do 550)	(Kienast i in., 2009)

Oznaczenia:

* zmienna o charakterze destymulacyjny (mniejsza wartość ujemna oznacza lepszą wydajność)

⁽¹⁾ zmienna przekształcona na logarytm, ⁽²⁾ zmienna przekształcona na pierwiastki kwadratowe

⁽³⁾ kwadraty przed normalizacją, aby wartość współczynnika skośności była <1

Źródło: Na podstawie: Aiginger & Firgo, 2015, s. 41–42.

Przedstawiony w tabeli 15. zestaw zmiennych odnosi się do konkurencyjności regionów w kontekście 229 regionów NUTS 2 wśród 16 krajów Unii Europejskiej, stąd niektóre odniesienia do gospodarki kraju miały swoje uzasadnienie, co nie ma wpływu na zróżnicowanie wyników w przypadku analizy regionów z tego samego państwa. Łącznie przyporządkowano 12 wskaźników dotyczących wyników oraz 42 dotyczących

konkurencyjności nakładów. W odróżnieniu od powszechnych indeksów konkurencyjności podejście zaproponowane przez Aiginger K. oraz Firgo M. opiera się na odmiennej koncepcji, w której uwzględnia rezultaty oraz obszar ekologiczny. Jak podkreślają autorzy, „RCI kładzie duży nacisk na efektywność rynku pracy i integrację społeczną, ale nie obejmuje wskaźników ekologicznych”, co często ma miejsce z uwagi na ograniczoną dostępność danych. We wskaźniku NPO zniwelowano ten efekt. Cechą wyróżniającą proponowany wskaźnik spośród powszechnych podejść jest koncentracja na celach, które „wykraczają poza wskaźnik PKB” (informację o „wielkości gospodarki”), i które obejmują m. in. wysokie dochody, niskie bezrobocie oraz zrównoważone środowisko (Aiginger & Firgo, 2015, s. 32). Wyniki przeprowadzonych analiz pozwalają ocenić regiony z Europy wschodniej, jako te posiadające wysokie wyniki w wymiarze społecznym i niskie w wymiarze ekologicznym, w porównaniu do regionów należących do Europy południowej, gdzie te wyniki są stosunkowo wyższe dla wymiaru ekologicznego, i odpowiednio niższe dla społecznego.

Badań w obszarze zrównoważonej konkurencyjności regionów podjęła się również Dziembala M. (2018) analizując regiony krajów Grupy Wyszehradzkiej. Analizie poddano 35 regionów, klasyfikowanych na poziomie NUTS-2, przyjmując na wejściu 27 zmiennych charakteryzujących 3 wymiary – gospodarczy, społeczny i środowiskowy (por. Tabela 16). W wyniku selekcji danych do analizy przejęto ostatecznie 19 zmiennych, które w ramach baz danych Eurostat oraz OECD były dostępne dla badanego okresu dla wszystkich 35 regionów. Wykaz zmiennych przyjętych do badania przedstawiono w tabeli 16. Do analizy regionów pod względem poziomu zrównoważonej konkurencyjności zastosowano metodę Hellwiga, która posłużyła do opracowania taksonomicznej miary zrównoważonej konkurencyjności. Otrzymane wyniki umożliwiły pogrupowanie regionów względem trzech klas intensywności, w których najwięcej regionów scharakteryzował średni poziom zrównoważonej konkurencyjności (27 regionów). Interesującym jest fakt, że w tej grupie regionów znalazły się zarówno regiony o wysokim poziomie rozwoju gospodarczego (wskaźnik PKB per capita), jak również o bardzo niskich wartościach PKB per capita, co tylko potwierdza, jak ważne dla budowanej pozycji konkurencyjnej i dla rozwoju regionu w sposób zrównoważony są pozaekonomiczne czynniki.

Tabela 16. Lista zmiennych przyjętych do badań nad zrównoważoną konkurencyjnością wg Dziembala M. (2018)

Lp.	Nazwa zmiennej	Jednostka
1.	Całkowite wewnętrzne nakłady na B+R (GERD)	euro/mieszkańca
2.	Zgłoszenia patentowe PCT na milion mieszkańców	średnia z lat 2009-2011
3.	Lekarze na 100 tysięcy mieszkańców	wartość
4.	Liczba dostępnych łóżek w szpitalach na 100 tysięcy mieszkańców	wartość
5.	Wskaźniki zatrudnienia młodzieży niekształcącej się i nieszkolącej, od najwyższego poziomu wykształcenia (liceum, policealne i wyższe, poziomy 3-8)	%
6.	Ludność w wieku 30-34 lata z wykształceniem wyższym (poziomy 5-8)	%
7.	Rozmieszczenie uczniów i studentów kształcących się na kierunkach ogólnokształcących i zawodowych (liceum ogólnokształcące)	%
8.	Wskaźniki uczestnictwa wybranych grup wiekowych w kształceniu na poziomie regionalnym 4 lata	%
9.	Dochód do dyspozycji gospodarstw domowych, euro/mieszkańca	euro/mieszkańca
10.	Bezrobocie długotrwałe (powyżej 12 miesięcy) w bezrobotnych ogółem	%
11.	Wskaźnik zatrudnienia 20-64 lata jako odsetek zatrudnienia ogółem	%
12.	Liczba pokoi na osobę w gospodarstwach domowych	wartość
13.	Standaryzowany współczynnik umieralności na 1000 mieszkańców	wartość
14.	Zanieczyszczenia powietrza, poziom PM _{2,5}	mikrogramy na m ³
15.	Wskaźnik zabójstw na 100 tys. mieszkańców	%
16.	Frekwencja wyborcza w wyborach powszechnych	%
17.	Udział gospodarstw domowych z szerokopasmowym dostępem do Internetu	%
18.	Samoocena zadowolenia z życia	wskaźnik
19.	Postrzeżenie korupcji	%

Źródło: Na podstawie: Dziembala, 2018.

Przeprowadzony przegląd literatury prowadzi do wniosku, że badanie zrównoważonej konkurencyjności dotychczas obejmowało poziom krajów, traktowanych jako regiony w szerszej perspektywie terytorialnej, bądź sprowadzało się do prób definiowania wskaźników na poziomie regionów (lub innych obszarów terytorialnych) w granicach danego państwa – intuicyjnie sprowadzając ogólne wskaźniki do poziomu regionalnego. Zasadniczym problemem jest dobór zmiennych charakteryzujących obie perspektywy pozwalając na ocenę poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionu, tak aby różnicować ją względem obu pojęć. Brakuje powszechnie uznanych rozwiązań, które w sposób uniwersalny opisywałyby zarówno zjawisko konkurencyjności, jak również zrównoważonego rozwoju (każdego z osobna, jak i obu łącznie) jednostki na każdym poziomie administracyjnym, a szczególnie regionu. Charakter zjawisk społeczno-ekonomicznych zmusza do korzystania z różnych mierników, jakie możliwie dokładnie charakteryzują jego istotne cechy, co nie jest bez znaczenia dla wiarygodności prowadzonych badań i otrzymanych wyników (Szymła, 2005, s. 105–106). Zadanie to staje się o tyle

skomplikowane, że każdy region posiada swoją specyfikę, dlatego też stosowanie tej samej listy zmiennych wiąże się z ryzykiem pominięcia pewnych cech, jakie dla danego regionu/kraju mogą mieć istotne znaczenie, jednak w ogólnej ocenie wykazują niewielką istotność. To co dla większości może nie mieć żadnego znaczenia, dla tej konkretnej jednostki stanie się ważnym punktem i wyróżnikiem względem pozostałych jednostek, na drodze do wysokiej pozycji zrównoważonej konkurencyjności.

Ze względu na powyższe uzasadnionym jest podjęcie krytycznej refleksji nad słusnością przyjęcia uwzględnianych dotychczas wskaźników oceny zjawiska zrównoważonej konkurencyjności regionów w kontekście Polski, propozycji ich odpowiedników bądź sprowadzenia wskaźników dostępnych na poziomie państwa do poziomu regionu funkcjonującego w granicach danego kraju. Z uwagi na stosunkowo marginalną obecność badań w obszarze zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce, analizie poddawane są również wskaźniki przyjmowane do oceny poziomu zjawiska także na poziomie kraju (w tym innych państw), albo każdego ze zjawisk z osobna.

4.3. Zmienne charakteryzujące zrównoważoną konkurencyjność regionu

Przegląd literatury w kontekście nowej koncepcji rozwoju dowodzi, że zrównoważona konkurencyjność w dużym stopniu bazuje na założeniach związanych z ideą zrównoważonego rozwoju, które przyczyniają się do osiągnięcia pozycji konkurencyjnej jednostki. W myśl tej zasady, aby region mógł być konkurencyjny w sposób zrównoważony musi realizować cele, które w swoim podstawowym charakterze uwzględniają działania w obszarze gospodarczym, społecznym i środowiskowym.

W obszarze gospodarczym analizy prowadzą do uzyskania odpowiedzi na pytania, na jakim poziomie gospodarczym znajduje się gospodarka regionu, czy posiada w tym względzie potencjał rozwojowy, jak wyglądają kwestie dotyczące rynku pracy w kontekście zatrudnienia, kapitału ludzkiego (przede wszystkim zasoby ludzkie w obszarze techniki i nauki), działalności badawczo-rozwojowej i innowacji, a także kontekstu dostępności regionu pod względem komunikacyjnym. W kontekście gospodarczym zwraca się również uwagę na realizowane zrównoważone wzorce produkcji.

W obszarze społecznym zrównoważona konkurencyjność opiera się na informacjach dotyczących zmian demograficznych, dostępu do edukacji, służby zdrowia, rynku pracy, a także aspektów związanych z zagrożeniem ubóstwem lub wykluczeniem społecznym. W tym miejscu kieruje się uwagę na zrównoważone wzorce konsumpcji.

Środowiskowy charakter zrównoważonej konkurencyjności definiują aktywności związane z wykorzystaniem energii (w tym odnawialnych źródeł energii), emisji gazów cieplarnianych, jak np. obecności zakładów uciążliwych dla czystości powietrza, wodochłonność przemysłu, a także gospodarowanie odpadami czy zagadnienia bioróżnorodności (np. powierzchnia obszarów chronionych).

Analizując zjawisko zrównoważonej konkurencyjności regionów nie można pominąć jeszcze jednego obszaru, który wyróżnia się w ramach idei zrównoważonego rozwoju w jej szerszym kontekście, tj. obszaru instytucjonalno-politycznego, który obejmuje aspekty dobrego zarządzania i budowania partnerstw na rzecz wspólnych działań. W ogólnodostępnych bazach danych, jak zestawienia Głównego Urzędu Statystycznego (w tym Bank Danych Lokalnych, Strateg, roczniki statystyczne), Eurostacie, OECD, Banku Światowym czy innych instytucjach, zbieranych jest wiele różnorodnych wskaźników, które można byłoby wykorzystać w celu monitorowania poziomu konkurencyjności oraz zrównoważonego rozwoju w kontekście gospodarek krajów. Niestety, nie zawsze są one dostępne na poziomie regionów (tj. poziomie administracyjnym niższym niż państwo), a jeśli już są, to przyjęcie ich wszystkich za zmienne doprowadziłoby do nieczytelnych i trudnych do zinterpretowania wyników. Dobór zmiennych należy więc oprzeć nie tyle o kryteria merytoryczne, co przede wszystkim ich uniwersalność, porównywalność, zmienność czy istotność względem zakładanego celu podejmowanych analiz. Uniwersalność gwarantuje powszechną akceptację znaczenia danej zmiennej, zaś porównywalność jest związana z wyrażaniem danego zjawiska w postaci wskaźników natężenia, co pozwala na zniwelowanie wpływu na wynik analiz zaludnienia czy powierzchni danego obszaru. Zmienność zapewnia zróżnicowanie informacji o badanych obiektach a istotność pozwala wziąć pod uwagę jedynie te zmienne, które przekażą użyteczne informacje (Perło, 2014, s. 65–66).

Charakter opisywanych zjawisk nakazuje wyróżnić poza miernikami mierzalnymi w jednostkach fizycznych (np. zatrudnienie, liczba bezrobotnych, liczba podmiotów gospodarczych) czy jako wielkości pieniężne (wartości inwestycji, wynagrodzeń), również takie, które nie są wyceniane jak np. poziom hałasu, odległości, oraz mierniki niemierzalne - obiektywne (identyfikowalne w sposób jednoznaczny) i na podstawie subiektywnych odczuć (np. walory krajobrazowe).

W kwestii formalnej wśród kryteriów doboru zmiennych diagnostycznych wyróżnia się kryteria merytoryczne, formalne oraz statystyczne (Strahl, 2006, s. 33). Punktem wyjścia powinna stać się zawsze ocena merytoryczna zmiennych. Jak podkreśla Walesiak M. (1993, s. 37), metody formalne czy statystyczne są uzupełnieniem dla podejścia merytorycznego,

szczególnie gdy wiedza na temat danego zjawiska nie pozwala na wybór zmiennych lub jest ich zbyt dużo. Do metod merytorycznych należą przede wszystkim metoda delficka, badania ankietowe czy analiza opinii ekspertów. Wśród kryteriów formalnych wyróżnia się własności zmiennych, które określają je jako zmienne mierzalne, kompletne dla wszystkich obiektów i okresów badania, a także zapewniające porównywalność obiektów w czasie i przestrzeni. Z kolei statystyczne kryteria doboru zmiennych bazują na dużej zmienności, reprezentatywności dla zmiennych, które zostały wyeliminowane z badania, nie są wzajemnie skorelowane, lecz silnie korelują ze zmienną objaśnianą (Strahl, 2006, s. 33).

Zestaw zmiennych przyjętych do badania w niniejszej dysertacji został opracowany w taki sposób, aby jak najdokładniej odzwierciedlić zjawisko zrównoważonej konkurencyjności na poziomie regionów. Przyjęte do badania czynniki obejmują aspekty funkcjonowania regionu, które mają wpływ na ocenę potencjału konkurencyjności na danym obszarze. Skierowanie uwagi na obszar społeczny i środowiskowy pozwala również na zgłębienie istoty budowania konkurencyjności w sposób zrównoważony, zapewniając tym samym atrakcyjność obszaru i jego trwały rozwój. Przy wyborze zmiennych kierowano się również ich dostępnością, dlatego wszystkie wybrane wskaźniki określają każde z badanych województw w okresie między 2012 a 2021 rokiem i pochodzą z Banku Danych Lokalnych (BDL) Głównego Urzędu Statystycznego (GUS). Zmienne wraz z przyporządkowaniem ich do poszczególnych obszarów przedstawiono w tabeli 17. Ponadto, na potrzeby zastosowanej metodyki badawczej określono również ich charakter pod względem wpływu na zagregowany wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności tj. stymulanty (zmienne, których wysokie wartości wpływają korzystnie na kryterium ogólne) i destymulanty (zmienne, których niskie wartości pozytywnie wpływają na kryterium ogólne).

Tabela 17. Przyjęte do badania zmienne charakteryzujące zrównoważoną konkurencyjność regionu wraz z opisem charakteru zmiennej

Lp.	Obszar	Nazwa zmiennej	Jednostka	Charakter zmiennej
1.	GOSP - 1	Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca	zł/mieszkańca	stymulanta
2.	GOSP - 2	Odsetek bezrobotnych zarejestrowanych wg poziomu wykształcenia, wyższe	%	destymulanta
3.	GOSP - 3	Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB	%	stymulanta
4.	GOSP - 4	Środki z budżetu państwa lub inne przekazane jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE w przeliczeniu na 1000 mieszkańców	zł/ 1 000 mieszkańców	stymulanta

5.	GOSP - 5	Nakłady wewnętrzne na działalność B+R ogółem w relacji do PKB (w cenach bieżących)	%	stymulanta
6.	GOSP-6	Liczba nowo zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej w sektorze prywatnym w przeliczeniu na 1 000 osób w wieku produkcyjnym	na 1 000 osób w wieku produkcyjnym	stymulanta
7.	GOSP-7	Absolwenci studiów na poziomie magisterskim na 1 000 osób w wieku produkcyjnym	na 1 000 osób w wieku produkcyjnym	stymulanta
8.	SPOŁ -1	Przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym	zł/osobę	stymulanta
9.	SPOŁ -2	Migracje na pobyt stały międzywojewódzkie - saldo migracji	os/100 km ²	stymulanta
10.	SPOŁ -3	Lekarze pracujący wg podstawowego miejsca pracy na 10 tys. ludności	os/10 tys. ludności	stymulanta
11.	SPOŁ -4	Liczba ludności na łóżko w szpitalach (ogółem)	osoba/łożko	destymulanta
12.	SPOŁ -5	Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności	os/10 tys. ludności	destymulanta
13.	SPOŁ-6	Przyrost naturalny na 1000 ludności	na 1 000 ludności	stymulanta
14.	ŚROD - 1	Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca ogółem	kg/mieszkańca	destymulanta
15.	ŚROD - 2	Udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem	%	stymulanta
16.	ŚROD - 3	Grunty zdewastowane i zdegradowane wymagające rekultywacji - udział w powierzchni ogółem	%	destymulanta
17.	ŚROD - 4	Emisja zanieczyszczeń gazowych ogółem na km ² [t] (z zakładów szczególnie uciążliwych)	t/km ²	destymulanta
18.	ŚROD - 5	Zużycie energii elektrycznej w gospodarstwach domowych w ciągu roku na 1 mieszkańca	kWh na mieszkańca	destymulanta
19.	ŚROD - 6	Ludność korzystająca z oczyszczalni ścieków w % ogólnej liczby ludności	%	stymulanta
20.	ŚROD - 7	Udział użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej w powierzchni gospodarstw rolnych ogółem	%	destymulanta

Źródło: Opracowanie własne.

Zaproponowany zestaw zmiennych jest wyrażony w jednostkach względnych, dzięki temu uniezależnia się od powierzchni i liczby ludności regionów, wskazując w sposób relatywny na strukturę lub natężenie danego zjawiska. Charakterystyka zmiennych w kontekście zastosowanej metodyki została przedstawiona w rozdziale 5.

Rozdział V: Zrównoważona konkurencyjność regionów w świetle badań własnych

5.1. Metodyka badania

Przedmiotem badań w niniejszej dysertacji jest zrównoważona konkurencyjność regionów na przykładzie województw w Polsce. Przeprowadzony przegląd literatury pozwolił potwierdzić, że nie jest to zjawisko proste, jednowymiarowe, a ten charakter warunkuje konieczność korzystania z narzędzi umożliwiających przeprowadzenie wielowymiarowej analizy. Najczęściej wykorzystywanymi metodami w badaniach empirycznych na poziomie regionów są metody ilościowe. Ich zaletą jest precyzyjna analiza, która pozwala na szczegółowe zdiagnozowanie zjawisk społeczno-gospodarczych, które z reguły charakteryzuje wiele różnorodnych czynników. Zastosowanie procedury wielowymiarowej analizy porównawczej umożliwia porównanie obiektów w czasie i przestrzeni. Wielowymiarowa analiza porównawcza (WAP) znajduje swoje zastosowanie w wielu dyscyplinach naukowych, gdzie analizie poddawane są tzw. zjawiska złożone tzn. takie, które charakteryzuje więcej niż jedna zmienna (Grabiński, 1984; Kuciński, 2009).

Wśród metod wykorzystywanych do pomiaru poziomu danego zjawiska wyróżnia się metody porządkowania liniowego, które wykorzystują syntetyczny miernik zjawiska i pozwalają na uszeregowanie obiektów według określonego kryterium (Strahl, 2006, s. 27–28). Metody porządkowania liniowego pozwalają na ocenę poziomu wielowymiarowego zjawiska za pomocą otrzymywanej wartości na bazie zagregowanego wskaźnika, który uwzględnia wybrane do badania obszary. Pomimo swoich niedoskonałości to bardzo powszechne narzędzie umożliwiające analizę porównawczą i ukazujące syntetyczny obraz zjawiska i jego składowych. Wśród wspomnianych ograniczeń pojawiają się brak możliwości bezpośredniej interpretacji wyników otrzymanych przy wykorzystaniu tej metody, uproszczenie wniosków czy konieczność pominięcia przy mierzeniu danych jakościowych, które odnoszą się do niemierzalnych aspektów danego zjawiska, co ma szczególne znaczenie przy zjawiskach konkurencyjności czy zrównoważonego rozwoju regionów (Strahl, 2006, s. 160).

Celem porządkowania liniowego jest ustalenie kolejności obiektów poddanych analizie. Jak zostało zaznaczone, podstawą porządkowania jest oszacowanie wartości zmiennej syntetycznej in. agregatowej, która z kolei ma charakter zmiennej ukrytej, ponieważ nie jest ona bezpośrednio obserwowana. Powstałe przy wykorzystaniu tej metody miary agregatowe wykorzystują zasady normalizacji, ważenia i agregacji zmiennych. Wyróżnia się (A) miary

wzorcowe, czyli takie, które podają dystans względem wzorcowego obiektu i w ten sposób określają jego pozycję rankingową, oraz (B) miary bezwzorcowe, w których pozycje obiektów określane są przy pomocy uśrednionych znormalizowanych wartości czynników (Strahl, 2006, s. 161).

W niniejszej pracy zastosowano podejście wielowymiarowej analizy porównawczej z wykorzystaniem syntetycznego miernika rozwoju celem porządkowania liniowego badanych jednostek względem poziomu zrównoważonej konkurencyjności. Metoda porządkowania liniowego jest powszechnie stosowana w analizach regionalnych do weryfikacji poziomu rozwoju regionów (Bożek i in., 2021, 2022; Klóska i in., 2020), do oceny poziomu innowacyjności regionów (Czaplewski & Klóska, 2020; Golejewska, 2013; Klóska, 2015), konkurencyjności regionów (Judrupa & Šenfelde, 2008), tzw. „zielonej” konkurencyjności regionów (Kasztelan, 2020), aspektów związanych z jakością życia tj. oceny zróżnicowania województw pod względem ochrony zdrowia (Bem i in., 2016) czy kwestii gospodarki odpadami w ujęciu przestrzennym (Kukuła & Luty, 2018). Nie ulega więc wątpliwości, że metoda porządkowania liniowego jest jedną z najczęściej stosowanych na początkowych etapach badań. To co jest siłą tejże metody (jedna miara, według której porządkowane są zmienne, intuicyjność i powszechność) jest równocześnie jej słabością (por. Dutkowski, 2002, s. 116–118). Mając świadomość argumentów przemawiających za i przeciw tej metodzie, autorka postanowiła ją zastosować przede wszystkim ze względu na możliwość sprowadzenia wszystkich cech do jednej wartości, powszechność zastosowania szczególnie dla wstępnych etapów badań, jak relatywną łatwość w analizie i interpretacji wyników, co niewątpliwie przekłada się na dalsze możliwości implikacyjne wyników niniejszej pracy. Co więcej, dla wyeliminowania słabości płynących z generowania rankingów, w analizach po agregacji danych dokonano ich przekształcenia w wartości relatywne, co pozwoliło zniwelować różnice dotyczące powierzchni województw czy zaludnienia. Ponadto, jak ukazują badania Kukuły K. i Luty L. (2018) wartości cechy syntetycznej wyznaczone metodą unitaryzacji zerowanej (podjętą w niniejszej pracy) są najdokładniejsze spośród dostępnych metod porządkowania liniowego w ramach wielowymiarowej analizy porównawczej.

Jako syntetyczny miernik rozwoju (SMR) zastosowano znaną i metodycznie zbieżną między innymi z powszechnie wykorzystywanym w nomenklaturze unijnej Sumarycznym Indeksom Innowacyjności (European Innovation Scoreboard), pomnożoną przez sto średnią arytmetyczną ze zmiennych diagnostycznych sprowadzonych do porównywalności poprzez

unitaryzację zerowaną, co matematycznie wyraża wzór:

$$W_i = 100 \frac{\sum_{j=1}^k z_{ij}}{k} \quad (1)$$

gdzie:

W_i – względny współczynnik rozwoju,

k – liczba zmiennych branych pod uwagę w badaniu

z_{ij} – znormalizowana wartość j -tej cechy w i -tym województwie,

przy czym dla stymulant algorytm jest następujący:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \min(x_{ij})}{R_j} \quad (2)$$

a dla destymulant:

$$z_{ij} = \frac{\max(x_{ij}) - x_{ij}}{R_j} \quad (3)$$

x_{ij} – rzeczywista wartość j -tej cechy w i -tym województwie w danym roku,

$\min\{x_{ij}\}$ – najmniejsza wartość j -tej cechy w danym roku,

$\max\{x_{ij}\}$ – największa wartość j -tej cechy w danym roku,

R_j – rozstęp j -tej cechy w danym roku, czyli różnica między największą a najmniejszą wartością j -tej cech w danym roku.

Wartości miary agregatywnej (SMR) wyznaczone są za pomocą wzoru (1) i mogą oscylować w granicach od 0 do 100, gdzie wyższa wartość oznacza lepsze miejsce w rankingu.

U podstaw wielowymiarowej analizy porównawczej (Grabiński, 1984; Walesiak, 1993), której celem jest uporządkowanie analizowanych obiektów od „najlepszego” do „najgorszego”, leży konieczność określenia charakteru przyjętych do badania cech. Na wstępie należy określić stymulanty (zmiennie, których wysokie wartości wpływają korzystnie na kryterium ogólne) i destymulanty (zmiennie, których niskie wartości mają pozytywny wpływ na kryterium ogólne). W tym celu można zastosować różne metody formalno-statystyczne, i podejście do tego odgrywa decydującą rolę, jednak tą najbardziej powszechną jest określenie ich charakteru pod względem merytorycznym, co oznacza, że definicja i znaczenie rozpatrywanej cechy przesądza zwykle o jej wpływie na kryterium ogólne (Grabiński i in., 1983, s. 133; Klóska, 2015, s. 130). Niezależnie od zastosowanych w dalszej kolejności metod taksonomicznych, dla wyników badania, decydujące znaczenie ma właśnie ostateczna lista zmiennych diagnostycznych, a zatem powinna ona zostać uznana za najlepiej reprezentujące

dane zagadnienie. Co do zasady lista ta jest wynikiem wypracowanego konsensusu między ambicjami badacza kierującego uwagę na jak najlepszy zakres merytorycznego opisu a ograniczoną dostępnością kompletnych i równocześnie wiarygodnych oraz porównywalnych danych statystycznych. Przyjmuje się, że cechy diagnostyczne nie powinny powielać informacji dostarczanych przez inne, a nadrzędną wartość stanowi dogłębne rozpoznanie opisywanego zjawiska, w tym dotychczasowe osiągnięcia, przemyślenia własne, wzbogacone o opinie ekspertów, jak również intuicję i zdrowy rozsądek. Pogodzenie tych opinii, a tym samym dobór i wybór zmiennych diagnostycznych nie są prostym zadaniem. Zaproponowany zestaw charakterystyk powinien spełniać kilka kryteriów. Przede wszystkim, aby uniezależnić się od powierzchni i liczby ludności regionów, zmienne powinny być wyrażone w jednostkach względnych, a nie bezwzględnych. Utworzone w ten sposób wielkości wskazują w sposób relatywny strukturę lub natężenie danego zjawiska, co uwiarygodnia prowadzone analizy. Z uwagi na to, że nie wypracowano ogólnie obowiązującej i powszechnie akceptowanej procedury wyboru zmiennych, nie ma jednoznacznej odpowiedzi na pytanie, czy bardziej odpowiednim jest kierowanie się kryterium zmienności czy korelacji, lub wprowadzeniem zróżnicowanych wag wyrażających relatywną ważność zmiennych. Z uwagi na to, każdy przypadek wymaga odrębnej oceny i podjęcia rozsądnej i przemyślanej decyzji odpowiadającej danej sytuacji. W praktyce jednak, większość badaczy przyznaje jednakowe znaczenie każdej wybranej cechy i stosuje dla nich jednakowe wagi (Sokołowski, 1985, s. 48), a dobierając zmienne kieruje się aspektami merytorycznymi (w ścisłym tego słowa znaczeniu), co ma przewagę nad doborem formalnym. Nie ulega wątpliwości, że właściwy dobór i ostateczny wybór zmiennych diagnostycznych stanowi duże wyzwanie dla każdego badacza i jest ważnym problemem merytorycznym na drodze w ramach prowadzonych analiz.

Kolejnym etapem w kierunku stosowania określonych procedur porządkowania liniowego, w ramach wielowymiarowej analizy porównawczej, jest normalizacja zmiennych. Głównym celem tej procedury jest pozbawienie mian wyników pomiaru, jak również ujednoczenie rzędów ich wielkości. Jedną z wielu znanych formuł normalizacji jest m. in. unitaryzacja zerowana, która pozwala doprowadzić różnoimienne zmienne do wzajemnej porównywalności (postulat addytywności), eliminując z obliczeń wartości ujemne (postulat dodatniości). W wyniku zastosowania unitaryzacji zerowanej wartości zmiennych diagnostycznych zawarte będą w przedziale obustronnie zamkniętym od zera do jeden. To właśnie ta formuła zostanie wykorzystana na potrzeby niniejszej pracy.

Badaniem objęto wszystkie województwa w Polsce (tj. regiony na poziomie NUTS 2) w latach 2012-2021. Dobór zmiennych odbywał się przede wszystkim na podstawie oceny merytorycznej mierników, ich związku z badanym zagadnieniem, jak również dostępnością danych w analizowanym okresie. Natomiast przy wyborze zmiennych sugerowano się również wynikami przeglądu literatury dotychczasowych badań w obszarze zrównoważonej konkurencyjności regionów (lub na wyższym poziomie administracyjnym sprowadzając je do poziomu regionalnego).

5.2. Porządkowanie liniowe województw ze względu na poziom zrównoważonej konkurencyjności regionów wraz z oceną wyników

Celem prowadzonych analiz była ocena poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce względem pozostałych jednostek na tym samym obszarze. Opracowując syntetyczny wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności wykorzystana została metodyka badawcza opisana w podrozdziale 5.1 oraz zmienne przywołane w rozdziale 4.3. Zastosowanie podejścia syntetycznego miernika rozwoju (SMR) pozwala na uszeregowanie analizowanych regionów pod względem jednej zagregowanej miary charakteryzującej tzw. zrównoważoną konkurencyjność, a tym samym ustalenie rankingu województw od „najlepszych” do „najgorszych” pod tym względem. Wartości wskaźnika oscylują w granicach 0 do 100, gdzie im wyższa wartość tym lepsze miejsce rankingowe. W celu porządkowania województw w Polsce pod względem zrównoważonej konkurencyjności wykorzystano 20 zmiennych diagnostycznych, które zostały przyporządkowane do zjawiska na podstawie ich definicji oraz znaczenia w ramach 3 wymiarów: gospodarczego, społecznego oraz środowiskowego (por. Tabela 17). Poszczególne cechy są nośnikami różnych informacji o opisywanym zagadnieniu, które w łącznej ocenie nie budzą zastrzeżeń. Zmiennym przypisano te same znaczenie, co jest powszechną praktyką większości badaczy, dlatego przydziela się im jednakowe wagi. Wśród cech wyróżnia się 12 stymulant, tj. zmiennych, których z punktu widzenia analizowanego zjawiska wysokie wartości są pożądane oraz 8 destymulant, dla których w tej perspektywie korzystne są niskie wartości.

Wśród zmiennych charakteryzujących obszar gospodarczy wybrano cechy opisujące najważniejsze aspekty mające wpływ na konkurencyjność regionu tj. miary dobrobytu wyrażonej przez PKB per capita, (odnoszące się do poziomu innowacyjności) wielkości nakładów na działalność innowacyjną, ilość środków pochodzących z budżetu państwa lub UE, wielkość nakładów na działalność badawczo-rozwojową, jak również nowopowstające podmioty gospodarcze (przedsiębiorczość w regionie) czy absolwenci studiów magisterskich

(potencjał rozwojowy) oraz bezrobotni wśród osób z wyższym wykształceniem (jedyna zmienna destymulująca). Z kolei obszar społeczny i środowiskowy kierują uwagę na zrównoważony charakter konkurencyjności regionu. W ramach obszaru społecznego uwzględniono takie czynniki jak przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym oraz liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej (zasobność mieszkańców), migracje na pobyt stały międzywojewódzkie (charakteryzujące atrakcyjność regionu względem pozostałych), dostępność lekarzy, a także łóżek szpitalnych (opisujące dostępność służby zdrowia), oraz cechy informujące o przyroście naturalnym (potencjał demograficzny). Koncentrując się na wymiarze środowiskowym należy zwrócić uwagę, że jest on najmniej stymulujący wartość zagregowanego miernika zrównoważonej konkurencyjności. Dostępność danych dotyczących tego obszaru na poziomie regionalnym jest niezwykle ograniczona, stąd wybór najbardziej odpowiednich cech charakterystycznych dla zrównoważonej konkurencyjności regionu był mocno utrudniony. Mimo to, wymiar środowiskowy charakteryzuje 7 cech, wśród których znalazły się te, na które region, zdaniem autorki, może mieć największy wpływ, i są to cechy opisujące aspekt gospodarowania odpadami komunalnymi i oczyszczania ścieków, udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej oraz zużycie energii w gospodarstwach domowych, a także udziały gruntów zdewastowanych i zdegradowanych czy użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej.

Wśród przyjętych do badania zmiennych nie wszystkie zachowały w badanym okresie swój charakter. Przykładowo odsetek bezrobotnych zarejestrowanych z wyższym wykształceniem pomimo założeń o pożądanym spadku wartości - systematycznie rósł. Z kolei stosunek nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach względem PKB w jednych województwach wzrastał, w innych malał. Bardzo duże zróżnicowanie wśród badanych obiektów obserwowane było również w kontekście wielkości środków z budżetu państwa i innych projektów w przeliczeniu na 1000 mieszkańców – w 2021 roku to różnica rzędu 9 tysięcy złotych między minimalną a maksymalną wartością. Zmienna sugerująca potencjał rozwojowy – absolwenci studiów na poziomie magisterskim na 1000 osób w wieku produkcyjnym systematycznie z roku na rok malała. W obszarze społecznym i środowiskowym również znalazły się zmienne, które nie ukazywały pożądaných zmian w czasie, jak np. rosnąca liczba osób na jedno łóżko w szpitalach, czy z drobnymi wyjątkami coraz większa ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Nie ulega jednak wątpliwości, że każda z przyjętych zmiennych niesie za sobą istotną z perspektywy analizowanego zjawiska informację zwrotną.

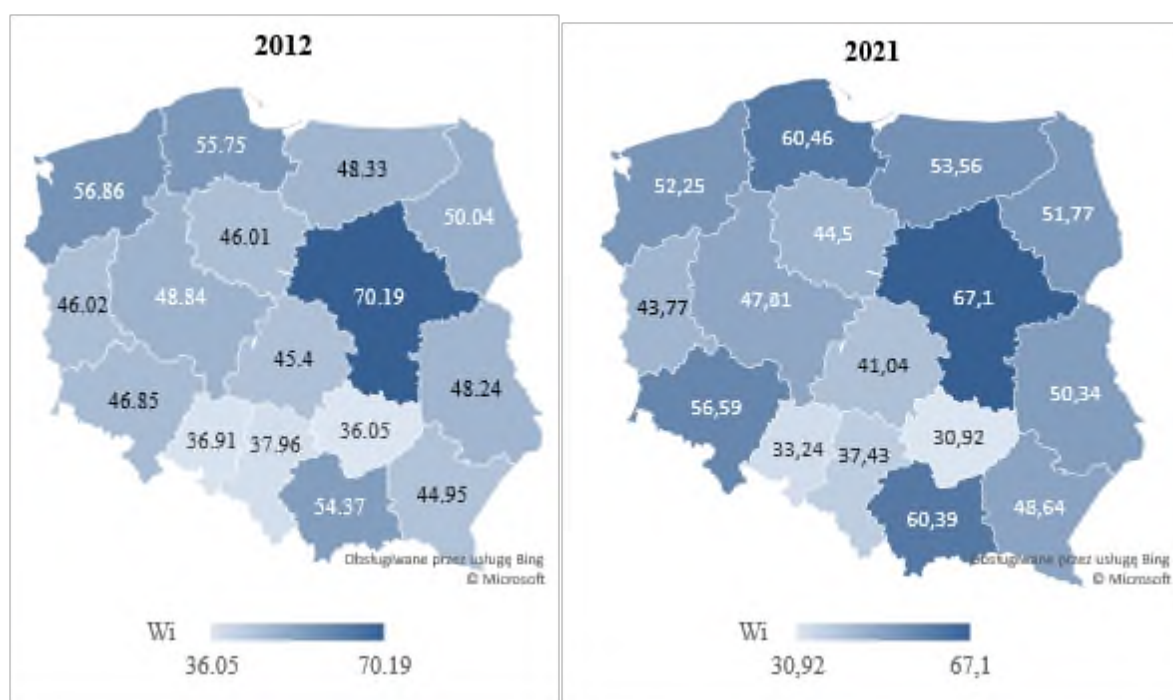
Otrzymane wyniki analiz zostały zaprezentowane w tabeli 18. Należy nadmienić, że ujęte w zestawieniu wartości są ze sobą porównywalne z uwagi na zastosowanie jednakowej procedury i skonstruowanego w ten sposób syntetycznego miernika o jednakowym zestawie zmiennych, w każdym z badanych lat. Z kolei na schemacie 19. zaprezentowano wartości wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności województw dla roku 2012 oraz 2021 w ujęciu przestrzennym. Intensywność koloru sygnalizuje jego wartość na tle pozostałych - im bardziej intensywny kolor tym wartość wskaźnika jest wyższa. Prezentacja graficzna pozwala zauważyć, że województwa według poziomu zrównoważonej konkurencyjności za rok 2021, pomimo stosunkowo niższych wartości wskaźnika, są mniej zróżnicowane pod tym względem niż na początku okresu badawczego.

Tabela 18. Wartość wskaźnika W_i dla zrównoważonej konkurencyjności województw w Polsce w latach 2012-2021

Województwo	Rok	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Dolnośląskie		46,85	54,47	51,65	53,81	53,78	52,68	52,83	54,85	54,24	56,59
Kujawsko-pomorskie		46,01	47,70	47,39	49,31	47,65	46,46	47,91	47,66	47,44	44,50
Lubelskie		48,24	46,26	45,70	45,58	47,99	47,72	48,47	48,89	51,62	50,34
Lubuskie		46,02	43,35	42,25	44,67	46,85	48,55	46,56	44,92	45,14	43,77
Łódzkie		45,40	41,16	41,55	37,71	39,07	44,03	41,68	42,43	40,81	41,04
Małopolskie		54,37	51,09	50,07	56,41	56,24	53,32	56,30	58,47	57,58	60,39
Mazowieckie		70,19	68,78	67,93	60,64	67,10	65,53	66,52	66,58	65,24	67,10
Opolskie		36,91	37,81	37,29	37,27	37,30	35,79	36,58	35,07	30,89	33,24
Podkarpackie		44,95	44,82	49,45	50,46	49,79	48,28	44,12	47,44	49,13	48,64
Podlaskie		50,04	49,67	48,89	49,64	48,45	48,65	50,80	51,89	51,43	51,77
Pomorskie		55,75	54,34	56,54	60,00	60,21	59,56	61,20	61,11	59,37	60,46
Śląskie		37,96	36,25	35,47	38,58	37,04	36,81	35,87	37,78	36,96	37,43
Świętokrzyskie		36,05	35,40	32,03	34,29	32,35	33,79	30,80	27,72	31,51	30,92
Warmińsko-mazurskie		48,33	47,82	47,54	48,57	45,70	46,16	44,94	47,11	51,28	53,56
Wielkopolskie		48,84	44,53	45,61	46,95	45,74	46,56	47,59	46,33	45,24	47,81
Zachodniopomorskie		56,86	55,82	53,21	56,04	54,42	52,62	55,66	55,54	53,80	52,25

Źródło: Opracowanie własne.

Schemat 19. Wartość wskaźnika W_i dla zrównoważonej konkurencyjności województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym

Źródło: Opracowanie własne.

Szczegółowa analiza informacji ujętych w tabeli 16. oraz schemacie 19. pozwala wyciągnąć następujące wnioski:

- Wśród województw, które w badanym okresie zawsze wykazywały wyższą wartość wskaźnika niż średnia wartości dla wszystkich regionów znajdują się w latach 2012-2021 województwa małopolskie, mazowieckie, podlaskie, pomorskie oraz zachodniopomorskie. Natomiast od 2013 roku do grupy województw wykazujących się wyższym niż przeciętny wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności dołączyło również województwo dolnośląskie. W całym badanym okresie sporadycznie wyższymi niż przeciętne wynikami charakteryzowały się również pozostałe województwa, jednak ich obecność wśród województw z wyższymi wynikami nie była stosunkowo długa.

- W zestawieniu znajdują się także takie województwa, które w żadnym z badanych lat nie wykazały wartości wyższych niż przeciętne, i są to województwo łódzkie, województwo śląskie oraz województwo świętokrzyskie.

- Najmniejsze różnice między minimalną a maksymalną wartością wskaźnika w badanym okresie dla każdego z województw z osobna wykazuje województwo śląskie (niewiele ponad 3 punkty procentowe), największą zaś województwo małopolskie (około 10,3 punktów procentowych). Stosunkowo dużą różnicę punktową obserwuje się również dla województwa dolnośląskiego (9,73 punktu procentowego) oraz województwa mazowieckiego (9,55 punktu procentowego).

– Największą różnicę w wartościach wskaźnika w roku 2021 w stosunku do 2012 roku wypracowały województwo dolnośląskie (ok. 9,73 punktu procentowego), najmniejszą zaś województwo zachodniopomorskie osiągając w 2021 roku wartość o 4,61 punktu procentowego mniej niż w 2012 roku. Z kolei w badanym okresie rok do roku zmiany te dla poszczególnych województw są bardzo mocno zróżnicowane. Przykładowo dla województwa mazowieckiego w roku 2015 wskaźnik osiąga wartość mniejszą w stosunku do roku 2014 o 7,29 punktu procentowego, zaś w kolejnym roku (2016) o 6,45 punktu procentowego więcej niż w 2015. Rok, w którym obserwuje się niewielką zmianę wśród wszystkich województw to rok 2017, gdzie dla większości województw wartość wskaźnika jest przeciętnie niewiele niższa niż rok wcześniej (wyjątek stanowi województwo łódzkie, dla którego obserwuje się wzrost o blisko 5 punktów procentowych tym samym zawiązując przeciętną wartość zmiany).

– Pozytywnie należy ocenić wzrost wartości miar agregatowych wśród 7 województw, którymi są: województwo dolnośląskie, lubelskie, małopolskie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie oraz warmińsko-mazurskie.

Przedstawione w tabeli 18 wartości pierwotne syntetycznego miernika rozwoju pozwoliły uporządkować województwa w Polsce ze względu na zrównoważoną konkurencyjność reprezentowaną przez zestaw przyjętych zmiennych diagnostycznych (por. Tabela 17) w latach 2012 – 2021 (por. Tabela 19).

Pozycję lidera zrównoważonej konkurencyjności w ujęciu rozpatrywanych w niniejszym badaniu cech wśród województw w Polsce w całym badanym okresie zajmuje województwo mazowieckie. Od 2014 roku drugie miejsce zajmuje niezmiennie województwo pomorskie. Z kolei od 2015 roku trzecie miejsce w rankingu pod względem zrównoważonej konkurencyjności zajmuje województwo małopolskie. Stosunkowo stabilne są także ostatnie miejsca w rankingu – pozycję 16 zajmuje województwo świętokrzyskie (z wyjątkiem roku 2020, kiedy nastąpiła zamiana miejsc z województwem opolskim).

W badanym okresie największą zmianę pozycji odnotowało województwo dolnośląskie – o 5 miejsc rankingowych (z pozycji 9 na 4), oraz województwo podkarpackie (o 4 pozycje rankingowe) z pozycji 13 na 9 (por. tabela 18). Największy spadek pozycji województw ze względu na zrównoważoną konkurencyjność (4 miejsca) odnotowały województwo wielkopolskie oraz zachodniopomorskie (odpowiednio z 6 na 10 i z 2 na 6). W 2021 roku w stosunku do 2012 roku swoje pozycje utrzymało 6 województw – mazowieckie (1), lubelskie (8), kujawsko-pomorskie (11), śląskie (14), opolskie (15), oraz świętokrzyskie (16). Należy jednak zaznaczyć, że województwa te zmieniały nieznacznie swoje pozycje rankingowe w okresie pomiędzy 2012 a 2021 rokiem (por. Tabela 20).

Tabela 19. Miejsca rankingowe województw w Polsce w latach 2012-2021 pod względem zrównoważonej konkurencyjności

Województwo	Wartość wskaźnika W_i dla zrównoważonej konkurencyjności w roku									
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Dolnośląskie	9	3	4	5	5	4	5	5	4	4
Kujawsko-pomorskie	11	8	9	8	9	11	8	8	10	11
Lubelskie	8	9	10	11	8	9	7	7	6	8
Lubuskie	10	12	12	12	10	7	10	12	12	12
Łódzkie	12	13	13	14	13	13	13	13	13	13
Małopolskie	4	5	5	3	3	3	3	3	3	3
Mazowieckie	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Opolskie	15	14	14	15	14	15	14	15	16	15
Podkarpackie	13	10	6	6	6	8	12	9	9	9
Podlaskie	5	6	7	7	7	6	6	6	7	7
Pomorskie	3	4	2	2	2	2	2	2	2	2
Śląskie	14	15	15	13	15	14	15	14	14	14
Świętokrzyskie	16	16	16	16	16	16	16	16	15	16
Warmińsko-mazurskie	7	7	8	9	12	12	11	10	8	5
Wielkopolskie	6	11	11	10	11	10	9	11	11	10
Zachodniopomorskie	2	2	3	4	4	5	4	4	5	6

Źródło: Opracowanie własne.

Tabela 20. Ranking województw w latach 2012 i 2021 oraz zmiana pozycji w stosunku do 2012 roku

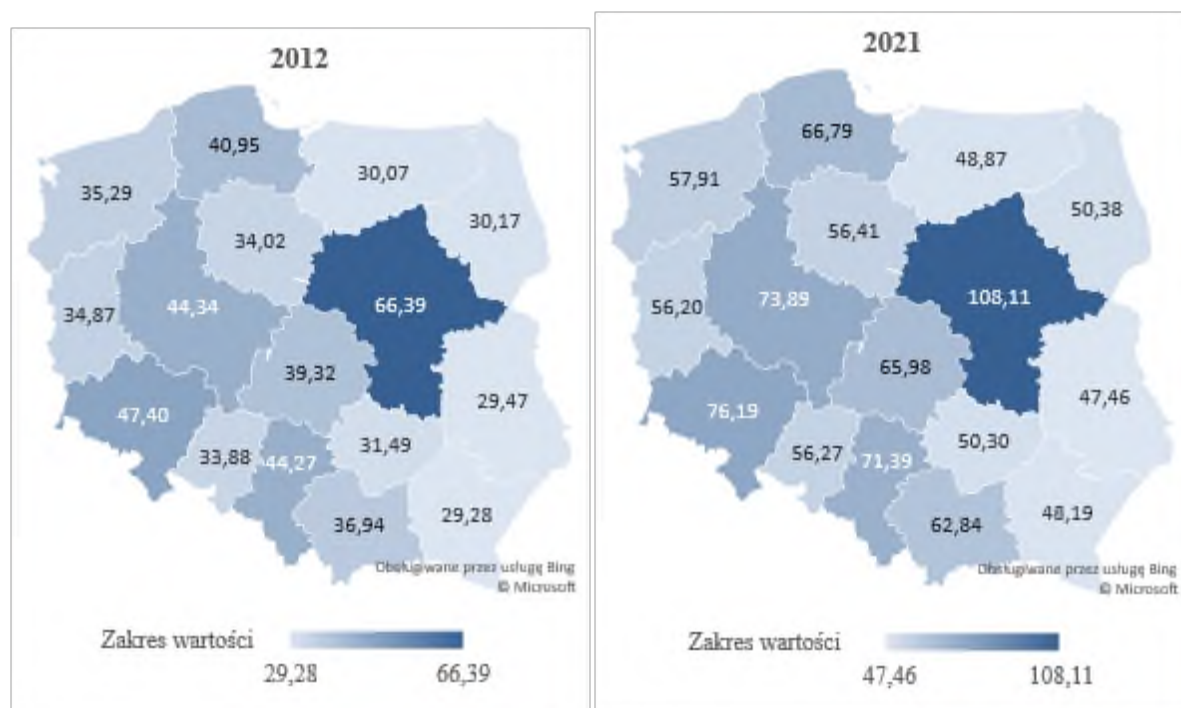
	2012	2021	Województwo	Zmiana pozycji w stosunku do 2012
1.	Mazowieckie	Mazowieckie	Dolnośląskie	5
2.	Zachodniopomorskie	Pomorskie	Podkarpackie	4
3.	Pomorskie	Małopolskie	Warmińsko-mazurskie	2
4.	Małopolskie	Dolnośląskie	Małopolskie	1
5.	Podlaskie	Warmińsko-mazurskie	Pomorskie	1
6.	Wielkopolskie	Zachodniopomorskie	Kujawsko-pomorskie	0
7.	Warmińsko-mazurskie	Podlaskie	Lubelskie	0
8.	Lubelskie	Lubelskie	Mazowieckie	0
9.	Dolnośląskie	Podkarpackie	Opolskie	0
10.	Lubuskie	Wielkopolskie	Śląskie	0
11.	Kujawsko-pomorskie	Kujawsko-pomorskie	Świętokrzyskie	0
12.	Łódzkie	Lubuskie	Łódzkie	-1
13.	Podkarpackie	Łódzkie	Lubuskie	-2
14.	Śląskie	Śląskie	Podlaskie	-2
15.	Opolskie	Opolskie	Wielkopolskie	-4
16.	Świętokrzyskie	Świętokrzyskie	Zachodniopomorskie	-4

Źródło: Opracowanie własne.

Kierując uwagę na istotę zjawiska zrównoważonej konkurencyjności w dalszej kolejności podjęto się analizy dwóch skrajnych przypadków – województwo dolnośląskie, które w badanym okresie awansowało o 5 miejsc rankingowych (w 2021 roku zajmując 4 miejsce) oraz województwo zachodniopomorskie, które w tym samym czasie spadło o 4 pozycje (na miejscu 6 w roku 2021). Pomimo tak mocno zróżnicowanych zmian w czasie oba województwa charakteryzuje zbliżony poziom zrównoważonej konkurencyjności.

Pierwsza bardzo wyraźna różnica między analizowanymi województwami dotyczy wielkości produktu krajowego brutto na 1 mieszkańca. Różnica wartości dla roku 2021 wynosi ponad 18 tys. zł. Pomimo podobnej zmiany nominalnej w stosunku do 2012 roku, w województwie zachodniopomorskim obserwuje się wartości poniżej średniej dla wszystkich województw, zaś w województwie dolnośląskim powyżej. Tendencja ta ma miejsce przez cały okres badawczy. Ujęcie graficzne wartości tej zmiennej dla krańcowych lat badania, tj. roku 2012 oraz 2021, przedstawiono na schemacie 20.

Schemat 20. Wartości zmiennej „Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca [tys. zł/mieszkańca]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym

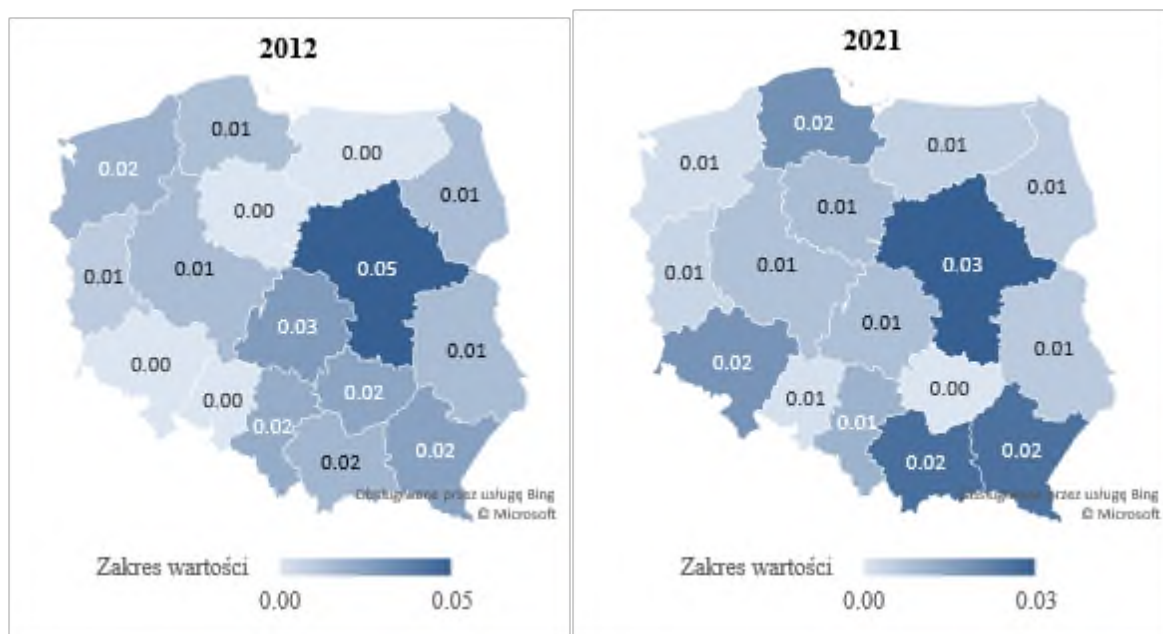
Źródło: Opracowanie własne.

W wymiarze ekonomicznym oba analizowane województwa charakteryzuje podobny poziom bezrobocia wśród osób z wyższym wykształceniem. Dość wyraźny dystans między województwami widoczny jest pod względem nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB – gdzie w badanym okresie w województwie dolnośląskim ta wartość wzrosła o ok. 1,7 punktu procentowego osiągając w 2021 roku

poziom 1,71 %, zaś w województwie zachodniopomorskim zmalała o 1,15 pp. i w 2021 roku wynosi 0,6%. Prezentację graficzną wartości tej zmiennej dla krańcowych lat badania przedstawiono na schemacie 21.

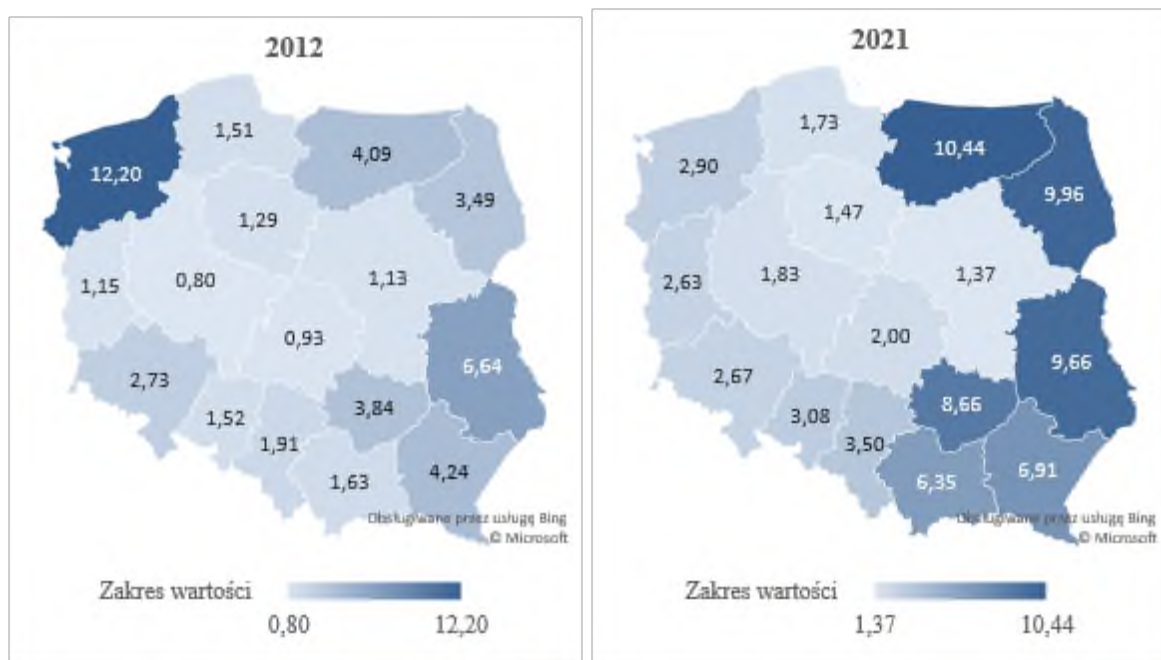
Drugą bardzo wyraźną różnicę między tymi dwoma województwami, pozytywną z perspektywy województwa zachodniopomorskiego, obserwuje się w ramach zmiennej ukazującej wielkość środków z budżetu państwa lub innych programów (w tym Funduszu Spójności UE), dla której w przeliczeniu na 1000 mieszkańców (por. schemat 22) województwo dolnośląskie osiąga poziom 2673 zł, zaś województwo zachodniopomorskie ponad 2900 zł. Pomimo to, że wartości te są zbliżone, najsilniej jednak widoczna jest zmiana tychże wielkości w czasie – w województwie zachodniopomorskim wielkość środków do dyspozycji zmniejszyła się względem 2012 roku o blisko 9300 zł, co w porównaniu do 52 zł w województwie dolnośląskim ma swoje wyraźne odzwierciedlenie w wyniku końcowym. Bardzo wyraźną zmianę w czasie można zaobserwować na schemacie 22. W takim ujęciu wyraźnie ukazuje się obraz przekierowania wsparcia z zachodniej na wschodnią część kraju. Znaczne różnice są obserwowane również w kontekście nakładów wewnętrznych na działalność badawczo-rozwojową w relacji do PKB w cenach bieżących. Poziom wartości za rok 2021 w przypadku województwa dolnośląskiego wynosił 1,39 %, zaś w województwie zachodniopomorskim 0,65%.

Schemat 21. Wartości zmiennej „Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB [%]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym

Źródło: Opracowanie własne.

Schemat 22. Wartości zmiennej „Środki z budżetu państwa lub inne przekazane jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE [tys. zł/ 1000 mieszkańców]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym

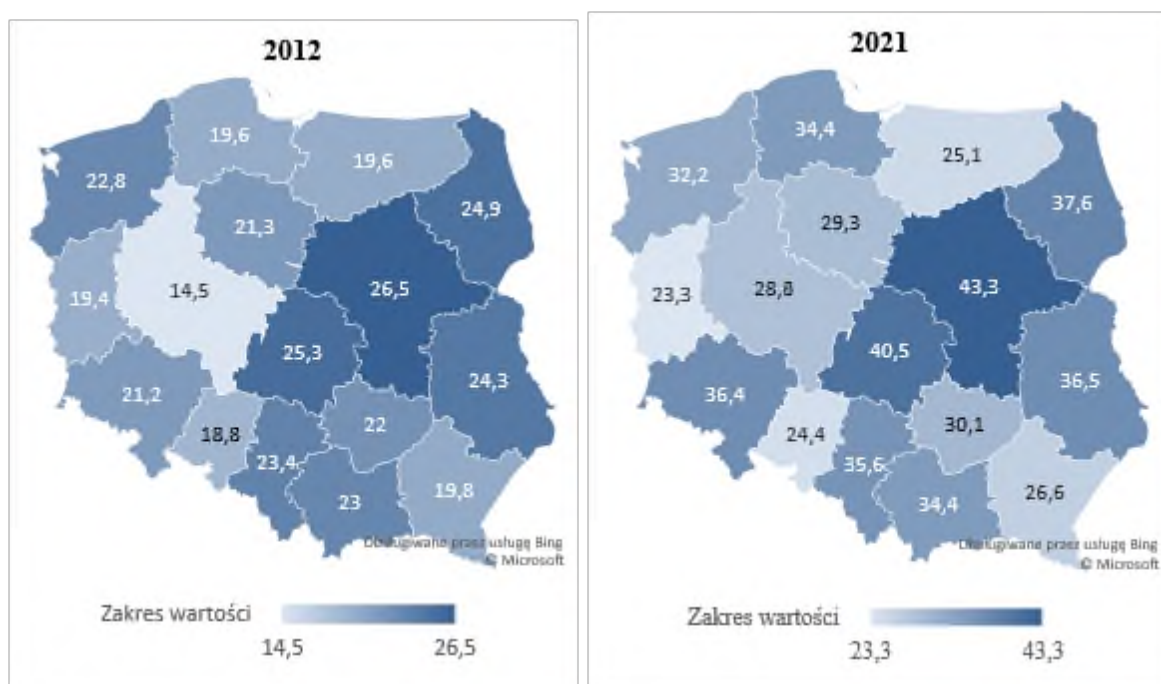

Źródło: Opracowanie własne.

W wymiarze społecznym wyraźną różnicę obserwuje się w kontekście salda migracji międzywojewódzkich na pobyt stały na 100 km². W 2021 roku województwo dolnośląskie doświadczyło większego napływu mieszkańców (16,6 os/100 km²), niż miało to miejsce w województwie zachodniopomorskim, skąd więcej osób wyjechało (-4,1 os/km²). Saldo migracji dla poszczególnych województw w latach 2012 oraz 2021 w wymiarze przestrzennym przedstawiono na schemacie 23, na którym wyraźnie rysują się regiony z dużymi ośrodkami miejskimi, do których napływają nowi mieszkańcy.

Schemat 24. Wartości zmiennej „Lekarze pracujący wg podstawowego miejsca pracy [os/10 tys. ludności]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym

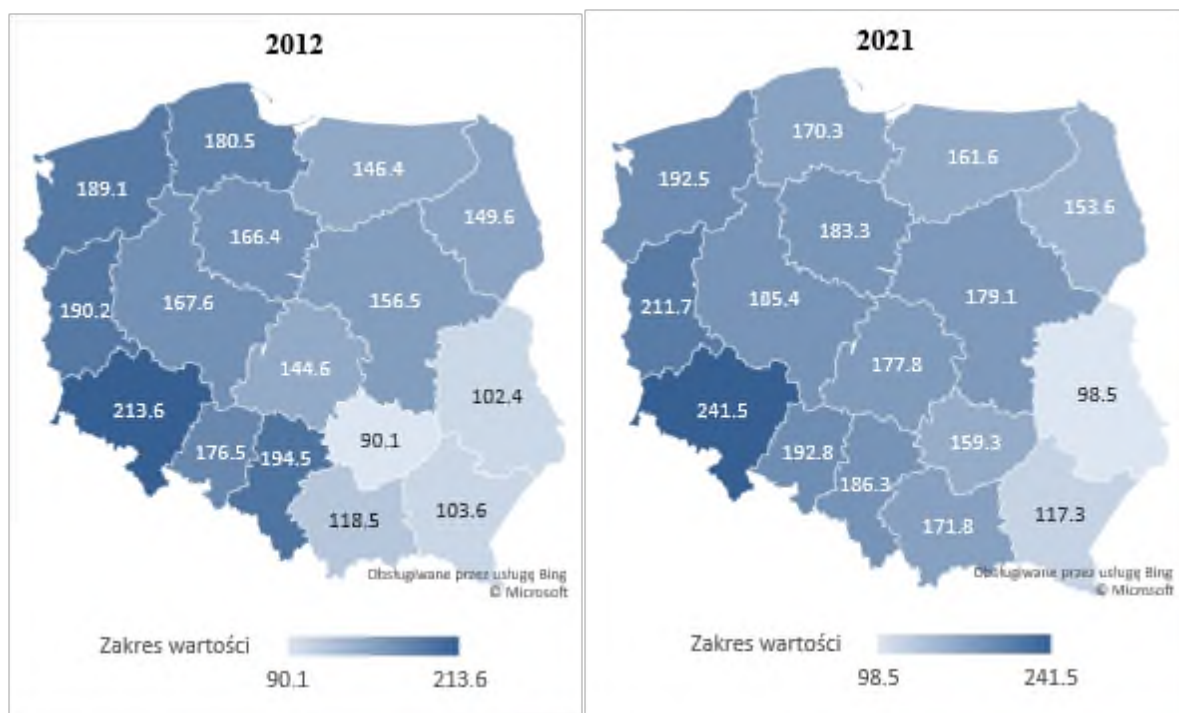

Źródło: Opracowanie własne.

Województwo zachodniopomorskie nadrabia wynikami w ramach wymiaru środowiskowego. Charakteryzuje go mniejsza ilość zmieszanych odpadów komunalnych w przeliczeniu na jednego mieszkańca (która także nieznacznie zwiększyła się w stosunku do roku 2012, por. Schemat 25), bardzo wysoki udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem (zmiana w stosunku do 2012 roku o 31 pp., w 2021 roku udział ten wynosi 58%, gdzie w województwie dolnośląskim jest to w tym samym roku jedynie 8,7%).

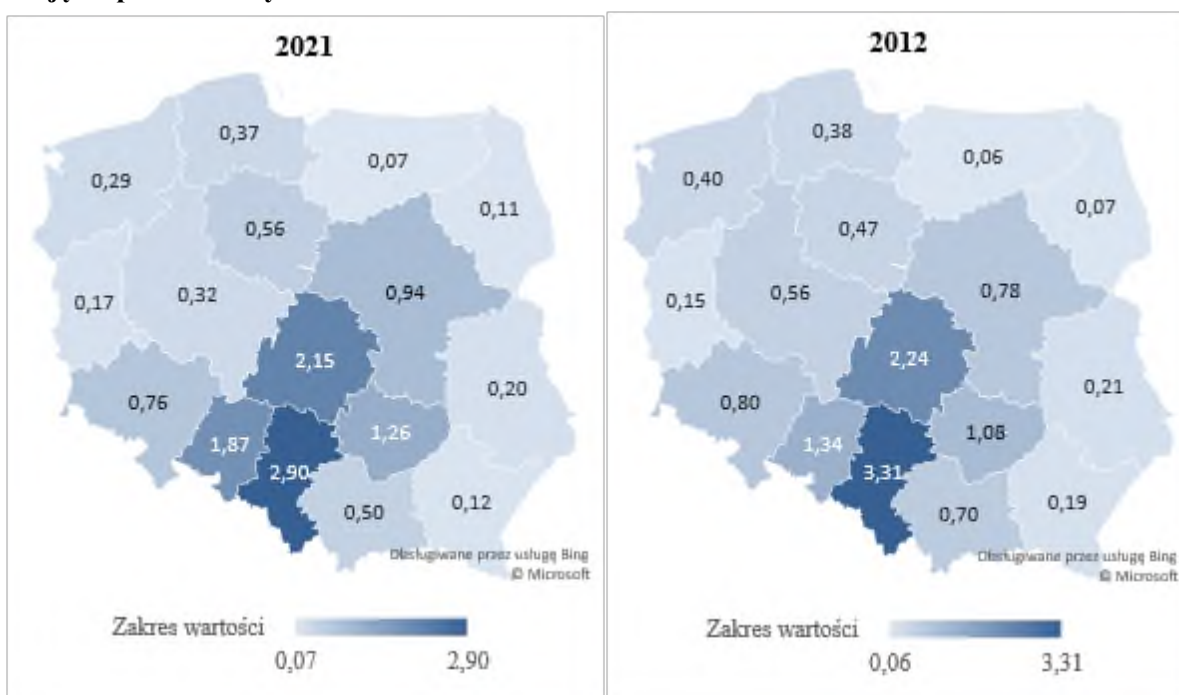
Na terenie województwa zachodniopomorskiego emituje się mniej zanieczyszczeń gazowych na km² z zakładów szczególnie uciążliwych. Mimo zwiększenia ilości emitowanych zanieczyszczeń w poszczególnych województwach ogółem, sytuacja w badanym okresie nie zmieniła się znacząco w stosunku wielkości między poszczególnymi województwami (por. Schemat 26). Między regionami nie obserwuje się znaczących różnic w kontekście ludności korzystającej z oczyszczalni ścieków czy udziału użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej w powierzchni gospodarstw ogółem.

Schemat 25. Wartości zmiennej „Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca ogółem [kg/mieszkańca]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym

Źródło: Opracowanie własne.

Schemat 26. Wartości zmiennej „Emisja zanieczyszczeń gazowych (z zakładów szczególnie uciążliwych) ogółem na km² [1000 t/km²]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym

Źródło: Opracowanie własne.

Powyższe obserwacje wskazują na wystarczająco silny wpływ na wynik końcowy zrównoważonej konkurencyjności czynników związanych z napływem i wykorzystaniem środków pieniężnych na działalność innowacyjną i badawczo-rozwojową, a także czynnikami związanymi z wymiarem społecznym. Ponadto, wydaje się, że są one na tyle znaczące, że różnice w wymiarze środowiskowym nie odgrywają tak dużej roli.

5.3. Kierunki rozwoju i rekomendacje

Rosnące zainteresowanie regionami jako miejscami tworzenia i zarządzania wzrostem gospodarczym i dobrobytem doprowadziło do zwiększenia zainteresowania zagadnieniem konkurencyjności na poziomie regionu. Konkurencyjności, która napędza rozwój gospodarek regionów (zależny także od aktywności jednostek lokalnych (por. Skica i in., 2013)), a w konsekwencji gospodarki całego kraju. Jak wykazał przeprowadzony przegląd literatury ani konkurencyjność regionu ani zrównoważony rozwój nie są procesem liniowym, co sprawia, że działania w kierunku ich poprawy wymagają postępu w wielu obszarach jednocześnie. Charakteryzując oba te zjawiska na poziomie regionalnym, starano się zwrócić uwagę, iż nie muszą być one traktowane osobno, ponieważ stosunek jaki zachodzi między nimi pozwala rozpatrywać te zjawiska razem. Pomiar poziomu zrównoważonej konkurencyjności pozwala na identyfikację czynników, które napędzają daną jednostkę oraz takich, które tworzą tzw. „wąskie gardło” blokując ją przed wzrostem konkurencyjności na obszarze danego kraju, a w konsekwencji również na arenie międzynarodowej (Čučković i in., 2013, s. 517–519).

W kontekście pomiaru poziomu zrównoważonej konkurencyjności ważna jest nie tyle identyfikacja wspomnianych czynników, ale również implementacja wniosków płynących z przeprowadzonych analiz. Rozwój regionalny to wynik jednoczesnych działań różnych podmiotów – zgodnie z teorią potrójnej helisy i jej kolejnych adaptacji - począwszy od władz publicznych, przez instytucje wspierające, przedsiębiorstwa aż po mieszkańców regionu. Procesy gospodarcze, społeczne i przestrzenne, jakie zachodzą w regionie definiują kategorię rozwoju regionalnego, są wynikiem działalności podmiotów regionalnych, jak również świadomych i celowych działań podmiotów kreujących politykę regionalną (Strahl, 2006, s. 15). Z tego też względu rekomendacje kieruje się do każdej z grup, których działania mają wpływ na wyniki regionu. Analiza porównawcza stanowi podstawę diagnozy obecnego stanu gospodarki regionu, jak również relacji między jednostkami włączonymi do badania, a w konsekwencji również prowadzenia właściwej polityki ekonomicznej (Nowak, 1997, s. 115).

Na szczeblu decyzji politycznych i samorządowych koncepcja zrównoważonej konkurencyjności regionu daje teoretyczne podstawy do formułowania takich celów działalności regionu, aby w długiej perspektywie czasu skutkowały pozytywnymi zmianami w regionie. Te pozytywne zmiany dotyczą przede wszystkim czynników ekonomicznych (sfera gospodarcza, tj. budowanie wysokiej pozycji konkurencyjnej regionu), ale również czynników społecznych i środowiskowych, które z kolei budują atrakcyjność regionu przyczyniając się do zwiększenia jego przewagi konkurencyjnej w stosunku do pozostałych jednostek. Sektor publiczny konkuruje przede wszystkim poprzez zapewnienie odpowiednich warunków do prowadzenia działalności oraz zamieszkania, jednak to zróżnicowanie zasobów odgrywa znaczącą rolę w budowaniu przewagi konkurencyjnej danego regionu nad innym.

Region to nie tylko samorząd, ale także inne jednostki, których działalność wpływa na sytuację ekonomiczną, społeczną i środowiskową danego obszaru. Wśród tych jednostek znajdują się przedsiębiorcy, instytucje m. in. z sektora edukacji i nauki czy służby zdrowia, jak również mieszkańcy danego regionu. Przeprowadzone badania dają podstawy do określenia czynników, które znacząco wpływają na realizację założeń idei zrównoważonego rozwoju przy równoczesnych aspiracjach do realizacji postępu społecznego, technologicznego i gospodarczego.

Przeprowadzone badania literaturowe potwierdzają, że samorzady, aby mieć wpływ na poziom przedsiębiorczości oraz innowacyjności danego regionu muszą dbać o jego pozycję konkurencyjną oraz zrównoważony rozwój, na który istotny wpływ mają również działania, które realizują założenia ładu społecznego jak m. in. dostęp do edukacji, służby zdrowia. Jak potwierdzają wyniki badań prowadzonych przez Golejewską A. (2012c, s. 31), proces budowania przewagi konkurencyjnej jest dłuższy w tym gospodarkach, w których poziom edukacji czy kondycji zdrowotnej społeczeństwa jest niższy. Przeprowadzone badania własne, których wyniki przedstawiono w niniejszej dysertacji wskazują ponadto na istotny wpływ czynników związanych z innowacyjnością regionu (charakteryzowana m. in. przez wielkość nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB) na pozycję województw w rankingu zrównoważonej konkurencyjności. Tę zależność potwierdzają Ciołek D. i Golejewska A. (2022, s. 25), które podkreślają, że w gospodarce opartej na wiedzy innowacyjność staje się jednym z czynników wyrównującym szanse na rozwój regionów o różnym tempie czy poziomie rozwoju, będąc równocześnie kluczem do wzmocnienia rozwoju gospodarczego. Ponadto, do czynników mających znaczący wpływ na rozwój społeczno-gospodarczy regionu, równocześnie tworzących jego przewagę konkurencyjną względem pozostałych obszarów, należą między innymi kwalifikowana siła

robocza, dobrze zorganizowana opieka zdrowotna, efektywne zarządzanie czy sprawnie działająca administracja.

Kształtując kierunki polityki gospodarczej regionu należy kłaść równolegle nacisk na poszukiwania takich rozwiązań, które zapewnią stabilny wzrost przy uwzględnieniu potrzeb społeczeństwa oraz środowiska. Niezbędne jest podjęcie wysiłków w celu poszukiwania nowych źródeł przewagi konkurencyjnej, które umożliwiają realizację aspiracji rozwojowych społeczeństw regionu teraz, ale również w kontekście przyszłych pokoleń.

Spółeczny czynnik kształtujący zrównoważoną konkurencyjność danego regionu względem pozostałych jednostek obejmuje m. in. przewyższanie społecznych barier rozwojowych. Obejmuje on zarówno mierzalne obszary działalności samorządu czy społeczności, ale również te, które mają istotny wpływ na pozycję każdego regionu, jak m. in. zwiększanie współuczestnictwa społeczności regionu czy poczucia odpowiedzialności wobec prowadzonych działań na obszarze danego regionu. Niezbędne dla stymulowania dynamiki rozwoju regionu są również tzw. „sieci wiedzy i innowacji”, które łączą świat nauki i biznesu, pozwalając przedsiębiorstwom tworzyć rozwiązania mające wpływ na rozwój regionu (Brojak-Trzaskowska & Porada-Rochoń, 2009, s. 46).

Podsumowując rezultaty przeglądu literatury i badań własnych w kontekście analizowanego zjawiska należy podkreślić, że w procesie kształtowania zrównoważonej konkurencyjności regionu istotnym jest kierowanie większej uwagi w stronę czynników społecznych i środowiskowych, a nie tylko stricte gospodarczych (ekonomicznych). Jest to szczególnie związane z kategorią jakości życia, która leży u podstaw konkurowania regionów, jest jednym z wyznaczników realizacji celów zrównoważonego rozwoju, jak również determinantą rozwoju regionalnego. Ponadto, pojęcie konkurencyjności w kontekście jednostek terytorialnych ma zupełnie inne odniesienie niż w kontekście przedsiębiorstw, z tego też powodu priorytetowe stają się (bądź powinny stawać się) aspekty społeczne. Paradoksalnie, rosnące wymogi środowiskowe mogą podnosić konkurencyjność gospodarki. To zaś oznacza, że uwzględnianie z wyprzedzeniem wymogów społecznych i środowiskowych pozwala na osiągnięcie przewagi konkurencyjnej o zrównoważonym charakterze.

Przeprowadzony przegląd literatury pozwolił lepiej zrozumieć zjawisko zrównoważonej konkurencyjności. Podjęte analizy umożliwiły określenie cech, które najmocniej decydują o pozycji regionu w kategorii zrównoważonej konkurencyjności. Tak określone cechy przyczyniły się również do wyboru zmiennych przyjętych do dalszych analiz na etapie badań własnych i zbudowania rankingu województw pod względem zrównoważonej

konkurencyjności. Do badania przyjęto 20 zmiennych, które są związane z omawianym zagadnieniem pod względem merytorycznym, jak również uniwersalności. Zmienne zostały przyporządkowane do trzech wymiarów mających wpływ na pozycję regionu w rankingu zrównoważonej konkurencyjności i charakteryzują czynniki, które wpływają na atrakcyjność obszaru i jego trwały rozwój. Pomimo uzasadnionych obaw o niedostateczną reprezentację danych statystycznych dotyczących analizowanego zagadnienia, zastosowane podejście empiryczne tworzy perspektywę dalszych badań z multiplikacją zjawiska na pozostałe regiony krajów UE. Należy jednak pamiętać, że zbyt duża liczba zmiennych również jest niewskazana, tworząc ryzyko powielania informacji.

Przedstawiona w niniejszej pracy problematyka nie wyczerpuje w całości zagadnienia dotyczącego koncepcji zrównoważonej konkurencyjności regionu. Prezentowane wyniki analiz stają się punktem wyjścia do dyskusji w obszarze tworzenia strategii rozwoju regionów, kierując uwagę na potrzebę przewartościowania procesu budowania przewagi konkurencyjnej i atrakcyjności regionu w stronę koncepcji prospołecznych i prośrodowiskowych, z myślą o poziomie życia obecnych i przyszłych mieszkańców danego regionu. Z uwagi na to, że proces kreowania polityki w stronę większej koncentracji na społeczeństwie i środowisku zamiast na wzroście gospodarczym może wiązać się ze zmianą ludzkich priorytetów i systemów wartości, niezbędne są również silne instytucje, które ułatwią wdrażanie nowych zasad (Platje, 2009, s. 141). Dobre współzrządzenie, edukacja i uświadamianie społeczeństwa na temat koniecznych zmian wraz z obecnością silnych instytucji stają się niezbędne i odgrywają znaczącą rolę w procesie budowania zrównoważonej pozycji konkurencyjności.

Zakończenie

Idea zrównoważonego rozwoju stała się swego rodzaju odpowiedzią na kryzysy, z jakimi mierzą się współcześnie gospodarki, w tym m. in. finansowy, energetyczny, żywnościowy, klimatyczny. Niewątpliwie kryzysy były, są i będą występować, i nie jest możliwym zapobieganie im. Sztuką jest jednak niwelowanie ich skutków i podejmowanie takich działań, które pozwolą zapewnić mieszkańcom odpowiednie warunki do życia, standardy jakości życia, poszanowanie przyrody bez rezygnacji z realizacji postępu technologicznego czy społecznego, jak również bez ograniczania szans na ich spełnienie dla przyszłych pokoleń. Paradoks idei zrównoważonego rozwoju polega na tym, że kiedy określenie staje się na tyle popularne i słychać je niemal wszędzie może to oznaczać dwie rzeczy, albo stało się nic nie znaczącym frazesem, albo jest niewątpliwie ważne i wymaga natychmiastowych działań. Nie inaczej jest ze zjawiskiem konkurencyjności, które (jak dowodzi przeprowadzony przegląd literatury) na poziomie regionów jest bardzo zbieżne z ideą zrównoważonego rozwoju. Dijkstra L. (w: Kozovska i in., 2011) definiuje konkurencyjność regionu jako jego zdolność do oferowania atrakcyjnego i zrównoważonego środowiska, tak dla przedsiębiorstw, jak i ludzi (do życia i pracy), z kolei zrównoważony rozwój odnosi się do zapewnienia właśnie atrakcyjnego środowiska zarówno pod względem biznesowym, jak również do życia (Nikolić i in., 2016, s. 13).

Analizując zagadnienie konkurencyjności w kontekście regionów dużą uwagę koncentruje się na systematycznej poprawie konkurencyjności podmiotów gospodarczych funkcjonujących na danym obszarze, jak również na poziomie życia mieszkańców. Wszystko jednak skupia się wokół wzrostu i budowania potencjału gospodarczego regionów. Przeprowadzony przegląd literatury wskazuje na istotę społecznego i środowiskowego czynnika funkcjonowania regionu, które odgrywają znaczącą rolę w procesie budowania przewagi konkurencyjnej względem pozostałych regionów. Regiony to nie przedsiębiorstwa, konkurują ze sobą w zupełnie odmienny sposób, m. in. poprzez budowanie swojej atrakcyjności inwestycyjnej (tj. lokowania podmiotów gospodarczych) i poprawy warunków życia dla społeczności danego regionu. Ponadto, osiągnięcie przewagi konkurencyjnej nie jest działaniem krótkookresowym, gdyż „efektywność wykorzystania zasobów regionalnych będzie współdecydowała o możliwościach wzrostu konkurencyjności danego regionu w przyszłości” (Góralski & Lazarek, 2009). Konkurencyjność regionu często jest określana jako zdolność do realizacji celów wykraczających poza PKB, i jak zaznaczają Aiginger K. oraz Firgo M. (2015) regiony (zwłaszcza uprzemysłowione) uzależniają swoją konkurencyjność nie tylko od innowacji, edukacji czy instytucji, lecz również od spójności

społecznej i realizacji ambicji ekologicznych. Autorzy określają to rozumienie konkurencyjności jako „nową perspektywę konkurencyjności”, w której inwestycje społeczne i ambicje ekologiczne nie są traktowane jako koszty, ale jako czynniki napędzające konkurencyjność danego regionu. **Ta nowa perspektywa konkurencyjności stosunkowo niedawno zaczęła funkcjonować pod określeniem zrównoważonej konkurencyjności.**

Głównym założeniem niniejszej dysertacji była ocena poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce, w tym określenie województw wiodących pod tym względem, na bazie zaproponowanego na potrzeby prowadzonych badań – zintegrowanego wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności. W tym kierunku zrealizowano przegląd literatury w celu określenia wspólnych cech dla zjawisk zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności na poziomie regionów, jak również genezy pojęć, które wspólnie posłużyły sformułowaniu propozycji definicji zjawiska zrównoważonej konkurencyjności regionów. Uzupełnieniem dla tych etapów był przegląd dotychczasowych badań w zakresie analizowanego zjawiska, który ostatecznie posłużył do opracowania zestawu zmiennych charakteryzujących zrównoważoną konkurencyjność regionów wykorzystanych do przygotowania zintegrowanego wskaźnika.

Wobec przyjętego celu sformułowano hipotezę główną i dwie hipotezy pomocnicze, które brzmiały następująco:

Hipoteza główna	Czynniki społeczne i środowiskowe obok ekonomicznych kształtują konkurencyjną pozycję regionu prowadząc do równoważenia jego rozwoju.
Hipotezy pomocnicze	1. W perspektywie długoterminowej zrównoważony rozwój i konkurencyjność na poziomie regionów to dwa uzupełniające się czynniki w procesie realizacji pożądanego rozwoju regionalnego, a ich spójność określa koncepcja zrównoważonej konkurencyjności. 2. Ocena pozycji konkurencyjnej regionów z uwzględnieniem czynników prospołecznych i prośrodowiskowych wymaga zbudowania zintegrowanego wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności regionu.

Kwantyfikacja obszaru badawczego szczególnie tak wielowymiarowych zjawisk nie jest zadaniem prostym, w procesie tym napotyka się wiele przeszkód, tak metodycznych, jak i natury dostępności określonych danych statystycznych. Trudności te związane są ze

złożonością zjawiska konkurencyjności regionów, koncepcji zrównoważonego rozwoju regionów, jak również rozwoju regionalnego. Podjęte próby usystematyzowania pojęć pozwoliły na określenie podstaw dla dalszych badań. Przeprowadzony przegląd literatury, w tym dotychczasowych ustaleń badawczych we wskazanym obszarze tematycznym, potwierdził silny związek koncepcji konkurencyjności regionów i zrównoważonego rozwoju na poziomie regionów, pozwalając na usystematyzowanie koncepcji zrównoważonej konkurencyjności regionów. Ponadto, pozwolił na scharakteryzowanie wymienionych zjawisk, a przez to odnalezienie stosunkowo nowej, lecz istotnej z perspektywy rozwoju regionu, koncepcji zrównoważonej konkurencyjności. Zrównoważona konkurencyjność to coś więcej niż produktywność czy atrakcyjność regionu, to budowanie pozycji względem pozostałych jednostek poprzez uwzględnianie założeń w kontekście zrównoważonego rozwoju. Koncepcja ta pozwala na pogodzenie podejść „tu i teraz” (przewaga konkurencyjna) z działaniami mającymi skutki w przyszłości (idea zrównoważonego rozwoju i dobrobyt przyszłych pokoleń). Koncepcja ta jest także zbieżna z nową *Strategią na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)*, gdzie termin „zrównoważony rozwój” zastąpiono określeniem „rozwój odpowiedzialny”, tj. taki, który zapewnia zaspokojenie potrzeb wszystkim grupom społecznym, kładąc nacisk na procesy rozwojowe, ale w kontekście ich znaczenia dla obywateli, jak również koncentrując się na jakości a nie wielkości PKB (Teneta-Skwiercz, 2018, s. 122).

W części empirycznej dysertacji, w wyniku przeprowadzonej wielowymiarowej analizy porównawczej z użyciem zintegrowanego wskaźnika, uporządkowano województwa pod względem poziomu zrównoważonej konkurencyjności. Dobór i wybór zmiennych do badania nie jest zadaniem prostym, gdyż każdy region posiada swoją specyfikę, dlatego też stosowanie tej samej listy zmiennych wiąże się z ryzykiem pominięcia pewnych cech, jakie dla danego regionu mogą mieć istotne znaczenie, jednak w ogólnej ocenie wykazują niewielką istotność. To co dla większości może nie mieć żadnego znaczenia, dla tej konkretnej jednostki stanie się ważnym punktem i wyróżnikiem względem pozostałych jednostek, na drodze do wysokiej pozycji zrównoważonej konkurencyjności. Na zintegrowany wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności przyjęty w przeprowadzonych badaniach złożyło się 20 zmiennych, które charakteryzowały czynniki ekonomiczne, społeczne i środowiskowe, mające wpływ na zrównoważoną konkurencyjność regionu.

Zaprezentowane w pracy wnioski z przeprowadzonego krytycznego przeglądu literatury polskiej i zagranicznej, w obszarze teorii i empirii, pozwoliły na zrealizowanie założonych na wstępie celów oraz pozytywne zweryfikowanie przyjętych hipotez. Tym samym potwierdziły

spójność koncepcji zrównoważonego rozwoju i konkurencyjności na poziomie regionów, które w perspektywie długoterminowej uzupełniają się i są istotnym czynnikiem dla realizacji pożądanego rozwoju regionalnego. Co więcej, tworząc spójną koncepcję zrównoważonej konkurencyjności podkreśla się potrzebę uwzględnienia czynników społecznych i środowiskowych, w takim samym stopniu jak czynników ekonomicznych, przy kształtowaniu pozycji konkurencyjnej regionu, która prowadzi do równoważenia rozwoju.

Przeprowadzone badania pozwoliły na sformułowanie wniosków zarówno o charakterze teoretycznym, systematyzującym wiedzę w analizowanym obszarze badawczym, jak również empirycznym.

Wśród wniosków o charakterze teoretycznym należy wymienić następujące:

- Na konkurencyjność regionu znaczący wpływ ma stabilny i zrównoważony rozwój regionalny, wykorzystujący optymalnie potencjał danego regionu, który w konsekwencji przekłada się na efekty dla całej gospodarki narodowej.
- Nie jest możliwym (równocześnie nie jest także w pełni pożądanym), aby całkowicie wyeliminować zróżnicowanie regionalne, jednak dążenie do jak najlepszego wykorzystania potencjału gospodarczego regionów przekłada się na rozwój, konkurencyjność danego regionu i chroni go przed marginalizacją.
- Zrównoważony rozwój powinien prowadzić równoległe zarówno do wzrostu gospodarczego, jak również rozwoju społecznego i poprawy (lub utrzymania) kondycji środowiska.
- W debacie publicznej często mylnie sprowadza się znaczenie pojęcia „zrównoważony rozwój” do działań związanych jedynie z ochroną środowiska, tymczasem aktualne cele na rzecz zrównoważonego rozwoju ukazują, jak bardzo szeroka i wielowymiarowa jest ta koncepcja rozwoju (również w kontekście regionu).
- Nadrzędnym celem działań w obszarze „zrównoważonego rozwoju” jest uniknięcie nieodwracalnych skutków nieracjonalnych działań w środowisku, przestrzeni i społeczeństwie, natomiast kierowanie szczególnej uwagi na wymiar środowiskowy spowodowane jest koniecznością podjęcia pilnych reakcji zapobiegających gwałtownym zmianom jakie mają miejsce w wymiarze środowiskowym.
- Charakterystyczny dla regionów brak zwartej całości oddziałuje na to, w jakim tempie i z jaką intensywnością rozwijają się te obszary, a to z kolei ma wpływ m. in. na przepływ zasobów i kapitału finansowego oraz ludzkiego. Ludność poszukuje m. in. lepszych warunków rozwoju, zatrudnienia, obszarów o mniejszym ryzyku

inwestycyjnym czy wyższej stopie zwrotu, bądź sprawnie działającego otoczenia instytucjonalnego.

- Stosunkowo często z realizacją celów zrównoważonego rozwoju związane jest pojęcie jakości życia, które równoległe określa atrakcyjność regionu a tym samym jego konkurencyjność.
- Władze samorządowe pełnią znaczącą rolę w przyciąganiu kapitału (finansowego, ludzkiego) poprzez kreowanie polityki rozwoju, zarządzanie instrumentami tejże polityki, budowanie i realizację strategii rozwoju, zagospodarowanie terenu, prowadzenie inwestycji w infrastrukturę.
- O pozycji konkurencyjnej danego regionu decydują czynniki, które budują jego atrakcyjność, wśród których należy wyróżnić zasoby naturalne, ludzkie, kapitałowe, jak również zasoby wiedzy czy technologię, a także kapitał finansowy, materialny, ludzki czy społeczny oraz kulturowy.
- Mimo założeń dotyczących idei zrównoważonego rozwoju na poziomie globalnym istnieje konieczność podejmowania działań na niższych poziomach, w tym regionalnym, lokalnym oraz na poziomie jednostek, co więcej – tylko takie działanie daje gwarancję realizacji założonych celów. Dlatego też, wpisywanie założeń idei zrównoważonego rozwoju do możliwie jak największej ilości obszarów funkcjonowania regionów jest działaniem, które przynosi pozytywne efekty. Źródłem zmian w regionie jest społeczność, która ma realny wpływ na gospodarkę, społeczeństwo i środowisko.
- Koniecznym jest podejmowanie działań systemowych uwzględniających założenia idei zrównoważonego rozwoju. Podejmując działania silniej skoncentrowane na pozytywnych efektach społecznych i środowiskowych region przyczynia się do ograniczenia problemów z wyczerpywaniem się zasobów, zmniejszeniem zanieczyszczenia powietrza, wzrostu jakości życia na danym obszarze, a w konsekwencji poprawie dynamiki rozwoju społeczno-gospodarczego.
- Rozwój gospodarki kraju może zostać osiągnięty za sprawą wzajemnie dopasowanych działań zmierzających do równoległego podnoszenia konkurencyjności i dążeniu do zrównoważonego rozwoju obszarów niższego szczebla, takich jak regiony.
- Powszechnie koncepcje zrównoważonego rozwoju i budowania pozycji konkurencyjnej traktowane są jako alternatywne podejścia do kształtowania rozwoju regionu, tymczasem przegląd czynników kształtujących oba te podejścia pozwala sądzić, że obie koncepcje są spójne i możliwe do realizacji w sposób równoległy.

- Zrównoważonej konkurencyjności towarzyszy koncentracja na realizacji założeń dotyczących budowania przewagi konkurencyjnej danego obszaru, jednak z uwzględnieniem potrzeb społeczeństwa oraz poszanowaniem środowiska.
- Poziom życia ludności, to jeden bardzo wyraźny wspólny czynnik, który łączy wszystkie trzy cele funkcjonowania obszarów terytorialnych (w tym kontekście przede wszystkim regionów) i wokół którego budowane są elementy tworzące wszystkie trzy koncepcje.
- Obecnie koncepcja zrównoważonego rozwoju wykorzystywana jest w różnorodnych politykach i strategiach na różnych poziomach administracyjnych.
- Regiony budując swoją przewagę konkurencyjną nie muszą powielać praktyk „silniejszych” jednostek, ponieważ jest to obiektywnie niemożliwe – regiony powinny koncentrować się na lokalnych przewagach zamiast budowania od podstaw.
- Zrównoważony charakter konkurencyjności nie odnosi się jedynie do „środowiska” w wymiarze przyrodniczym, lecz również jako miejsca, otoczenia, w którym funkcjonują mieszkańcy i jednostki gospodarcze.
- Globalizacja, dynamika gospodarki oraz postęp społeczny idą w parze zarówno z konkurencyjnością, jak również ze zrównoważonym rozwojem, na co wskazuje m. in. raport Komisji Europejskiej z 2016 roku pn. „*Competitiveness and Sustainable Development Goals*”.

Z kolei w wymiarze empirycznym należy wyróżnić poniższe wnioski:

- Brak powszechnie wykorzystywanego wskaźnika poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów uwarunkowany jest ograniczonym dostępem do danych charakteryzujących środowiskowy i społeczny obszar funkcjonowania regionu.
- Zagadnienie pomiaru zrównoważonego rozwoju na poziomie regionów, jak również na poziomie krajów, wciąż wymaga pogłębionych badań, które pozwolą na przyporządkowanie takich zmiennych, które ukażą rzeczywistą sytuację danej jednostki w realizacji założeń zrównoważonego rozwoju.
- Pozycję lidera zrównoważonej konkurencyjności w ujęciu rozpatrywanych w niniejszym badaniu cech wśród województw w Polsce w całym badanym okresie zajmuje województwo mazowieckie. Od 2014 roku drugie miejsce zajmuje niezmiennie województwo pomorskie. Z kolei od 2015 roku trzecie miejsce w rankingu pod względem zrównoważonej konkurencyjności zajmuje województwo małopolskie.

- Stabilne są także ostatnie miejsca w rankingu – pozycję 16 zajmuje województwo świętokrzyskie (z wyjątkiem roku 2020, kiedy ostatnie miejsce zajmowało województwo opolskie).
- Największy spadek pozycji województw ze względu na zrównoważoną konkurencyjność (4 miejsca) odnotowały województwo wielkopolskie oraz zachodniopomorskie (odpowiednio z 6 na 10 i z 2 na 6).
- Interesujący jest przypadek dwóch województw, które na koniec okresu badawczego mają zbliżone wyniki sumarycznej miary, jednak obserwuje się dla nich skrajne zmiany w stosunku do wyjściowego roku – są nimi województwo dolnośląskie, które w badanym okresie awansowało o 5 miejsc rankingowych (w 2021 roku zajmując 4 miejsce) oraz województwo zachodniopomorskie, które w tym samym czasie spadło o 4 pozycje (na miejscu 6 w roku 2021). Jak wynika z poniżej omówionych wniosków, największy wpływ na te zmiany miały, wbrew oczekiwaniom, czynniki ekonomiczne.
- Dość wyraźny dystans między tymi dwoma województwami w aspekcie gospodarczym widoczny jest pod względem *nakładów na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB*, jak również *nakładów wewnętrznych na działalność badawczo-rozwojową w relacji do PKB w cenach bieżących*, a także stosunkowo mniejszy, jednak wciąż różnicująca zmienna *wielkość środków z budżetu państwa lub innych programów (w tym Funduszu Spójności UE)*.
- W wymiarze społecznym wyraźną różnicę obserwuje się w kontekście *salda migracji międzywojewódzkich na pobyt stały na 100 km²*, co ukazuje, jak ważnym czynnikiem dla atrakcyjności regionu jest napływ nowych mieszkańców. W 2021 roku województwo dolnośląskie doświadczyło większego napływu mieszkańców (16,6 os/100 km²), niż miało to miejsce w województwie zachodniopomorskim, skąd więcej osób wyjechało (-4,1 os/km²).
- W wymiarze środowiskowym województwo zachodniopomorskie wypada lepiej względem województwa dolnośląskiego, i charakteryzuje go mniejsza *ilość zmieszanych odpadów komunalnych w przeliczeniu na jednego mieszkańca*, bardzo wysoki *udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem*, a także niższa wartość *emisji zanieczyszczeń gazowych na km² z zakładów szczególnie uciążliwych*.

W kontekście dalszych implikacji prowadzonych badań należy skoncentrować się na ocenie słuszności prowadzenia analiz w kontekście regionów administracyjnych, w zamian za to przyjąć do badań tzw. obszary funkcjonalne, które uwzględniają faktyczne różnice

rozwojowe występujące pomiędzy poszczególnymi obszarami. Regiony NUTS 2 są w większości sytuacji wynikiem podziału według przyjętych norm statystycznych bez uwzględnienia sytuacji w terenie. Idealnym byłoby, aby regiony charakteryzowały zbliżone warunki przyrodnicze, kulturowe, społeczne i gospodarcze.

Niewątpliwie podjęte w niniejszej pracy rozważania wzbogacają dorobek literatury przedmiotu i stają się punktem wyjścia do dyskusji w obszarze tworzenia strategii rozwoju regionów, z uwzględnieniem koncepcji zrównoważonej konkurencyjności. Proponowane zmienne budujące zintegrowany wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności służą ocenie i monitorowaniu zmian poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w czasie. Przytoczone podejście do zagadnienia zrównoważonej konkurencyjności jest próbą usystematyzowania informacji w zakresie omawianego zjawiska, aby możliwie jak najpełniej wykorzystać jego potencjał w budowaniu pozycji konkurencyjnej regionów z uwzględnieniem potrzeb społeczeństwa i środowiska w myśl idei zrównoważonego rozwoju. W koncepcji zrównoważonej konkurencyjności znajduje się miejsce zarówno na efektywność ekonomiczną działalności człowieka, jak również odpowiedzialność za jakość życia społecznego oraz troskę o zasoby środowiska.

Streszczenie

W dysertacji zostały przedstawione w perspektywie regionalnej trzy wieloaspektowe zjawiska: rozwój regionalny, zrównoważony rozwój oraz konkurencyjność. Już na wstępie można oczekiwać, że połączenie tak wieloznacznych zjawisk nie jest łatwym zadaniem w kontekście budowania wokół nich praktycznych rekomendacji. Jest to jednak konieczne ze względu na wagę problemu jakim są nierówności międzyregionalne. Tylko zrozumienie istoty wielowymiarowego zjawiska (zarówno zrównoważonego rozwoju regionów, jak również konkurencyjności regionów i łączącego je rozwoju regionalnego), dotyczącego przestrzeni gospodarczej, społecznej, gospodarki przestrzennej, ekologicznej, pozwala na określenie skutecznych instrumentów, które umożliwią sterowanie nim (Słodowa-Hełpa, 2009, s. 248).

Głównym celem pracy była ocena poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce, tym samym określenie województw wiodących pod tym względem. W jego realizacji posłużyć miały również cele pomocnicze, wśród których znalazły się określenie cech wspólnych zjawisk zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności na poziomie regionów, zdefiniowanie zjawisk zrównoważonej konkurencyjności na poziomie regionów, przegląd dotychczasowych badań w zakresie zrównoważonej konkurencyjności na poziomie regionów, dobór i wybór zmiennych charakteryzujących badane zjawisko, jak również opracowanie syntetycznej miary rozwoju w kontekście zrównoważonej konkurencyjności.

Wobec przyjętego celu sformułowano hipotezę główną i dwie hipotezy pomocnicze, które brzmiały następująco:

Hipoteza główna:

Czynniki społeczne i środowiskowe obok ekonomicznych kształtują konkurencyjną pozycję regionu prowadząc do równoważenia jego rozwoju.

Hipotezy pomocnicze:

- 1. W perspektywie długoterminowej zrównoważony rozwój i konkurencyjność na poziomie regionów to dwa uzupełniające się czynniki w procesie realizacji pożądanego rozwoju regionalnego, a ich spójność określa koncepcja zrównoważonej konkurencyjności.**
- 2. Ocena pozycji konkurencyjnej regionów z uwzględnieniem czynników prospołecznych i prośrodowiskowych wymaga zbudowania zintegrowanego wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności regionu.**

Do realizacji celu posłużył zintegrowany wskaźnik zrównoważonej konkurencyjności powstały na bazie 20 zmiennych charakteryzujących zrównoważoną konkurencyjność w regionie. W pracy wykorzystano metodę analizy i krytyki piśmiennictwa (w zakresie literatury polskiej i zagranicznej), analizy wtórnej dokumentów (desk research), operacjonalizacji koncepcji teoretycznych, wielowymiarowej analizy porównawczej, wnioskania dedukcyjno-indukcyjnego.

Prowadzony przegląd literatury pozwolił na scharakteryzowanie wymienionych zjawisk, a przez to odnalezienie stosunkowo nowej, lecz istotnej z perspektywy rozwoju regionu, koncepcji zrównoważonej konkurencyjności. Zrównoważona konkurencyjność to coś więcej niż produktywność czy atrakcyjność regionu, to budowanie pozycji względem pozostałych jednostek poprzez uwzględnianie założeń w kontekście zrównoważonego rozwoju. W ramach omawianego zagadnienia czynnik ekonomiczny jest tak samo ważny dla osiągnięcia przewagi konkurencyjnej regionu, jak czynnik społeczny oraz środowiskowy. Koncepcja ta pozwala na pogodzenie podejść „tu i teraz” (przewaga konkurencyjna) z działaniami mającymi skutki w przyszłości (idea zrównoważonego rozwoju i dobrobyt przyszłych pokoleń).

Badanie zrównoważonej konkurencyjności dotychczas obejmowało poziom krajów, traktowanych jako regiony w szerszej perspektywie terytorialnej, bądź sprowadzało się do prób definiowania wskaźników na poziomie regionów (lub innych obszarów terytorialnych) w granicach danego państwa – intuicyjnie sprowadzając ogólne wskaźniki do poziomu regionalnego. Zasadniczym problemem jest dobór zmiennych charakteryzujących obie perspektywy pozwalając na ocenę poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionu, tak aby różnicować ją względem obu pojęć. Brakuje powszechnie uznanych rozwiązań, które w sposób uniwersalny opisywałyby zarówno zjawisko konkurencyjności, jak również zrównoważonego rozwoju (każdego z osobna, jak i obu łącznie) jednostki na każdym poziomie administracyjnym, a szczególnie regionu. Przeprowadzona wielowymiarowa analiza porównawcza z wykorzystaniem zintegrowanego wskaźnika zrównoważonej konkurencyjności pozwoliła nie tylko na ocenę poziomu zrównoważonej konkurencyjności regionów w Polsce, ale także na określenie czynników wpływających na pozycję województw w rankingu, co warto podkreślić – z możliwością ich zastosowania w dalszych badaniach w oparciu o inne podejścia metodyczne. Wśród tych czynników znajdują się:

- 1) w wymiarze gospodarczym: cechy opisujące najważniejsze aspekty mające wpływ na konkurencyjność regionu tj. miary dobrobytu wyrażonej przez PKB per capita, (odnoszące się do poziomu innowacyjności) wielkości nakładów na działalność innowacyjną, ilość środków pochodzących z budżetu państwa lub UE, wielkość

nakładów na działalność badawczo-rozwojową, jak również nowopowstające podmioty gospodarcze (przedsiębiorczość w regionie) czy absolwenci studiów magisterskich (potencjał rozwojowy) oraz bezrobotni wśród osób z wyższym wykształceniem (jedyna zmienna destymulująca).

- 2) w wymiarze społecznym uwzględniono takie czynniki jak przeciętny miesięczny dochód rozporządzalny w gospodarstwie domowym oraz liczba beneficjentów środowiskowej pomocy społecznej (zasobność mieszkańców), migracje na pobyt stały międzywojewódzkie (charakteryzujące atrakcyjność regionu względem pozostałych), dostępność lekarzy, a także łóżek szpitalnych (opisujące dostępność służby zdrowia), oraz cechy informujące o przyroście naturalnym (potencjał demograficzny).
- 3) w wymiarze środowiskowym cechy opisujące aspekt gospodarowania odpadami komunalnymi i oczyszczania ścieków, udział energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej oraz zużycie energii w gospodarstwach domowych, a także udziały gruntów zdewastowanych i zdegradowanych czy użytków rolnych w dobrej kulturze rolnej.

Ocena pozycji województw w rankingu zrównoważonej konkurencyjności regionów uplasowała województwo mazowieckie na pozycji lidera w całym okresie badawczym, co było spodziewanym wynikiem z uwagi na charakter regionu. Na dwóch kolejnych pozycjach znalazły się województwo pomorskie oraz województwo małopolskie. Z kolei na ostatnim miejscu w całym okresie badawczym (z wyjątkiem jednego roku) znalazło się województwo świętokrzyskie. Mimo jednakowych wag każdej zmiennej, największy wpływ na pozycję rankingową województwa miały zmienne wymiaru gospodarczego charakteryzujące potencjał innowacyjny danego regionu, a także w wymiarze społecznym – saldo migracji międzywojewódzkich wskazujące na atrakcyjność danego regionu względem pozostałych województw.

Podjęte w pracy rozważania wzbogacają dorobek literatury przedmiotu i stają się punktem wyjścia do dyskusji w obszarze tworzenia strategii rozwoju regionów, z uwzględnieniem koncepcji zrównoważonej konkurencyjności. Zaletą niniejszej pracy jest również uniwersalność części empirycznej - wypracowany zestaw zmiennych można w prosty sposób przeanalizować z wykorzystaniem różnorodnych metod badawczych w celu znalezienia takiego wskaźnika, który najlepiej obrazuje sytuację badanych jednostek w kontekście osiągniętej pozycji konkurencyjnej prowadzącej do równoważenia rozwoju. Podsumowując rozważania w przedłożonej dysertacji podkreśla się, iż równoważenie rozwoju prowadzi równoległe zarówno do wzrostu gospodarczego, jak również rozwoju społecznego

i poprawy (lub utrzymania) kondycji środowiska. Osiągnięciu zrównoważonego charakteru konkurencyjności regionów (przyczyniającego się do równoważenia rozwoju) sprzyja uwzględnianie na równym poziomie czynników ekonomicznych, społecznych oraz środowiskowych. To z kolei w perspektywie długoterminowej uzasadnia spójność koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz konkurencyjności na poziomie regionów, które są zjawiskami wzajemnie uzupełniającymi się i przyczyniają się do realizacji pożądanego rozwoju regionalnego.

Streszczenie w języku angielskim

The dissertation presents three multidimensional phenomena in a regional perspective: regional development, sustainable development and competitiveness. Already at the outset, one can expect that combining such ambiguous phenomena is not an easy task in the context of building practical recommendations around them. However, this is necessary due to the importance of the problem of interregional inequalities. Understanding the essence of the multidimensional phenomenon (both the sustainable development of regions, as well as the competitiveness of regions and the regional development connecting them), concerning economic, social, spatial, and ecological space, is the only one way that allows for defining effective instruments that will enable it to be controlled (Słodowa-Hełpa, 2009, p. 248).

The main objective of the work was to assess the level of sustainable competitiveness of regions in Poland, thus identifying the leading voivodships in this aspect. Auxiliary objectives were also to be used in its implementation, including defining the common features of the sustainable development and competitiveness phenomena at the regional level, defining the sustainable competitiveness phenomena at the regional level, reviewing the existing research in the field of sustainable competitiveness at the regional level, selection and selection of variables characterizing the researched phenomenon, as well as the development of a synthetic measure of development in the context of sustainable competitiveness.

In view of the adopted goal, the main hypothesis and two auxiliary hypotheses were formulated, which were as follows:

The main hypothesis:

Social and environmental factors, in addition to economic factors, shape the competitive position of the region, leading to the sustainability of its development.

Auxiliary hypotheses:

- 1. In the long term, sustainable development and regional competitiveness are two complementary factors in the process of achieving the desired regional development, and their coherence is defined by the concept of the sustainable competitiveness.**
- 2. Evaluation of the competitive position of regions, considering pro-social and pro-environmental factors, requires building an integrated indicator of sustainable competitiveness of the region.**

The integrated indicator of sustainable competitiveness based on 20 variables characterizing sustainable competitiveness in the region was used to achieve the objective.

The work uses the method of analysis and criticism of literature (in the field of Polish and foreign literature), secondary analysis of documents (desk research), operationalization of theoretical concepts, multidimensional comparative analysis, and deductive-inductive inference.

The conducted review of the literature allowed to characterize the above-mentioned phenomena, and thus to find a relatively new, but important from the perspective of the development of the region, concept of sustainable competitiveness. Sustainable competitiveness is more than productivity or attractiveness of the region, it is building a position in relation to other units by considering assumptions in the context of sustainable development. Within the discussed issue, the economic factor is as important for achieving a competitive advantage of the region as the social and environmental factor. This concept makes it possible to reconcile "here and now" approaches (competitive advantage) with actions having effects in the future (the idea of sustainable development and the well-being of future generations).

The study of sustainable competitiveness has so far covered the level of countries, treated as regions in a broader territorial perspective, or boiled down to attempts to define indicators at the level of regions (or other territorial areas) within the borders of a given country - intuitively reducing general indicators to the regional level. The main problem is the selection of variables characterizing both perspectives, allowing for the assessment of the level of sustainable competitiveness of the region, to differentiate it in relation to both concepts. There is a lack of universally recognized solutions that would universally describe both the phenomenon of competitiveness and sustainable development (separately and both together) of an individual at every administrative level, especially in a region. The multidimensional comparative analysis carried out using the integrated indicator of sustainable competitiveness allowed not only to assess the level of sustainable competitiveness of regions in Poland, but also to determine the factors affecting the position of voivodships in the ranking, which is worth emphasizing - with the possibility of using them in further research based on other approaches methodical. These factors include:

- 1) in the economic dimension: characteristics describing the most important aspects affecting the competitiveness of the region, i.e. measures of prosperity expressed by GDP per capita, (referring to the level of innovation), the amount of expenditure on innovative activity, the amount of funds from the state or EU budget, the amount of expenditure on research and development activity, as well as newly established business entities (entrepreneurship in the region) or graduates of master's studies

(development potential) and the unemployed among people with higher education (the only destimulating variable).

- 2) in the social dimension, factors such as the average monthly disposable household income and the number of beneficiaries of community social assistance (defining the wealth of the inhabitants), intra-voivodship migrations for permanent residence (characterizing the attractiveness of the region in relation to other regions), the availability of doctors and hospital beds (describing availability of health care), and characteristics informing about natural increase (demographic potential).
- 3) in the environmental dimension, features describing the aspect of municipal waste management and sewage treatment, the share of renewable energy in electricity production and energy consumption in households, as well as the share of devastated and degraded land, or agricultural land in good agricultural condition.

The assessment of the position of the voivodeships in the ranking of sustainable competitiveness of regions placed the Mazowieckie Voivodeship on the leading position in the entire research period, which was an expected result due to the nature of the region. The next two positions were taken by the Pomeranian Voivodeship and the Małopolskie Voivodeship. On the other hand, in the last place in the entire research period (except for one year) was the Świętokrzyskie Voivodeship. Despite the equal weights of each variable, the biggest influence on the voivodship's ranking position had the variables of the economic dimension characterizing the innovative potential of a given region, and in the social dimension - the balance of inter-voivodship migrations indicating the attractiveness of a given region in relation to other voivodeships.

The considerations undertaken in the work enrich the achievements of the literature on the subject and become a starting point for discussions around creating regional development strategies, considering the concept of sustainable competitiveness. The advantage of this work is also the universality of the empirical part - the developed set of variables can be easily analyzed using various research methods in order to find an indicator that best illustrates the situation of the examined units in the context of the achieved competitive position leading to sustainable development. To summarize the considerations in the submitted dissertation, it is emphasized that sustainable development leads in parallel to both economic growth and social development and improvement (or maintenance) of the environment. Achieving the sustainable nature of the competitiveness of regions (contributing to sustainable development) is facilitated by considering economic, social and environmental factors at an equal level.

This, in turn, in the long-term perspective, justifies the coherence of the concept of sustainable development and competitiveness at the regional level, which are mutually complementary phenomena and contribute to the implementation of the desired regional development.

Literatura

1. Adamkiewicz-Drwiłło, H. G., & Kruk, H. (2010). Zrównoważona konkurencyjność przedsiębiorstw: Ujęcie teoretyczne. *Studia i Prace Kolegium Zarządzania i Finansów. Szkoła Główna Handlowa*, z. 98, 16–24.
2. Aiginger, K., & Firgo, M. (2015). Regional Competitiveness Under New Perspectives. *WWWforEurope Policy Papers*, No. 26. <https://doi.org/10.2139/ssrn.2685585>
3. Andreoni, V., & Miola, A. (2016). *Competitiveness and Sustainable Development Goals* (Joint Research Centre Technical Reports EUR 28316 EN). Publications Office of the European Union. <https://doi.org/10.2788/64453>;
4. Annoni, P., & Dijkstra, L. (2013). *The EU regional competitiveness index 2013*. Commission of the European Union. Joint Research Centre. Institute for the Protection and the Security of the Citizen. <https://data.europa.eu/doi/10.2788/61698>
5. Annoni, P., & Dijkstra, L. (2019). *The EU regional competitiveness index 2019*. Commission of the European Union. Joint Research Centre. Institute for the Protection and the Security of the Citizen. [Dostęp online: 14.07.2022]
https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/work/2019_03_rci2019.pdf
6. Bal-Domańska, B., & Wilk, J. (2011). *Gospodarcze aspekty zrównoważonego rozwoju województw—Wielowymiarowa analiza porównawcza*. *Przeгляд Statystyczny*, 58(3–4), 300–322.
7. Balkyte, A., & Peleckis, K. (2010). *Mapping the future sustainable competitiveness resources: Aspects of forests ownership*. *Journal of Business Economics and Management*, 11(4), 630–651. <https://doi.org/10.3846/jbem.2010.31>
8. Balkyte, A., & Tvaronaviciene, M. (2010). *Perception of competitiveness in the context of sustainable development: Facets of “sustainable competitiveness”*. *Journal of Business Economics and Management*, 11, 341–365. <https://doi.org/10.3846/jbem.2010.17>
9. Bem, A., Ucieklak-Jeż, P., & Siedlecki, R. (2016). *The Spatial Differentiation of the Availability of Health Care in Polish Regions*. ScienceDirect. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 220 (2016), 12–20.
10. Berniak-Woźny, J. (2017). *Good governance – narzędzie czy fundament zrównoważonego rozwoju?* *Zeszyty Naukowe Uczelni Vistula*, 55(4) *Ekonomia XIV*, 5–16.
11. Bilbao-Terol, A., Arenas-Parra, M., & Onopko-Onopko, V. (2019). *Measuring regional sustainable competitiveness: A multi-criteria approach*. *Operational Research*, 19(3), 637–660. <https://doi.org/10.1007/s12351-017-0367-9>
12. Borsa, M. (2008). *Polityka przestrzenna w gospodarce regionalnej i lokalnej*. W: Z. Strzelecki (Red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*. Wydawnictwo Naukowe PWN. 174–196.
13. Bożek, J., Szewczyk, J., Badach, E., & Lisek, S. (2022). *Ocena poziomu rozwoju gospodarczego województw z zastosowaniem metod porządkowania liniowego w ujęciu dynamicznym*. *Wiadomości Statystyczne. The Polish Statistician*, 67(12), 39–61. <https://doi.org/10.5604/01.3001.0016.1613>

14. Bożek, J., Szewczyk, J., & Jaworska, M. (2021). *Poziom rozwoju gospodarczego województw w ujęciu dynamicznym*. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 14(57), 11–24. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2021.57.02>
15. Brojak-Trzaskowska, M., & Porada-Rochoń, M. (2009). *Rola wiedzy i współpracy naukowo-biznesowej w stymulowaniu dynamizmu innowacyjnego współczesnych przedsiębiorstw*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu*, nr 13 Instrumenty kreowania innowacyjności przedsiębiorstw i instytucji, 45–54.
16. Brol, R. (2013a). *Innovation vs. Regional Development*. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego We Wrocławiu*, nr 286 *Regional Economy in Theory and Practice*, 13–26.
17. Brol, R. (2013b). *Relacje między globalnością zmian a lokalnością rozwoju*. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, 284, 11–18.
18. Bronisz, U., Heijman, W., & Miszczuk, A. (2008). *Regional competitiveness in Poland: Creating and index*. *Jahrbuch für Regionalwissenschaft*, 28(2). <https://doi.org/10.1007/s10037-008-0026-y>
19. Buckley, P. J., Pass, C. L., & Prescott, K. (1988). *Measures of international competitiveness: A critical survey*. *Journal of Marketing Management*, 4(2), 175–200. <https://doi.org/10.1080/0267257X.1988.9964068>
20. Budziewicz-Guźlecka, A., & Drab-Kurowska, A. (2009). *Zarządzanie wiedzą w dobie nowej gospodarki*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 35, cz.2 Rynki przesyłu i przetwarzania informacji-stan obecny i perspektywy rozwoju. Cz.2, 39–51.
21. Camagni, R., & Capello, R. (2013). *Regional Competitiveness and Territorial Capital: A Conceptual Approach and Empirical Evidence from the European Union*. *Regional Studies*, 47(9), 1383–1402. <https://doi.org/10.1080/00343404.2012.681640>
22. Cetindamar, D., & Kilitcioglu, H. (2013). *Measuring the competitiveness of a firm for an award system*. *Competitiveness Review*, 23(1), 7–22. <https://doi.org/10.1108/10595421311296597>
23. Charron, N., Dijkstra, L., & Lapuente, V. (2014). *Regional Governance Matters: Quality of Government within European Union Member States*. *Regional Studies*, 48(1), 68–90. <https://doi.org/10.1080/00343404.2013.770141>
24. Charron, N., Dijkstra, L., & Lapuente, V. (2015). *Mapping the Regional Divide in Europe: A Measure for Assessing Quality of Government in 206 European Regions*. *Social Indicators Research*, 122(2), 315–346. <https://doi.org/10.1007/s11205-014-0702-y>
25. Charron, N., Lapuente, V., & Rothstein, B. (2013). *Quality of Government and Corruption from a European Perspective*. Edward Elgar Publishing. [Dostęp online: 06.02.2023] <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/quality-of-government-and-corruption-from-a-european-perspective-9780857936936.html>
26. Cheba, K., Bąk, I., & Szopik-Depczyńska, K. (2020). *Sustainable competitiveness as a new economic category – definition and measurement assessment*. *Technological and Economic Development of Economy*, 26(6), Article 6. <https://doi.org/10.3846/tede.2020.13528>

27. Chrobocińska, K. (2021). *Comparative Analysis of Regional Competitiveness in Poland from 2010–2019 in the Context of the Concept of Sustainable Development*. Sustainability, 13(6), Article 6. <https://doi.org/10.3390/su13063202>
28. Churski, P. (2018). *Podejście zorientowane terytorialnie (place-based policy) – teoria i praktyka polityki regionalnej*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 41, Article 41. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2018.41.04>
29. Ciołek, D., & Golejewska, A. (2022). *Efficiency Determinants of Regional Innovation Systems in Polish Subregions*. Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics, 311(3), 24–45. <https://doi.org/10.33119/GN/151792>
30. Čučković, N., Jurlin, K., & Vučković, V. (2013). *Measuring regional competitiveness: The case of Croatia*. Southeast European and Black Sea Studies, 13(4), 503–523. <https://doi.org/10.1080/14683857.2013.859813>
31. Cudowska-Sojko, A. (2011). *Rola turystyki w rozwoju regionu— aspekt teoretyczny*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, nr 79 Sport i rekreacja szansą rozwoju regionu, 23–34.
32. Czaplewski, M. (2014). *Kapitał ludzki i jego kompetencje jako podstawa działalności e-biznesowej*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, nr 114 Rola kapitału ludzkiego w rozwoju społeczno-gospodarczym regionu, 61–71.
33. Czaplewski, M. (2019). *Rynek usług telekomunikacyjnych jako obszar oddziaływania internetu*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego.
34. Czaplewski, M., & Klóska, R. (2020). *Regional Policy as a Factor in Shaping Regional Development in Poland*. South East European Journal of Economics and Business, 15(1), 93–104. <https://doi.org/10.2478/jeb-2020-0008>
35. Czerny, M. (2005). *Globalizacja a rozwój. Wybrane zagadnienia geografii społeczno-gospodarczej świata*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
36. Czudec, W. (2010). *Konkurencyjność regionu i strategie regionalne*. Ekonomia i Zarządzanie, nr 2, 33–42.
37. Czyż, T. (2010). *Competitiveness of the Wielkopolska Region in Terms of a Knowledge-Based Economy*. Quaestiones Geographicae, 29(2), 71–84. <https://doi.org/10.2478/v10117-010-0015-4>
38. Czyżewska, D. (2012). *Istota konkurencyjności regionów*. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 74(4), 203–217. <https://doi.org/10.14746/rpeis.2012.74.4.14>
39. Czyżewska-Misztal, D., & Golejewska, A. (2014). *Doświadczenia wybranych polskich regionów w rozpoznaniu i wdrażaniu inteligentnych specjalizacji*. Studia i prace wydziału nauk ekonomicznych i zarządzania, 37/2, 209–220.
40. Czyżycki, R. (2018). *Ewolucja znaczenia czynników rozwoju społeczno-gospodarczego w poszczególnych województwach w Polsce w latach 2006–2016*. Marketing i Zarządzanie Nr 3 (53). [Dostęp online: 11.06.2022] https://www.academia.edu/38388405/Ewolucja_znaczenia_czynnik%C3%B3w_rozwoju_spo%C5%82eczno_gospodarczego_w_poszczeg%C3%B3lnych_wojew%C3%B3dztwach_w_Polsce_w_latach_2006_2016
41. Dahlke, P. (2017). *Samorząd terytorialny w procesie kształtowania rozwoju gospodarczego regionu na przykładzie województwa wielkopolskiego*. Wydawnictwo

- Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Stanisława Staszica w Pile.
<https://depot.ceon.pl/handle/123456789/13142>
42. de la Vega, J. C. S., Buendía Azorín, J. D., Calvo-Flores Segura, A., & Esteban Yago, M. (2019). *A new measure of regional competitiveness*. Applied Economic Analysis, 27(80), 108–126. <https://doi.org/10.1108/AEA-07-2019-0010>
  43. Despotovic, D., Cvetanovic, S., Nedic, V., & Despotovic, M. (2016). *Economic, social and environmental dimension of sustainable competitiveness of European countries*. Journal of Environmental Planning and Management, 59(9), 1656–1678. <https://doi.org/10.1080/09640568.2015.1085370>
  44. Drabarczyk, K. (2017). *Zrównoważony rozwój województw — analiza porównawcza*. Zeszyty Naukowe Politechniki Częstochowskiej. Zarządzanie, 2(25), 23–34. <https://doi.org/10.17512/znpcz.2017.1.2.02>
  45. Dudek, M., & Wrzochalska, A. (2019). *Between Competitiveness and Sustainability? Achievements and Dilemmas of Regional Policy in the Context of Economic Development of Rural Regions: the Case of Poland*. European Journal of Sustainable Development, 8(2), Article 2. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2019.v8n2p299>
  46. Dutkowski, M. (2002). *Ranking jako metoda badawcza i diagnostyczna w naukach przestrzennych*. W: H. Rogacki (Red.), *Możliwości i ograniczenia zastosowań metod badawczych w geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarce przestrzennej* (s. 115–126). Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
  47. Dziembala, M. (2018). *The role of EU cohesion policy in promoting smart and sustainable competitiveness in the regions of the Visegrad countries*. Journal of Science and Technology Policy Management, 11(3), 325–341. <https://doi.org/10.1108/JSTPM-06-2018-0063>
  48. Ertmańska, K., & Worobjow, L. (2012). *Źródła przewagi konkurencyjnej regionów*. Economic and Regional Studies, 5(nr 2), 14–21.
  49. EUR-Lex—Competitiveness. (2022). *EUR-Lex*. [Dostęp online: 15.05.2022] <https://eur-lex.europa.eu/PL/legal-content/glossary/competitiveness.html>
  50. European Commission. (2019). *European Regional Competitiveness Index*. [Oficjalna strona Komisji Europejskiej]. [Dostęp online: 15.05.2022] https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/information/maps/regional_competitiveness/
  51. European Commission, Directorate-General for Enterprise and Industry. (2000). *European competitiveness report 2000*. Publications Office.
  52. European Commission. Joint Research Centre. (2016). *Competitiveness and sustainable development goals*. Publications Office of the European Union. <https://data.europa.eu/doi/10.2788/64453>
  53. Fagerberg, J., Srholec, M., & Knell, M. (2007). *The Competitiveness of Nations: Why Some Countries Prosper While Others Fall Behind*. World Development, 35(10), 1595–1620. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2007.01.004>
  54. Firlej, K. A. (2016). *Programowanie rozwoju innowacyjności jako instrument podnoszenia konkurencyjności regionów w Polsce na tle Unii Europejskiej*. Fundacja Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie.
  55. Fura, B. (2020). *Wpływ inicjatyw środowiskowych na konkurencyjność przedsiębiorstw produkcyjnych w Polsce*. Prace Naukowe Wydziału Ekonomii Uniwersytetu

- Rzeszowskiego. Monografie i Opracowania nr 26. Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
56. Główny Instytut Górnictwa. (2013). *Metoda oceny pozycji konkurencyjnej regionów wynikającej z potencjału sfery B+R+I (innowacyjność, nowa wiedza) w kontekście inteligentnej specjalizacji*. [Dostęp online: 07.05.2022]
https://gig.eu/sites/default/files/attachments/przetargi/metoda_oceny_pozycji_konkurencyjnej_2013.09.30_druk.pdf
  57. Głuszczyk, D. (2011). *Istota rozwoju regionalnego i jego determinanty*. 5(17), 68–80.
  58. Golejewska, A. (2012a). *Competitiveness, innovation and regional development. The case of the Visegrad Group countries*. Working Papers of Economics of European Integration Division, Article 1203. [Dostęp online: 19.07.2022]
<https://ideas.repec.org/p/gda/wpaper/1203.html>
  59. Golejewska, A. (2012b). *Innowacyjność a konkurencyjność regionalna krajów Grupy Wyszehradzkiej w latach 1999–2008*. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego, 19, 93–115.
  60. Golejewska, A. (2012c). *Kapitał ludzki, innowacje i instytucje a konkurencyjność regionów Europy Środkowej i Wschodniej (Human capital, innovation and institutions versus the competitiveness of regions in Central and Eastern Europe)*. Centrum Europejskie Natolin.
  61. Golejewska, A. (2013). *Innowacje i sposoby ich pomiaru na poziomie regionalnym*. W: M. Rękas & J. Sokołowski (Red.), *Ekonomia*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego. 184-194
  62. Gołębiowski, J., & Podlińska, O. (2015). *Konkurencyjność polskich regionów na tle Unii Europejskiej*. W: *Problemy rozwoju regionalnego i lokalnego w Polsce*. Wydawnictwo Urzędu Miejskiego w Pułtusku. 124.
  63. Gorynia, M., & Łażniewska, E. (Red.). (2009). *Kompendium wiedzy o konkurencyjności*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
  64. Gorzelak, G. (Red.). (1989). *Rozwój regionalny Polski w warunkach kryzysu i reformy*. Wydział Geografii i Studiów Regionalnych UW, Instytut Gospodarki Przestrzennej. <https://www.euroreg.uw.edu.pl/pl/publikacje,rozwoj-regionalny-polski-w-warunkach-kryzysu-i-reformy>
  65. Góralski, P., & Lazarek, M. (2009). *Czynniki kształtujące konkurencyjność regionów*. Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie. Polityki Europejskie, Finanse i Marketing, nr 1 (50), 307–315.
  66. Grabiński, T. (1984). *Wielowymiarowa analiza porównawcza w badaniach dynamiki zjawisk ekonomicznych*. Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Krakowie. Seria Specjalna, Monografie, nr 61.
  67. Grabiński, T., Wydymus, S., & Zeliaś, A. (1983). *Metody prognozowania rozwoju społeczno-gospodarczego*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
  68. Grabowska, A. (2013). *Konkurencyjność regionu a kapitał społeczny*. Studia Ekonomiczne / Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach, nr 156 Systemy gospodarcze i ich ewolucja: aspekty mikro-i mezoekonomiczne, 189–198.
  69. Graymore, M., Sipe, N., & Rickson, R. (2008). *Regional sustainability: How useful are current tools of sustainability assessment at the regional scale?*. *Ecological Economics*, 67, 362–372. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2008.06.002>

70. Grodzka, D. (2017). *Konkurencyjność polskich regionów na tle regionów państw członkowskich UE*. Studia BAS. 1 (49). 169-202.
71. Grzebyk, B. (2021). *Pozycja konkurencyjna województwa wielkopolskiego wobec poziomu realizacji celów strategii „Europa 2020”*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 53, 9–24. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2021.53.02>
72. Gutowski, T. (2015). *Idea zrównoważonego rozwoju w kontekście wzrostu konkurencyjności polskiej gospodarki*. W: A. Grynia (Red.), *Wybrane aspekty rozwoju i konkurencyjności nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej*. Uniwersytet w Białymstoku. Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie. 29-38
73. Heffner, K. (2008). *Strategie rozwoju regionalnego i lokalnego*. W: Z. Strzelecki (Red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*. Wydawnictwo Naukowe PWN. 152–173.
74. Hełpa-Liszkowska, K. (2012). *Różne płaszczyzny udziału kultury lokalnej w procesie stymulowania rozwoju regionów i budowania ich przewag konkurencyjnych*. Rynek - Społeczeństwo - Kultura, nr 2 Kultura i Gospodarka, 22–28.
75. Huczek, M. (2016). *Przedsiębiorczość i konkurencyjność w rozwoju regionalnym*. Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanitas. Zarządzanie, nr 3, 247–257. <https://doi.org/10.5604/18998658.1228274>
76. Hudrlikova, L., & Petkovova, L. (2013). *Regional Sustainable Development – Czech Region Ranking Using Multi-criteria Decision Analysis*. European Journal of Sustainable Development, 2(4), Article 4. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2013.v2n4p253>
77. IMD. (2022). *IMD World Competitiveness Booklet 2022*. IMD - International Institute for Management Development. [Dostęp online: 01.09.2022] <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-competitiveness/>
78. Januškaitė, V., & Užienė, L. (2018). *Intellectual Capital as a Factor of Sustainable Regional Competitiveness*. Sustainability, 10(12), Article 12. <https://doi.org/10.3390/su10124848>
79. Jovovic, R., Draskovic, M., Delibasic, M., & Jovovic, M. (2017). *The concept of sustainable regional development – institutional aspects, policies and prospects*. Journal of International Studies, 10(1), 255–266. <https://doi.org/10.14254/2071-8330.2017/10-1/18>
80. Judrupa, I. (2021). *Regional Competitiveness as an Aspect Promoting Sustainability of Latvia*. European Journal of Sustainable Development, 10(1), Article 1. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p650>
81. Judrupa, I., & Šenfelde, M. (2008). *Application of the Ranking Method in the Evaluation of Regional Competitiveness in Latvia*. Economic Research in Business, 17, 37–45.
82. Kaczmarek, T., Miłkowska, Ł., Bul, R., Walaszek, M., & Wilk, J. (2020). *Między konkurencją a współpracą. Relacje miasto centralne–suburbia na przykładzie aglomeracji poznańskiej*. Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, 50, 123–157. <https://doi.org/10.14746/rrpr.2020.50.08>
83. Kamiński, Z. (2021). *W kierunku zintegrowanego planowania przestrzennego rozwoju regionu*. Builder, 285 (4), 51–53.
84. Karman, A., Banaś, J., Bronisz, U., & Miszczuk, A. (2022). *Zmiany klimatu a konkurencyjność regionów* (T. 14/206). Polska Akademia Nauk, Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju. Warszawa.

85. Kasztelan, A. (2020). *The green competitiveness of Polish regions*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, vol. 64, nr 3, 32–41.
86. Kępka, K. (2009). *Zasada zrównoważonego rozwoju i jej rola w międzynarodowej ochronie klimatu*. W: Administracja publiczna. Wyższa Szkoła Administracji Publicznej im. Stanisława Staszica w Białymstoku. 7-22.
87. Kielczewski, D. (2009). *Jakość życia i dobrobyt jako kategorie zrównoważonego rozwoju*. W: D. Kielczewski (Red.), *Od koncepcji ekorozwoju od ekonomii zrównoważonego rozwoju*. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku. 108-120
88. Kielczewski, D. (2012). *Koncepcja ekonomii zrównoważonego rozwoju*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 245 *Ekonomia*, 170–178.
89. Kienast, F., Bolliger, J., Potschin, M., de Groot, R. S., Verburg, P. H., Heller, I., Wascher, D., & Haines-Young, R. (2009). *Assessing Landscape Functions with Broad-Scale Environmental Data: Insights Gained from a Prototype Development for Europe*. *Environmental Management*, 44(6), 1099–1120. <https://doi.org/10.1007/s00267-009-9384-7>
90. Kistowski, M. (2004). *Przyrodnicze i sozologiczne uwarunkowania i kierunki zrównoważonego rozwoju regionalnego Polski w świetle strategii rozwoju województw. Perspektywy rozwoju regionu w świetle badań krajobrazowych*. *Problemy Ekologii Krajobrazu PAEK*, 12(12), Article 12.
91. Kitson, M., Martin, R., & Tyler, P. (2004). *Regional Competitiveness: An Elusive Yet Key Concept?* *Regional Studies*, 38, 991–999.
<https://doi.org/10.1080/0034340042000320816>
92. Klóska, R. (2015). *Innowacyjność jako determinanta rozwoju regionalnego w Polsce*. *Rozprawy i studia. T. (CMLXXXI) 907*. Uniwersytet Szczeciński.
93. Klóska, R. (2017a). *Proinnowacyjna gospodarka regionalna w Polsce*. *Marketing i Zarządzanie*, 47, 21–28. <https://doi.org/10.18276/miz.2017.47-02>
94. Klóska, R. (2017b). *Rozwój zrównoważony regionów w Polsce w ujęciu statystycznym*. *Progress in Economic Sciences*, 4, 159–176. <https://doi.org/10.14595/PES/04/011>
95. Klóska, R., Ociepa-Kicińska, E., Czyżycki, R., & Szklarz, P. (2020). *Regional Development in Poland in Taxonomic Terms*. *Sustainability*, 12(11), Article 11. <https://doi.org/10.3390/su12114780>
96. Kłosiński, K. A. (2004). *Rozwój konkurencyjności gospodarek*. W: *Konkurencyjność oraz rozwój w gospodarce*. Wydawnictwo KUL. 9-31.
97. Kogut-Jaworska, M., & Ociepa-Kicińska, E. (2020). *Smart Specialisation as a Strategy for Implementing the Regional Innovation Development Policy—Poland Case Study*. *Sustainability*, 12(19), Article 19. <https://doi.org/10.3390/su12197986>
98. Kogut-Jaworska, M., & Ociepa-Kicińska, E. (2023). *Practical Implications of Smart Specialization Strategy: Barriers to Implementation, Role of the Public Sector, and Benefits for Entrepreneurs*. *SAGE Open*, April-June 2023, 1–16. <https://doi.org/10.1177/21582440231180520>
99. Kokoszka, K. (2011). *Czynniki determinujące zrównoważony rozwój terenów wiejskich w Polsce*. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 13(z. 1), 183–188.

100. Komisja Europejska. (2014). *10 pytań na temat polityki spójności – Polityka regionalna UE* [Oficjalna strona internetowa Unii Europejskiej]. [Dostęp online: 31.07.2022] https://ec.europa.eu/regional_policy/pl/faq/
101. Kondratiuk-Nierodzińska, M. (2013). *Regionalne systemy innowacji a konkurencyjność województw w Polsce*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
102. Kopaliński, W. (1989). *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych* (wydanie XVI rozszerzone). Państwowe Wydawnictwo „Wiedza Powszechna”.
103. Kopeć, A. (2020). *Rozwój regionalny oparty na innowacjach przy zastosowaniu modelu poczwórnej helisy, a projekt krajowej strategii rozwoju regionalnego 2030. Koncepcja rozwoju „czwórmiasta”*. Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne, 31, 53–73.
104. Kopeć, A., & Zawiślińska, I. (2021). *Ewolucja modelu helisy jako koncepcji rozwojowej we współczesnej gospodarce światowej*. Zeszyty Naukowe PWSZ w Płocku. Nauki Ekonomiczne. [https://doi.org/10.19251/ne/2021.33\(6\)](https://doi.org/10.19251/ne/2021.33(6))
105. Korenik, S. (2012). *Wyzwania i dylematy współczesnej polityki regionalnej*. Biblioteka Regionalisty, 12, 53–62.
106. Korenik, S. (2021). *Socio-economic development of the regions at the beginning of the 2020s (Rozwój społeczno-gospodarczy regionów na początku trzeciej dekady XXI wieku)*. Biblioteka Regionalisty, 21, 41–51.
107. Korenik, S., Pięta, M., & Soczewka, K. (2004). *Współczesne tendencje rozwoju regionalnego*. Contemporary Tendencies of Regional Development. Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Oeconomica;174. 269-281.
108. Kosiedowski, W. (2008). *Zarządzanie rozwojem regionalnym i lokalnym*. W: Z. Strzelecki (Red.), *Gospodarka regionalna i lokalna* (s. 221–242). Wydawnictwo Naukowe PWN.
109. Kot, J., & Kraska, E. (2018). *Ocena konkurencyjności polskich regionów oparta na metodzie M.E. Portera*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Research Papers of Wrocław University of Economics; Nr 527; 148-159. <https://doi.org/10.15611/pn.2018.527.13>
110. Kowalski, A., & Weresa, M. (Red.). (2021a). *Konkurencyjność międzynarodowa a współpraca z zagranicą w czasach kryzysów gospodarczych - aspekty teoretyczne*. W: Polska. Raport o konkurencyjności 2021. Bilateralna współpraca gospodarcza a przewagi konkurencyjne. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. 13-28. <https://doi.org/10.33119/978-83-8030-446-8.2021>
111. Kowalski, A., & Weresa, M. (Red.). (2021b). *Polska. Raport o konkurencyjności 2021. Bilateralna współpraca gospodarcza a przewagi konkurencyjne*. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie. <https://doi.org/10.33119/978-83-8030-446-8.2021>
112. Kozovska, K., Annoni, P., & Dijkstra, L. (2011). *A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings*. European Union Regional Policy Working Paper. <https://doi.org/10.13140/2.1.3438.9442>
113. Kożuch, M. (2011). *Pomoc publiczna jako instrument stymulowania rozwoju zrównoważonego*. W: Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Malickiemu. ZAPOL. 71-90.
114. Kożuch, M. (2013). *Instrumenty przełamania barier zrównoważonego rozwoju*. *Ekonomia i Środowisko*, nr 3 (46), 51–60.

115. Krugman, P. (1994). *Competitiveness: A Dangerous Obsession*. *Foreign Affairs*, 73(2), 28. <https://doi.org/10.2307/20045917>
116. Kruk, H. (2010). *Przyrodnicza konkurencyjność regionów*. Towarzystwo Naukowe Organizacji i Kierownictwa.
117. Kruk, H. (2011). *Zrównoważony rozwój regionów – ujęcie teoretyczne*. W: *Trendy i wyzwania zrównoważonego rozwoju: Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Malickiemu*. ZAPOL. 213–232.
118. Kruk, H. (2017). *Similarities between Sustainable Development and Competitiveness of the Regions—Theoretical Approach*. *Modern Management Review*, (XXII)((2)), 71–86. <https://doi.org/10.7862/rz.2017.mmr.17>
119. Kuciński, A. (2009). *Odległości taksonomiczne w wielowymiarowej analizie porównawczej*. <https://depot.ceon.pl/handle/123456789/15182>
120. Kudłacz, T. (2008). *Programowanie rozwoju regionalnego i lokalnego*. W: Z. Strzelecki (Red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*. Wydawnictwo Naukowe PWN. 123–151
121. Kukuła, K., & Luty, L. (2018). *O wyborze metody porządkowania liniowego do oceny gospodarki odpadami w Polsce w ujęciu przestrzennym*. *Zeszyty Naukowe SGGW w Warszawie - Problemy Rolnictwa Światowego*, 18(2), 183–192. <https://doi.org/10.22630/PRS.2018.18.2.46>
122. Kupiec, L. (2008). *Jaki rozwój?* W: A. Bocian (Red.), *Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku. 20–30.
123. Kusa, R. (2008). *Przyczynowo-skutkowy model konkurencyjności przedsiębiorstw*. *Ekonomia Menedżerska*, nr 3, 57–66.
124. Leśniewski, M. A. (2013). *Ekorozwojowe źródła konkurencyjności gmin w Polsce*. CeDeWu.
125. Lorek, E. (2016). *Inteligentny i trwały rozwój warunkiem wzmocnienia konkurencyjności regionu śląskiego*. *Ekonomia i Środowisko*, nr 3 (58), 171–185.
126. Lorens, P. (2013). *Równoważenie rozwoju przestrzennego miast polskich*. Politechnika Gdańska Wydział Architektury.
127. Łązniewska, E. (2013). *Konkurencyjność regionalna w czasie i przestrzeni na przykładzie polskich regionów*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Poznaniu. <https://www.ceeol.com/search/book-detail?id=790020>
128. Łązniewska, E., Chmielewski, R., & Nowak, P. (2012). *Definicje, modele i studia nad regionalną konkurencyjnością*. W: E. Łązniewska & M. Gorynia (Red.), *Konkurencyjność regionalna: Koncepcje – Strategie - Przykłady* (Wyd. 1, dodr. 1). Wydawnictwo Naukowe PWN. 21-62
129. Łązniewska, E., & Gorynia, M. (Red.). (2012). *Konkurencyjność regionalna: Koncepcje - strategie - przykłady* (Wyd. 1, dodr. 1). Wydawnictwo Naukowe PWN.
130. Łącka, I. (2018). *Modele Quadruple i Quintuple Helix—Nowe spojrzenie na rolę społeczeństwa i środowiska naturalnego w tworzeniu regionalnych innowacji dla rozwoju zrównoważonego*. *Folia Pomeranae Universitatis Technologiae Stetinensis. Oeconomica*, nr 90, 47–58. <https://doi.org/10.21005/oe.2018.90.1.05>
131. Łukiewska, K. (2019). *Metodologiczne aspekty pomiaru międzynarodowej konkurencyjności branży na przykładzie przemysłu spożywczego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie.

132. Makiela, Z. (2013a). *Przedsiębiorczość i innowacyjność terytorialna. Region w warunkach konkurencji*. Wydawnictwo C.H. Beck. <http://www.znak.com.pl/ksiazka/przedsiębiorczosc-i-innowacyjnosc-terytorialna-region-w-warunkach-konkurencji-zbigniew-makiela-41396>
133. Makiela, Z. (2013b). *Przedsiębiorczość i innowacyjność - Koncepcja i uwarunkowania rozwoju regionu*. Przegląd Organizacji, 2, 30–36. <https://doi.org/10.33141/po.2013.2.6>
134. Małachowski, K. (2011). *Strategiczne kierunki rozwoju społeczeństwa informacyjnego w województwie zachodniopomorskim*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług, nr 67 Drogi dochodzenia do społeczeństwa informacyjnego: stan obecny, perspektywy rozwoju i ograniczenia. T. 1, 547–555.
135. Małachowski, K. (2015). *Dylematy konkurencyjności regionalnej – zarys problemu*. Ekonomiczne Problemy Usług, 118, 211–224. <https://doi.org/10.18276/epu.2015.118-15>
136. Marcinek, J. (Red.). (2008). *Ilustrowana encyklopedia powszechna A-Z*. Wydawnictwo Zielona Sowa.
137. Markowski, T. (2008). *Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego*. W Z. Strzelecki (Red.), *Gospodarka regionalna i lokalna* (s. 13–28). Wydawnictwo Naukowe PWN.
138. Martin, R. L. (2003). *A Study on the Factors of Regional Competitiveness. A draft final report for The European Commission Directorate-General Regional Policy*. General Regional Policy, University of Cambridge.
139. Mashokhida, A., Khabibovich, A., Palka, P., & Shakhlo, R. (2018). *The competitiveness and sustainable economic development of Tajikistan regions*. Journal of Competitiveness, 10, 73–88. <https://doi.org/10.7441/joc.2018.01.05>
140. Mazur, B. (2014). *Spójność Unii Europejskiej i narzędzia finansowania jej realizacji*. W: J. Gajewski & W. Paprocki (Red.), *Dylematy rozwoju infrastruktury* (s. 158–172). Publikacja Europejskiego Kongresu Finansowego.
141. Meyer-Stamer, J. (2005). *Systemic Competitiveness Revisited: Conclusions for Technical Assistance in Private*. Mesopartner Working Paper No. 14, 1–30.
142. Michalak, J. (2014). *Teoretyczne aspekty konkurencyjności regionu*. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu, nr 35 Marketing Przyszłości. Trendy. Strategie. Instrumenty Wieloaspektowość problemów marketingu w jednostkach samorządu terytorialnego i instytucjach publicznych, 39–48.
143. Michoń, D. (2018). *Wielowymiarowa analiza porównawcza rozwoju regionalnego w Polsce w kontekście polityki spójności*. [Autoreferat rozprawy doktorskiej, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Kolegium Analiz Ekonomicznych]. [Dostęp online: 11.06.2022] https://ssl-kolegia.sgh.waw.pl/pl/KAE/postepowania/doktoraty/Documents/Danuta_Michon/DaM_streszczenie_pl.pdf
144. Ministerstwo Środowiska RP. (1999). *Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Polski do 2025 roku. Wytyczne dla resortów opracowujących strategie sektorowe*. [Dostęp online: 27.07.2022] <http://www.access.zgwrp.org.pl/materialy/dokumenty/StrategiaZrownowazonegoRozwojuPolski/index1.html>

145. Misala, J. (2011). *Międzynarodowa konkurencyjność gospodarki narodowej*. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne.
146. Misiewicz, E. I., Roszkowska, E., & Rogowski, J. (2019). *Ocena poziomu ładu gospodarczego województw Polski w 2015 r.* Optimum. Economic Studies, 3(97), 3–18. <https://doi.org/10.15290/oes.2019.03.97.01>
147. Möbius, P., & Althammer, W. (2019). *Sustainable competitiveness: A spatial econometric analysis of European regions*. Journal of Environmental Planning and Management, 63(3), 453–480. <https://doi.org/10.1080/09640568.2019.1593005>
148. Moyer, J. D., & Hedden, S. (2020). *Are we on the right path to achieve the sustainable development goals?* World Development, 127. <https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2019.104749>
149. Nacheva, R., Sulov, V., & Czaplewski, M. (2022). *The Impact of M-Learning on Sustainable Information Society*. Communications in Computer and Information Science. Vol. 1529. 244–262. https://doi.org/10.1007/978-3-031-04238-6_19
150. Nikolić, M., Filipović, M., & Pokrajac, S. (2016). *Regional competitiveness for achieving sustainable development: The case of Serbia*. Industrija, 44, 7–26. <https://doi.org/10.5937/industrija44-10615>
151. Nowak, E. (1997). *Wielowymiarowa analiza porównawcza w modelowaniu kondycji finansowej przedsiębiorstw*. Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio H. Oeconomia, 31, 111–123.
152. Ociepa-Kicińska, E. (2019). *Instytucje Otoczenia Biznesu w Szczecińskim Obszarze Metropolitalnym*. W: K. Brzozowska (Red.), Społeczno-gospodarcze otoczenie rozwoju lokalnego i regionalnego: T. (1170) 1096. 117–130. Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego.
153. Ociepa-Kicińska, E. (2020). *Ocena poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego województwa zachodniopomorskiego na tle pozostałych regionów Polski*. W: Regionalne i lokalne uwarunkowania rozwoju gospodarki Polski. 35–48. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu.
154. Ociepa-Kicińska, E., Czyżycki, R., Szklarz, P., & Klóska, R. (2021). *Impact of EU Funds on the Level of Regional Socio-Economic Development: The Case of Poland*. European Research Studies Journal, XXIV, 328–362. <https://doi.org/10.35808/ersj/2237>
155. OECD. (2022). Regional Competitiveness. [Dostęp online: 03.07.2022] <https://www.oecd.org/cfe/regionaldevelopment/regionalcompetitiveness.htm>
156. Okuneviciute Neverauskiene, L., Danileviciene, I., & Tvaronaviciene, M. (2020). *Assessment of the factors influencing competitiveness fostering the country's sustainability*. Economic Research-Ekonomska Istraživanja, 33(1), 1909–1924. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2020.1763821>
157. Olczyk, M., Kuc-Czarnecka, M., & Saltelli, A. (2022). *Changes in the Global Competitiveness Index 4.0 Methodology: The Improved Approach of Competitiveness Benchmarking*. Journal of Competitiveness, 14, 118–135. <https://doi.org/10.7441/joc.2022.01.07>
158. Orłowski, W. M. (2018). *Konkurencyjność gospodarcza krajów. Propozycja alternatywnego pomiaru w kontekście dyskusji o konkurencyjności polskiej gospodarki*. Studia BAS, 3(55). <https://doi.org/10.31268/StudiaBAS.2018.15>

159. Osiecka-Brzeska, K. (2011). *Zrównoważony rozwój w świetle wybranych teorii ekonomicznych*. Prace i Materiały Instytutu Handlu Zagranicznego Uniwersytetu Gdańskiego, nr 30, 21–32.
160. Osiński, J. (2008). *Administracja publiczna a gospodarka regionalna i lokalna*. W: Z. Strzelecki (Red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*. 29–46. Wydawnictwo Naukowe PWN.
161. Pająk, K., Dahlke, P., & Kvilinskyi, O. (2016). *Determinanty rozwoju regionalnego – współczesne odniesienie*. Roczniki Ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszcy 9, 109–122.
162. Pancer-Cybulska, E. (2015). *Współpraca międzynarodowa na rzecz ochrony klimatu a konkurencyjność gospodarek*. W: A. Grynia (Red.), *Wybrane aspekty rozwoju i konkurencyjności nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej*. 39–52. Uniwersytet w Białymstoku. Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie.
163. Parteka, T. (2009). *Profesor Jerzy Kołodziejski jako prekursor wdrażania zasad zrównoważonego rozwoju*. W: D. Kielczewski (Red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*. 41–50. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.
164. Pawlas, I. (2017). *Regional disparities in development - The case of Poland/ Regionalne dysproporcje rozwojowe - Przypadek Polski*. *Economic and Regional Studies*, 10(3), 17–31. <https://doi.org/10.2478/ers-2017-0021>
165. Perło, D. (2009). *Model miękki zrównoważonego rozwoju*. W: D. Kielczewski (Red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*. 166–191. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej.
166. Perło, D. (2013). *Rozwój zrównoważony w wymiarze gospodarczym, społecznym i środowiskowym - Analiza przestrzenna*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. Taksonomia, 21(nr 279 Klasyfikacja i analiza danych - teoria i zastosowania), 331–341.
167. Perło, D. (2014). *Modelowanie zrównoważonego rozwoju regionów*. Wydawnictwo Uniwersyteckie Trans Humana.
168. Platje, J. (2009). *Czy zrównoważony rozwój gospodarczy jest warunkiem wstępnym rozwoju zrównoważonego?* W: D. Kielczewski (Red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*. 131–143. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej.
169. Ponikowski, H. (2008). *O trzech zasadach zrównoważonego rozwoju terytorialnego*. W: A. Bocian (Red.), *Rozwój regionalny a rozwój zrównoważony*. 98–106. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
170. Porter, M. E. (1985). *Competitive advantage: Creating and sustaining superior performance*. Free Press; Collier Macmillan.
171. Porter, M. E. (1992). *Strategia konkurencji. Metody analizy sektorów i konkurentów*. Państwowe Wydawnictwo Ekonomiczne.
172. Poskrobko, B. (2012). *Metodyczne aspekty ekonomii zrównoważonego rozwoju*. *Ekonomia i Środowisko*, nr 3, 10–27.
173. Poskrobko, B. (2013). *Paradygmat zrównoważonego rozwoju jako wiodący kanon w badaniu nowych obszarów ekonomii*. *Ekonomia i Środowisko*, (46), 10–24.

174. Przygodzka, R. (2009). *Zrównoważony rozwój obszarów wiejskich*. W: D. Kiełczewski (Red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*. 76–107. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.
175. Radło, M.-J., & Ciesielska, D. (2013). *Polska w pułapce średniego dochodu? Perspektywy konkurencyjności polskiej gospodarki i regionów*. Difin.
176. Rajnoha, R., & Lesnikova, P. (2022). Sustainable Competitiveness: *How Does Global Competitiveness Index Relate to Economic Performance Accompanied by the Sustainable Development?* *Journal of Competitiveness*, 14(1), 136–154. <https://doi.org/10.7441/joc.2022.01.08>
177. Ranjbari, M., Shams Esfandabadi, Z., Zanetti, M. C., Scagnelli, S. D., Siebers, P.-O., Aghbashlo, M., Peng, W., Quatraro, F., & Tabatabaei, M. (2021). *Three pillars of sustainability in the wake of COVID-19: A systematic review and future research agenda for sustainable development*. *Journal of Cleaner Production*, 297, 126660. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2021.126660>
178. Rogall, H. (2009). *Podstawowe założenia ekonomii zrównoważonej*. W: D. Kiełczewski (Red.), *Od koncepcji ekorozwoju do ekonomii zrównoważonego rozwoju*. 76–107. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.
179. Rokicki, T., & Golonko, M. (2018). *Rozwój zrównoważony województw w Polsce*. *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Społecznej w Ostrołęce*, nr 29, 130–143.
180. Roszkowska, E., & Filipowicz-Chemnko, M. (2016). *Ocena poziomu rozwoju instytucjonalnego województwa Polski w latach 2010-2014 w kontekście realizacji koncepcji zrównoważonego rozwoju*. *Ekonomia i Środowisko*, 3(58), 250–266. <https://doi.org/10.15611/pn.2017.469.15>
181. Roszkowska, E., Filipowicz-Chemnko, M., & Wachowicz, T. (2017). *Wykorzystanie metody TOPSIS do oceny zróżnicowania rozwoju województw Polski w latach 2010-2014 w kontekście kształtowania się ładu instytucjonalnego*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. <https://doi.org/10.15611/pn.2017.469.15>
182. Roszkowska, E., & Karwowska, R. (2014). *Wielowymiarowa analiza poziomu zrównoważonego rozwoju województw Polski w 2010 roku*. *Ekonomia i Zarządzanie*, Vol. 6(1), 9–37. <https://doi.org/10.12846/j.em.2014.01.01>
183. Rutkauskas, A. V. (2008). *On the sustainability of regional competitiveness development considering risk*. *Ukio Technologinis ir Ekonominis Vystymas*, 14(1), 89–99. <https://doi.org/10.3846/2029-0187.2008.14.89-99>
184. Schwab, K. (2012). *The Global Competitiveness Report 2012–2013*. World Economic Forum. [Dostęp online: 05.09.2022]
https://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf
185. Schwab, K. (2014). *The Global Competitiveness Report 2014–2015 [Insight Report]*. World Economic Forum.
186. Skica, T. (2020). *Wpływ polityki gmin na rozwój lokalny: Cele strategiczne, polityki budżetowe oraz instrumentalizacja wsparcia*. Oficyna Wydawnicza ASPRA oraz Wyższa Szkoła Informatyki i Zarządzania z siedzibą w Rzeszowie.
187. Skica, T., Bem, A., & Żygadło, K. (2013). *The role of local government in the process of entrepreneurship development*. *Finansowy Kwartalnik Internetowy E-Finanse*, 9(4), 1–24.

188. Słodowa-Hełpa, M. (2009). *Zrównoważony rozwój a konkurencyjność. Wyzwania oraz dylematy*. W: D. Kielczewski (Red.), *Od koncepcji ekorozwoju od ekonomii zrównoważonego rozwoju*. 236–258. Wydawnictwo Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Białymstoku.
189. Smółka-Franke, B. (2018). *Kreatywność miast szansą rozwoju regionalnego*. Zeszyty Naukowe. Organizacja i Zarządzanie. Politechnika Śląska, 129, 561–570. <https://doi.org/10.29119/1641-3466.2018.129.40>
190. Snieška, V., & Bruneckienė, J. (2009). *Measurement of Lithuanian regions by regional competitiveness index*. Inżynierinė Ekonomika, 1, 45–57.
191. Sokołowski, A. (1985). *Wybrane zagadnienia pomiaru i ważenia cech w taksonomii*. Zeszyty Naukowe. Akademia Ekonomiczna w Krakowie, nr 203 Prace z zakresu statystyki, 41–53.
192. SolAbility. (2021). *The Global Sustainable Competitiveness Index 2021*. SOLABILITY. [Dostęp online: 28.11.2022] <https://solability.com/global-sustainable-competitiveness-index/the-global-sustainable-competitiveness-index-2021>
193. Strahl, D. (Red.). (2006). *Metody oceny rozwoju regionalnego*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
194. Strzelecki, Z. (2008). *Polityka regionalna*. W: Z. Strzelecki (Red.), *Gospodarka regionalna i lokalna*. 78–120. Wydawnictwo Naukowe PWN.
195. Surdacka, E. (2016). *Ocena konkurencyjności regionów świętokrzyskiego i lubelskiego. Autobusy: technika, eksploatacja, systemy transportowe*, R. 17, nr 6, 1775–1781.
196. Szlachta, J. (1996). *Regionalny wymiar konkurencyjności gospodarki*. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, Rok LVIII (zeszyt 3), 87–99.
197. Szostak, E. (2015). *Wyzwania dla konkurencyjności regionów wobec strategii „Europa 2020” na przykładzie Dolnego Śląska*. W: A. Grynia (Red.), *Wybrane aspekty rozwoju i konkurencyjności nowych krajów członkowskich Unii Europejskiej*. 615–625. Uniwersytet w Białymstoku. Wydział Ekonomiczno-Informatyczny w Wilnie.
198. Szylar, M., Cegielska, K., & Kudas, D. (2017). *Wykorzystanie metody ścieżki rozwoju Hellwiga do badania zrównoważonego rozwoju województwa śląskiego*. Studia Regionalne i Lokalne, 3(69), 79–101. <https://doi.org/10.7366/1509499536904>
199. Szymła, Z. (2005). *Podstawy badań rozwoju regionalnego*. Folia Oeconomica Bochniensia, nr 3, 101–110.
200. *Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju Johannesburg 2002*. (2002). Johannesburg Summit 2002. [Dostęp online: 15.07.2022] <https://www.unic.un.org/pl/johannesburg/>
201. Świąder, M. (2015). *Zrównoważony rozwój regionalny*. Prawo, 318, 131–146.
202. Teneta-Skwiercz, D. (2018). *Wskaźniki pomiaru zrównoważonego rozwoju - Polska na tle krajów Unii Europejskiej*. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 516 Zrównoważony rozwój-przedsiębiorczość studencka - społecznie odpowiedzialna uczelnia, 121–132. <https://doi.org/10.15611/pn.2018.515.11>
203. Twardowski, D. (2014). *Konkurencyjność w ujęciu regionalnym - istota, czynniki oraz jej kształtowanie*. Prace Naukowe Wałbrzyskiej Wyższej Szkoły Zarządzania i Przedsiębiorczości, 28 (3) Samorząd terytorialny a polityka lokalna, 127–140.
204. Ucieklak-Jeż, P., & Bem, A. (2018). *Dostępność opieki zdrowotnej na obszarach wiejskich*. Problems of Small Agricultural Holdings / Problemy Drobnych Gospodarstw Rolnych, 4, 117–131. <https://doi.org/10.15576/PDGR/2017.4.117>

205. Urbaniec, M. (2016). *Sustainable competitiveness. Opportunities and challenges for Poland's economy*. *Ekonomia i Środowisko - Economics and Environment*, 59(4), Article 4.
206. Walesiak, M. (1993). *Statystyczna analiza wielowymiarowa w badaniach marketingowych*. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu.
207. World Economic Forum. (2014). *The Europe 2020 Competitiveness Report: Building a More Competitive Europe 2014 Edition*. World Economic Forum, Geneva. [Dostęp online: 11.05.2022]
https://www3.weforum.org/docs/WEF_Europe2020_CompetitivenessReport_2014.pdf
208. World Economic Forum. (2019). *Global Competitiveness Report 2019*. *World Economic Forum*. [Dostęp online: 11.05.2022] <https://www.weforum.org/reports/how-to-end-a-decade-of-lost-productivity-growth/digest/>
209. Wójcik, G. (2012). *Ranga konkurencyjności polskich regionów w świetle badań prognostycznych*. *Wiadomości Zootechniczne*, 50(3), 45–53.
210. Wójtowicz, A. (2016). *Zróżnicowanie rozwoju regionalnego w Polsce*. *Zeszyty Naukowe Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego w Zielonej Górze*, nr 4 Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy, 302–311.
211. Yahya, F., Abbas, G., Hussain, M., & Waqas, M. (2022). *Financial Development and Sustainable Competitiveness in Arctic Region: A Dynamic Panel Data Analysis*. *Problemy Ekorozwoju - Problems of Sustainable Development*, 17(1), 267–278. <https://doi.org/10.35784/pe.2022.1.24>
212. Zadrożniak, M. (2015). *Jakość życia w kontekście koncepcji zrównoważonego rozwoju*. *Acta Universitatis Lodzianis. Folia Oeconomica*, vol. 2, t. 313 Środowisko przyrodnicze a rozwój, 21–36.
213. Zalewska, M. (2013). *Jak mierzyć zrównoważony rozwój Polski? Modele ustroju społeczno-gospodarczego*. *Kontrowersje i dylematy*, 397–412.
214. Zeibote, Z., Volkova, T., & Todorov, K. (2019). *The impact of globalization on regional development and competitiveness: Cases of selected regions*. *Insights into Regional Development*, 1(1), 33–47. [https://doi.org/10.9770/ird.2019.1.1\(3\)](https://doi.org/10.9770/ird.2019.1.1(3))
215. Ziolo, M. (2011). *Determinanty rozwoju regionalnego w świetle wybranych teorii rozwoju*. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Ekonomiczne Problemy Usług*, nr 79 Sport i rekreacja szansą rozwoju regionu, 11–21.

Pozostałe źródła:

1. *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej Dz.U.1997.78.483 z dnia 2 kwietnia 1997 r.*, <https://lexlege.pl/>, dostęp z dnia 20.06.2022 r.
2. *Prawo ochrony środowiska. Dz.U.2021.0.1973 t.j. - Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska. Stan prawny aktualny na dzień: 20.06.2022 r.*, dostęp z dnia 20.06.2022 r.
3. *Światowy Szczyt Zrównoważonego Rozwoju Johannesburg 2002*: <https://www.unic.un.org.pl/johannesburg/>, dostęp z dnia 07.07.2022 r.
4. *Uchwała nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. W sprawie przyjęcia „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030”*. (2019). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20190001060/O/M20191060.pdf>

5. Ustawa z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju. Dz.U.2021.0.1057 t.j. - Stan prawny aktualny na dzień: 20.06.2022, <https://lexlege.pl/>, dostęp z dnia 20.06.2022 r.
6. <https://dictionary.cambridge.org/pl/dictionary/english/sustainability>, dostęp z dnia 20.06.2022 r.
7. <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/zrownowazyc;5531572.html>, dostęp z dnia 20.06.2022 r.

Spis rysunków

Schemat 1. Kolejne etapy koncepcyjne pracy	10
Schemat 2. Istota idei zrównoważonego rozwoju	12
Schemat 3. Wymiary zrównoważonego rozwoju	19
Schemat 4. Elementy zaspokajające ludzkie potrzeby w myśl idei zrównoważonego rozwoju. 20	
Schemat 5. Czynniki decydujące o rozwoju regionu i jego pozycji konkurencyjnej względem pozostałych regionów	29
Schemat 6. Dwie perspektywy zrównoważonego rozwoju regionów	32
Schemat 7. Globalne cele zrównoważonego rozwoju a działania na poziomie lokalnym.....	32
Schemat 8. Zależność i kompetencje szczebli samorządowych i centralnego w Polsce w ramach modelu aktywnej administracji współpracującej.....	35
Schemat 9. Konkurencyjność jako proces.....	44
Schemat 10. Konkurencyjność w perspektywie czasu.....	47
Schemat 11. Poziomy konkurencyjności i zależności między nimi.....	50
Schemat 12. Determinanty konkurencyjności kraju	51
Schemat 13. Czynniki wpływające na konkurencyjność i rozwój społeczno-gospodarczy	60
Schemat 14. Źródła przewagi konkurencyjnej regionu	69
Schemat 15. Model piramidy konkurencyjności na poziomie regionów	77
Schemat 16. Wspólny czynnik trzech celów funkcjonowania regionów	107
Schemat 17. Elementy tworzące koncepcję pięciokrotnej helisy	109
Schemat 18. Dualność pojęcia „zrównoważona konkurencyjność”	112
Schemat 19. Wartość wskaźnika W_i dla zrównoważonej konkurencyjności województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym.....	151
Schemat 20. Wartości zmiennej „Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca [tys. zł/mieszkańca]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym.....	154
Schemat 21. Wartości zmiennej „Nakłady na działalność innowacyjną w przedsiębiorstwach w relacji do PKB [%]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym	155

Schemat 22. Wartości zmiennej „Środki z budżetu państwa lub inne przekazane jako współfinansowanie programów i projektów realizowanych z udziałem środków z funduszy strukturalnych i Funduszu Spójności UE [tys. zł/ 1000 mieszkańców]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym.....	156
Schemat 23. Wartości zmiennej „Migracje na pobyt stały międzywojewódzkie - saldo migracji [os/km ²]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym	157
Schemat 24. Wartości zmiennej „Lekarze pracujący wg podstawowego miejsca pracy [os/10 tys. ludności]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym	158
Schemat 25. Wartości zmiennej „Ilość zmieszanych odpadów komunalnych z gospodarstw domowych zebranych w ciągu roku przypadająca na 1 mieszkańca ogółem [kg/mieszkańca]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym	159
Schemat 26. Wartości zmiennej „Emisja zanieczyszczeń gazowych (z zakładów szczególnie uciążliwych) ogółem na km ² [1000 t/km ²]” dla województw w Polsce w latach 2012 i 2021 w ujęciu przestrzennym.....	159

Spis tabel

Tabela 1. Przyporządkowanie celów rozprawy doktorskiej do poszczególnych jej rozdziałów..	8
Tabela 2. Podejście w kontekście zagadnienia zrównoważonego rozwoju według wybranych teorii ekonomicznych	18
Tabela 3. Charakterystyka przyrodniczej, ekonomicznej oraz społecznej perspektywy zrównoważonego rozwoju.....	23
Tabela 4. Charakterystyka rozwoju regionalnego według głównych determinant rozwoju	28
Tabela 5. Dwa wymiary konkurencyjności regionu	52
Tabela 6. Rodzaje konkurencyjności	53
Tabela 7. Podejście do zagadnienia konkurencyjności regionów według wybranych teorii ekonomicznych	61
Tabela 8. Cel pomiaru konkurencyjności i interpretacja zjawiska wg 3 najpopularniejszych indeksów.....	83
Tabela 9. Czynniki świadczące o potencjale konkurencyjności wg wybranych wskaźników....	90
Tabela 10. Wybrane podejścia do pomiaru zrównoważonego rozwoju przy uwzględnieniu zmiennych statystycznych.....	103
Tabela 11. Zmienne opisujące wymiary zrównoważonej konkurencyjności gospodarek wg 4 obszarów w badaniach prowadzonych przez (Cheba i in., 2020).....	122
Tabela 12. Zmienne wykorzystane do budowy wskaźnika oceny zrównoważonego charakteru konkurencyjności regionów (na przykładzie Tadżykistanu) wg Mashokhida A. i in. (2018)	124

Tabela 13. Zmienne wykorzystane do budowy wskaźnika oceny konkurencyjności regionów w 3 obszarach (na przykładzie Tadżykistanu) wg Mashokhida A. i in. (2018)	126
Tabela 14. Zmienne stosowane w badaniach nad zrównoważoną konkurencyjnością regionów przez Möbius P. i Althammer W. (2019).....	128
Tabela 15. Lista zmiennych przyjętych do badań nad zrównoważoną konkurencyjnością wg Aiginger K. i Firgo M. (2015)	135
Tabela 16. Lista zmiennych przyjętych do badań nad zrównoważoną konkurencyjnością wg Dziembala M. (2018)	139
Tabela 17. Przyjęte do badania zmienne charakteryzujące zrównoważoną konkurencyjność regionu wraz z opisem charakteru zmiennej	142
Tabela 18. Wartość wskaźnika W_i dla zrównoważonej konkurencyjności województw w Polsce w latach 2012-2021	150
Tabela 19. Miejsca rankingowe województw w Polsce w latach 2012-2021 pod względem zrównoważonej konkurencyjności.....	152
Tabela 20. Ranking województw w latach 2012 i 2021 oraz zmiana pozycji w stosunku do 2012 roku.....	153